Проф. Євген Онацький

Українська мала енциклопедія

Книжка перша Літери А - Б

Накладом Адміністратури
УАПЦеркви в Аргентіні

Буенос Айрес - 1957

ЄВГЕН ОНАЦЬКИЙ

Дійсний Член НТШ і УВАН

УКРАЇНСЬКА МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ЛІТЕРИ

А – Б

Накладом Адміністратури УАПЦ в Арґентіні.

БУЕНОС-АЙРЕС 1957

Тираж 1000 примірників.

Друкарня «Чампіон» Joaquín V. Gonzalez 2375, Buenos Aaires, Argentina.

ПЕРЕДМОВА

Випускаючи книжкою, з допомогою Адміністратури УАПЦ в Арґентіні, ці дві перші літери моєї "Української Малої Енциклопедії", що друкується, починаючи з лютого 1954 р. у "Дзвоні", органі Братства, вважаю потрібним насамперед визначити, чим вона відріжняється від попередніх двох Українських Енциклопедій — Української Загальної Енциклопедії (Книги Знання), виданої 1932 р. у Львові старанням "Рідної Школи", та "Енциклопедії Українознавства" (Гаслова частина) НТШ, що ще досі не закінчена друком. —

Обидві названі Енциклопедії — твір колективний, наслідок праці великого гурта українських науковців, фахівців у ріжних галузях науки.

Моя ж Енциклопедія — твір цілком індивідуальний, наслідок праці однієї тільки особи, обмеженої в своїх знаннях і наукових обріях.

З огляду саме на цю першу й найголовнішу ріжницю не знайти в моїй Енциклопедії гасел із усіх тих наук, що знаходяться поза колом зацікавлень автора — відпадає вся технологія й інженерія, відпадають у значній частині природничі науки, майже вся економіка і майже вся географія.

Натомість дуже широко, — далеко ширше, ніж у двох попередніх названих Енциклопедіях, — потрактовано теми т. зв. суспільних наук, поскільки вони чіпають проблеми української духової культури — етики, релігії, суспільної психології і філософії, вірувань, забобонів, символіки, народньої творчости, історії, літератури...

Саме тому, що попередні Енциклопедії були твором колективним, вийшли вони цілком безобличними, безособовими, без жадного етичного насвітлення ріжних проблем суспільного життя. Натомість моя Енциклопедія відзначається суб'єктивним характером, — нема в ній нічого догматичного, не накидаю я в ній нікому своїх поглядів, але все ж звертаю якнайбільшу увагу на те, щоб підходити до трактованих тем із точки погляду християнської етики, подаючи при цьому багато гасел із суспільної психології, філософії, релігії та історії Церкви, що взагалі не були трактовані в попередніх двох Енциклопедіях.

Обмежений часом і технічними можливостями друку, маючи перед собою працю величезного засягу, не мав я наміру обговорювати всі свої теми вичерпливо: бажаючи дати читачеві не тільки корисний підручник, в якому він міг би знайти найпотрібніші дані (щодо них, то я намагався бути якнайточнішим), але й цікаву книжку до читання, що **збуджувала б у нього думку й спонукувала самостійно заглиблюватися в порушувані теми,** я навмисно уникав вичерпливого обговорення всіх значень того чи іншого трактованого гасла, обмежуючись на ті, що видавалися мені істотнішими для зрозуміння української духовости чи для підкреслення якогось важливішого для українців етичного, психологічного чи філософічного моменту.

Саме тому я й назвав свою Енциклопедію "Малою" (хоча розміром своїм вона має бути не менша від інших), що вона, по-перше, не охоплює всіх галузей науки, а, по-друге, спиняється не над усіма значеннями даного гасла, а тільки над деякими.

У моїй Енциклопедії відведено також порівняно мало місця біографіям ріжних наших політичних, культурних і громадських діячів. Віддано в ній далеко більше уваги речам та ідеям, ніж особам. І то особливо з огляду на те, що "Енциклопедія Українознавства" НТШ. потрактувала біографічну частину так широко, що фактично перетворилася в біографічний словник, нам, зрештою, дуже потрібний. У моїй Енциклопедії я обговорюю біографії тільки тих людей з нашого історичного минулого (сучасників я взагалі не заторкую), що набрали вже деякого символічного значення, і що їх життя мало в собі етичні моменти. варті визначення, — в бік додатній чи від'ємний. Вийняток зроблено тільки для чужинців: я старанно занотував усіх із них, хто чимсь виявив те чи інше зацікавлення Україною. В цьому мені дуже допоміжною була книжка проф. В. Січинського "Чужинці про Україну", яку я дуже широко використав, додаючи багато матеріялу також із моїх особистих записок та часописних нотаток. Але, певно, й тут багато пропущено.

Щодо інших джерел моєї Енциклопедії, то я подаю в тексті авторів багатьох використаних мною книжок, назви яких . — задля ощадження місця, — дуже скорочені, а чужомовні перекладені. Кермувався я при цьому думкою, що фахівцям вистачатиме й скорочена назва книжки — з точним заподанням сторінок, — а не-фахівцям і повна назва книжки не багато дала б. Зрештою, при кінці Енциклопедії буде подано докладний список використаної літератури з поясненням скорочень.

Дуже можливо, що в моїй Енциклопедії буде знайдено чимало помилок і недоліків, — хай доброзичлива критика їх виправить, — але, даючи до рук нашому громадянству цю свою Енциклопедію, — плід довгих років студій і систематичного підбирання матеріялів, — кермувався я бажанням дати книжку, не тільки багату на фактичний матеріял, але й перейняту духом християнської етики, загроженої розростом безбожницького матеріялізму, та здорового українського понадпартійного націоналізму, потрібного нашій поневоленій Батьківщині.

Висловлюю щиру подяку ВШановному проф. д-рові Євгенові Вертипорохові, Голові НТШ в Канаді за його моральну й матеріяльну (при друку в "Дзвоні") підтримку в здійсненні ідеї цієї "Української Малої Енциклопедії".

Буенос-Айрес, 1 серпня 1957.

А

А — У давніх жидів літера А означала Голову, Провідника.

А тому, що без Провідника нічого не почати — хто ж подасть ініціятиву? — хто ж вкаже шлях, яким іти? — зробилася ця літера символом усякого початку, а що ця літера звалася по грецьки "альфа", то звідти й загально поширений вираз: "Альфа і Омега" ("омега" остання літера грецької абетки) — себто — Бог, як початок і кінець всьому, що є на землі і у всесвіті.

ААР, ААРОУ — У давніх єгиптян потусторонній світ, де душі, присвячуючи себе хліборобству, збирали незвичайно багаті жнива, але... нічого з того не споживали.

Зовсім, як наші селяни під московським большевицьким ярмом.

АБАДОН — Так називається в Апокаліпсисі один із демонів безодні, що панує над сараною, і ймення його означає — "Батько Руїни", або по грецькому — Аполіон, що значить — "Нищитель".

Дехто думає, що іменем Абадона визначається самого Сатану.

Дехто здогадується, що під цим іменем символізовано того Івана Гіскальського, що зрадницьки покинув Єрусалим, який обложила була армія римського імператора Тіта, а потім повернувся з бандою розбишак, які завдали рідному місту незлічені шкоди.

Українські символісти гадають, що Батько Руїни в Апокаліпсисі провіщав Сталіна, який наслав на Україну сарану своїх грабіжників, і так спустошив багатющу нашу землю, з допомогою всяких наших Іванів Гіскальських, що нашим патріотам треба вживати найбільших зусиль, щоб відродити її до нового життя.

Але світло все перемагає темряву, і Батько Руїни все буде тільки демоном безодні, що його скарає Всемогутній Бог!

АБАЖУР — Заслона, що, вкриваючи на лямпі джерело світла, впливає відповідно на характер освітлення.

Усі партійні часописи відіграють ролю таких абажурів.

Але рекорд "абажурства" все ж побиває московська комуністична преса взагалі, а в Україні зокрема, де вона намагається примусити наших людей бачити всі речі тільки в московському світлі, і навіть в агентах безбожницької Москви, одягнених у ризи, вбачати... служителів Православної Церкви і Бога!

АБАКУК — Ім'я восьмого з дванадцяти менших жидівських пророків. Дуже гарне ім'я, бо значить воно — Борець. Життя вимагає від кожної істоти, щоб вона боронила себе й свою родину від кожного напасника. Хто не сповнює цього свого обов'язку, дістає призирливу назву — Боягуза і Зрадника. Виховуймо так наших дітей, щоб не було нам за них соромно, і щоб усі сусідні народи шанували Україну, що була славна лицарством своїх синів — давніх Русичів і менш давніх Запорожців, і зовсім уже недавніх УСУСУСІВ, і саможертвенних вояків Армії УНР і героїчних Бійців УПА. "Борітеся — поборете!" — наказував Тарас Шевченко.

АБОРТ — Порід недоношеної дитини, викидень. Поширення штучного аборту — одна з найхарактерніших рис цивілізацій і народів, що схиляються до фізичного й морального упадку. Боязнь життя, втеча перед відповідальністю, егоїстичне шукання самих насолод з униканням твердих обов'язків, матеріялістичне споглядання світу, що заперечує несмертельність нашої душі, яка по смерті тіла має в той чи інший спосіб покутувати тутешні наші провини, — ось джерела того "самогубства Нації", за висловом німецького філософа Шопенгауера, що залило було Зах. Европу і пильно прищеплювалося й нашому народові в перший період панування московських большевиків в Україні.

"Ненароджена дитина ще не має душі", — казали римляни за часів занепаду своєї великої імперії, широко практикуючи штучні аборти.

Для визнавців матеріялістичної доктрини, не тільки ненароджена дитина не має душі, але й їх батьки, і тому вони з ще легшим серцем практикують аборти, поповнюючи гріх супроти Бога і супроти Нації.

му, так, як були виховані в тому царському абсолютизмі.

АБСОЛЮТИЗМ — Теорія і практика необмеженої влади, зосередкованої в одній особі.

Проти теорії папи Боніфація VIII, який навчав про два мечі, ніби дані від Бога заступникові Христа на землі, яким себе вважає кожний папа, — духовний меч, що належиться виключно папі, і світський, що вживається монархами під орудою папи, — єпископ кондомський Боссюе (1627 — 1704) висунув теорію божеського походження кожної монархії:

"Монарша влада, — писав він, — походить безпосередньо від Бога і тому абсолютна (нічим не обмежена); особа монарха — свята; монарх не має давати звіту ні кому, і немає влади, яка могла б примусити його урядувати згідно з законами: треба коритися монархові, як найвищій справедливості... Піддані не мають жадних прав..."

Слідом з Боссюе, теорію абсолютизму і Божого його походження розробили далі Галлер, Бональд і Де Местр. Але найкращим теоретиком і практиком абсолютизму, цілком незалежно від Боссюе, був московський цар Іван Грізний, а після нього — Петро І та інші російські імператори, до Миколи включно: всі вони визнавали, що їх піддані (не громадяни, ні! — піддані) не мають жадних прав. Останньому імператорові, зрештою, урвалося: замість ніяких, його підданим захотілося мати всі права, аж до права вбивати, ґвалтувати й мучити... Вбили й Миколу II, — вбили потаємно, без суду, по-зрадницьки, — чисто по-рабському.

Український нарід все був волелюбним і ніколи не визнавав над собою ніяких абсолютних монархів. Його князі мусіли радитися з народнім вічем або з своєю дружиною, його гетьмани — були обирані, і їх влада завжди походила від народу, і вони ніколи не претендували на її Божеське походження.

У відродженій Українській Державі її Голова, як і всі інші громадяни, повинен мати тим більше прав, що більше буде покладено на нього обов'язків та відповідальности. І якщо абсолютний монарх ніколи ні перед ким не відповідав, то Голова Української Держави все має бути відповідальний перед своєю Нацією. Абсолютний монарх кермується тільки своїми власними забаганками й жаданнями ("Держава — це я" — казав Людовік XIV французький; "Совєтська держава — це я", — думав і відповідно діяв Сталін московський); Голова Української держави, на наш погляд, повинен буде кермуватися тільки жаданнями й інтересами всієї української Нації, яких виразником і здійснювачем він має бути.

АБСТРАКТНЕ ДУМАННЯ — думання загальниками, яким у живій дійсності не відповідає жадна конкретна річ. Такі загальники виникають через несвідоме об'єднання спільних прикмет, що існують у ріжних предметах даної групи речей. Наприклад, коли ми говоримо про "стіл взагалі", то це — загальник, якого в дійсності не існує, — ("стола взагалі" ніде нема, є тільки мільйони ріжних столів, які своїми спільними прикметами створюють у нашому мозку поняття — "загальник" — стола, як мебля певного вигляду й призначення.

Абстрактне думання —біологічна потреба нашого організму, який в той спосіб заощаджує собі, а властиво мозкові, силу важкої праці і дає йому можливість витворити з тих загальників (кожний з котрих об'єднує мільйони різних окремих речей одного роду), загальний образ світу.

Абстрактне думання безумовно вигідне, корисне, бо звільняє від напруження уваги і заощаджує силу розумової енергії, що може бути звернена на пізнання багатьох інших речей, які б інакше залишилися поза увагою людини, — але, з другого боку, воно й небезпечне, бо, звертаючи увагу лише на спільне, на схоже, занадто часто нехтує істотними ріжницями і тому, здобуваючи на легкості, втрачає на певності.

Абстрактне думання особливо небезпечне в політиці, що має до діла з живими людьми і з життєвими явищами, що спираються на конкретну, дуже ріжноманітну дійсність. Розв'язувати політичні проблеми при столику — справа дуже приємна і легка, бо — папір усе терпить, але в такому розв'язуванні життєвих проблем надто забувається, що людина — це жива істота з своїми власними безчисленними проблемами не тільки матеріяльного, але й духового порядку, і що з нею не можна поводитися, як з якимось безсловесним числом чи нумером, не можна людину в своїх розрахунках брати й за просте знаряддя для осягнення тої чи іншої цілі, що надто часто трапляється при такому абстрактному думанні за столиком, — бо кожна людина — це вартість в собі, що має від Бога своє власне призначення, яке повинна намагатися сповнити. Тим-то й трудна й відповідальна політика, що має до діла не з бездушними речами, за які трактують людей всякі матеріялісти, використовуючи їх для своїх власних егоїстичних цілей, а з живими людьми, що мають — кожний — свій власний внутрішній духовий світ, неприступний до узагальнень абстрактного думання, але відкритий тим, хто має багато любови і вирозуміння. Причиною всіх тих страшних злочинів супроти людей і Бога, що поповнили і продовжують поповнювати московські большевики, було й залишається їх замилування в абстрактному думанні і в відсутності у них всякої любови і вирозуміння до людей, як окремих живих істот, що відмовляються злитися в одному

страшному загальникові — сірої "советської людини" Не хочуть бути "советською людиною взагалі", а хочуть бути кожний окремою особою, гідною любови і пошани... Як навчав Христос!

АБУЛІЯ — медичний вираз на означення хвороби волі, невміння хотіти і, головне, невміння хотіння здійснювати.

Кожний автократичний, абсолютистичний режим, на зразок колишнього царського в Росії, або теперішнього советського, витворює абулію в народі та в його провідній верстві — народній інтелігенції, що втрачає здатність волевого чину і або кориться по-рабськи деспотичним наказам згори, або витворює категорію людей, які, замість щось робити, вміють лише мріяти та говорити. За царського часу то були так зв. «зайві люди», всі оті відомі типи московської літератури — Чацькі, Рудіни, Обломови, Райські, безплідні балакуни і нероби, епілептики Достоєвського, звихнені люди Чехова, що, через московську літературу сіяли ту психічну заразу — і продовжують сіяти — і серед української інтелігенції, яка в революції 1917-18 рр., не була в стані опанувати сприятливу для українського національного відродження ситуацію, бо саме була хвора на ту абулію, що виплекав у ній московський царський режим із одного боку, а московська розкладова література — з другого.

Натомість були вільні від цієї хвороби московські большевики — Леніни та Троцькі, виховані головно в західньо европейській атмосфері, — вони дуже швидко змели перше російських безвольних балакунів Керенських, а потім і хворих на абулію наших Винниченків.

Абулія народу і його провідної інтеліґентської верстви необхідно приводить до диктатури купки безоглядних авантурників, жадних влади і вільних від усяких моральних стримів.

З другого ж боку, ця нова диктатура своїм абсолютистичним режимом продовжує виховувати в підбитих нею народах ту ж вигідну їй хворобу абулії. Всякий вияв незалежної волі безщадно нищиться. Кожний громадянин Совєтчини мусить бути безвольним рабом, що виконує лише те, що йому наказується згори.

Супроти хвороби абулії, що її плекає свідомо Москва, мусимо протиставити культ волі — треба вміти хотіти і це наше хотіння здійснювати.

І в першу чергу треба хотіти бути **людиною, що несе в собі образ Божий**. Треба вміти берегти свою гідність людини, а разом і з нею і гідність Нації, до якої належимо. Звільнімося від абулії, — себто від неробства, від лінивства, від пилатського вмивання рук перед правдою, яку треба боронити, від вічних спізнювань (бо, щоб бути точним, треба зусилля волі!), від вічних самовиправдувань, що причину лиха знаходять не в нас самих, а все в обставинах, чи в комусь іншому... Страшна та хвороба в суспільстві — абулія, коли в ній втрачається гідність людська.

"Умийтеся! Образ Божий
багном не скверніте!"
(Т. Шевченко)

АВАНТУРНИК — людина, що кохається в пригодах, шукаючи в них щастя, слави, багатства, любови; людина, що любить "небезпечно жити", пускатися "в незнану путь", шукати нових земель, нових обріїв, нових осягів; людина, що незадовольняється сірим життям повсякденщини, а намагається жити пригодницьким життям героїв і винахідників.

У нашій щоденній мові слово "авантюрник" набрало несимпатичного забарвлення, і ним часто визначається всяких пройдисвітів, ошуканців, обманців, бешкетників, завадіяк, що не надаються до впорядкованого суспільного життя. І тут, мабуть, треба розріжнити дві категорії авантурників — людей вищого лету, що мають дійсно високі душевні пориви і надто високі ідеали, в пошукуванні за якими вони вирушають за моря-океани; і другу категорію маленьких здегенерованих егоїстів, що, з одного боку не вміють і не хочуть застосуватися до норм суспільного життя, а з другого боку мають надто обмежені душевні обрії, щоб дати тому ж суспільству щось дійсно нове і цінне. Перша категорія — дає власне героїв і винахідників, друга — обманців, завадіяк і бешкетників.

Про першу категорію англійський "Таймс" свого часу писав:

"Той, хто в власній хаті мусить задовольнятися мізерним життям, часто, оббігаючи світ, виявляє нараз незвичайну ініціятивність, витворює незвичайні цінності для всього людства, стає несподіваним джерелом багатства і слави не тільки для себе самого, а і для багатьох інших, а головно для своєї країни. Певно, що чужі країни — річ важка й небезпечна, але для молодої людини не повинно тяжити зусилля, що може дати блискучу будучину не тільки їй самій, але й її Батьківщині. Цей дух ініціятиви був свого часу характерний для англійців, які збудували, подорожуючи світами й витворюючи по ріжних кутках землі нові підприємства, економічну міць Великобританської Імперії..."

Бувало і в нас колись... Славні «Русичі» не боялися запускатися в довгі подорожі і не дармо колись Чорне море було «Руським морем»... "Було колись, запорожці вміли панувати..." Не боялися ні сучасного, ні майбутнього. Запускалися на малих байдаках у Чорне море і не слухалися розважних, що, мов-

ляв, «невідомий шлях, і не знати, куди веде він», а відповідали, як пізніше Леся Українка:

— Якби ми знали це, нащо б і плисти!
В таких мандрівках тільки невідоме
Нам може стати за мету...

Зате вже, як поверталися додому, то кожний бачив, що той «був у бувальцях: знає, що кий, а що палиця!» і, як треба, зуміє за себе як слід постояти, і свою гідність оборонити... Не те, що «самотверженії малоросіяни», що їх так собі хотіла Катерина II.

Волею Божою, після довгого нудного сну під опікою "старшого брата", коли українці, «славних прадідів великих правнуки погані» втратили були всякий смак до незвичайних пригод та до подорожів "у невідоме", розкидало нашого брата тепер по всьому світі, порозганяло по всіх «чужих чужинах» і сказало:

— Або навчитеся ви вживати тої іскри Божої, що в вас закладено, або загинете!

І шириться вже світом нова слава: по всіх усюдах українці працюють, виявляють неабиякі здібності і поволі здобувають собі пошану й признання.

Під лежачий камінь вода не тече!

АВГІЙ — казковий король Еліди в давній Греції — Гелладі. Його обору на 4.000 волів, що була нечищена 40 років, очистив за один день казковий герой Геракль, спрямувавши в неї річку Алфей...

Чи уявляє собі хто, якою Авгієвою оборою буде наша Україна після довгого московського безбожницького панування, і скільки треба буде нам Гераклів, щоб очистити Батьківщину від того чужинецького морального намулу й занечищення?

Молоде українська, перед тобою славна героїчна будучина! Готуйся до неї! Гартуй, стали свої духові сили!

АВЕЛЬ — син Адама і Єви, перша жертва «братерських» почувань. Загинув у молодих літах від руки брата Каїна, що не вмів перебороти в собі почуття заздрости. Як історія повторюється! Це байдуже, що Авель — жертва — не все буває молодшим братом, як у Біблії. Все залишається факт дикої заздрости і лютого братовбивства.

Страшніш за радість дня, страшніш за все на світі
Була убійникам Еллада наша — Русь,
Як крадене ім'я, як знак духових уз,
Як те, що в їхню тьму пекучим світлом світить.
І от за соняшність, за ясний усміх Муз,
За молоко і мед, за плідне злото літа,
За строфи Лесині, ці стріли Афродіти,
Вони помстилися...

(Є. Маланюк)

Страшна річ — заздрість! Не забуваймо, що Авель — жертва заздрости.

АВРААМ — один із великих біблійних патріярхів, прапращур жидівського народу, що з ним Бог зав'язав Старий Заповіт:

«І поставлю Мій заповіт між Мною і тобою і потомками твоїми по тобі. І дам тобі й потомству твоєму по тобі землю, що в ній чужениця єси, всю Каннан землю на віковічну державу, і буду їх Богом...»

І далі:

«Велико благословлю тебе і помножу твій рід, як зорі небесні і як пісок вскрай моря, і внаслідує потомство твоє царини ворогів своїх...»

Бо ж ніхто, як Авраам, слухаючись наказу Божого, готов був віддати Йому на жертву Ісаака, сина свого улюбленого, і тим дав блискучий приклад, як треба служити Богові своєму.

З того часу багато води поніс Дніпро у синє море. Старий Заповіт давно вже зломано, бо потомство Авраамове, віддавшись занадто мріям про «царини ворогів своїх» та про всякі добра земні, не впізнали післаного обіцяного їм Месії, що навчав:

«Не збирайте собі скарбів на землі, де міль й іржа їсть, і де злодії підкопуються і крадуть, а збирайте собі скарби на небі, де ні міль, ні ржа не їсть, і злодії не підкопуються, і не крадуть...»

Не в стані було потомство Авраамове прийняти цю науку і не то, що синів своїх Богові віддати, але й від скарбів земних відмовитися, і було розсипане по всій земській кулі, втративши на тисячоліття рідні землі.

Бо хто ставить матеріяльне понад духове, гроші понад честь, кар'єру понад любов до ближнього, особисті вигоди понад страждання Батьківщини, — той не заслуговує мати Батьківщину.

Тим то й гірко скаржиться наш великий Кобзар над руїнами славної свободолюбної колись України:

„.. Не заревуть в Україні
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За честь, за славу, за братерство,
За волю Вкраїни.
Не заріже! Викохає
Та й продасть в різниці
Москалеві...

А сини й собі віддячуються: у московській школі приклади Авраама та нашого Ґонти шкереберть перевертають — своїх батьків у жертву фальшивому богові комунізму та марксизму приносять, і ніде янгола не знахо-

диться, щоб спинив — як колись Авраамову руку, — руку охамленого сина.

Авраам офірував був Богові свого сина, — як пізніше Ґонта, або Гоголів Тарас Бульба, — як свій найбільший скарб, як шматок власного серця, тіло від свого тіла, а охамлений в московській школі син офірує свого батька, як віджилий «контрреволюційний» непотріб...

АВТАРКІЯ — самовистачальність. Термін, набрав був особливої популярности в роки після першої світової війни, коли кожна европейська країна, змагаючись із економічною кризою, під впливом кол так зв. національної промисловости, почала відгороджуватися одна від одної мурами протекційних мит, що мали охороняти національну промисловість від закордонної конкуренції. Яскравим прикладом наслідків «автарктичної політики» можуть служити США, де здавна панувало гасло «Америка сама собі вистачить». Досвід показав, що навіть у такій багатій на ресурси країні, як США, автарктична політика веде до руїни. Митна протекційна політика Гувера зруйнувала була фармерську клясу і залишила була в 1933 році 13 мільйонів безробітних. А Фостер Даллес, міністр закордонних справ США, заявив 10 березня 1954 року на Міжамериканській Конференції в Каракасі:

"Наша країна ні в якому разі не вистачає сама собі. Ми знаємо, що наш теперішній господарський добробут і його дальший розвиток, якого ми все шукаємо, залежить у великій мірі від співпраці і виміні з іншими націями"...

В Европі ріжні спроби після першої світової війни запровадити автаркічну політику лише поглибили загальну кризу. До чого довела така автаркічна політика в Совєтській Росії всі ми знаємо, — і, зрештою, Москва тепер намагається зарадити страшенним злидням, що запанували за "залізною заслоною", як можна більшим поширенням торгівлі з західнім не-комуністичним світом, щоб, з його допомогою, перебороти внутрішню кризу, а вже потім... покінчити з тим не-комуністичним світом, надто ласим на московське золото, окроплене потом і кров'ю політичних засланців, що вони його викопують по ріжних Колимах...

У фашистівській італійській державі Муссоліні намагався знайти рівновагу між нахилом до автаркії і фактичною неможливістю її здійснювати в такій обмеженій на сирівці країні, як Італія, в такій формулі:

«Кожна нація повинна бути автаркічна лише постільки, поскільки це потрібно для її забезпечення на випадок чужинецької бльокади», — отже не в усіх речах, а тільки в речах першої необхідности. Тут і тільки тут, потрібна самовистачальність.

У цьому відношенні Україна знаходиться потенціяльно в дуже сприятливому становищі: маючи свій **власний добрий уряд**, вона ніколи не терпіла б від голоду (бо може мати завжди багато хліба й цукру); ані від холоду (бо має багато вугілля і нафти); ані від браку зброї чи хліборобського приладдя (бо має багато заліза); ані від браку паперу на книжки та часописи (бо має досить дерева)...

Коли б лише свій власний уряд!

АВТОКЕФАЛІЯ — грецьке слово, що означає «самоголовство». Воно вживається у відношенні до Церкви і означає її самостійність, незалежність від будьякої іншої Церкви.

Кожна нація, здобуваючи політичну незалежність, намагається всі свої сили, все своє життя влити у власні національні форми, незалежні від будьяких сторонніх чинників, що могли б у той чи інший спосіб впливати на розвиток національної культури і порушити суверенність нації. Ясно, що така важлива ділянка людського духу, як релігія, не може уникнути цієї загальної тенденції, і то тим більше, що в своїй боротьбі за національне визволення, народ дуже скоро переконується, що імперіялістична влада, від якої він намагається звільнитися, **використовує Церкву в своїх імперіялістичних інтересах**, обсаджуючи пастирські місця, особливо вищої єрархії, людьми місцевій людності чужими і до її національних жадань не тільки байдужими, але й ворожими.

Найскоріше автокефалію здобула вірменська національна Церква (в V ст.). За часів незалежности болгарської держави в IX і X вв. постала болгарська автокефальна Церква, яка, з упадком болгарського царства, підпала під керму Константинопольського патріярха. З відбудуванням незалежної Болгарії, болгарська Церква знову проголосила свою автокефалію, але константинопольський патріярх не захотів її визнати, і болгарська автокефальна Церква проіснувала яких 50 літ, як «болгарська схизма».

Крім болгарської, маємо ще сербську і румунську автокефальні Церкви.

Але в кожному випадку поставання автокефальної Церкви викликало протести з боку панівної церковної влади. Не минула ця доля й Української Автокефальної Церкви.

Боротьба за автокефальність української Церкви, — перше навіть несвідома, але викликана психологічними розбіжностями, що існують між московським і українським народами, а значить і між їх розумінням релігії та церковного життя, що виявлялося в ріжному підході до одних і тих самих обрядових і навіть догматичних питань, — почалася давно, ще з часів митрополита Сильвестра Косова, що, після Переяславської угоди 1654 року, не хотів визнавати над собою московського патріярха, потім продовжувалася за Мацієвича, якого Катерина II замкнула до фортеці, де він

і помер, і набрала остаточної форми за Липківського, що був першим митрополитом дійсно Автокефальної Української Церкви.

Вчені ріжних напрямків ріжно дивляться на те, чи була наша Церква формально незалежна («автокефальна») за княжих часів. Але майже всі пристають до тієї думки, що вона була **фактично** незалежна. Вона була цілком повновласна в своєму внутрішньому житті і згадувала про константинопольського патріярха, від якого формально залежала, тільки коли доводилося висвячувати нового митрополита, або коли виникала конкуренція двох кандидатів, в якій обидві сторони намагалися прихилити до себе авторитет патріярха.

Після переходу київського митрополита до Москви, українські землі починають залежати в церковному відношенні від Москви, і це зовсім не подобалося литовським князям, що мали тоді політичну владу в Києві. Їх стараннями, що датуються з XIV ст., вдається відновити Київську митрополію, незалежну від московської, і старий князь Вітовт загрожував смертною карою кожному, хто вивозитиме гроші з його держави московському патріярхові: як бачимо, вже і в ті часи дуже добре розуміли значення церковної автокефалії для незалежної держави.

Після революції 1917 року автокефалістичний рух захопив величезні народні маси, і 1-го грудня 1919 року, наказом Директорії УНР, було проголошено автокефалію Української Церкви, себто — незалежність її зокрема від московського патріярха.

В основі кожної автокефалії, як ми вже бачили, лежить національний принцип, що відповідає наказові від Христа Апостолам: «Ідіть і навчайте **всі** народи...» Всі Апостоли одержали від Основника Церкви однакову владу «в'язати і рішати» і свою владу передали єпископам. Як Апостоли мали рівні права, так і всі єпископи повинні мати рівні права. Митрополити й архиєпископи, маючи рівні духовні права, користуються першенством чести, а не першенством влади.

Церковні канони вказують також на принцип національний: «Єпископам **кожного** народу належить знати першого споміж них», (Прав. Апост. 34). Точний зміст цього правила виявляє думку, що **кожний** народ має своїх єпископів, яким лише наказується створити однодушну організацію і підпорядкуватися одному з-поміж себе, щоб уникнути в такий спосіб нескоординовані виступи окремих єпископів. Така організація єпископату відповідає старій християнській традиції: вже Ап. Павло та його сопутники (єванг. Лука, Тимофій та інші) вірили в небесних заступників **кожного** (в даному випадку македонського) народу (Діяння Апост. XVI, 9—10).

АВТОКРАТІЯ — влада, що не підлягає ніякій контролі і ні перед ким не відповідальна, «самодержавна». Прикладом може служити царська влада в Росії до революції 1905 року, яку так змалював наш великий Тарас Шевченко (устами Давида):

... Я — цар над Божіїм народом,
І сам я Бог в моїй землі,
Я все... («Царі»)

Не треба змішувати автократію з монархією, яка може бути автократичною, як була в Росії, а може бути й конституційною, неавтократичною, як, напр., в Англії, або в Італії до останньої війни.

Теорія автократичної держави порівняльно нова, бо, хоч в старовину ми й знаходимо необмежених у своїй владі й сваволі деспотів, проте, цю свою владу вони виводять не з себе самих, а з ласки Божої. Давні монархи представлялися бодай залежними від Бога і були ніби Його представниками на землі. Тому вони підлягали релігійним приписам, релігійній моралі, і звідти спостерігався в їхній політиці бодай деякий ідеалізм.

Із кінцем XV ст. ідеалізм у політиці починає викорінюватися. Його починають уважати пережитком, або наївністю. З'явилася теорія і практика так зв. «державної рації», що звільнила владу від всякої метафізики й моралі і ставила доцільність — ціль, що виправдує засоби! — за найвищу засаду державної політики. Влада «з Божої ласки» звільняється від релігійної моралі, від Божих законів і стає «самодержавною», автократичною. Вона стає ніби по той бік добра і зла й починає приписувати своїм підвладним свою власну віру й мораль. «Кого країна, того й релігія; розріжняти, що добре, а що зле, належиться королям» (Гоббес).

Іосиф, ігумен волоколамський, що був теоретиком і ідеологом царського самодержавія в Московщині, теж писав, що царів «Бог заміість себе посадив на престолі своїм», «цар бо єством своїм подобен всім чоловікам, властю же подобен вишнему Богу...»

Коли ми згадаємо, що в Совєтчині переслідувалося і переслідується всі релігії, крім єдиної, поставленої на службу Кремлеві, що була перше чисто атеїстичною, а останніми часами прибралася в пір'я московського православія, яке одною з своїх перших цілей ставить поборення і підкорення Москві всіх інших православних Церков, а в першу чергу Української Автокефальної Православної Церкви, що вже давно знищена на територіях, Москві підбитих, — коли ми згадаємо, яким культом і обожуванням оточувано перше Леніна, а потім Сталіна, то мусимо прийти до висновку, що в Росії і після революції 1917 року панує та сама автократія-самодержавство,

що панувала і до революції. Був «білий цар», що нищив і гнобив Україну, після революції на його місці засів "червоний цар",— але руки залишилися ті самі — загребущі й немилосердні, безоглядні до чужих прав:

Все на світі — не нам,
Все богам тим, царям:
І плуги, й кораблі,
І всі добра землі (Т. Шевченко).

Україна своїх власних автократів ніколи не мала і, треба надіятися, ніколи не матиме.

АВТОМАТ — машина, що має здатність рухатися сама від себе, в наслідок раз наставленого механізму, а також і людина, що діє несвідомо, мов заведена машина. Автомат — ідеал капіталістичної механічної цивілізації, що дивиться на ввесь світ з чисто утилітарної, матеріялістичної точки погляду, бо «час, мовляв, то — гроші». Хто марнує час, той втрачає гроші. Тому треба, наприклад, так поділити працю на фабриках, щоб робітник не марнував жадної хвилини, а що в переході від одної праці до другої, йому необхідно зробити кілька рухів і на кожний з цих рухів витратити відповідну частинку часу, то механічна цивілізація — як приватно-капіталістична в США, так і державно-капіталістична в СССР — намагається обмежити всю діяльність робітника на два-три рухи, що виконуються цілком автоматично, несвідомо: взад — вперед, взад — вперед... як машина.

Машина ніколи не помиляється. Хіба що зіпсується. А людина, хоч як наближена до стану автомата, все ж помиляється. У приватно-капіталістичній цивілізації людину, що на погляд підприємця, надто часто помиляється, звільняють з праці, і вона втрачає тимчасово заробіток. Але з часом знаходить його у якогось іншого підприємця.

У державно-капіталістичній цивілізації, зразку московської совєтчини, людина взагалі не має права помилятися, бо кожну помилку вважають там за політичний чи господарський саботаж, за який не тількищо звільняють з праці, але й засилають на Сибір, позбавляючи свободи, а часто і життя. Позбавлення заробітку означає присуд смерти, бо ж там нема ніякого іншого підприємця, крім держави, що міг би дати якусь роботу.

Людині властиво помилятися, і ще давні римляни казали: «Ерраре гуманум ест».

Але Москві не вигідно, щоб люди помилялися, вона хоче, щоб люди якнайскорше перестали бути живими людьми, а перетворилися в бездушних автоматів, що не помиляються.

Автомати ж ніколи не хвилюються, не сердяться, не гніваються, не обурюються, не радіють і не журяться, не мають жінки, що хворіє, ані дитини, що вмирає... Автомати не мають почуття людської — особистої чи національної — гідности. Автомати не мають взагалі особистости. Поставте сотку автоматів, і всі вони виконуватимуть цілком однаково одну й ту ж саму працю.

А людина... У неї, бачите, є власний характер, власні почуття, особисті потреби, особисті забаганки, своє власне розуміння ріжних проблем життя, свій власний смак, що його ніяк не відібрати... І це, на думку людей механістичної цивілізації, дуже зле. Було б далеко краще, коли б цього не було, коли б усі люди були на один зразок, на один тип, чи, як кажуть американці, на один «стандарт».

Автомат не знає творчости. Пусти його в рух, і він робитиме все одну й ту саму річ. А людина... Чим більше вона людина, тим більше творча, тим важче, неприємніше їй саму себе повторювати, тим більше її тягне до чогось нового, до відкриття нових шляхів, нових засобів, нових мет, нових обріїв.

— Скільки то часу витрачається на оте шукання нових обріїв, — витрачається іноді цілком марно, — і тут, на погляд людей механістичної цивілізації, теж велика перевага автомата над людиною.

Ворогом дорогого часу був завжди простір. Автомат не знає простору, необхідного для всякої творчости. Автомат знає лише те місце, де його поставили. А людина все шукає зміни місця: «Хай гірше, аби інше...» Хоч, правду кажучи, людина все шукає чогось таки ліпшого: «Риба шукає, де глибше, а людина, де ліпше...» Та саме ці «шукання» й видаються людям механістичної цивілізації, а зокрема московським визискувачам чужої праці, найзлочиннішим марнотратством сил і часу. Тим-то московський захланний уряд, прив'язавши селян до колхозів, а робітників до фабрик, жорстоко карає їх за всяку спробу шукати чогось ліпшого і робить все можливе, щоб убити в них всяку живу творчу думку, всяке живе почуття, бо йому треба не живих людей, а бездушних автоматів, не здатних обурюватися, не здатних повставати, не здатних мати власну думку, власний світогляд, не здатних вірити в Бога і в світ вищих духових цінностей...

АВТОМАТИЗМ — самочинність, виконування рухів без участи волі. До таких автоматичних рухів в людському організмі належить биття серця, кровообіг, травлення та інше.

Велику ролю відограє автоматизм і в суспільному житті. Кожний поступ цивілізації ґрунтується на автоматизмі. Кожний свідомий рух, у наслідок частого повторювання, може зробитися автоматичним, себто несвідомим. Процес писання, наприклад, або вправляння пальців для гри на якомусь музичному інструменті вимагає спочатку дуже великого зусилля волі і зосереджування уваги, але потім, ко-

ли пальці набирають вправности, їхній рух набирає автоматичности, а звільнена таким чином увага зосередковується вже не на механіці рухів, а на їхньому змістові. Ми знаємо до якої віртуозности, саме в наслідок автоматизму, доходять великі скрипалі, піяністи та інші знані музики.

Здатність людини відміняти волеві зусилля, шляхом вправ і частого повторювання, в чисто автоматичні акти, незвичайно цінна її прикмета, що дозволяє зекономізовану таким чином волю скеровувати на здобуття все інших умілостей.

Та зло не спить, і цю найціннішу прикмету людини та її дорогоцінну зброю до вдосконалення та творчого зросту воля людей механістичної цивілізації намагається, особливо в советській Росії, перетворити в засіб для обмашинення людини і вбити в ній всякий потяг до творчости, до всякої свідомої вільної діяльности. Все має зробитися автоматичним. Увесь людський організм з його найріжноманітнішими виявами духовости й чуттєвости тиранія купки людей, що заволоділа владою, намагається звести тільки до одної функції — механістичної бездумної автоматичної праці.

АВТОМОБІЛЬ — один із найбільш шанованих божків нашого механістичного світу. Згідно з статистикою, оголошеною Американською Асоціяцією Автомобілістів в 1931 р., лише в США було принесено в жертву цьому божкові 1953 року 31.263 особи. На Різдвяні свята в 1953 році в тих же США було принесено в жертву цьому ідолові 762 особи. В Канаді в 1953 р. згинуло від автових катастроф понад 3.000 людей, а від 1939 р. досі понад 30.000. Зрештою, і в Б. Айресі щодня часописи приносять повідомлення про чергове "жертвоприношення" на тій чи іншій вулиці аргентінської столиці. Жерцями, що приносять людську жертву цьому свойому божкові, бувають звичайно люди, що розцінюють час, як гроші, а свою власну втіху понад чуже людське життя, і тому завжди поспішають, не думаючи про наслідки, які може дати цей їх поспіх і егоїзм.

АВТОНОМІЯ — самоврядування, право ріжних груп в державі до власного законодавства і самоврядування, обмежене загально - діючими законами і установами. Автономія може бути територіяльна, що дає право самоврядування і законодавства, все в загально - державних рямках, якійсь окремій території — землі, країні, громаді, тощо, — або культурна, коли якійсь групі людности, національно відмінної, дається право порядкувати тільки своє чисто культурне життя, головно шкільництво, театр і пресу. Українська Центральна Рада в Києві дала була національним меншинам, що заселюють Україну — жидам, русским і полякам — право на національно-персональну автономію, що являється найширшим типом культурної автономії, найбільшим ідеалом справжньої демократії, що його коли здійснювала людськість.

Гасло територіяльної автономії українських земель з'явилося вперше на західніх українських землях — в Галичині, в відозві Головної Руської Ради у Львові 17. VII. 1848 р., де було виставлено домагання виділення Сх. Галичини в окрему українську провінцію.

На Наддніпрянській Україні апостоли українського відродження, як Т. Шевченко, ніколи не говорили про "автономію", а тільки про цілковите звільнення України і вхід її в загально-слов'янську федерацію вільних і рівних народів. Перша українська революційна організація РУП стала відразу (1900 р.) на плятформі самостійности України, а не автономности. "Честь" поширення гасла автономії в межах російської держави належиться українській соціял-демократичній партії, яка на свойому другому з'їзді постановила, що "в інтересах розвитку клясової боротьби і продукційних сил на Україні, приймає в свою програму постулят автономії України з окремим сеймом, законодавчим у тих справах, які торкаються лише народу, що мешкає на території України..."

Так в інтересах розвитку клясової боротьби був принесений в жертву ідеал української самостійности і висунений ідеал автономії. Замість ясного для українських, ще політично невихованих, мас, гасла національної і державної незалежности, якась незрозуміла компромісова "автономія", приправлена до того ще й "клясовою боротьбою"!

Не дивно, що український селянин і робітник виявили себе з вибухом революції національно непідготованими. Навіть українська інтелігенція залишилася психологічно непідготовлена, і коли російська революція віддала їй фактично до рук всю владу в Україні, обмежилася — в перших двох Універсалах Центральної Ради — на проголошення все тієї ж самої соціял-демократичної автономії, аж поки незалежний від її волі розвиток подій не примусив її дійти в Четвертому Універсалі — через гасло федерації в Третьому Універсалі — до гасла повної незалежности, що присвічувала Т. Шевченкові дорогим ідеалом ще півстоліття перед тим.

Після програної визвольної війни гасло "автономії" відродилося в постановах Конференції Амбасадорів Великих Держав із 15 березня 1923 р. про відступлення Сх. Галичини Польщі: "Приймаючи на увагу, що Польща визнала, що етнографічні умовини східньої частини Галичини необхідно вимагають режиму автономії..." і т. д. Але, хоча поміркувані українські партії, як УНДО, і погодилися були на автономію Галичини в межах Польщі, відмовив-

шись — бодай тимчасово — від боротьби за самостійну соборну українську державу, Польща тої обіцяної й гарантованої Великими Державами автономії Галичині не дала, і боротьбу за українську державну самостійність перебрала в свої руки запальна молодь та колишні вояки української армії в УВО і пізніше в ОУН.

Тепер гасло автономії висувають лише наші "землячки" на службі в еміґрантських російських імперіялістичних організаціях, бо навіть і московський червоний уряд признає — на папері — право України на самостійну державу (у "дружбі" з Москвою), а не тільки на автономію... Українські патріоти не зважають ані на білих "федералістів", ані на червоних маскувачів правди і повторюють за Олесем:

Ми не кинем боротись за волю:
Наші браття упали в борні,
Їхня кров ще гаряча на ранах,
Їхні рани горять ще в огні...

АВТОРИТЕТ — визнане від суспільства (бодай деякої його частини) право на повагу й моральний вплив, а також людина, що користується такою повагою й впливом.

Французький соціолог Ґрасе каже, що авторитет — це вміння перетворити свою власну мету в ідеал для інших людей. Але це осягається вмінням так широко й відважно жити, що цілі особистого життя покриваються з цілями загалу, з цілями всього суспільства.

Всі, хто користується великим авторитетом, були слугами якогось великого ідеалу, якоїсь високої ідеї, бо в дійсності ніхто не здолав би здобути моральний вплив на загальні справи, переслідуючи вузько-особисті чи вузько-партійні цілі.

Зміст авторитету полягає в тому, що маса, чи загал, визнає вищість тої чи іншої особи, її відмінність від загалу. Ця вищість може бути ріжна.

У давніх часах ця вищість полягала хоча б уже в самому народженні в вищих колах суспільства, в приналежності до вищих кляс, чи каст, суспільства.

В наші часи більшу вагу надається особистим духовим прикметам та здібностям що підносять одиницю, особу над масою.

Але в усякому разі там, де є авторитети там є визнання нерівности, гієрархічности, визнання вищости і нижчости.

Коли ми коримося якійсь особі, чи установі, якої авторитет визнаємо, то робимо це не тому, ніби вважаємо її ради, чи накази, за дійсно мудрі, а тому, що в ідеї, яку ми собі склали про ту особу, чи установу, діє така психічна сила, яка примушує нашу волю діяти в відповідному напрямку, не даючи їй часу на розмірковування чи критикування. Сама сила наказу залежить від міри авторитету, що ним користується людина, яка віддає той наказ.

Хибно інтерпретована демократія, — особливо та "демократія", що її практикували московські большевики, коли йшли на здобуття влади, — проголошувала всіх "рівними" і тим самим виключала й нищила всякі авторитети.

А тим часом без авторитетів не може існувати ніяка людська організація, а тим більше та найвища, що називається державою. Бо ж саме слово — "організація" — включає в собі ідею функцій, ідею слухняности нижчих перед вищими.

Український народ, зорганізований перше в Київській державі св. Володимира Великого, Ярослава Мудрого, а потім у Волинсько-Галицькій Державі князів Романа та Данила, а ще пізніше в козацькій державі гетьмана Богдана Хмельницького, мав свої авторитети і вмів їх шанувати і слухатися, своїх князів своїх гетьманів та отаманів, вмів інстинктовно відчувати моральну силу своїх провідників і вмів їй безперечно коритися. Бо й ті провідники дійсно мали велику моральну силу, проходили попередню важку школу, і коли вибивалися нагору, то не випадково не зненацька, а дійсно в наслідок самовідданого, геройчного життя, за що й заслуговували на найвищий в нас моральний титул — Батька: "Батько Отамане"...

Але потім прийшла руїна.. прийшов двосотлітній сон нашого поневоленого народу. А коли він прокинувся, саме розцвітала доба отого хибно сприйнятого "демократизму", який відразу прищепився й нашій інтеліґенції, що жадібно прислухалася до кожного ніби "нового" слова і була рада теорії загальної рівности, що її пізніше відкинули й московські большевики, які спершу так її ретельно серед нашого народу сіяли. А той наш нарід і собі хапався тої облудної теорії, бо, надто вже зрівняний в своїй національній неволі і, позбавлений вищих кляс, що спольщилися, чи змосковщилися, дійсно міг уважатися "найдемократичнішим" народом у світі.

Знищення авторитетів в будьякій організації —це найкращий засіб до знищення самої організації. Знищення авторитетів у будьякій нації — це найкращий засіб до її підбиття й поневолення. І московські аґенти дуже вміло використали українську "демократичність", що не дозволяла на витворення авторитетів.

"Українці, — писав свого часу Окуневський в ЛНВіснику, — починають там, де французи кінчають. Як тільки появиться між ними якийсь видатніший чоловік, — не появиться, а тільки заклюнеться, — то українці своїм "демократичним" нюхом зараз вишукують, що в нього є людського, занадто людського... і роздягають земляки свого героя, аж поки не ос-

танеться він у сорочці й підштанках, або й без них... і пропав із тим увесь авторитет у самому зародку..."

АВТОХТОННІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. — Автохтон — грецьке слово, що відповідає латинському — «Абориґен» і означає людину, що споконвіку живе в тій самій країні. Не раз у науці, особливо нам ворожій, здіймалося питання про автохтонність українського народу, себто питання, чи він завжди жив на своїй території, чи прийшов звідки інде.

Перше проф. Погодін в статті "Записка о русском язикє" (1856 р.), потім Лавровський в статтях "Обзор замечательнейших особенносстей нарєчія малорусскаго в сравненії з велікорусскім" (1859 р.) і "По вопросу о южнорусском язике" (1861 р.) і нарешті акад. Соболевський в "Очерках із історії русскаго язика" (1884 р.) та в інших працях розвинули теорію, що в Київському князівстві жили перше великороси, які, після татарського погрому, виеміґрували на північ, а на їхнє місце прийшли українці — "від Карпатських гір...."

Таким чином, українці, з'явилися, мовляв, в Україні тільки після татар, а до того в Україні за часів Володимира Великого, Ярослава Мудрого та інших великих князів жили... великороси!

Проти цеї так званої погодінської теорії виступали особливо палко проф. Максимович (особливо треба згадати його "О мнімом запустеніі України", 1857 р.), Ол. Котляревський ("Билі лі Малороссі іскониимі обітателямі Полянской землі ілі пришлі із Карпат в XIV в.") і В. Антонович ("Кіев, его судьба и значеніе", 1882 р.).

Докладний перегляд цього питання дав проф. М. Грушевський в тт. І і III своєї "Історії України-Руси" та в своєму "Очерку історії Київської землі" 1891 р. Він цілковито заперечив погодінську теорію, доводячи автохтонність українського народу.

Важливе слово в справі української автохтонности принесли пізніші археологічні розкопи та знахідки. Акад. В. Данилевич у ґрунтовному творі "Археологічна минувшина України", 1925 р., на основі власних студій та на основі студій визначніших археологів та антропологів, як Спіцин, Вовк, Хвойко. Н. Антонович, Гриневич, Нідерле, Гамі та інші, а спеціяльно д-р Еберт виказав, що

1. Київщина, себто серце України, була заселена і в палеоліті (найдавніші часи кам'яної доби).

2. Знахідки з палеоліту та з мезоліту (середня кам'яна доба) мають безпосередню лучність з неолітичними (найновіша кам'яна доба) знахідками в Україні — отже виказують, що протягом усієї кам'яної доби, коли люди користувалися ще тільки знаряддями, зробленими з каменю, тут жив один і той самий нарід, що був прадідом теперішнього українського народу.

3. Увесь український неоліт (себто найновіша кам'яна доба на території України) має своєрідну українську характеристику і затримує ці свої своєрідні прикмети і в наступну бронзову добу.

4. Антропологічний тип кістяка на території України з перевагою брахікефалії (себто короткоголовости) нерозлучний з характеристичним українським похороном в усій Зах. Україні з трупоскладанням (а не з трупоспаленням), з усе однаковою орієнтацією щодо сонця (лицем на схід), з рівним положенням кістяка навзнак, з руками на грудях, майже все з браком додаткових речей у гробі, і тягнеться безперервно від неоліту через пізніші доби і відрізняє українців від мандрівних народів та тимчасових завойовників української землі.

5. Неоліт правобережної України з Галичиною і Буковиною включно свідчить про постійну осілість мешканців, — особливо ж про це говорить хатнє знадіб'я, прядільні та ганчарські вироби. Залишки костей в другій половині неоліту засвідчує про існування свійської худоби і про нормальну господарську еволюцію на місці

Повне ствердження автохтонности українського населення принесли також досліди над так званою Трипільською культурою, що засвідчує спільність хліборобської і мистецької традиції між теперішнім українським населенням і тим населенням, що жило в Україні за 2 тисячі літ до Христа.

Зрештою і з пізніших свідоцтв, як із свідоцтв грецького історика Геродота як і з нашого недавнього досвіду, можемо ми зробити висновок, що в усіх тих етнічних і соціяльних бурях, які проносилися над українською землею, вигибали лише верхні, керівні верстви, а нижчі, — головно селянство, хлібороби, — залишалися суттєво ті самі. З цього приводу проф. В. Щербаківський, що ще раз глибше спинився був над питанням автохтонности українського народу, писав:

"Той факт, що український народ у своїй масі зберіг свої старі традиції і навіть таке давнє, заповітом передане йому мистецтво високої старої культури (як от писання писанок, що своїм орнаментом сягають глибоченної давнини), зберіг із усім циклом інших культурних і культових заповітів, можна пояснити лише одним, — тим власне, що він од самого того часу сидів на одному місці, і при тім на такім, яке мало центр недосяжний в скільки небудь знаній мірі новим протилежним культурним впливам, не східнім, і неприступний скільки небудь знаній домішці чужих елементів етнічних. Таким центром і могло бути Полісся Дніпрівське - Прип'ятське, що його проф. Ні-

дерле вважає центром слов'янської народности, колискою слов'ян. І народом, який зберіг також інші культурні традиції був народ український, який і досі посідає ту колиску слов'янства, ту територію..." ("Основні елементи орнаментації українських писанок і їх походження").

Також і проф. Ростовцев, що вважається за найбільший авторитет російської археології, опрацьовуючи свою працю про походження "Київської Руси", прийшов до переконання, що культурна традиція на території України протягом першого тисячоліття по Р. Хр. все лишалася нерозривна, себто, що її ввесь час заселяв один і той самий народ. Автохтонність українського народу на його соняшній багатій землі безсумнівна, і марні спроби москалів, як Погодін, Соболевскій та інші, зробити з українців якихось пришельців із Карпат, що зайняли .. давні великорусскі, себто московські землі!

АҐАВА — рослина американського походження з твердим листям, вкритим колючками. Під час свого розвитку, вона тримає своє листя так тісно докупи, що колючки одного листка врізуються в сусідні, лишаючи на кожному з них стиґмати болю. Протягом довгого свого життя — іноді аж до ста років! — аґава лише готується до моменту найвищої своєї слави, коли нараз одної ночі викине з свого лона прегарну квітку, що в безодні часу, значить момент її смерти. "Вона цвіте, щоб умерти, і умирає, щоб цвісти" (М. Коцюбинський).

Несхильна перед ранами, байдужа до зовнішніх перешкод і нападів, сильна своєю внутрішньою енергією, аґава служить високим символом взятого на себе обов'язку, — виплекати гарну квітку, щоб потім умерти. Цій трагічній рослині присвятив М. Коцюбинський, пишучи на Капрі один із своїх останніх творів, новелю "На острові", кілька чудових рядків, прирівнюючи її до трагічної долі творця - поета, що віддає життя на виплекання гарного твору, який робить його славним... по смерті!...

АҐАСФЕР — вічний жид, колишній швець, присуджений блукати до кінця світу за те, що, за одною легендою, він штурхнув Христа, коли Христос ішов на Голготу, підгоняючи Його, а за другою, не дав Йому перепочити перед своєю крамничкою, коли Христос упав під тягарем хреста:

— Іди, іди! — крикнув Йому жорстоко

— Добре. Я піду, — відповів спокійно Христос, — але ти теж ходитимеш і чекатимеш, аж поки Я не вернуся....

І Аґасфер ходить і — чекає.. Проходять віки, тисячоліття, а Аґасфер все ходить і чекає. Обійшов він уже всі землі, всі країни, і ніде не може знайти відпочинку, ніде не може спинитися. . .

В Аґасфері можна вбачати символ нерозкаяности всього жидівського народу, що, не прийнявши Христа, як обіцяного і довгожданого Месії, чекає тепер, аж поки Він знову прийде на землю, і, чекаючи, певного місця собі не знаходить. І по всіх усюдах зустрічає жаль і знеохоту. Навіть і тепер, коли повернувся назад до Палестини... араби дуже нерадо його зустріли і хочуть за всяку ціну його позбутися.

АГИЛ — злий дух, що всупереч Янголові-Хоронителеві, підбуває людину на гріх і злочин. У нас в Україні вірили, і дослідник Дикарев від народу записав: "Бо при чоловіці постоянно знаходиться янгол і агил; янгол на правому плечі, а агил на лівому. І вдень вони орудують удвох наперекір, а вже вночі, як посвітить чоловікові просто в очі місяць, тоді вже агил ним орудує сам, а янгол спить..." (Дикарев, Твори, ст. 202).

І так у душі людини все відбувається боротьба між добром і злом. І така сама боротьба відбувається і в усьому світі. Кожна перемога "агила" над янголом в душі людини збільшує силу зла в усьому світі Кожна людина хай знає всю свою відповідальність перед світом!

АДАМ — Прапращур людського роду, що, створений несмертельним, порушив Божий наказ і ввів тим смерть на землю: "Земля бо еси і землею візьмешся!"

Забобонність людська використовувала нерідко назву Адама як амулет, складаючи літери його імени формою хреста на всі чотири сторони світу: хрестовидна форма магічних формул мала нібито збільшувати їх магічну силу.

Часто зустрічається ім'я Адама і в народніх замовлюваннях: "Прошу я вас, Адаме з отцями, з дітьми, щоб ви ласкаві були, мою хліб-сіль прийняли і рабові Божому помочі дали..." тут ім'я Адама вживається власне, як ім'я найдавнішого пращура і в'яжеться з культом мертвих — "дідів".

АДАМАШОК — Парчева, шовкова тканина, що її перше виробляли в сірійському Дамаску (звідки й назва). В Україні адамашок був відомий з XV ст., як дуже дорогий і цінний виріб. В реляції венецького посла Контаріні з 1477 р. згадується, що польський король Зигмунт І завжди ходив у адамашковому одязі, і в адамашку був і похований.

Адамашок бував ріжного кольору, але найчастіше вживався багровий і, звичайно, однобарвний. Головною прикметою цеї тканини були гарні візерунки листя, квітів та ріжних травин на атласовому полі. Крім багрового адамашку бували ще й зелені, і блакитні.

Адамашок вживано у нас часто на церковні ризи.

В українських народніх піснях адамашок фігурує, як символ багатства, незвичайности:

Дівчино моя, за твою ласку

Скажу малювати тебе на адамашку...

АДАМОВА ГОЛОВА — так зветься череп, що — в різьбі і в малярстві — міститься під розп'яттям, символізуючи спасіння людського роду від гріха Адамового. В давніх апокрифах, себто в релігійних легендах, не прийнятих Церквою оповідалося, що Адамову Голову знайшов був у Єрусалимі один слуга Соломонів, і сховався в ній від дощу (така вона була велика!), як у печері. Соломон велів прикидати її камінням, і так виникла гора Голгота, де пізніше розп'ято Христа. (Ів. Франко "Апокрифи", I., 31).

АДВОКАТ — правний оборонець на суді, що допомагає обвинуваченому своїм знанням законів — отже виконує дуже почесну й гарну функцію.

На жаль, в нашому матеріялістичному суспільстві адвокати надто часто забувають обов'язок боронити правду - справедливість і готові за гроші боронити перед судом навіть відомих злочинців. Прикладом може служити відомий адвокат Торрес що за мільйон франків боронив — і виправдав — Шварцбарта, убивцю Головного Отамана С. Петлюри.

В дійсності, успіх адвоката залежить не стільки від справедливости справи яку він боронить ,як від його красномовности, себто жвавости й сили образів, в які він вбирає свою думку. Здібний, талановитий адвокат підноситься часто до високостей справжнього артизму і його мистецтво виявляється тоді в грі вигадок, перебільшень, евфемізмів (висловів, що злагіднюють справу), парадоксів, що мають викликати в душах суддів, чи присяжних почуття симпатії до його клієнтів. З ціллю осягнути бажаний ефект, такий адвокат дуже рало підносить до неба маловартну прикмету і навпаки принижує прикмету загально визнану за високу, і спричинюється в цей спосіб вживаючи софізмів **до того хаосу в поняттях про добро і зло, що панує в душах останніх поколінь.** Бо адвокат, як ми вже зазначили, не стільки боронить правду, як таку, як боронить — свого клієнта, що йому платить гроші...

Це дуже сумне явище, з яким громадська думка повинна боротися і домагатися, щоб адвокати були не тільки професіоналами, що за гроші можуть однаково легко говорити про біле що воно чорне, і про чорне, що воно біле, але й насамперед чесними **громадянами**, які боронять правди і справедливости. Зрештою не бракувало у нас і таких адвокатів, і тут варто особливо згадати Ст. Шухевича, Загайкевича та інших, що мужньо боронили перед польським судом українських націоналістів, часто без всякої нагороди, наражаючись на великі неприємності.

АЗАЗЕЛЬ — так у книзі Левітів (третя книга Мойсея в Біблії) зветься "козел прощення", що приймає на себе гріхи всього народу і несе їх у пустелю, куди його виганяли жиди і вавилоняни.

Але в апокрифічній книзі Еноха говориться про Азазеля, як про демона, (збунтованого янгола), що навчив людей робити ножі, мечі, взагалі всяку зброю, як також і дзеркала, брандзолети та інші прикраси; навчив жінок підмальовувати брови та прикрашатися самоцвітами і взагалі озброювати свою красу супроти чоловіків.

Азазель, як янгол збгоєння, далеко актуальніший в наші часи, ніж Азазель — козел прощення, бо тепер ніхто не тільки не хоче переймати на себе чужих гріхів, але й власної відповідальности уникає, як тільки може. А школа! Бо уникати своєї відповідальности — значить поповнювати в більшій чи меншій мірі гріх Пилата, що, умивши руки думав уникнути відповідальности за смерть Христа.

У Ів. Франка, в його славнозвісній поемі "Мойсей", цьому архитворі нашої літератури, Азазель — "темний демон пустелі", або в іншому місці тої ж поеми — "темний демон одчаю", що затруїв Мойсееву душу гіркими сумнівами і тим позбавив його щастя ввійти з своїм народом в Обітовану Землю, бо так скарав його Господь:

. . . А що ти усумнивсь на момент
Щодо волі моєї,
То, побачивши цю вітчину,
Сам не вступиш до неї.
Тут і кості зотліють твої
На взірець і для страху
Всім, що рвуться ввесь вік до мети
І вмирають на шляху. . . .

Бо тільки — **"хто витерпить до кінця, той спасеться"** (Матвея, X, 22).

АЗІНАРА — Маленький острів на Середземному морі коло Сардінії, де за першої світової війни і довший час після неї знаходився табор полонених українців. Білі росіяни кликали їх у свої формації, большевики тягли їх до себе поляки до себе, але вони мужньо відмовлялися, чекаючи, що ось приїде з Риму Українська Військова Місія і забере їх до української армії. Чекали і — вмирали від малярії. То були справжні герої — ті незнані наші полонені вояки, українські патріоти.

І щодня тепер південне сонце оточує загублені могилки сяйвом золотого проміння, і щодня хвилі моря співають славу незнаним героям...

Та прийде час: Українська Держава, вільна й суверенна, пришле їм глибокий уклін...

АЗЕФЩИНА — підступна провокація. Це слово походить від прізвища Євна Азефа, члена Центрального Комітету російської соціял - революційної партії, що був на услугах тайної царської поліції. Здемаскований в 1908

році, втік до Берліну, де помер, у 1918 р. Серед російських революціонерів він користувався безмежним довір'ям, бо ж не було більше революційного, як Євно Азеф, більше саможертвенного і відданого, як Євно Азеф. Адже йому завдячується, напр., замах на вел. князя Сергія Олександровича, що покінчився смертю цього царевого брата 1905 року.

А тим часом цей завзятий революціонер влаштовував ріжні революційні замахи та акти тільки для того, щоб передчасним виявленням видатніших, і дійсно відданих революційній справі, людей, передавати їх в руки поліції і тим ослаблювати революційний рух.

Оттака підготовка передчасних революційних актів, що має на меті зривати поважнішу повільну підготовку справжньої революції і тим фактично її зривати, її нищити, і називається Азефщиною.

Український визвольний рух теж, на жаль не був вільний від своєї Азефщини.. Багато високоідейних людей загинуло передчасно тільки тому, що в проводах українських революційних партій сиділи свідомі чи несвідомі "Азефи". Тим-то, в політиці тепер твердо установилося правило: ніколи не судити про вартість людини з точки погляду запальности гасел, які вона голосить, а тільки — діла, яке вона робить; і ніколи не судити про якийсь довершений акт з точки погляду голошених намірів, а тільки з точки погляду наслідків: кому той довершений акт приносить дійсну, а не уявну користь. Найбільш запальний націоналіст може бути найбільш небезпечним Азефом, провокатором; і найбільший ніби патріотичний акт може бути тільки азефщиною, провокацією, щоб передчасно зірвати далеко ширшу й потрібнішу акцію.

АЗІЯ — найбільша частина світу, що приносила протягом тисячолітньої історії своїй сусідці — Европі силу всяких несподіванок, тьми "непроханих гостей" і світло найріжноманітніших релігій резервуар народів з так зв. східньою цивілізацією, що протиставляється західньо-европейській цивілізації, як релігія — науці, пасивність — активності, колективізм — індивідуалізмові, духовість — матеріялізмові, фанатизм — скептицизмові, емоційність — раціоналізмові, мистецьке ремісництво — фабричній промисловості.

Україна впродовж усього свого життя приймала на свої широкі груди наступи Азії на Европу; протягом століть виснажувалася, схотила кров'ю, відбиваючи напади напівдиких номадів, і в цій тисячолітній боротьбі, що досі не закінчилася і ще чекає свого вирішення в остаточному визволенні України від Москви, ввібрала в себе чимало й чисто - европейських і східньо - азійських елементів, які поволі перетворюються в ній в нову вищу синтезу, що осяє світ красою духових цінностей, коли український народ зможе нарешті вільно творити. І в підставах тієї нової української синтези лежатимуть активна й побожна співпраця з силами Творчого Духу й визнання гідности кожної людини, що шанує в собі іскру Божу.

АЗІЯТ — слово, що визначає в Европі дику, жорстоку, некультурну людину. З приходом до влади в Москві большевиків, що винищили вищі кляси, перейняті в значній мірі західньо - европейською культурою, виявилося, що москалі — це властне азіяти. До такого висновку прийшов один із більших московських поетів — Блок:

Да, скіфи, азіяти ми
С раскосими і жадними очамі. . .

АЙСТРИ — гарні квіти, що їх залюбки плекають в Україні. О. Олесь присвятив їм один із своїх кращих символічних віршів, де в образі "айстр" представив мрійників - ідеалістів, що не мають в життевій боротьбі вистачальної витриваности і ставлять хрест над життям саме тоді, коли їх мрія вже знаходиться на порозі до здійснення:

Опівночі айстри в саду розцвіли,
Умились росою, вінки одягли...
І стали рожевого ранку чекать
І в райдугу барвів життя убирать...
І марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про соняшні дні...
А ранок стрівав їх холодним дощем,
І плакав десь вітер в саду за кущем...
І вгледіли айстри, що вколо — тюрма...
І вгледіли айстри, що жити — дарма, —
Схилились і — вмерли... І тут, як на сміх,
Засяяло сонце над трупами їх.

Вірш найбільшої актуальности в часи зневіри і розпачу. Треба бути витривалим і ніколи не віддаватися розпуці, що її недармо в християнстві вважається гріхом. Ніколи не було ще ночі, після якої не сходило б сонце. Зійде сонце відродження й на нашій Україні. В це твердо віримо й голосно визнаємо.

АКАНТ — рослина теплого підсоння, споріднена з нашою "бабкою". Зубчасто - кучеряве листя аканту, відповідно стилізоване, стало за взір для грецького, римського та ренесансового орнаменту. Першим ужив його атенський різьбар Каллімах, побачивши, як гарно вирисовується це листя на надгробній плиті. Завдяки цьому його завваженню, зродилася славна корінтська капітеля.

В українському мистецтві листя аканту з'явилося, як запозичення з заходу, головно, як прикраса іконостасів. Орнаменти українських іконостасів XVII - XVIII стст. складаються головно з двох елементів — аканта і виноградної лози, які заповнюють площу іконостасу між іконами, то по самій поверхні іконостасу, то в вигляді колонок. В капітелях кінця XVII віку і початку XVIII в. акант, як констатував свого

часу проф. В. Щербаківський, досить миршавий, але дуже гарний в пізнішому XVIII в. На площі ж іконостасу він перейшов в орнамент, відомий у наших різьбарів під назвою "болотянки" (або "водяної кропивки").

АКТИВІЗМ — культ чину, діяльности. Ще Біблія відзначала, що з початку був чин. "У початку **сотворив** Бог небо і землю..." а вже потім: "І бачив Бог, що все, що створив, було вельми добре..." І хоча в Євангелії св. Іоана говориться, що "В почині було Слово, і Слово було в Бога, і Бог було Слово", але й тут під Словом розуміється чинна творчість.

Християнство — глибоко активістичне. І тим часом, як буддизм, а з ним і вся азійська мудрість навчає, що для осягнення довершености, треба гасити активність, гасити існування, гасити всякі бажання, в християнстві найбільша довершеність і мудрість в любові до Бога живого, що постійно діє, безконечно і вічно існує, і запалює в вірних найсвятіше жалання знайти шлях до Нього.

Якщо для нього й треба вживати самовідречення, а іноді й іти навіть на смерть, то це християнське самовідречення і та самовіддана смерть мають в собі щось героїчне, себто теж активне, що в ньому душа здіймається до високостей безкорисного чину, що в ньому душа очищається і моральні чесноти зростають: — "Отець Мій не заперестає чинити, і Я так само чиню..." — сказав Христос (Іоана V, 17).

Віра в спасенність чину, в зусилля, що очищує душу, активна постава супроти світу, супроти всього, що загрожує й калічить на землі велику радість життя; бажання жити якнайдовше, щоб піднестися над самим собою щоб наблизитися якнайбільше до Того, хто — синонімом Буття і Життя, ось у чому полягає одна з головніших рис християнства.

Християнська етика — етика чину, не думки. Вона проповідує не слова, що породжують інші слова, але думку, що породжує чин:

— "На що ви звете Мене "Господи, Господи", і не робите, що Я кажу вам?!" (Луки, VI, 36). "Як же ти навчаєш іншого, себе не навчаєш?" (Римлянам, II, 21). "Діточки мої, не любім словом, ані язиком, а ділом і правдою..." (Іоана, III, 18).

Нація, що відроджується, нація, що змагається за своє місце під сонцем, як українська нація, потребує активістичного підходу до життя, і тим потребує християнської етики, що вимагає активної боротьби зо злом. Як Христос вигнав крамарів із храму в Єрусалимі, так і українські патріоти-християни повинні докласти всіх зусиль, щоб вигнати з усіх храмів і церков нашої Батьківщини захланних московських безбожників, що нівечать життя нашого народу.

АЛАТИР (чи ЛАТИР)-КАМІНЬ — мітичний білий камінь численних наших забобонних народніх замовлянь. Зустрічається в давньому пам'ятнику слов'янської літератури, що був у нас колись дуже поширений, так зв. "Голубиній Книзі", цій "правдивій перлині руської біблійно-мітологічної билини", як називав її акад. Мих. Грушевський за акад. Ягічем. У ній читаємо:

"Білий Латир-Камінь — всім каменям батько, (на нім) спочивав Ісус Христос із дванадцятьма апостолами, укріпив віру християнську на камені, розпускав книги по всій землі..."

Тут легко впізнати в Алатирі-камені скалічений алтар (вівтар)-камінь, на якому вперше встановлено найвище таїнство християнське.

Але пізніше на це основне поняття налипло багато іншого, і поволі камінь Алатир набрав просто таки космічного значення:

"З-під каменя білого Алатиря потекли річки бистрі по всій землі, по всій вселенній всьому світові на здоров'я, на прогодування..."

Та одночасно з цим процесом виростання Алатиря до фантастично-космічного значення, відбувається в народній творчості й інший процес — ототожнення його з цінним, але далеко не космічним, бурштином-янтарем, що здобувається з моря:

"Лежить він серед моря синього, їдуть морем багато корабельщиків, коло того каменя спиняються, беруть із нього багато знадобу, посилають по всьому світу білому". (Всі цитати за "Історією української літератури" — М. Грушевського, т. IV, ст. 252).

На думку акад. А. Веселовського, в основі уявлень про білий камінь Алатир лежать такі давньо-християнські передання:

1. Про чудесний камінь, який поклав був Спаситель у підмурівок Сіонської церкви; 2. Про камінь, знесений з Сінаю і покладений замість вівтаря в тій же церкві; 3. Про Святу Вечерю в Єрусалимі перед ув'язненням Христа, коли Він встановив таїнство Євхаристії і, навчивши того таїнства, післав своїх учнів у світ благовістити всім народам Його Євангелію ...

АЛЕГОРІЯ. — Так у мистецтві називається композиція, чи образ, що в ньому мистець вживає символічні постаті, чи речі, на представлення абстрактних ідей. Наприклад, ідею Правосуддя представляється в образі жінки з терезами (для вимірювання ваги злочину) в одній руці і мечем (для покарання) в другій. Алегорія повинна бути проста і зрозуміла, інакше вона перетворюється в мало зрозумілу

загадку, над якою мало в кого буде охоти думати. Найзрозуміліша для українців алегорія — прегарна жінка в мереженій сорочці і плахті, що, з допомогою юнаків зі знаками тризуба, розбиває кайдани (Україна).

АЛЕПСЬКИЙ ПАВЛО, архидиякон, араб родом, що подорожував у товаристві свого батька Макарія, патріярха антіохійського, як його особистий секретар. У роках 1654/56 вони вибралися у Молдавію, Україну і Московію, щоб зібрати пожертви на свою Церкву. За намовою одного з своїх дамаських приятелів о. Павло почав записувати все те, що він у своїй подорожі бачив і чув, і залишив нам таким чином один із цінніших документів про життя в Україні і Московії за гетьмана Богдана Хмельницького, саме з часів Переяславської угоди.

Свідчення о. Павла Алепського тим важливіші що вони цілком безсторонні, бо не було йому ніякої причини писати неправди, і то тим більше що був він особою духовною. Отже, про москалів писав він, що "всі вони, від великого до малого, мають п'ятий темперамент, а саме — лукавство." "Чужинцям нічого не скажуть.." "Життя москалів дуже зв'язане та ніхто з чужинців не може зносити цього, і людині все здається, ніби вона у в'язниці..."

Як бачимо, тодішня Москва мало чим ріжнилася своєю духовою атмосферою від теперішньої. Загально про свій побут у Москві о. Павло Алепський так описував:

"Жарти та сміх стали нам зовсім чужі, бо лукаві москалі підглядали нас і про все доносили: Бог хай спасе нас і звільнить від них!" (Книга VII, розд. 1).

Зате, як радісно відітхнули патріярх і його оточення, коли, виїхавши з Московії, опинилися на українській землі. Перед Києвом о. Павло Алепський записує:

"Цієї ночі ми спали на березі річки зовсім задоволені та спокійні, бо від тієї хвилини, як ми лише побачили Лавру, що здалеку виблискувала своїми банями, та як лише долетіли до нас премилі пахощі цих пишних земель, наші душі затремтіли з радощів та втіхи серця наші порозкривалися, і ми розливалися в подяках Господеві Богові.

"Цілі два роки в Москві колода висіла на наших серцях, а розум був геть-чисто стиснутий і притушений, бо в тій країні (Московщині) **ніхто не може почувати себе хоч трохи свобіднішим і задоволеним, хіба лише ті люди, що там виросли**, а всі інші, от хоч би й ми навіть ставши панами всієї країни, ніколи не перестануть бентежитися та відчувати в серці неспокій. Зате Козацька країна була для нас, начебто наш власний рідний край, а її мешканці були нашими добрими приятелями та людьми, неначе ми самі..."

Про високу культурність українців тих часів він постійно згадує в ріжних місцях свого щоденника.

"У козацькому краю в кожному місті та в кожнім селі побудовані доми для бідних і сиріт. Хто туди заходить, дає їм милостиню. — не так, як у молдавськім, або волоськім краю, де вони юрбою ходять по церквах і не дають людям молитися..."

Його вражає висока освіченість українського населення.

"...По всій Козацькій землі помітили ми прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками, навіть здебільша їх жінки та дочки, вміють читати та знають порядок богослужби і церковних співів. Священики вчать сиріт і не дозволяють, щоб вони тинялися неуками по вулицях..."

Особливо ж висока освіта серед української інтелігенції та духовенства:

"Серед манастирських (Київської Лаври та інших) настоятелів є люди вчені, правники, промовці, знають логіку і філософію та працюють над глибокими питаннями..."

Отже як бачимо, за часів Хмельницького вся Україна була густо вкрита школами, що нищили неписьменність. І пізніше, з перепису 1732 р., коли ще московське панування не вспіло дати всіх своїх овочів, на Харківщині, наприклад, на 100 душ людности приходилося ще стільки ж учнів, як і 150 літ пізніше, в 1882 році. Народні переписи в рр. 1740-48 кажуть, що в тодішній Чернігівщині та Полтавщині на 1094 сіл та хуторів приходилося 866 шкіл. Мало не в кожному селі була своя народня школа.

Та українці не обмежувалися тоді на початкову освіту, а шукали вищої. Чимало тоді українських юнаків вчилося в Академії Петра Могили в Києві, що вважалася за найкращу вищу школу всієї Східньої Европи. Ще в кінці XVIII ст. Теплов, секретар ген. губернатора України Румянцева, писав, що ніде не люблять так усякої науки, як в Україні...

Але потім пішла посилена русифікація, переслідування на все українське все зростало, прийшла заборона української мови по школах, і прийшла заборона на українські книжки й часописи, і перепис 1897 р. виказав, що **український нарід із найосвіченішого зробився найтемнішим**, — тим часом, як у всій европейській Росії на 100 душ людности приходилося 23 письменних (теж не дуже блискуче!), в Україні їх було вже тільки... 18. А коли брати населення України за національним поділом, то справа для нас, українців, виглядала ще сумніше: бо на кожних 100 душ

населення приходилося тільки — 13 "грамотних".

До такого духового занепаду довело московське панування український народ, що до Переяславської угоди, за свідченням о. Павла Алепського, неписьменних майже не знав.

АЛІБІ — доказ неприсутности обвинуваченого на місці злочину, коли той злочин стався; найкращий доказ непричасности обвинуваченого до того факту. Слово латинського походження.

Ріжні москофіли намагаються тепер в США та в інших державах вільного світу знайти алібі для московського народу, що, мовляв, не брав ніякої участи в тих злочинах, що їх творили большевики в Україні та в інших поневолених Москвою країнах. Але всі ці їх намагання мусять залишитися марні, — по всіх усюдах той московський народ позалишав стільки слідів своєї "діяльности", що тут ніяке алібі перед судом безсторонньої історії неможливе.

АЛІЛУЯ. — Слово староживідівського походження. Значить: "Хваліте Господа!"

АЛІПІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ. — Чернець Києво-Печерського манастиря XI віку, патріярх українського іконописання. В "житіях" печерських угодників оповідається, що Аліпій (чи властиво, Олімпій) Печерський вже змалку виявляв хист до малярства. Хлопцем віддали його батьки в науку до грецьких майстрів, що розмальовували Успенську церкву Печерської Лаври. Коли роботи над розписом церкви були закінчені, Аліпій вчився і працював далі, малюючи перше для печерського ігумена і для братії, а пізніше і для посторонніх замовників. Як і личить печерському угодникові, він свій заробіток ділив на три частини: одну роздавав убогим, другу віддавав на потреби манастиря, а за третю — купував потрібний матеріял для праці. За такий спосіб життя його висвятили, а після смерти (14 серпня 1134 р.) визнали преподобним.

Згодом виникло чимало легенд, пов'язаних з особою Аліпія Печерського, які вказують, якою пошаною він користувався серед своїх сучасників. Оповідали, що він своїми малярськими фарбами вилікував навіть прокаженого, помастивши ними його рани. Оповідали також, що самі янголи допомагали Аліпієві, коли йому не вистачало часу, щоб виконати своєчасно замовлені в нього ікони. І коли він помер, янголи закінчили розпочату ним ікону Успіння Богородиці.

Преподобному Аліпієві Печерському приписується ікона Богородиці, яку кн. Володимир Мономах пожертвував до Ростова, а також Христос-Панкратор в іконостасі Успенського Собору в Москві. Здогадуються, що також мозаїки Михайлівського Золотоверхого манастиря у Києві, що його знищили большевики, було зроблено за малюнками препод. Аліпія.

АЛІТЕРАЦІЯ. — Рівнозначність. Термін, що вживається в поетиці. Алітерація виникає, коли слова у вірші починаються тією самою шелестівкою, як от у думі: "Правда, панове, полягла..." "Ні на полі, ні на морі не бувала."

АЛЬКОГОЛІЗМ. — Страшна суспільна недуга, що походить із надмірного вжитку алькоголевих напитків. Вираховано, що в США витрачається на алькогольні напитки 75,000 долярів щохвилини, себто 39 більйонів і 420 мільйонів річно. Скільки добра можна було б зробити за ці гроші? Канадійці видають річно на алькогольні напитки 868 мільйонів долярів. І п. Ю. Каменецький в американській "Свободі" з травня 1954 р. вирахував, що українці в США на самі Великодні свята видають на алькогольні напитки понад один мільйон долярів, — за один день! Толі як національний даток збирають за цілий рік яких сто тисяч долярів!

Визначний американський фізіолог Ендрю С. Айві заявив, що шкода від алькоголю така велика, що Конгрес США повинен розпочати в справі споювання населення таке саме слідство, яке проводиться в справі комуністичної небезпеки. Сім мільйонів дорослих американців — сказав він, — це або алькоголіки, або пияки, що зробляться з часом алькоголіками. Число алькоголіків в 1954 р. збільшилося в США на 250.000.

В СССР пияцтво розцвітає буйним квітом. Москва, що панує над іншими народами СССР, розпиячує їх як може. Багато речей бракує в СССР, але горілки — ніколи! Проте, самі партійці повинні притримуватися поміркованої тверезости, — пияцтво і алькоголізм призначаються для маси, над якою комуністи мають панувати. Бо алькогольні напитки ослаблюють в людей критичний змисл і викликають в них штучний стан заспокоєння душі, так зв. евфорію. Вони забувають про дійсність... І це потрібне московським гнобителям.

Наслідки надмірного вживання алькогольних напитків жахливі, вони спричинюються до:

а) Затроєння мозку, яке ослаблює, як ми вже згадували, критичний змисл і взагалі розумові здатності, і часто приводить до отупіння та озвіріння;

б) зросту злочинности (70% злочинців — пияки;

в) зросту нервових і психічних хвороб (пияки дають 40% божевільних);

г) зменшення працездатности людини (до 20%);

ґ) породження деґенеративного потомства,

себто дітей, від самого народження вже схильних до хвороб і злочинства;

д) марнування свого власного й народнього майна (приклади наведені вище);

е) створення доброго підложжя до таких суспільних недуг, як сухоти, рак і венеричні хвороби.

Ми повинні поборювати алькоголізм і пияцтво, якщо ми дійсно любимо свій народ і свою Батьківщину; якщо ми дійсно любимо своїх дітей і турбуємось про долю нашої родини.

В Західній Україні боротьба з алькоголізмом досить давня. Перше піднесли її, коло ста років тому, Товариства Тверезости, які, зрештою існували і на Наддніпрянській Україні, але тільки в Зах. Україні перед першою світовою війною протиалькогольний рух набрав значного розміру, завдяки Т-ву «Відродження» і ОУН. Цей рух охопив шкільну молодь і Пласт, а від молоді поширювався і на старше громадянство. Поширився він під патріотичними гаслами — не дати грошей на підтримання польської держави, що, як і в Росії Москва, мала монополь на алькогольні напитки. Тоді, шляхом плебісцитів, в багатьох селах було закрито коршми, і такі родинні свята, як уродини, похорон, і навіть звичайні забави, відбувалися без алькоголю. Часто на святочних столах, замість пляшки з горілкою — стояли написи, видруковані й поширювані "Рідною Школою":

«Гроші, замість на алькоголь, на "Рідну Школу».

Остання війна все це знищила. Але ці добрі звичаї треба поновити. Мусимо подумати про страшний злочин, перед самим собою, перед своєю родиною, перед своїми дітьми, перед власним народом і Батьківщиною, перед Богом, який поповнюємо, руйнуючи алькоголем наші фізичні, духові й моральні сили.

АЛЬТЕРНАТИВА. — Вибір між двома можливостями: або — або... У наших запорожців ця альтернатива виявлялася в славнозвісній формулі: "Або здобути, або дома не бути..."

АЛЬТРУЇЗМ. — Цей термін утворив французький філософ Конт для визначення нахилу підбивати власні егоїстичні інтереси інтересам інших людей (від італійського слова "альтруї" — інший).

Альтруїзм може бути виразом, як великої духової сили, так і великої кволости. Лише людина, **свідома** своїх власних інтересів і **здатна** їх охоронити, в межах моралі й законів, може займати в суспільстві належне їй, гідне місце. Таку людину шанують, бо вона виявляє потрібну моральну й духову силу.

Але знаходиться в суспільстві й чимало людей, що, не задовольняючись законно здобутим і їм правно належним, намагаються привласнити собі й те, що, як їм здається, можна легко "видурити" в інших, пускаючись на проповідь "альтруїзму", себто самовідречення інших на їхню виключну користь. Історія останніх століть виказала, що, на жаль, українці надто легко піддаються таким облудним проповідям "альтруїзму", за що й отримали принизливу назву "самоотверженних малоросів", бо ця "самоотверженність" була сумним знаком, що свідчила про заник інстинкту самозбереження, без якого кожна тварина засуджена на скорішу, чи повільнішу смерть.

Такий "альтруїзм" не має нічого спільного з тією любов'ю до ближнього, що її нам заповів Ісус Христос. Христос сказав, що треба **любити ближнього, як самого себе**: лише поскільки вона усвідомлює собі свої власні потреби й жадання, може вона усвідомити собі потреби й страждання інших. Лише добре усвідомлений, здоровий егоїзм приводить натурально до добре усвідомленого здорового альтруїзму. Увесь світ тримається саме на цьому гармонійному розвиткові і противенстві егоїстичних і альтруїстичних почувань: люби ближнього свого, як самого себе.

Згідно з цим законом тільки та особа і тільки той народ, що має сильну свідомість своєї окремішности, що наказує йому любити самого себе і боронити себе від чужих зазіхань, але одночасно й розуміти життеві потреби інших осіб і інших народів, і, відповідно до того поводиться в межах суспільного колективу, може бути бажаним і шанованим членом того колективу і спокійно йти своїм шляхом життя.

У політиці хворобливий альтруїзм відповідає пасивній безсилості супроти чужинецького імперіялізму, що межує з національною зрадою; здоровий егоїзм у гармонії із здоровим альтруїзмом — націоналізмові; хробливий егоїзм — шовінізмові та імперіялізмові.

АЛЬФА І ОМЕҐА. — Перша й остання літери грецької абетки. Ісус Христос в Апокаліпсі Іоана (І, 8) говорить про себе: "Я — Альфа і Омеґа, початок і кінець..." Тому ці літери зробилися вельми поширеним християнським символом: ми вже зустрічаємо його на перших християнських гробівцях. Крім того, "альфа і омеґа" були для християн святою непорушною формулою, яка носила характер урочистої незламної присяги. Тому ми зустрічаємо "альфу і омеґу", до кінця середніх віків, не тільки в початку трактатів і проповідей, але навіть і лікарських рецептів. В цьому випадку вона, очевидячки, мала означати: "В імені Бога..." "В присутності Бога.."

Ця формула має ще до-християнське по-

ходження, бо зустрічається вже в орфіків (містична секта, що виникла в VII ст. до Р. Хр. і утотожнювала Бога з природою) для означення Юпітера, що ним світ починається і кінчається.

Натомість комуністична Москва намагається довести світові, що "альфою і омегою" життя мають бути... шлункові інтереси, себто насамперед задоволення найелементарніших інстинктів.

АЛЬХЕМІЯ — наука, що процвітала в середні віки і ставила собі метою знайти спосіб для перетворення ріжних "нешляхетних" металів, як залізо, олово, тощо, в "шляхетні" — золото і срібло. Для цього треба було, як думали, винайти особливу чародійну речовину ("камінь мудрости", "елексир життя", тощо), що могла б не тільки робити те перетворення, але й відмолоджувати людей та лікувати всякі їх недуги. Шукаючи за тією речовиною, альхеміки винайшли модерну науку — хемію, яка вбила альхемію і надовго її в усякому разі здискредитувала, проголосивши абсурдність і неможливість її мети...

Винаходи останніх десятиліть нашої так зв. атомової доби виказали, проте, що перетворення одних металів в інші — річ цілком можлива, і що, отже, та ціль, яку собі ставили альхеміки зовсім не була така вже абсурдна, хоч як абсурдні були ті методи, яких вони для осягнення тієї мети вживали.

Проте, якщо в ділянці чистої науки відродження давньої альхемії, невважаючи на осягнені казкові відкриття в світі атомів, виключається, в буденному житті нашої матеріялістичної цивілізації, особливо по великих містах, "альхемія" процвітає: тільки, замість перетворювати нешляхетні метали в шляхетні, вона задовольняється тим, що перетворює всякі покидьки на папір, крейду на муку, жолуді на каву, картон — на шкіру для підошов і т. д., і т. д.

Але, — що найгірше, — стародавня альхемія в своїй наймодернішій формі поширилася в світі моральних цінностей, куди стара альхемія навіть і не заглядала. В сучасній здеморалізованій і затеїзованій політиці інтриганство провадить за політику, партійництво — за патріотизм, душевна і духова розхлябаність — за ширічінь натури, дегенеративність — за непризнану геніяльність, а Совєтчина — за рай земний...

АМАЗОНКИ. — Так звали греки войовничих жінок, що жили без чоловіків окремим народом десь у "Скитії", себто на нашій Україні, коло Кавказьких гір і Чорного моря. Раз на рік вони сходилися з чоловіками сусідніх народів, і коли народжувалися в них діти, хлопців забивали, або віддавали батькам, а дівчат дбайливо виховували, припікаючи або відрізуючи їм праву грудь, щоб, виросши, вони краще володіли зброєю. Звідти і їх назва "амазонка", що з грецького значить — "безгруда".

І тепер "амазонками" часто звуть жінок, що, зрікаючись своєї жіночости, намагаються наслідувати в усьому чоловічий спосіб життя. Після першої світової війни 1914-18 рр. Европою прокотилася була хвиля "омужнення" жінок: так зв. "модерні" жінки робили все можливе, щоб прийняти чоловічий вигляд: острижена голова, змінена пласка силюета, цигарка в зубах і цинічність та грубість у манерах і поводженні. В цьому останньому вони навіть переганяли чоловіків: амазонки всіх часів, як зазначив балтійський філософ Кайзерлінґ, були завжди цинічними, бо, як тільки центр життя жінки переноситься поза сферу чуття, жінка робиться далеко прозаїчніша і матеріялістичніша від чоловіка. Зникає всякий романтизм і шляхетність у взаємовідношенні статей, і воно сходить в площину звіринно-фізіологічних зустрічей.

Ні, не такої "омужненої" амазонки жадає українське козаче серце, але, як казав Т. Шевченко, "світу тихого", "серця щирого", "слова ласкавого", яке б підтримало в тяжку хвилину та надало нової вартости опроміненому любов'ю життю.

АМБІЦІЯ. — Честолюбство. Палке бажання визначитися чимсь серед інших, щоб викликати тим пошану до себе. Амбіції бувають ріжні: один хотів би визначитися на полі науки, другий — зробитися багатим, щоб могти "всіх і все купити", третій скромно прислужитися чимсь своїй Батьківщині, четвертий — зробити політичну кар'єру, п'ятий — вмерти геройською смертю, на подив і пам'ять потомкам, щоб хтось сказав словами Шевченка:

— Молись,
Молися, сину! За Україну
Його замучили колись...

Відповідно до цих ріжних виявів амбітности, ми повинні й по ріжному ставитися до "амбітних" людей, ми повинні кожного разу аналізувати та запитувати себе, скільки суспільно пожиточного виявляється в амбітності тої людини, а скільки непогамованого егоїзму, непоміркованого себелюбства, що йде на шкоду суспільству.

Бо амбіція — почуття чисто суспільного походження, воно може виявлятися лише в суспільстві, зацікавленому в тому, щоб люди визначних здатностей і визначного характеру займали й визначні становища, бо тільки в такому випадку суспільство може плідно і творчо

розвиватися, коли визнає чиюсь справжню вищість — чито фізичну, як у спортовця, чи вояка, чито розумову, як у людини науки та техніки, чито моральну й волеву, як у провідників і діячів релігійних та політичних рухів, — і належно її вшановує.

На жаль, амбітні люди занадто часто переціюють свої якості й можливості і тому, замість бути для суспільства пожиточним ферментом і зразком для наслідування, приводять до його розбиття й занархізування. Це явище особливо небезпечне в добу революцій.

Бо в звичайні, мирні часи, як зазначив французький соціолог Ле Бон, амбіція буває обмежена через встановлену суспільну гієрархію, себто визнану всіма ступеневість суспільних гідностей. Кожний вояк, наприклад, знає, що він зможе зробитися генералом тільки після довгої служби і трудних і теж довгих студій, до яких, при належній амбіції і приступає. Натомість під час революцій кожний може нараз зробитися найвищим достойником держави, і тому амбіції всіх амбітників непомірно зростають. Наймізерніша людина нараз починає вважати себе здатною до найбільш відповідальних постів і починає завзяту боротьбу задля їх осягнення.

І в нашій українській революції, і після неї в ненормальних умовах нашого життя на еміграції, мали ми всі можливість констатувати той непомірний розквіт амбітности, що фатально заважив на наших визвольних змаганнях, і продовжує фатально важити й далі на розвоєві наших взаємовідносин в громадському житті.

Питанню амбіції в суспільному і політичному житті я присвятив окремий нарис в моїй книжці «Спрага справедливости».

АМБРОЗІЯ. — Пожива грецьких богів, що робила їх несмертельними. Греки, що створили собі своїх богів на зразок людський, зо всіма людськими почуттями і пристрастями, вважали, що, як і люди, їхні боги потребували їсти й пити. Пили вони нектар, а їли амброзію, що значить — несмертельність.

АМВОН. — Підвищене місце в церкві перед царськими воротами, що з нього священик виголошує проповідь.

АМЕБА. — Найпростіша з органічних істот, бо складається лише з одної клітинки, маленького пухиря, що повнить службу шлунка. Вся амеба — самий шлунок. Натураліст Гекель уважав амебу за першу живу тваринку на землі, з якої шляхом еволюції розвинулися всі інші живі істоти. За цю теорію зараз же схопилися всі матеріялісти, і її досі тримаються московські комуністи, що раді були на місце контрреволюційного Адама, який і в раю хотів знати, що таке добро і що зло, поставити амебу, яка дбає, — байдужа до всяких духових запитів, — лише про інтереси свого шлунка.

Та співаючи похвали амебі й Гекелеві, вони забули, що

1. Зосередження інтересів усього життя на самих шлункових інтересах (чи "господарці") Гекель відносив до виявів найпримітивнішого існування;

2. Він твердив, що з розвитком життєвих форм, себто з піднесенням життя на все вищі щаблі, функції шлунку, в загальній діяльності організму, все більше обмежуються за рахунок росту інших органів, серед яких на перше місце, замість шлунку, виходить мозок як осередок духового життя тварини. Що більше підноситься тварина на щаблях розвитку від амеби до людини, тим більше інтереси шлунку обмежуються на користь інтересів духу. Амеба, наприклад, ще не могла бути релігійною, бо шлунок не знає релігії, як не знають релігії й всі інші тварини, що в них шлунок відограє ще надто велику ролю, а людина за релігію й свої духові інтереси не раз вже кладе й життя своє. Московські большевики хотіли б завернути назад той еволюційний процес, що його теорією вони ніби захоплюються, — вони хотіли б повернути людину назад до антирелігійного, себто звіринного, а то й просто амебного стану..

3. Забули московські большевики також заповнити прогалину, що залишив був Гекель, — себто вияснити, яким чудом одного якогось дня мертва матерія перетворилася — хай і не в Адама! — але все ж у живу істоту — амебу. Звідки взялося життя в мертвій матерії? Звідки взялася ота сама амеба? І що то за дивна річ — те життя, що з одноклітинної амеби створило таку складну й нам самим незрозумілу істоту, як людина, що в своєму тільки мозкові має 9.000.000.000 окремих клітинок, які діють гармонійно і скоординовано. Невже ж це все так само собою діється? В це неможливо повірити! Має бути Хтось, хто регулює й скеровує життя людини, як і всіх тварин і амеб, до цілі, Йому одному знаної... Цього "хтось" — ми звемо Богом і молимось Йому.

АМЕТИСТ — дорогоцінний самоцвіт винно-фіялкової барви, що був одним із дванадцяти самоцвітів, які прикрашували "ефод" — нагрудник жидівського первосвященика, і символізував на ньому коліно (плем'я) Веньяміна. За давніми віруваннями на тій обручці, що її дав Діві Марії св. Йосип, був аметист, що й досі служить символом дівочої скромности і самовідречення.

Аметист фігурує, під назвою "Амефусакія" і в спискові символічних самоцвітів в славнозвісному "Ізборнику" нашого київського кн. Святослава 1073 року.

Назва "аметист" грецька і значить вона — "неп'яний", бо вірили, що він не дає людям п'яніти.

АМІНЬ — старожидівське слово, що значить: "Хай буде так!" Ним звичайно закінчуються всі молитви, і тому в народніх віруваннях воно набрало фатального значення — "кінця всьому", отже навіть і смерти: "Амінь тобі буде!"

Подібно до нашого питоменного старослов'янського "цуру" це слово припиняє всяку діяльність, замикає словесну формулу, за народнім виразом, "тридев'ятьма замками, тридев'ятьма ключами..."

В легендах про створення світу, що були ще минулого століття дуже поширені серед українського народу, наприклад, оповідалося, що "коли Бог поскидав чортів із неба, чорти летіли до землі поверх 40 діб. Коли ж Бог сказав "амінь!", то де котрий з них був, там і зостався: у воді — водяник, у лісі — лісовик, у болоті — болотяник і т. д.

Так само і на Поділлі оповідали, що "Бог сказав "амінь!" і кого те "амінь" де захопило, як падав на землю, ще на воздусі, то так він і зостався висіти на воздусі до Страшного Суду!" ("Кіев. Старина", 1897, VII).

АМЕРИКА — Так званий Новий Світ, що його відкрив у 1492 році Христофор Колюмб, шукаючи найкоротшого шляху з Европи до Індії. В наслідок цієї помилки населення Америки назвали індійцями, а саму Америку — властиво в середущій її частині, що її відкрив Колюмб, — назвали Західньою Індією. Свою теперішню назву Америка одержала від імени Америга Веспуччі (1451—1512), що їздив до Венесуелі та Бразілії і їх описами здобув собі таку славу, що, коли німецький географ Вальдземюллер видав у 1507 р. першу карту Нового Світу, назвав його на тій мапі Америкою, і цю назву повторив на першій великій морській мапі 1516 року. І так ця назва й залишилася.

Проте, хоча вона охоплює величезний суходіл, що простягається від одного бігуна до другого і поділяється на Північну, Середню й Південну Америку, в уяві середнього европейця (і українця) "Америка" зосереджується в самих Сполучених Північно-Американських Штатах — США, і саме їх населення носить назву "американців", людей, що заселюють казкову країну мільярдерів, чи бодай мільйонерів, серед яких час від часу з'являється особливий тип так зв. "американського дядька", що про нього люди довідуються тільки по його смерті, коли він залишає якомусь бідному европейцеві у спадковість свої мільйони.

Відома Америка також, як батьківщина хмародряпів, фонографів, кінематографів, голлівудських красунь, джез-бандів, закону Лінча, чотиринадцяти пунктів Вільсона чікагських гангстерів, ковбоїв, тютюну, бараболі, (картоплі), фордівських автомобілів і атомових бомб.

Відкриття Америки в 1492 р. мало для України фатальні наслідки, бо відвернуло шляхи й увагу західньо-европейської торгівлі зі Сходу на Захід, від сполучень із Азією та Індією через Україну і Чорне море, до більш зручних зносин через Атлянтик, і це й було одною з причин пізнішого культурного й торговельного занепаду України.

Та в XX столітті Америка почала відогравати для України нову важливу додатню ролю — як осідок численної патріотичної української еміграції, що в визвольній боротьбі Українського Народу за відзискання втраченої державности і національної свободи творить моральне й матеріяльне запілля того визвольного руху. На гостинній багатій землі всієї Америки українська національна еміграція має можливість не тільки вільно розбудовувати своє господарське життя, знаходячи всі умовини до гідного людського існування, але й творити українські культурні установи, що на Батьківщині, під московською окупацією, не мають можливости вільно розвиватися в дусі української національної традиції на користь української нації. Численна українська преса в Америці служить за вільну трибуну для обговорення всіх проблем українського національного життя і ознайомлення світу з жаданнями українського народу, що чекає ще, як говорив Т. Шевченко, свого "Вашінгтона з новим і праведним законом".

АМЕРИКАНІЗМ — перебільшене захоплення американськими звичаями, а особливо практичністю й діловістю американців, що для них "час — гроші", і гроші — найбільша сила.

Віру в силу грошей Америка перейняла від протестантської Англії, яка, устами пуритан, навчала, що успішність в торговельних підприємствах — доказ обраности від Бога. Людина, навчали пуритани, — якщо вона приємна Богові, мусить забагатіти, і, навпаки, той хто не хоче багатіти, хто задовольняється малим, виявляє цим самим відсутність релігійної запопадливости, горливости.

Саме тут знаходиться корінь американського активізму, американської погоні за доляром, що тільки пізніше втратила свій початковий релігійний характер. Треба багатіти, — навчали пуритани, — для слави Божої, не для того, щоб насолоджуватися багатствами, а щоб з допомогою багатства творити добрі діла, самим же треба жити в суворій моралі справжнього аскетизму.

Та поволі ця пуританська нота почала все більше втрачатися: воля до влади, що її дає багатство, бажання втіхи і насолоди почали все більше брати гору над чисто ідеалістичними мотивами. З'явилися ріжні "королі" тютюну, криці, свиней, нафти, комунікацій і т.д., і те, що мало служити за засіб, зробилося ціллю.

В Америці запанувала мораль і релігія активности і погоні за грошем не задля зросту й побільшення "слави Божої", але для зросту й побільшення продукції. І якщо перше вважалося гріхом забагато споживати та марнувати і правилом життя був суворий аскетизм, так в останніх часах, з легкої руки Форда, найбільшим "гріхом" американського громадянина почало вважатися самообмеження в потребах, що, мовляв, затримує ритм продукції.

Відповідно до того змінилася й концепція успішности. Для американця все те, що не має практичного негайного застосування, не має інтересу, — воно його не цікавить бо його не можна перекласти негайно на мову грошей і цифр. Американські хмародери — символ того кохання в цифрах, символ газардової гри в колосальні цифри.

Але, звикаючи перекладати всі цінності на мову цифр, американець поволі починає прикладати цю методу з мертвих речей і до живих людей. Живі люди так само стають цифрами, нумерами, які варті тільки постільки, поскільки складають **велику** масу. Капіталістична, чи, вірніше, плютократична Америка, простягла в цьому руку большевицькій колективістичній Москві. Особа, зокрема людина з своїми моральними й духовими вартостями зникає, — фігурує лише маса однакових, "стандаризованих" одиниць, які можна трактувати, як речі.

І хоча американець часто виявляє себе гуманістом і філянтропом, проте, як зазначає французький психолог Брюне, його гуманність до людини не більша, ніж до кожної частини фабричного машинового апарату, що вимагає мащення й чищення, і сухого повітря і ріжних інших "гігієнічних" умовин. Він намагається поводитися "раціонально". Тому він сприяє також тій своєрідній гігієні душі, що зветься розвагами, себто, спортові, танцям, кінематографові, — тим типовим масовим розвагам американізму, що служать, після восьмиодинної, доведеної до найбільшого автоматизму роботи, дальшому притупінню вільної особистої думки, не дають можливости зосереджуватися, вдуматися в зміст власного й чужого життя.

Американізм — це життя на зовні, все на поверхні, без глибоких психічних переживань і без відповідних творчих поривів. Небезпеку цього американізму відчули вже визначні люди американського світу і розпочали проти нього боротьбу в пресі, намагаючись протиставити сухому поверховому, раціональному, "бездушному" американізмові емоційний світ глибоких душевних переживань. На чолі цього руху стоїть відомий журнал 'Рідінг Дайгест', що розходиться в усьому світі в 16 мільйонах (і тут цифри!) примірників. В коротких насназених почуттям і думкою статтях, він веде боротьбу проти форм життя розміреного, регламентованого, принесеного в жертву негайним потребам моменту без дальших перспектив, без ширших концепцій і з зневагою до всіх "мрійників" і "філософів", що не захоплюються погонею за долярами, а шукають вищих цінностей, які дає справжня щира віра в Бога і в інший вищий світ.

Проти нашого доморослого "американізму" звертався свого часу ще Самійленко, який писав:

Немає творчости, поезія в багні,
І філософію тепер ми осміяли,
А геній — нащо він для рою комашні?!
Нам будуть фабрики кувати ідеали...

Воюючи проти Америки, большевицька Москва захоплюється американізмом, і коли вона заявляє про своє бажання "догнати й перегнати Америку", вона висловлює тільки оте своє захоплення безглуздим американізмом, в якому "нам будуть фабрики кувати ідеали..."

АМНЕЗІЯ — часткова, чи цілковита втрата пам'яті. Одне з загадкових явищ людської психології, що залишає мозок, мов той фантастичний замок, що в ньому всі вікна освітлені, і всі покої відчинені, але один покій залишається завжди темний, зачинений .. Рахують, що кожного року до 20.000 осіб падають жертвою амнезії, забувають, хто вони, хто їхні приятелі й знайомі, навіть власне прізвище забувають. А тим часом усі інші їхні здатності залишаються неушкоджені, — забувши все своє попереднє життя, вони зберігають свій нормальний вигляд, поводяться, як цілком нормальні люди, роблять довгі подорожі, розмовляють спокійно і мудро — тільки покій попереднього їхнього життя залишається все вічно темний і замкнений...

Причини амнезії — нервовий шок, перевтома, несподівані неприємності, довге емоційне напруження... Проходять іноді довгі роки, десятки років, поки особа, хвора на амнезію, — часто теж в наслідок несподіваного нервового шоку, — нараз приходить до себе і пригадує, хто вона...

Український народ, в наслідок страшного шоку Полтавського бою 1709 року, а потім довгого емоційного напруження, що в ньому тримали його систематичні переслідування "вражої баби", КатериниІІ, захворів був теж

на амнезію, забув своє попереднє героїчне життя, давню славу князів своїх та лицарів козацьких, забув навіть ім'я своє, зробився нацією "тутешніх" або, як писав С. Єфремов у своїй "Історії Української Літератури" — "нацією без прізвища, нацією просто "людей", ще гірше — нацією "дядьків". І другий наш письменник (В. Винниченко) теж скаржився:

"Чудний наш народ, і сильний, і сумний... Мав героїв, і ніхто їх не знає... Усе життя любив волю — і все життя жив рабом... Утворив багатство пісні — і сам її не знає..."

Треба було аж зворушливих подій 1917 р., аж гуркоту гармат і кулеметів років 1918—1919, щоб прийшов нарешті наш народ до пам'яті і згадав, хто він, чиїх батьків, ким за що закутий...

Тепер це вже він добре знає і пам'ятає...

АМНЕСТІЯ — загальне звільнення від кари за докладно означені в амнестійному декреті злочини. З огляду на свою важливість, цей державний акт набирає завжди форму закону, але фактично являється виявом великодушної **сваволі** — далеко рідше християнсього милосердя, — суверенного уряду, чи суверенної особи, бо здіймає не тільки кару за поповнений злочин, але й самий злочин віддає до небуття.

Амнестія — добрий засіб для піднесення престижу й популярности особи, що її проголошує, але мабуть, не спричинюється він до піднесення престижу законности.

АМОРАЛЬНІСТЬ — байдуже відношення до питань добра і зла. Аморальність може бути вроджена й набута.

У багатьох людей немає жадного почуття моралі і правди. Для них не існують ані писані закони, ані неписані правила пристойности й звичаю, ані інстинктовні почуття сорому, що виявляють свідомість злого вчинку. Вони цілком спокійно, і навіть із задоволенням роблять злочини, або порушують прийняті в суспільстві звичаї, аби тільки задовольнити свій швидколетний імпульс, не розуміючи, що іншим від того може бути боляче, чи просто гидко. Коли такі нахили досягають найвищого розвитку, вони прибирають назву "морального божевілля".

Існує й чимало таких щаблів аморальности, коли моральний виродок не робить нічого, що суперечило б карному кодексові, але доводить теоретично раціональність злочину, намагається голосними фразами переконати, що "добро" і "зло", геройство й підлість — тільки сваві льні розріжнення, що не мають абсолютної вартости; він вбирає злочинців та їх злочини в романтичні привабливі фарби, претендує на відкриття в найжахливіших й найбридкіших речах своєрідної краси...

Таким чином ці моральні виродки, аморальні з природи, поширюють аморальність набуту.

Найбільшими провідниками набутої аморальности були марксисти ріжних відтінків, що знайшли своє завершення в московському большевизмові: кинувши гасло клясової боротьби, вони відкинули всякі етичні засади, твердячи, ніби вони — ті засади — походять від ворогів пролетарської кляси (Христос для них теж ворог пролетарської кляси, а релігія — опіюм народу!) і тому суперечать її інтересам. Вони кажуть рахуватися тільки з реальним взаємовідношенням сил, при якому всякі засоби вважаються добрими... У тому числі штучний голод на Україні в 1932/33 роках із винищенням мільйонів українських селян та пролетарської інтелігенції!

Поруч із аморальністю марксистського пролетаріяту, а почасти і в противагу йому, розвинулась і аморальність капіталістів. Капіталізм пірвав із чесністю середньовічного купця, що визначався побожністю, і збагачення за всяку ціну, здобування все більших і дальших ринків зробилося його єдиним духовим регулятором. Переслідуючи ці свої егоїстичні цілі, він почав розпоряджатися аморально не тільки власним капіталом і чужою працею, але й чужим сумлінням, захоплюючи в свої руки пресу, літературу, публіцистику, політику, парляменти, держави.

Поруч із аморальністю пролетаріяту і капіталізму розвивається й аморальність держави. Вже за часів Макіявеля (1459—1527) держава стала по той бік добра і зла і визнала, що ціль виправдує вжиті засоби. В міжнародніх відносинах запанувала **теорія так зв. державної рації**, що виправдувала найгірші злочини, поповнювані задля "добра держави.."

Але з відносин міжнародніх ця теорія аморальности перекинулася дуже швидко і в відносини в середині кожної окремої держави, у відносини міжсуспільні і —з уже згаданим розвитком марксизму — у відносини міжклясові і міжпартійні. Рівнобіжно із міждержавною боротьбою, в якій всі засоби вважаються дозволені (і всі ми бачили, що це значить в останній війні) почала розвиватися жахлива міжпартійна боротьба за владу в самій державі, — цинічна, аморальна боротьба за владу без всяких вищих ідеалів, — боротьба, в якій засіб розцінюється не з точки погляду християнської моралі, а з точки погляду **доцільности**. У таких умовах міжпартійної боротьби і широкі маси суспільства, що в партіях не беруть жадної участи, залишаються без морального проводу, взоруються на вчинки визнаних народних провідників, перейнятих психологією

аморальности. гублять всяку повагу до найвищих суспільних цінностей, втрачають здібність і собі розріжняти, де добро, а де зло, і ставлять свій власний егоїстичний інтерес на місце загального добра, що стає їм байдужим.

Такий стан речей вимагає якнайскоршого морального оздоровлення, що його може дати тільки щире навернення до Христового вчення про любов ближнього і про Царство Боже в душі нашій, яке ми повинні всіма силами берегти, а не перетворювати його в жахливе пекло...

АМОРФНІСТЬ — перебування в розпливчастому, безформенному стані. Біологи називають аморфною органічну масу, що, не маючи в собі сили скристалізуватися, не творить жадного визначеного організму, здатного щось створити і самостійно вижити.

В соціології аморфними називають народні темні маси, несвідомі своєї національної приналежности і тому не здатні зорганізуватися в націю, чи державу. Їх використовують інші нації та держави, як погній для свого розросту.

Величезна більшість української еміграції взагалі, а в Аргентіні зокрема, перебуває, на жаль, досі в аморфному стані не розуміючи необхідности влитися в організаційні форми, що без них неможливо виявити нашу волю до власного, тільки нам притаманного національного творчого життя. Кожний живий організм — це певна визначена форма. Зміст і краса життя в багатстві й ріжноманітності форм, що їх створив Господь. Ми не повинні зменшувати цієї краси й багатства, розпливаючись в аморфній масі, — навпаки, мусимо виконати свій обов'язок перед Творцем всіх живих форм, і, перемігши безладну аморфність, створити міцні форми нашого організаційного життя, що має дати нам зрештою найвищу форму кожної нації — власну незалежну державу.

АМУЛЕТИ — запобіжники. Це слово походить від арабського "гаймайл", що значить — запобіжний, охоронний, і відноситься воно до всіх тих речей, що їх від найдавніших часів людської історії люди носять на собі, щоб хоронитися від усякого лиха, від усякої "нечистої сили".

Амулети виникли і продовжують існувати, як вияв страху перед невідомими силами, для боротьби з якими необхідна оборона і поміч інших вищих сил, що ніби перебувають в амулетах.

Звичай носити амулети походить із глибокої давнини, і на місці колишнього Вавилона та в його околицях знайдено силу маленьких циліндрів, зроблених з твердих гірських пород. На багатьох із них знаходяться образи ріжних мітичних тварин, крилатих людей, тощо. Як доказує дірка для мотузка, що проходить через циліндр, вони служили за амулети, ношені на шиї.

У давніх єгиптян найбільш поширеним амулетом був жук.

Серед етруських амулетів, знайдених по їх могилах, цікаво відмітити стиснений кулак, з великим пальцем, затисненим межи вказівним та середнім — наша українська "дуля". Цей амулет ще досі вживається в Італії і в Еспанії для охорони немовлят.

В Середньовіччя амулети були поширені в усій Европі, причому особливо важливу ролю відігравали ріжні самоцвіти, яким надавалося магічних властивостей. Вірування в дивні властивості самоцвітів перейшли й в нашу давню літературу, починаючи від Святославового Ізборника 1073 року аж до казань Галятовського та Лаз. Барановського в XVII ст. Та в широких масах народу ці вірування широкого розголосу не мали, тому, що в нас ті дорогоцінні самоцвіти були надто мало знані.

В нашому народі далеко більше поширення мали давні амулети ще з поганських часів, як "вовчий зуб", "жаб'яча кістка", червона биндочка, голівка часнику чи галузка полину, або ріжні незрозумілі слова, як абракадабра, яким надавали магічне значення.

З амулетів в ріжних інших сучасних народів, особливо відомий коралевий ріг, що його носять італійці проти зурочення. Один час були дуже в моді маленькі слоники.

Християнські хрестики та образки в очах забобонних людей теж часто грають ролі амулетів, хоча християнська Церква надає їм тільки символічне значення: вони мусять лише нагадувати нам про Бога, та про святих, чий образок ми носимо, і переносити нашу думку від земного до небесного. Але забобонність людська і ці святі християнські символи перетворює — в амулети.

Перші християнські собори суворо забороняли вживати символи християнства за амулети, і імператор Констанцій наказав карати смертю тих, хто вживав би таких амулетів, наприклад, проти хвороб. Але з часом, ідучи на зустріч кволості людського духа, що в боротьбі з силами зла почуває потребу спертися на щось конкретне, суворість законів супроти амулетів християнського характеру зменшилася, і тепер можна їх чимало зустріти особливо серед католиків, які носять, наприклад, образки Франціска Асізького "проти чуми" чи "наглої смерти" Антонія Падуанського, як "охоронця від всякого зла" і т. д.

Проте, справжній християнин повинен пам'ятати, що охоронить його від усякого зла не той чи інший образок, а тільки палка віра та

молитва, що ми, через той образок, звертаємо до Бога, а також наша готовість прийняти Його святу волю

Типовим зразком "амулетного" відношення до святих ікон може служити в нашій історії відомий епізод із Андрієм Боголюбським, що в 1169 році, взявши Київ, дозволив своїм воякам не тільки по-варварському поводитися з киянами та їх жінками й дітьми, але й палити церкви та манастирі, обдирати образи з золотих і срібних риз, і поводитися взагалі так, як могли поводитися хіба тільки нехрещені татари. "Побожність" кн Андрія від того ні скільки не потерпіла. Він, як писав свого часу М. Костомарів у своїй "Історії раскола і раскольніков" — "взяв і повіз із собою чудодійний образ Богородиці, гадаючи здобути тим для свого міста особливу оборону Божу: блюзнірські вчинки, яких він допустився, ясно вказують, що керувала ним при цьому не християнська побожність: образ Богородиці мав служити йому, як амулет, як усяка інша річ, яку могли б дати йому і волхви..." (Твори, т V, стор. 214).

Але це не перешкодило пізнішим московським історикам назвати цього блюзніра-святотатця — Боголюбським!

Амулети часто змішують із талісманами. Але між ними існує істотна ріжниця: амулети **лише боронять** від лиха, а талісмани **приносять щастя**, удачу, успіх Амулети — пасивні, талісмани — активні. Амулети діють, так би мовити, на зовні, і тому їх носять відкрито, щоб ті, кому належиться, бачили, що людина "охоронена", має магічну оборону. Талісмани, натомість, діють потаємно на користь людині, яка їх носить, і тому їх ховають, щоб їх хто не побачив та не вкрав, або так якось не знищив...

Але й амулети і талісмани — діють тільки постільки, поскільки **в нас самих** є досить віри і духової сили

АМФІБІЯ — земноводна тварина що може жити однаково добре і на воді і на суходолі, наприклад — жаба. Ідеал багатьох дрібних міщанських душ, що хотіли б гратися в політику і почуватися однаково добре і межи москалями, які не визнають права українцям на самостійне державне життя, і між українцями, що роблять розпачливі зусилля, щоб скинути з себе незносне ярмо московського визискування й гнету: і між комуністами і націоналістами, і між віруючими і безбожниками.

Характеристична риса такої суспільної амфібії — повна відсутність власного переконання, власної віри, власної скристалізованої думки, і бажання підроблятися під думку, віру й переконання свого сусіда, особливо якщо той сусід має вагу в світі і може, як то кажуть, "робити погоду", себто викликати політичні бурі.

Довге перебування українського народу в поневоленні посіяло в нас чимало того "амфібійного" духу власної невизначености, аморфности, і ще Руданський оповідав із гумором про бабу, що одну свічку "Богу ставить, а другу чорту ліпить":

Видять люди й розважають,
Щоб там не ліпила:
— Що ти, бабо, кажуть, робиш
Та ж то вража сила!
Але баба обернулась:
Не судіте, люди!
Ніхто того не відає,
Де по смерті буде...
Чи у небі, чи у пеклі
Скажуть вікувати:
Треба всюди, добрі люди,
Приятеля мати...

Не знала дурна баба, що саме це — найкращий спосіб ніде не мати приятелів, і викликати до себе тільки загальну зневагу і погордження.

АНАБАПТИСТИ, — перехрещенці — найкрайніші протестанти початків реформації в Західній Европі, які не признавали хрещення дітей, тому перехрещували дорослих, — звідси і назва. Вони намагалися повернутися до первісного християнства, і тому виступали не тільки проти офіційної католицької Церкви, але й проти існуючого державного ладу, за що зазнали жорстоких переслідувань. Вони заклали були свою власну державу в Мюнстері в 1534 році, але вже рік пізніше її було знищено. З уміркованих анабаптистів пішли баптисти та меноніти.

АНАГРАМА. — Така перестановка літер в слові чи навіть в усій фразі, що з неї виходить цілком новий змисл слова, або фрази.

Анаграма входить, як важливий чинник, в кабалістичну науку. Кабала ж, що її ніби приніс на землю янгол Раціель, складається з трьох частин, і третя частина, так зв. Комбінація, тільки й займалася студіями анаграм.

На основі анаграм забобонні люди вірили також що в кожному імені знаходиться пророчення долі того, хто це ім'я носить, — треба лише зуміти скласти й відчитати анаграму.

Особливого розвитку анаграми досягли коло XVI ст. в Франції, клясичній землі астрологів та відунів. Але тому, що кабалістичні студії були досить небезпечні, бо відгонили єрессю, а за єресь в середньовіччя в Західній Европі можна було попасти й на вогнище, то закохані в анаграмах подбали знайти собі хресного батька-опікуна і знайшли його в... Пілаті, який нібито на запит у латинській мові:

«Квід ест верітас?» ("Що таке правда?") одержав відповідь: «Ест вір кві адес» ("Оцей чоловік"). Відповідь — точна анаграма запиту.

В Україні, коли ще не було ясно в перші роки революції, чим закінчиться "диктатура пролетаріяту", шукали відповіді в анаграмі совєтського герба: "серп — молот" і знаходили відповідь: "престолом".

І дійсно, скоро червоний деспот засів міцно на колишньому царському престолі.

АНАЛІЗА — розклад цілости на її складові частини та пояснення цілости з пізнання властивостей окремих її частин; протилежність синтезі, що шляхом сполучування ріжних елементів намагається створити органічну цілість. Початки наукової аналізи сягають Архімеда, але властивими її творцями були Ньютон і Ляйбніц. Заслуги аналізи в науці, зокрема в математиці, в хемії та в механіці величезні.

Але застосування аналізи до духового світу людини дало катастрофальні наслідки, які відзначив наш В. Самійленко в своїй відомій поезії «Людськість»:

"О, розум, ось наш бог! Ми по стількох віках
Таки знайшли його й утішили людину;
Та ставши мудрими, ми кинули на шлях
Найкращую душі людської половину.
Немає серця в нас. Колись кохались ми
Хоч без теорії, та щиро, серцем чистим.
Тепер міркуємо над світом і людьми
І над машинами, й над щастям особистим.
**Найкращі пориви, гарячі почуття
Розсікли ми ножем холодним міркування
І склали ми собі розмірене життя
Без глибини думок, без сили поривання...»**

Захопившись аналізою, люди, заражені матеріялізмом, уподібнили людський організм до механізму, і почали розкладати його на складники, намагаючись із тих складників — окремих органів людини — пояснити всю людину, як цілість. Але їх спроби були марні, бо тим часом, як кожний механізм, розклавши його на складники, можна знову скласти в цілість і від того механізм лише обновиться і краще працюватиме (якщо механіки, що коло нього ходять, вмілі) людина як і кожний живий організм раз розкладений, втрачає щось, що ні в одному окремому складнику не знаходиться і що назад при складанні не повертається — себто життя, **духовий первень**. Це щось ненамацальне, той духовий первень, що в відмінність від фізичного не піддається аналізі, знаходиться і в творах людського духу, які марно намагатися розкладати на складники, якщо не мається на увазі їх убити: вони живуть і діють поки складають цілість, що її створила одухоовлена вмілість їх автора. Аналізувати можна тільки мертве, аналізувати живе — значить позбавляти його головного, що аналізі однаково не піддається.

Саме тому аналіза — протилежність творчості, і тому вірно писав В. Липинський в своїх "Листах":

"Інша річ — **аналізувати** минуле та сучасне, інша річ — **творити** будуче. На цій ріжниці основано звісне окреслювання політики не тільки як науки, а й як умілости, як штуки, — як науки про те, що вже було, або що вже есть, і як умілости творити те, що має бути..." (ст. 348).

АНАЛОГІЯ — подібність, рівнобіжність прикмет двох відмінних явищ. Люди, загально кажучи, незвичайно схильні користуватися аналогіями при думанні й висловлюванні своїх думок, себто на підставі подібностей кількох прикмет ріжних речей робити висновок про подібність, чи навіть тотожність тих речей. Ми, наприклад, мимоволі переносимо на природу наше відчуття, що виявляється в рухах, якими керує воля: в тих явищах, що в них виявляється рух, ми схильні по аналогії з людськими рухами, знаходити так само прикмети життя, волі, енергії.

Так по аналогії гуркоту грому на небі з гуркотом воза по дорозі, наш український нарід створив образ Іллі, що їздить небом на колісниці.

Велику ролю відограє аналогія і в творенні амулетів, бо люди схильні уявляти собі подібними не тільки ріжні тварини та речі природи що виявляють прикмети руху й енергії, але й так зв. надприродні істоти. Тому звичайно вважають, що неприємне людям має бути неприємним і "богам", чи "духам", і навпаки. Тому "нечиста сила" мусить втікати від таких рослин, що, як полин, осина, кропива, тощо, асоціюються так чи інакше з виявами горя, небажаного людям, а значить і духам. Недоторкане або страшне людям ставало недоторканим або страшним і духам.

Велику ролю відогравало думання по аналогії в народній магії, де, наприклад, кроплення водою вживається як засіб для викликання дощу.

Думання по аналогії приводить також до творення символів, наприклад, з того, що птиця летить в небі, і блискавка летить в небі, створюється поетичний образ: блискавка — птиця. Коли такий образ поширюється і зміцнюється в народній свідомості, витворюється символ, себто птиця починає вживатися за символ блискавки.

Велику ролю відограє думання по аналогії і в політиці, але тут воно дуже небезпечне, бо політика, як наука, мусить шукати, в відмінність від поезії, не за подібним, а за від-

мінним: мусить намагатися зрозуміти, чим дана ситуація не подібна до попередніх, а навпаки, чим вона від попередніх відріжняється. Бо дві ситуації ніколи тотожно не повторюються, і тому кожний політик повинен не стільки вдивлятися в минуле, як вчуватися в сучасне і в майбутнє.

Лише постійним напняттям нашої творчої волі зможемо ми вивести наш нарід із того важкого стану, в якому він тепер опинився, і який не має жадних аналогій в минулому.

АНАЛОЙ — малий столик належно покритий, на якому кладеться евангелія, св. хрест, ікони. В Галичині і Буковині його називають також тетраподом. У православних церквах звичайно бувають три аналої: головний посеред церкви насупроти Царських Врат а два менших — праворуч і ліворуч перед іконостасними іконами Спасителя і Богоматері. На цих двох менших завжди лежать ікони. При головному аналої посеред церкви відправляються деякі Служби Божі, як вінчання, молебни, панахиди.

АНАЛЬФАБЕТИЗМ — невміння читати і писати: синонім крайнього неуцтва: найганебніша пляма некультурности, що несуть її з собою (або залишають по собі) суспільний визиск та чуже панування. Про стан неписьменности на Україні до і після московського панування я вже писав під гаслом АЛЕПСЬКИЙ ПАВЛО (див.) Що ж до польської займанщини, то в "Заклику" "Просвіти", вміщеному в львівському "Ділі" з 27 листопада 1933 року знаходимо:

"Між поляками на кожних 100 людей є всього 25 неписьменних: між естонцями тільки 12 неписьменних, між фінлянцями — тільки 1 неписьменний, а між українцями в Польщі на кожних сто душ — страшно сказати! — коло 60 неписьменних (між грекокатоликами, себто в Галичині, на сто душ є 49 неписьменних, а між православними приходиться на 100 осіб аж 72 неписьменних!)".

Рапорт ЮНЕСКО за 1953 рік виявив, що, згештою коло половини всього світу, що терпить від імперіялізму та колоніялізму, неписьменна. В Африці відсоток неписьменних — 70, а в Азії — 91. Зате в Англії на кожних 1000 мешканців країни виходить аж 600 щоденників, в США — 356. І найбільшу кількість книжок видається теж в Англії: в 1952 році було видано 17 072 назви, в США — 11 022, у Франції — 9.993.

Неписьменність — найтяжча колода на шляху розвитку народу. Неписьменні люди не можуть навчитися, як доходити свого права. Неписьменні не можуть навчитися кращих способів господарки й життя. Неписьменні не можуть приймати корисно участи в політичному й культурному житті своєї країни Неписьменні мусять жити в найбільшій недолі, у злиднях й приниженості, не як господарі на своїй землі, а як постійні попихачі, чорноробы, що не можуть конкурувати з народами, озброєними в часопис і в книжку. Бо те, що здобуває гармата і рушниця, може втримати тільки часопис і книжка... Доки наші люди не навчаться читати й **любити читати**, доти не буде їм господарями на своїй землі. Бо найнебезпечніші ті неуки, які хоч і навчилися читати, далі над собою не працюють, не вчаться, не люблять книжки, бо вважають, що вони... вже все знають.

АНАНАС. — Походження цієї рослини з листям, подібним до листя агави, і з великими смачними запашними овочами, донедавна було невідоме. Думали, що вона походить із Азії, де вона відома з найдавніших часів і фігурує вже на пам'ятниках асирійців та вавилонців, — але ніде в Азії не знаходиться ананас в дикому стані — він тут відомий уже тільки, як рослина культурна. Який десяток років тому знайдено дикі ананаси в пущах Бразилії. Виникло питання — хто і коли міг розпочати культивування ананасів, поширив його потім з південної Америки аж до Азії? Очевидно, люди дуже давніх цивілізацій, що існували ще до Асирії й Вавилонії й зникли в наслідок якоїсь катаклізми. Ананас — один із аргументів, на користь існування давніх суходолів Атлантиди і Лемурії, що в'язали колись Америку з Европою і Азією, але зникли тому, що їх мешканці, як оповідають стародавні легенди, — "зробилися надто горді і тим розгнівили богів".

АНАРХІЗМ — змагання до бездержавного суспільного ладу, в якому не було б урядів, законів, зовнішнього примусу, себто в якому не було б ніякої влади, а кожний був би "сам собі пан".

Першу систему анархізму знаходимо вже в грецького філософа Зенона (342 - 270 до Р. Хр.), але в новіших часах за батька анархізму треба вважати англійця Вільяма Ґодвіна (1756—1836), що перший виступив у 1793 році проти держави, як шкідливої і непотрібної установи. Думки Ґодвіна підхопив француз П'єр Прудон (1809—1865), якого й треба вважати за властивого основника анархізму, як суспільного руху. Прудонові належить славнозвісна фраза, що мала величезне практичне застосовання в большевицькій революції: "Власність — це крадіжка", отже — "Грабуйте награбоване!".

Проте Прудон був проти насильства і проти комунізму. Анархізм Прудона — це логічний розвиток **крайнього лібералізму та індивідуалізму**, що ставив добро особи і її розвиток понад добро громади, понад добро суспільст-

ва що, мовляв, обмежує волю людини, уважаючи, що, коли знищиться в суспільстві примусовий лад і запанує загальна рівність і справедливість, кожна особа знайде найширше поле для своєї діяльности й особистого розвитку, а людство заживе в мирі й взаємному порозумінні.

Ідеї Прудона розвивав серед українців М. Драгоманів, який в 1878 р. писав у "Переднього Слові" до "Громади", яку видавав у Женеві:

"От дійти до того, щоб людські спілки, великі і малі, складалися з таких вільних людей, котрі поволі посходилися для спільної праці й помочі у вільні товариства — це і є та ціль, до котрої добиваються люди... Ціль ця зветься **безначальство:** своя воля кожному і вільне громадянство, і товариство людей і товариств..."

І Прудон і Драгоманів змагали до здійснення нового — анархістичного — ладу шляхом мирного перевиховання людства, — але їм на зміну прийшли москалі — Бакунін (1816—1876) і П. Кропоткін (1842—1921), що створили так зв. **комуністичний анархізм** обоснований на насильстві і терористичних актах. Бакунін казав, що "руйнувати — це будувати", а Кропоткін, що "один терористичний акт робить у кілька днів більше пропаганди ніж тисяча брошур". Третій московський анархіст Нечаєв теж писав: "Революціонер знає лише одне значення — **знання нищення;** лише для нього він студіює механіку, фізику, хемію, навіть медицину. Вдень і вночі повинен він мати лиш одну думку, одну мету — **знищення.** Майбутня суспільна організація вийде з народу, з його руху і життєвих потреб та це справа майбутнього; наше завдання — повне, безпощадне нищення".

Так наївна доктрина якою позастольні мрійники-теоретики надіялися ощасливити людство, перетворилася на прикінці в низку жахливих злочинів, які приваблювали в лави анархістів найбільш кримінальні елементи, різних дегенератів, нездатних до суспільного, внормованого життя, що вимагає координації зусиль та ієрархічного розподілу функцій, — людей, що не вміють опановувати свої руїнницькі інстинкти та підбивати їх засаді загального добра. Дегенерати натурально повстають проти всяких законів і обставин, що накладають на них обов'язки в відношенні до інших, бо вони взагалі не визнають жадних обов'язків і не можуть їх виконувати. Звідти, з одного боку, їх гріби звоорушлива щира любов до якогось абстрактного людства, а з другого боку, безмежна ненависть до всіх і до всього, що намагається ввести їх в загальні для всіх рамки життя.

Практичне застосування анархізму в Україні дав у 1917-19 роках гуляйпільський "батько" Махно, та ріжні інші "отамани", що не визнавали над собою ніякої влади і ніяких законів, і ми знаємо дуже добре, до чого довело нашу національну революцію оте змагання наших малокультурних і малоосвічених людей до "безначальства", що про нього мріяв проф. М. Драгоманів, оте "сам-собі-панство", ота "отаманія". Історичний досвід усіх народів виказав, що своє "безначальство" приводить неминуче до чужого "начальства", себто до поневолення добре організованою чужою владою, і що тільки держава, — але, розуміється, власна, — може запевнити кожному народові всебічний розвиток його духових і матеріяльних сил.

АНАТЕМА — церковне викляття, проклін, виключення з Церкви.

Можна було б думати, що церковний проклін кидається тільки на людей, що провинили проти Церкви, проти релігії, — і то тільки в дуже рідких випадках. Але, коли Церква починає служити політичній владі, і та політична влада починає вживати Церкву, як знаряддя для своїх політичних цілей, анатема робиться одним із засобів боротьби з політичним противником. Яскравим прикладом такого вживання анатеми в чисто політичних цілях може служити анатема, яку кинено 12 листопада 1708 року, з наказу царя Петра московського на побожного українського гетьмана Івана Мазепу, що не шкодував грошей на будування церков, перебудував Київську Печерську Лавру, де вибудував церкву Всіх Святих на Економічних Воротах; перебудував Київську Софію, якій надав теперішнє її барокове оформлення; вибудував величний Миколаївський собор на Печерську в Києві і Богоявленську церкву на Подолі; перебудував старий домініканський костел в Києві на Петро-Павлівську церкву і т. д. Плащаниця, що її подарував гетьман Іван Мазепа, досі прикрашує Гріб Ісуса Христа в Єрусалимі.

Але все ж це не перешкодило московському цареві наказати духовенству упокореної йому Церкви кинути на цього побожного гетьмана анатему.

Невідомий автор-очевидець залишив нам опис цього сумного обряду, зладжений під свіжим враженням:

"По виборі гетьмана (Івана Скоропадського 6 листопада 1708 р.) і по царському його затвердженню, відбулася в Глухові нова сцена, якої досі не бувало на Україні, сцена страшна, названа "сопутницею Мазепі в ад". Численне духовенство склало так званий помістний собор, і 12 листопада проголосило над Мазепою вічне прокляття, або анатему. Цей понурий обряд відбувся в мурованій Микола-

ївській церкві в присутності численних достойників і народу. Духовенство, уставившись довкола престолу, читало і співало деякі псальми, потім, проголосивши і повторивши кілька разів "да будет Мазепа проклят", обернули запалені свічки на портрет. За ними і клерики, співаючи те саме, обертали свої свічки вдолину, при чому митрополит (Йосафат Кроковський) ударив кінцем жезла в груди портрета, кликнувши "анатема!", і тоді виволікли портрет із церкви при співі церковного стиха — "Днесь Іуда предает учителя і приемет диявола..."

Українська Автокефальна Церква негайно по своєму уконституйованні, уневажнила анатему на Мазепу, але в православних церквах під Польщею, і в тих московських, що Української Автокефальної Церкви не визнали, і в Україні довго ще й після революції в кожну першу неділю Великого посту та зокрема ще й в день 27 червня (ст. ст.), коли згадувалося роковини перемоги Москви під Полтавою, продовжували виклинати нашого славного побожного гетьмана.

Хто зна, чи не виклинають його і тепер у церквах московської патріярхії?!

АНАХОРЕТ — пустельник, відлюдок.

Щоб уникнути спокус цього світу, побожні люди давніших часів втікали в безлюдні пустельні місцевості і там, у пості й молитві, проводили своє життя. У той спосіб вважали вони найкращим служити Богові, піклуючись про спасіння власної душі. Декого з цих анахоретів Церква пізніше дійсно причислила до ліку святих.

Але в наші часи, коли по всіх усюдах, в усіх суспільствах точиться найзавзятіша боротьба між силами Добра і Зла, і ширяться недоля і страждання мас, що шукають моральної допомоги, ми все більше переконуємося, що не тікаючи від спокус світу, а активно переборюючи їх і допомагаючи іншим, славимо ми Бога і служимо Йому. Не дезертирством з поля життьового бою в егоїстичному піклуванні про спасіння власної душі, а перш за все активною любов'ю до ближнього в лавах визначеної нам від Бога нації маємо ми виконувати свій релігійний обов'язок: "Увесь бо закон в одному слові сповняється: Люби ближнього твого, як самого себе" (Ап. Павло до Галат, V, 14). Не дармо ж і в Євангелії сказано: "Хто бо хоче душу свою спасти, погубить її, хто ж погубить душу свою задля Мене (себто, з любови до Бога і до ближнього — Є. О.), той спасе її" (Луки, IX, 24).

АНАХРОНІЗМ — похибка в означенні часу якоїсь події; подія, що не відповідає духові часу; перестарілий погляд, чи звичай.

Один із жалюгідних анахронізмів большевицької пропаганди це — що, мовляв, московський народ **"старший брат"** українського народу. А тим часом всім відомо, що Москву засновано тільки 1147 року і московський народ склався з фінів, помішаних із слов'янами та татарами, ще пізніше. Сама Москва — слово фінське. Не менш жалюгідний анахронізм — назва "русский", чи "поляк", чи навіть "австрієць", що її ріжні бюрократичні установи Арґентіни та інших країн виставляють в документах українців, незважаючи на їх гострі протести і обурення. Прикрий анахронізм — назва "русин", що її ще й досі прикладають до себе, особливо в Америці, виходці з Карпатської України. Але найприкріший анахронізм — це панування чужинців на наших українських землях. В часах, коли ріжні колоніяльні народи Африки та Азії, що досі не відогравали жадної ролі в історії культурного світу та в розвитку його цивілізації, здобувають собі державну незалежність і визнання права на неї, великий український народ, що має за собою тисячолітню історію, все ще карається під чужинецьким ярмом. Мимоволі обличчя паленіє від сорому коли чужинець запитує: — "А скільки ж вас?!"

АНДРІЙ БОГОЛЮБСЬКИЙ (1110—1174) — Суздальський князь, що варварськи поруйнував Київ у 1169 році, завдавши смертельного удару його державній організованості та відпорності. Прототип і взірець всіх пізніших московських імперіялістів-загарбників. Про його "боголюбство" див. під "АМУЛЕТИ"

АНДРІЙ ПЕРВОЗВАНИЙ — Апостол Христовий. Основник Української Православної Церкви Провісник величі Києва, столиці України. Наш стародавній літопис зберіг леґенду про подорож ап. Андрія до Києва (перекладаю на сучасну мову):

"... Дніпро втікає в Понтійське море трьома джерелами. Море ж те зветься Руське, і по ньому (плавав і) навчав апостол Андрій, брат Петровий. Після ж того, як Андрій повчав у Синопі, прибув він у Корсунь і довідався що недалеко від Корсуня гирло Дніпрове, і захотів піти у Рим, і прибув він до гирла Дніпрового і звідти вгору Дніпром, і сталося, що спинився він на березі під горами. І рано встав він і сказав своїм учням:

— Бачите ці гори? На горах цих засяє благодать Божа, і буде тут місто велике, і багато тут церков Бог побудує...

І, зійшовши на ці гори, поблагословив їх і поставив хрест, і помолився Богу, а потім зійшов із гори тої, і був там пізніше Київ..."

У постанові Всеукраїнського Церковного Собору 1621 року теж читаємо:

"Святий Апостол Андрій Первозваний — це перший архиепископ Константинопольський.

Патріярх Вселенський і Апостол України. На Київських горах стояли його ноги, і очі його Україну бачили, а уста благословляли, і насіння віри Христової він у нас насадив. Воїстину Україна нічим не менша від інших східніх народів, бо в ній проповідував Апостол Первозваний..."

Апостол Андрій був розп'ятий на скісному хресті, що, у відмінність від звичайного хреста, так і називається "Андрієвським хрестом".

І хіба ж не глибокий символічний змисл вклала історія в той факт, що легенда про створення Києва, яку переказав нам літописець Нестор, в'яже ім'я цього так варварськи розп'ятого Апостола з нашим "сторозтерзаним Києвом" і з нашою стільки разів розп'ятою від своїх і чужих Україною?!.

Український народ дуже шанує пам'ять свого Апостола, і його ім'я носить багато визначних людей нашої нації.

Свято під Андрія — це головно свято дівчат на відданню.

Ще зранку, напередодні Андрія, удосвіта, коли вода в криниці, ще ніким не рушена, має в собі якусь таємну містичну силу, вибиралися дівчата тихенько з хати і носили потом воду тісто замішувати — балабульки та калиту пекти.

Особливе значення надавалося калиті. Це був досить великий корж, який мастили медом і підвішували на червоній бинді до стелі, до сволока. А коло нього приставляли сторожа, пана Калитинського з черпаком, повним сажі. Потім хлопці, по черзі, запинаючись рядном чи веретою, на коцюбі до калити під'їжджали:

— Здоров будь, пане Калитинський!

— Здоров будь і ти, пане Коцюбинський. Яке діло маєш?

— Приїхав я калиту кусати..

— Ну, то й кусай, а я тебе буду по зубах кресати..

Коцюбинський намагався вкусити високо підвішену на бинді калиту, а вона, знай відхилялася. Всі навкруги бачучи марні намагання, реготалися, а найбільше — дівчата. Коцюбинського на глум брали. А п. Калитинський тільки чекає доброї нагоди з ганчіркою сажі в руці. Як не витримає п. Коцюбинський своєї поважної ролі та пирсне за іншими — вимаже йому йому п. Калитинський все обличчя: до поважних речей треба ставитися по-поважному!

Проф. М. Грушевський вважав, що калита — це різдвяний хліб, що його пекли для колядників. Відірвавшись від новорічних звичаїв, забіг він аж на початок зимового повороту сонця, що відбувається коло дня св. Андрія.

Проф. В. Щербаківський вбачав натомість в охороні калити від кусання — символічне рятування сонця, і солодкий корж мав би бути символом сонця, що його звали "найсолодшим". Коцюбинський — символ злої сили, а намагання його розсмішити — намагання її знесилити, бо сміх — це ніби світло сонця в житті людини. Вимащування сажею — зганьблення переможеного — символізує знищення тої злої сили, яка, якщо не розсміється і витримає напади спільників сонця, знову й знову вертається до нападу і зрештою той корж з'їдає, як і зима "з'їдає" сонце.

Проф. В. Щербаківський зближував цей звичай української калити з західньо-европейським звичаєм "танця шабель", що теж стоїть у зв'язку з культом і охороною сонця.

Проф. М. Грушевський натомість, підмітивши, що калита зветься в нас подекуди й "королем" (Чубинський, III, 357-62), зв'язував цей звичай з відомими на Заході різдвяними забавами в "короля".

Ще не вспів ушухнути сміх від калити як дівчата бралися за "балабульки": порозкладають їх на лаві, а то й просто на підлогу понакидають, а потім собаку до хати впускають, або півня. Кожна дівчина має свою балабульку, і чию собака, чи півень, найскоріше з'їсть, та дівчина найскоріше заміж піде.

Але за кого?

Хотілося б за найбільш милого... От парубки й собі балабульки пороблять та й кидають коло дівчачих: якщо собака з'їсть підряд балабульку якої дівчини, а потім парубка, певний то знак, що разом їм до церкви йти, не дармо ж той парубок свою балабульку так до дівчачої тулив..

А потім ще виходили на двір та кілки в частоколі рахували і дев'ятий кілок биндочкою перев'язували, а вранці дивилися: як кілок той шашелем поточений, буде чоловік рябий та негарний, а як не дай Бог, суковатий — бути за вдівцем та ще й з малими дітьми; а як кілок той подвоєний чи розгалужений, то бути аж двічі замужем. За те ж, як кілок стрункий та корою вкритий буде чоловік гарний та багатий; а як кілок голий, від кори обідраний — буде чоловік такий бідний, що й тілом світитиме..

Також із стріхи колос витягали: як повний попадеться — за багатого йти, порожній — за бідного.

Ішли ще й на смітник і хапали поночі, що попадеться: шматочок шкіри — за шевцем бути; перо гусяче — за писарем; соломинка — за хліборобом, а як вугіль — життя буде чорне та нерадісне..

Підслухували під вікнами сусідів: як почують "іди!" — піде дівчина заміж, а почує "сиди", — то ще довго дівуватиме...

А то ще чобіт із ноги здіймали та кидали: куди носком упаде, туди й заміж іти.

Сни під Андрія мали особливе значення: присниться сокіл ясний, однаково, ніби й молодий приснився; а як ще хто через річку мостом переведе, то певнішого знаку на весілля й бути не може. І хитрі дівчата вже самі пильнують, щоб їм річка приснилась: наїляться на ніч солоного, то не то, що річка, а й море сниться! А молодий приходить, дівчину напуває — теж знак непомильний.

Ходили ще на вулицю та першого зустрічного ім'я питали — то мало бути ім'я судженого.

А вранці раненько на самого вже Андрія дівчата бігли у двір, копали землю, — або робили вигляд, ніби копали, особливо як яка ледача — та сіяли коноплі, примовляючи:

— Андрію, Андрію, я на тебе коноплю сію. Димкою (чи спідницею) волочу, бо сильно заміж хочу.

Іноді на Андрія бував уже й сніг, то волочили й по снігу.

Багато, багато чого робили дівчата у вечір під Андрія і на самого Андрія, — і всі то їх думки при тому скеровані на те, як би довідатися, чи скоро вони заміж підуть. І це ж так зрозуміло: чи може бути для жінки щось важливіше й святіше, як про створення власної родини піклуватися?!

АНДРОГІНИ — цілісні двостатеві істоти стародавніх грецьких мітів.

Стародавні греки оповідали, що людська натура була колись відмінна від теперішньої. Замість чоловіків і жінок були андрогіни, що єднали в собі обидві статі. Мали вони чотири руки, чотири ноги і два обличчя. Були вони дуже сильні і їхня сила надала їм відваги виступити навіть проти Зевса найбільшого, наймогутнішого бога. Але Зевес їх переміг і щоб зменшити їхню силу, поділив кожного андрогіна на дві половинки, так що кожна з них отримала лише одне обличчя, дві руки і дві ноги, як теперішні люди. Ці половинки завжди шукають одна одну, і статева любов — це тільки давній інстинкт, що намагається поєднати дві розділені колись половинки...

Український народ теж був колись не таким, яким ми тепер його бачимо. Мав він багато озброєних рук і ніг, був сильний, могутній, і мав два обличчя, в котрих одне дивилося на Захід, а друге на Схід. Але вороги перемогли його і поділили в Андрусові (село на Смоленщині) 13-го січня 1667 року на дві половинки: правобічну Україну приділено до Польщі, лівобічну з Києвом — до Московщини. І з того часу ті половинки тягнуться одна до одної, намагаються з'єднатися, іноді навіть, цього досягають, але вороги знову й знову ділять суцільне тіло на більші чи менші половинки і намагаються — для ще більшого їх ослаблення — нацьковувати їх одну на одну. Але ми віримо, що любов таки переможе, і зробиться між ними гармонія, і буде знову, як колись, "із двох одне тіло".

АНДРУСІВСЬКИЙ МИР. — Дивись АНДРОГІНИ.

АНЕКСІЯ — насильне прилучення чужої території до якоїсь держави.

В початку російської революції, що почалася за першої світової війни, московські большевики кинули були демагогічне гасло — "без анексій і контрибуцій", щоб привабити на свій бік народи, що шукали визволення і власної державности. Але це не перешкодило пізніше Москві зробити анексію майже всієї України (без Галичини, яку анектувала Польща, і Буковини, яку анектувала Румунія), а що вже до "контрибуцій", себто примусових данин, то краще про них і не згадувати: Москва загарбала все, що знайшла. Упокорені народи були примушені віддати не тільки своє майно, але навіть і всю свою працю, і себе самих, як безвольних рабів, і мають тільки слухатися та однодушно (або на 99%!) голосувати за тим, що накаже Москва.

Після другої світової війни Москва анектувала й інші народи Східньої Европи та частину Середньої, перетворивши незалежні до війни держави в своїх підрядних "сателітів", — і все це під гаслом "визволення"!..

АНІМІЗМ — рід первісної релігії. Світогляд, що в ньому всі речі вважаються одухотвореними, здатними відчувати, хотіти і діяти.

Аніміст мусить ставитися до всього оточення з великою обережністю і страхом, щоб не викликати гніву і помсти безчисленних духів, що, за їх віруванням, живуть у речах.

Анімістичне відношення до речей настільки людині природне і настільки трудне до викорінення, що його сліди ще й досі трапляються на кожному кроці в уявленнях і мові найцивілізованіших народів світу. Навіть оцей вираз "анімізм позалишав сліди в уявленнях і мові народів" може служити прикладом анімістичного думання, при якому ми ніби надаємо цілком абстрактному поняттю — анімізмові — ноги, якими він "залишає сліди".

У звичайній народній мові, що не має особливих причин дотримуватися точности виразу, такі приклади анімістичного думання трапляються на кожному кроці:

— Чому пара СІДАЄ на залізо?

— Бо вона ЛЮБИТЬ холодне...

Так само і про сонце кажемо, що воно "сідає", "ходить по небу", "грає на Великдень" і т. д.

Ясно, що від таких анімістичних виразів до усіблень, себто створення з абстракцій конкретних, людоподібних істот, перехід дуже легкий, майже непомітний. Персоніфікації, чи усіблення, наприклад, у поезії безчисленні, і всі вони — вираз анімістичного підходу до речей, що дає дорослій людині втіху повернення до найдорожчих ілюзій дитячих літ, коли світ видається повним фантастичних істот, чи духів.

Анімістичне думання відіграє величезну ролю в розвитку символізму (див. АНАЛОГІЯ).

АНОНІМ — лист, чи взагалі твір без імени автора; особа, що пише такі листи, чи твори.

Вживання анонімів — це вияв громадської трусости й душевної підлоти бажання уникнути відповідальности, кинути камінь зза плота і — сховатися.

Іноді, правда, але дуже рідко буває анонімність і виявом непомірної скромности й сором'язливости — це коли автор, написавши якийсь твір із красного письменства — якусь поезію, чи новелю, — пускає її в світ без підпису. І в цьому разі, анонімність, певна річ, не свідчить про громадську мужність автора, але бодай вона нікому не шкодить, і тому відповідальність автора за такий твір — мінімальна Не обов'язково також підписувати своє ім'я під ріжними дрібними вістками та інформаціями загального характеру. Але виступати анонімово, як це в нас, на жаль, повелося, в ріжних полемічних випадах, робити анонімно наклепи критикувати, закриваючись анонімом, чи криптонімом, це — засвідчує про дуже низький моральний рівень тих людей і тої преси, що вживає такого засобу для поборювання нелюбих їм людей.

Перша умова кожного морального акту — готовість перебрати на себе повну за нього відповідальність. Анонімність, як бажання уникнути відповідальности, як трусість перед відповідальністю, повинна викликати в кожної моральної людини почуття огиди до тих, хто цього засобу вживає.

"Пошесть анонімів затруює громадське життя підозрами у відношенні до Богу духа винних осіб, що, мовляв, це вони такі "герої": затруює почуттям безкарности людей, прихованих за анонімною маскою та незручною ситуацією заатакованих людей, що не знають перед ким боронитися. Можна почути: річ не в особі, яка говорить, а в змісті говореного... Але з погляду особистої й громадської моралі можна твердити й навпаки: хай навіть анонім має й стовідсоткову рацію в тому, що говорить, але якщо він виступає анонімно, то не має права критикувати, і нема обов'язку йому відповідати. Бо це не річ формальна, чи виступати відверто, чи з-поза плота, а річ настільки істотна, наскільки істотна справа — публічна мораль і добрі громадські звичаї..." ("Свобода").

АНТЕЙ — герой грецької мітології, син Посейдона, бога моря, і Геї, богині землі. Ніхто не міг його перебороти бо торкаючись матері-землі, він усе черпав із неї безмір сили. Аж нарешті могутній Геракл-Геркулес знайшов на нього спосіб — підніс його високо в повітрі й тримав міцно в залізних руках, не даючи змоги торкнутися землі, аж поки його не задушив.

Ім'я Антея повинно стояти перед очима й думкою кожного з українських еміґрантів, бо лише в зв'язку з своєю рідною землею — Україною, з її жаданнями й ідеалами, з її боротьбою, творчістю й культурою зможуть вони зберегти й зміцнити свою моральну й інтелектуальну, духову силу. Якщо ж відірвуться вони від неї, втратять любов до неї і розуміння спільних з нею інтересів, — задушаться в чужій для них атмосфері чужинецького життя та отруйних випарів еміґраційного болота.

АНТИДОР — частинки проскурки, що її в православних церквах роздають вірним при кінці святої Літургії.

17 травня 1591 року царгородський патріярх Єремія прислав грамоту київському митрополитові Михайлові Рогозі, в якій писав:

"Доходять до нас вістки, ніби у вас, по закінченні св. Літургії не роздається Антидор, і вірні не цілують святих ікон. Від цього часу нехай надалі буде у вас, як і у нас, і нехай вірні приймають Антидор, а, прийнявши, нехай цілують святі ікони".

Із скарги М. Д. Горленкової, дружини судді генерального з 31-го грудня 1758 року видно, що існував у нас звичай, що по антидор ішли перше чоловіки, а вже потім жінки:

"... держась обикновенія малоросійського, что мужи передом жен ідут за антидором..."

(Лазаревський: "Опис. Старой Малоросии", том III, ст. 139).

АНТИ — слов'янські племена що утворили пізніше етнографічну цілість, яку ми тепер звемо українською нацією.

Проф. М. Грушевський у своїй "Історії України-Руси" (т. I, ст. 177), пише: "Все промовляє за цим ототожненням Антів із предками нашого народу і надає йому правдоподіб-

ність, що граничить із певністю. Бачимо, що ці Анти виступають на території, де пізніше бачимо русинів, і де й тоді, в VI в., не міг сидіти ніякий інший слов'янський народ, — розумію краї між Дністром і Доном..."

Московський чільний археолог Т Ростовцев, як політик, був всеросійським імперіялістом, але як науковець, також визнав антів за предків теперішніх українців і пов'язав їх у свою чергу з носіями так зв. Трипільської культури, що заселювали теперішню українську територію понад три тисячі років тому. Бо, як зазначують сучасні дослідники тільки в лоні одного українського народу збереглися суттєві елементи тієї старовинної культури, бо тільки один автохтонний український народ тримався так цупко своєї прадідівської землі, як реп'ях кожуха Тому й Ростовцев, а слідом за ним і палеонтолог Віденського університету проф. Менгін, назвали були ту старовинну культуру — «Українською Культурою». Від "трипільців", через Антів-Русичів аж до теперішніх українців, — все це струмок однієї й тієї ж української духовости, однієї й тієї ж української культури (дивись АВТОХТОННІСТЬ).

АНТИКЛЕРИКАЛІЗМ. — Рух скерований на ослаблення політичної акції духовенства, що намагається використовувати релігійність світського громадянства та авторитет Церкви для своїх конфесійно-політичних та партійно-станових інтересів.

Цей рух помітно головно в католицьких країнах, бо духовенство в них здавна намагається перебрати (і не раз перебирало!) державні функції і тому творить політичні католицькі (чи "клерикальні") партії для опанування державної влади.

Зрештою, якщо в середньовіччя поміж римськими папами й імператорами довгий час точилися криваві війни за вищу владу, то й досі Ватиканська Держава, що в ній всі державні пости зайняті особами з вищого духовенства, являється для католицького духовенства всього світу найвищим ідеалом державної організації.

Претенсії католицького духовенства до якнайбільшого впливу на політичні й державні справи викликали отой антиклерикалізм що в своїй гострішій формі, — особливо в соціялістичних партіях і пресі, — набирає іноді й форм боротьби взагалі проти всяких впливів духовенства, і то навіть у тій сфері, що йому безсумнівно належить, себто в ділянці виховній та в суспільно-допомоговій.

Але саме тому, що цей антиклерикалізм із боротьби проти духовенства, що політикує, перетворюється часто в боротьбу й проти Церкви, чимало побожних католиків вбачають в політичних амбіціях свого духовества велику небезпеку для самої Церкви і тому стають теж на — більш поміркowані, але все ж антиклерикальні — позиції. Так, наприклад, д-р Леопольд Коплер, один із католицьких авторитетів, писав у 1932 році в своїй праці — "Релігія і політика":

"Було б нещастям для релігії і для Церкви, коли б духовенство все і всюди, силою свого становища й уряду, виступало як провідник у чисто політичних справах. Через те в народі виникло б переконання, що Церква і католицька політична партія — це одне й те саме, і таке переконання могло б мати для Церкви згубні наслідки. Політичне життя все було й буде ховзьким льодом. Тут трапляються найбільш непередбачені й несподівані події. Партія, що через перемогу на виборах зробилася майже всемогутньою, на других виборах, може бути цілком розторощена... Було б нещастям, коли б долю Церкви хтось хотів довірити політичній партії, або взагалі тісно злучити з її розвитком, чи занепадом. За всі помилки (тої клерикальної партії) в політичному житті мала б покутувати Церква"...

У московському православії Церква й духовенство зробилися віддавна знаряддям московської держави і її імперіялізму; в римському католицтві історія виявила безсумнівні намагання поставити національні держави на службу всесвітній церковній владі католицького духовенства; в українському православії — національна Церква і національна держава мають одна одну доповнювати, розмежувавши між собою функції за заповітом Христа:

Кесареві кесареве, Богові — Боже.

АНТИМІНС — посвячений обрус із кришинкою мощів святих на престолі в православних церквах. На антимінсі звершується під час св. Літургії таїнство Євхаристії. Без антимінса не можна служити св. Літургії. Звичай антимінсу з мощами святих походить ще з давньо-християнських часів, коли Богослуження відбувалися на гробах мучеників.

Історія зберегла нам згадку про блюзнірські магічні акти, які в давнину творилися над антимінсами, щоб комусь зашкодити:

"Народ оповідав, що о. Лисовський, відомий галицький протопоп, робив різні чари, щоб звести гетьмана Івана Скоропадського і для того різав антимінс в церкві с. Рикова, чаруючи гетьмана, що стверджував і риківський піп. Скоропадський про те знав і ще більше боявся Лисовського". (Лазаревський: "Опис. Старой Малоросії", т. І, ст. 203).

АНТИНОМІЯ — суперечність між двома однаково сильними твердженнями що не піддаються ані остаточному ствердженню, ані остаточному запереченню.

Вчення про антиномії розвинув Кант, який нараховував чотири головні антиномії:

1. "Світ обмежений в просторі і в часі" і, навпаки — "Світ не має ні початку, ні кінця".

2. "Все у світі складається з неподільних атомів", і, навпаки — "В світі нема нічого неподільного, а все ділиться безконечно..."

Цю другу антиномію сучасна наука усунула, виявивши, що в світі нема неподільних атомів, і що атоми всякої матерії — це тільки згустки енергії, що може безконечно зростати й зменшуватися.

3. "У світі існує свобода вибору (свобода волі)" і, навпаки — "В світі існує лише сама необхідність".

4. "У початку світових причин знаходиться якась первопричина", і навпаки — "У низці світових причин не існує ніякої первопричини".

Антиномії виказують, що існують межі людського розуму, яких він переступити не може. Саме тому відкривається широке поле вірі.

І коли ми приглянемося до світової історії, то помітимо, що лише ті народи, що вірили в Первопричину, себто в Бога, витворили щось цінне для світу і довший час зростали в силі й славі. Занепад їх приходив, коли віра в них занепадала, а з нею занепадало й почування моральної відповідальности перед Вищим Світом.

Московські большевики, опанувавши владу в колишній Російській Імперії, відразу заявили, що вони не визнають ніякого Бога, ніякої Первопричини, а релігію проголосили — "опіюмом народу".

І хоча матеріяльна сила їх так зросла, що вони захопили нові величезні території в Европі і в Азії, все ж кожному, хто приглядається до життя теперішньої Червоної Імперії, стає ясно, що вона неминуче котиться в безодню морального й матеріяльного розкладу. І тут уже нічого не допоможе хитро-мудра спроба поставити московську патріярхію на службу безбожному імперіялізмові. Бо нема справжньої віри й моральної відповідальности там, де служиться двом панам, не дармо ж і апостол Павло написав Коринтянам:

«Не можете чашу Господню пити і чашу бісівську; не можете трапезі Господній причащати і трапезі бісівській...» (X, 21).

АНТИПОДИ — люди, що живуть в протилежних місцях земної кулі і тому ніби звернені ногами одні до одних.

Уже стоїки, римські філософи до-ціцеронівської доби, навчали про існування антиподів, але батьки Церкви знайшли, на жаль, у цьому навчанні суперечність із навчанням Біблії, і тому той, хто вірив у існування антиподів — виключався в VIII столітті із Церкви.

Св. Августин (353—430), один із найславніших учителів Церкви, так, наприклад, писав про антиподів:

"Немає ніякої рації вірити, ніби існують, як оповідають, якісь антиподи, себто люди з протилежної сторони землі, де народжується сонце, коли воно заходить тут у нас..." Нема, мовляв, на це жадного історичного доказу. До того ж, частина землі, протилежна тодішньому світові, себто Европі, Африці й Азії, мабуть, вкрита водою і, значить, не може мати людей. А, найголовніше, про можливість існування людей на протилежному боці землі нічого не згадується в Біблії, отже...

Другий християнський письменник Ляктанцій, сучасник імператора Константина Великого і вчитель його сина Кріспа, теж писав:

"Просто неймовірно, що знаходяться такі несамовиті люди, які вірять в існування людей, що ходять догори ногами. Чи, може, вони думають, що те, що у нас лежить, там підвішене, і що хліб і дерева ростуть там згори вділ, і що дощ і сніг, і град падають там здолу на землю?!"

А тим часом, коли було відкрито Америку, люди не тільки переконалися в існуванні антиподів, але й побачили, що люди там не мали ніякої необхідности "ходити догори ногами"!

І св. Августин, і Ляктанцій, і багато інших з ними робили ту помилку, що вони, як це й тепер часто трапляється, перше складали собі якусь концепцію, а потім намагалися робити з неї логічні висновки, заперечуючи ті факти життя, що тим їх концепціям суперечили. Це так званий діялектичний спосіб думання, особливо широко використовуваний в московському большевизмі, що все намагався — і, зрештою, ще далі намагається, — підганяти життя під свої теорії, не визнаючи тих його фактів, що тим його концепціям суперечать. Ляктанцій, наприклад, знаходив непримирну суперечність між долом і горою: нагорі було небо, долі була земля; люди ходили головою догори, і згори падав сніг і дощ. Як же могло б це бути у антиподів, себто людей, що живуть на другій стороні землі, під ногами у нас?

З точки погляду діялектики, міркування Ляктанція були цілком вірні, але той, хто спирається не на діялектиці, а на фактах життя, виявляє, що суперечности між "долом" і "горою" в справі антиподів не існує, бо земля — кругла, оточена зо всіх сторін небом, і люди

по всіх її сторонах ходять цілком однаково головою догори, а ногами до землі.

Історія большевицьких експериментів в СССР, а зокрема в Україні — це одна довга кривава й жорстока лекція про відмінність діялектики від життя, лекція, що кошти за неї платять, на жаль, не московські експериментатори, а наш та інші поневолені народи...

АНТИСЕМІТИЗМ — рух, звернений не проти всіх семітів, а тільки проти одного семітського народу — жидів. Навіть і серед самих семітів, як, наприклад, арабів, існує сильний "антисемітський", себто, властиво антижидівський рух.

Причини антисемітизму треба шукати головно в давній бездержавності жидівського народу, в його паразитарному існуванні в організмах інших націй, в якому він, присвячуючи себе головно торгівлі та фінансам, в численних випадках стягав на себе ненависть населення нечесними спекуляціями на плодах праці інших та непомірним лихварством. До того треба додати ще й релігійний момент, що відогравав особливо велику ролю в часи середньовіччя, коли ріжниці в віроісповіданнях викликали релігійні війни межи самими християнами, і коли панував принцип: "Чия держава, того й релігія". В тих часах, жидів позбавлювано всіх прав, жорстоко переслідувано, і замикано в окремих дільницях — "геттах", поза якими вони не могли жити. Такий стан речей з одного боку ще більш зміцнив у жидів почуття національної й релігійної окремішности, розвинув у них почуття національної солідарности, без якої вони, напевно, вигинули б, і витворив у них особливу мораль і своєрідну психіку, яка, визначаючись своїм цинізмом, особливо в статевих і грошевих справах, знову таки не сприяла витворенню симпатій до жидів і після того, як в XIX ст. прийшло до еманципації жидівства і скасування ґетта.

Навпаки, саме тому, що жиди, залишаючись і далі чужородним тілом в інших націях, почали займати, завдяки своїм талантам і здібностям, розвиненим в жорстокій боротьбі за існування, в тих націях непропорційні (до своєї кількости) високі становища в суспільстві (головно знову таки у фінансовій, торговельній і адміністраційній ерархії), викликали вони тим до себе знову заздрість і ненависть.

Всі ці причини діяли і на території кол. Російської імперії, де московський уряд, щоб захистити московських купців від жидівської конкуренції, заборонив жидам селитися в корінній Московії, дозволивши їм проте, селитися в Україні й Білорусі, що стали таким чином одним величезним ґеттом, відділеним від Московії так зв. "чертою оседлості".

У цій "черті оседлості" московський уряд вживав жидів з одного боку, як знаряддя обмосковлення українського й білоруського населення, бо жиди, як купці, фінансисти і ремісники, все воліли вживати "державної", себто московської (а в Польщі польської) мови, — а з другого боку, як громозвід народнього незадоволення проти московського урядування в Україні й Білорусі; нацьковуючи українське і білоруське населення на жидів, як "визискувачів", винних в стражданнях народу, та влаштовуючи час-від-часу їх реґулярні погроми з допомогою поліції та спеціяльних відділів "Союза Русского Народа". Ці погроми потім реґулярно перепроваджували також відділи московської білоґвардейської армії Денікіна та Врангеля на Україні, що намагалися перемогти большевизм під гаслом — "Бей жидов — спасай Россію!".

Таким чином витворився й поширився в Західній Европі міт про спеціяльний антисемітизм українського народу, що незвичайно зашкодив українському визвольному рухові, але був тільки зручним маневром московських шовіністів-антисемітів перекласти власну вину на чужі плечі.

Український народ, навпаки, визначався далеко меншим антисемітизмом, ніж будь який інший із західньо-европейських народів. За часів київської князівської держави і за часів дальшої литовсько-руської держави, коли жиди зазнавали по всіх усюдах жорстоких переслідувань, в Україні вони жили, користуючись повними правами. Історія не зареєструвала за тих часів жадного жидівського погрому чи будь-якого переслідування. Тодішнє право карало за вбивство жида так само, як за вбивство шляхтича. У XVI ст. один жид був міністром фінансів. Гірше стало за Польщі, коли поляки стали висувати жидів за своїх орендарів на Україні, і ті боляче дошкулювали українському селянству і тим самим стягнули на себе ненависть української маси, що слушно вбачала в них знаряддя польського панування і визиску. Тим-то за Хмельниччини повстала проти Польщі маса народу трактувала і жидів жорстоко.

Про московську політику після Б. Хмельницького ми вже згадували. І все ж, коли прийшла революція 1917 року, і український народ міг почати сам господарювати на своїй землі, він зараз же, через Центральну Раду, надав жидам в Україні національну-персональну автономію, що давала їм усі можливі права, і включив жидівських представників, як міністрів, у свій уряд.

Антисемітизм суперечить справжньому християнству, яке відкидає зоологічну, расову ненависть, що визначала, наприклад, ґітлеризм; не визнає колективної відповідальности

і наказує підходити до кожної окремої людини з любов'ю, як до окремої особи, що має свої власні прикмети, власні чесноти і власні хиби, і власну відповідальність перед людьми і Богом.

Антисемітизм не в характері українського народу, що радо зустрічає всіх тих жидів, — на жаль, ще не численних, — що включаються в українську визвольну боротьбу. Коли ж виступає проти жидів, то не тому, що вони жиди, а тому, що вони занадто часто виступають, як носії й пропагатори московського імперіялізму і визиску. Зрештою, ті жиди, що зі зброєю в руках змагалися в лавах УПА, виказали, що й серед жидів є чимало українських патріотів, а серед них одне з найперших місць належить Стелі Кренцбах, сестріжалібниці УПА, пізніше секретарці міністерства закордонних справ Ізраеля, що за свою любов до України заплатила життям (про неї див. «Патріоти духа» Дм. Андрієвського в паризькому "Українському Слові", ч. 691).

АНТИТЕТИКА — протиставлення протилежностей, намагання віднайти в Богові і в житті поєднання протилежних явищ.

Антитетику розвинув у християнському світоглядові особливо ап. Павло: "Чи не обернув Бог премудрість світу сього в дурощі?... Коли бо в премудрості Божій не пізнав світ Бога премудрістю, то врятував Бог світ безумством проповіді". (Кор. І, 1, 20—21). "Бог вибрав, щоб посоромити мудре, і немічне світу вибрав, що посоромити потужне". (Кор. І, 1, 27). "Ми носимо завжди в тілі смерть Господа Ісуса, щоб життя Ісусове з'являлося в тілі нашому". (Кор. II, 10—11). "Де немає закону, немає й переступу" (його порушення). (Рим. IV, 15). "Без закону гріх мертвий. Як настала заповідь, гріх ожив, а я вмер. І знайшов я, що заповідь, котра на життя, ця на смерть" (Рим. VII, 8—10).

Український філософ Гр. Сковорода переніс антитези християнської науки та християнського світогляду на ввесь світ: "У цьому всьому світі — два світи, з яких складається один світ: світ видимий і невидимий, живий і мертвий, цілий і розпадливий. Цей — риза, а той — тіло. Цей — тінь, а той — дерево. Цей — матеріял, а той — іпостась, себто основа, що втримує матеріяльний бруд так, як малюнок тримає свою барву. Отже, світ у світі, то — вічність у тлінні, життя в смерті, світло у тьмі, у брехні правда, в печалі радість, в одчаї н а д і я..." "Не знайдеш стану, який би не був із гіркоти та солодкости змішаний". "Плач веде до сміху, а сміх у плачі криється".

Також цінності людського життя — парадоксально протилежні: "Щасливий, кому пощастило знайти в жорстокому ніжне, в гіркому солодке, в лютому милість, в отруї їжу, в смерті життя, в безчесті славу". І перефразуючи ап. Павла, зазначає оптимістично з глибокою і палкою вірою, яку і нам усім треба мати в ці наші трудні переходові часи:

"Сіється зогниле, встає запашисте; сіється жорстоке, встає ніжне; сіється гірке, встає солодке; сіється стихійне, встає Боже, сіється нерозумне й сліпе, воскресає премудре і провидче"...

Антитези, в яких кохається Гр. Сковорода, служать йому і пізнішим нашим поетам ("З журбою радість обнялась" О. Олеся), як вірно підкреслив проф. Дм. Чижевський в своїх "Нарисах з історії філософії", "засобом схарактеризувати буття як таке, що стоїть на роздоріжжі, що має подвійний характер та сенс", а, з другого боку, вони характеризують ту "абсолютну повність буття, в якій сполучені, злиті протилежні ознаки, які в усьому окремому й відірваному однобічні, ізольовані, відірвані від усієї цілости буття".

АНТИХРИСТ — ворог Христовий, уосіблення духа зла, що протиставляється духові добра і що має прийти перед кінцем світу для боротьби проти Христової Церкви. Ап. Павло писав у другому посланні до Солунян (II, 2—4), що "день Христа" не засяятиме скоріше, ніж прийде "чоловік гріха, син згуби", що — "засяде як Бог у храмі Божому, показуючи себе, що він есть Бог". Тільки після його загибелі прийде час Господній. Сам Христос казав у Євангелії від Матвія (XXIV, 5—31): "Багато бо приходитимуть в ім'я Моє, кажучи: Я — Христос, і зведуть многих. Чутимете ж про війни і чутки воєнні, — глядіть же не тривожтесь, мусить бо все статись, та все ще не кінець. Бо встане народ на народ, і царство на царство, і буде голод, і помор, і трус по містах. Тоді видаватимуть вас на муки і вбиватимуть вас, і зненавидять вас усі народи задля імени Мого. І тоді поблазняться многі, і видаватимуть одне одного, і ненавидітимуть одне одного. І багато лжепророків устане, і зведуть многих. **Хто це видержить до останку, той спасеться.** Тоді, коли хто вам скаже: дивись, ось Христос, або онде, — не йміть віри. Устануть бо лжехристи і лжепророки, і даватимуть ознаки великі й дива, щоб, коли можна, звести й вибраних."

Апостол Іоан писав у першому соборному посланні: "І виявив дух, що не визнає Ісуса Христа, що прийшов у тілі, не від Бога: це — дух антихристів, про якого чували, що прийде, що вже є у світі" (IV, 3).

В Апокаліпсі Іоана антихриста представлено, як "звіря, що виходить із безодні":

"І зробить він, щоб усім малим і великим, багатим і вбогим, вольним і невольним дано

знак на правій руці, або на чолі їх. І щоб ніхто не міг купувати, або продавати, як тільки хто має той знак, або ім'я звіря, або число імени його".

Для автора Апокаліпси антихристом був насамперед імператор римський Нерон, що жорстоко переслідував християн. І після смерти Нерона, християни вірили, що прихід Антихриста полягатиме в переверненню Нерона. Але пізніше не було ні одного ворога Церкви, якого не ототожнювали б з антихристом, що його поява мала започаткувати добу катастроф. Папа Григорій IX називав антихристом імператора Фридриха II. Лютер — папу Римського. Московські старообрядці вважали антихристом патріярха Нікона, а пізніше царя Петра І. За Наполеона мільйони англійців та москалів вираховували в імені Наполеона звіряче апокаліптичне число 666.

Для нас, українців, справжнє царство Антихриста почалося з приходом московських большевиків на українські землі. Ніколи ще не було стільки "лжепророків", ніколи ще не було такого навмисно зорганізованого голоду й помору, стільки війн братозгубних, стільки зради і підступства ("...і зведуть многих"), стільки переслідувань віри Христової, правди Божої, загальнолюдської справедливости, і навіть вільної виміни продуктами власної праці...

Та не повинні ми тим, як заповів Христос, "тривожитися", але активно змагатися за нашу віру, за наші ідеали, пам'ятаючи, що тільки той спасеться, хто до останку видержить, — дня ж справжнього приходу Антихристового, як сказав Христос, "ніхто не знає, ані янголи небесні, тільки сам Отець мій" (Матв. XXIV, 36).

То ж не тривожмося, а поки ще прийде той — мабуть, дуже далекий — час великого Антихриста, прикладімо всі зусилля, щоб вигнати з нашої любої України тих малих антихристів, що там занадто вже загосподарилися. "З нами Бог!"

АНТІПА ІРОД — син Ірода Великого (що, шукаючи смерти заповідженого Месії, наказав перебити всіх немовлят до другого року життя в Вифлиємі). Урядував у Галілеї і, за намовою Іродіяди, своєї жінки, велів стяти голову св. Іоанові Хрестителеві. Тип "бабія", що, слухаючись жінки, чи коханки, йде на найгірші злочини.

АНТІСТЕН († 368 до Р. Хр.) — грецький філософ, учень Сократа, вчитель Діогена, основник школи циніків.

Перебільшуючи Сократові вимоги поміркованости й стриманости, Антістен навчав про необхідність виховувати в собі незалежність від усяких зовнішніх умовин життя; погорджувати багатством і всякими насолодами і вважати за єдину правдиву основу моралі — точне знання. Антістен обмежив свої потреби дійсно на найнеобхідніше і не соромився з'являтися обдертим, як старець. Ідеалом Антістена була діяльність Геракля, який давав приклад, як працею й вправами (аскетизм) звільнятися від усього зовнішнього і умовного, включно від обов'язків до родини і до рідного міста: Антістен вважав, що мудрець повинен бути громадянином світу, космополітом. Натомість Прометей, що приніс людям огонь, а з ним і культуру, на думку Антістена, був заслужено покараний від Зевеса: культура — джерело насолод, що псують людство.

Московські большевики проголосили Антістена з його призирством до багатства, яке большевики ототожнили з буржуазним капіталізмом, і до насолод, що їх большевики заступили просто муками та тортурами, з його вихвалюванням праці, що в большевиків набрала форм каторжної примусової роботи, із культом природних нахилів, що заперечує в большевиків всякі духові ідеали, за "найвизначнішого філософа працюючих кляс суспільства".

А проте, яка все ж дистанція між колишнім "філософом працюючих кляс" і теперішніми його вихвалювачами! Одного дня Антістен порадив атенцям видати декрет, щоб усі осли поробилися кіньми. Атенці сміялися з цієї ради, уважаючи її жартом. Але Антістен стояв на своєму:

— Хіба ви не видаєте декрети, щоб неуки були провідниками, а дурні — стратегами (генералами)?!

Скільки таких декретів повидавали большевики, і як би з них тепер глузував Антістен!

АНТІФОНТ — Грецький софіст, що жив у початку IV ст. до Р. Хр. і проповідував цілковиту рівність між людьми:

"Всі ми однаково — казав він, — вдихаємо повітря через ніс і уста, і всі однаково їмо руками".

Ось як далеко сягає ідея рівности, що декому вважається дуже "модерною" і "поступовою". Але час і поступ працюють над тим, щоб зруйнувати жалюгідну формулу, що на ній Антіфонт намагався обґрунтувати свою теорію, бо, якщо ми дійсно всі однаково дихаємо через ніс і уста, то вже далеко не всі "їмо руками". Уже з XVI ст. більш цивілізовані народи й люди почали вживати, замість пальців, виделки. Серед маси столового срібла, що залишилася після смерти кн. Константина Острозького (1526—1608) знаходимо ми

яких 250 ложок і тільки... 12 виделок.

АНТОНІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ, св. (982—1073), родом із Любича біля Чернігова, славний основник Киево-Печерської Лаври і взагалі чернецтві в Україні. Постригшись на Афоні (Греція), і повернувшись в Україну, Антоній поселився в печері на Берестові під Києвом, де колись спасався і київський митрополит Іларіон. Дуже скоро зібралася навколо Антонія чернеча громада, в якій не забракло навіть бояр та княжих дружинників. Особливо вславився тут не тільки аскетичним життям, але й організаційним хистом св. Теодосій, теж пізніше прозваний Печерським, що, після смерти св. Антонія, ще побільшив кількість ченців та зорганізував їх за студійським уставом, на зразок царгородських манастирів — св. Федора Студита.

АНТОНІЙ ХРАПОВИЦЬКИЙ, за гетьмана Павла Скоропадського, митрополит Київський, відомий українߋжер, якому належить відома фраза про "мужичу мову", якої, мовляв, не можна впускати до Церкви.

Син новгородського губернатора — царського генерала, він, очевидно, ніяк не міг перетравити факту, що святі Апостоли Христові були **"мужиками"-рибалками**, а сам Ісус був вихованцем робітника-столяра. **"Слухайте, браття моє любе: хіба ж не вбогих світу цього обрав Господь на багатих вірою і наслідників Царства, яке обіцяв тим, хто любить Його? Ви ж зневажили вбогого"** (Як. II, 5—6).

Директорія УНР арештувала "зневажника вбогих" і вивезла була його до Галичини, звідки він виїхав на еміґрацію. Але для наших малоросів і москалів цей "зневажник убогих" продовжував і далі бути стовпом православія... розуміється, тільки московського.

АНТОНОВ-ОВСЄЕНКО ВОЛ. — типовий український ренегат - перекинчик, активний струмент московського імперіялізму в Україні. Партійна назва — Штик, літературний псевдонім — А. Гальський. Народився в 1884 році в Чернігові, але виховувався в Московщині.

Коли за Центральної Ради большевики зорганізували свій "Народній Секретаріят Української Совєтської Республіки", Антонова було призначено на команданта "українських совєтських військ". Що це були за "українські" війська, про це довідуємося з большевицького видання "Літопису Революції" (1928, кн. 1, ст. 172), де п. Шахрай, большевицький секретар військових справ, скаржився в одному листі П. Лапчинському:

"За єдину військову підпору для нашої боротьби проти Центральної Ради маємо ми військо, яке привів на Україну з Росії Антонов, і що на все українське дивиться, як на вороже..."

Начальником штабу цього "українського" війська був полк. Муравйов, що мав палке бажання зробити з нашого святого Києва "купу гною" і це своє бажання мало не здійснив.

Пізніше Антонов був народним комісаром військових справ у Харкові, потім головою політичного керування Реввоенсовета в Москві. З 1925 року був полпредом у Празі, а потім у Варшаві. Але — по всіх усюдах був вірним слугою московського імперіялізму на шкоду українській визвольній ідеї.

АНТРОПОЛОГІЯ — наука про людину, як твір природи. Основна мета антропології, як її тепер розуміють, — розслід "расовости" людини, себто приналежність її до тої чи іншої людської раси, чи породи.

Про різнородні людські породи знали вже найдавніші народи, і на староєгипетських та асирійських малюнках і різьбах вже цілком ясно визначено расові прикмети асирійців, єгиптян та сусідніх з ними народів. Відкриття Америки й Австралії, а далі численні подорожі по Азії й Африці, спричинилися до ще більшого зацікавлення питанням про походження різних людських пород та про їхні фізичні й психічні прикмети. У початку XIX в. Блюменбах поділив ввесь людський рід на п'ять рас відповідно до барви шкіри: білошкіру, чорношкіру, жовтошкіру, червоношкіру і бурошкіру (маляйці). У половині XIX в. Брока звернув увагу, що не тільки поодинокі породи людей, але й різнородні відміни одної й тієї самої породи ріжняться висотою, будовою черепа та обличчя, і іншими прикметами. Особливе значення надано ріжницям у так зв. "головному показникові", — себто у взаємовідношенні довжини й ширини черепа. Що ширша голова у відношенні до довжини, то головний показник більший, а голова кругліша: таку пропорцію — від 80 вгору знаходимо ми в "брахіцефалів" — короткоголових; що ширина голови у відношенні до довжини менша, то головний показник менший, і голова довша, — така пропорція — до 77,7, — знаходиться в "доліхоцефалів" — довгоголових. Поміж ними знаходяться ще "мезоцефали" — середньоголові (від 77,7 до 80).

Для плекання антропологічних дослідів по всіх більших університетах утворено спеціяльні кабінети, чи робітні; скликаються міжнародні з'їзди антропологів (перший з'їзд відбувся в Спеції (Італія) в 1865 р.). Батьком української антропології був проф. Хв. Вовк. Як виказали його досліди, а також досліди інших антропологів, як Анучін, Вайсбах, Коперницький, Янчук та інші, між сучасними слов'-

янськими народами етнічної, себто **расової, єдности немає.** Первісну етнічну єдність слов'яни втратили, перемішавшись із народами іншого етнічного походження. Так, чехи і словаки мають багато домішок німецької (германської) крови, москалі — фінської, а болгарів, про яких перше думали, що вони походять від змішання з туркофінами, тепер визнається **за особливе,** автохтонне плем'я Східньої Европи.

Що торкається зокрема так зв. східніх слов'ян, себто українців, москалів і білорусинів, то серед них встановлено існування чотирьох головних фізичних типів, не подібних між собою: Український тип, Білоруський і два великоруських — Суздальський та Рязанський (не рахуючи інших менших підвідділів). Серед українців і північних москалів переважає короткоголовість, але тим часом як ті північні москалі — яскраві русявці, серед українців переважають люди темнішого типу. Відріжняються українці від північних москалів і вищим ростом (у чоловіків).

Ще більша ріжниця помічається між українцями і південними москалями, переважно довгоголовими.

АНТРОПОМОРФІЗМ — уявлювання богів подібними до людей щодо зовнішнього вигляду і щодо життя та характеру. Особливо антропоморфізмом визначалася стародавня грецька поганська релігія, що витворила була славнозвісний Олімп, а також германська.

В Україні в дохристиянських часах антропоморфізм не вспів поглибитися. І хоча деякі дослідники уклали на зразок грецького та германського Олімпів і староруський, український Олімп, але, як перестерігав проф. М. Грушевський, до таких проб треба ставитися з великим застереженням, бо всі вістки про староукраїнських богів походять із пізніших часів, коли книжники намагалися підганяти спогади про поганські культи під відомі вже їм історичні взірці. Правда, Перун у Києві, якого був поставив Володимир Великий, мав таки вигляд людини з срібною головою та золотими вусами, і араб Ібн-Фадлан оповідав, що русько-українські купці молились дерев'яним ідолам з вирізьбленими обличчями, подібними до людських, але чимало дослідників, — і між ними і проф. М. Грушевський, — схильні вважати ці вияви атропоморфізму за вплив варягів.

Проте, з прийняттям християнства з його величними постатями Христа, Богоматері і сонму святих та апостолів, нахил до антропоморфізму в українському народі значно зміцнився. Євг. Маланюк писав у "ЛНВіснику":

"У нас немає візантійського Саваофа (згірдливий вираз Шевченка), ані тим більше жидівського Єгови, чи московського Царя Небесного, гнівного і караючого Бога. У нас, власне, цілком освоєна, майже земна родина: Христос — за плугом, Марія поганяє..." (Є. Маланюк. "ЛНВісник" 1927, IV, 324).

Цей антропоморфізм виявляєтьия особливо в українських колядках, де в уявленнях українського хлібороба-селянина Господь Бог представляється, як справедливий **Господар** Світу надзвичайно зближений своїм способом життя та порядкування до українських хліборобів: він сам і ріллю обробляє, послуговуючись святими, як рільник робітниками:

А святий Петро за плугом ходить,
А святий Павло волами гонить,
А сам Біг-Господь посіває,
А святий Юрко поволочує,
Божа Мати обід виносить...

Або ще:

За загуменню плуженько оре,
За плужком ходить сам Біг небесний,
А святий Павло волоньки гонить,
А святий Петро волоньки водить,
А вийшла ж ід ним Божая Мати:
"Оріть, синочки, здрібна нивочки,
Будем сіяти жито-пшеницю,
Жито-пшеницю, всяку сівбицю...

Подібні ж уявлення виступають і в весільному обряді:

"Сам Бог коровай місить,
Пречистая світить, янголи воду носять".

Священик, доц. Табінський, бачив на Волині старі ікони, на яких, як, наприклад, на іконі "Відвідування Ісаака янголами", господар, звичайний селянин у білих штанях, трактує своїх гостей хлібом, салом і горілкою в граньчастих чарках зеленого скла ("Реліг.-Науковий Вісник", 1922-1923).

Цим українським антропоморфізмом, себто олюдненням Божества, як писав Є. Маланюк, насичена й відома Шевченкова поема "Марія", ця неперевершеність релігійно-надхненого патосу української віри благочестивої. Тому то й була вона для московської синодської Церкви — "блюзнірством атеїста", а для типово-російського думання Драгоманова цілком незрозумілим твором, бо з одного ж боку така ніби профанація Божества, а з другого боку така перла релігійної побожности, як звернення до Богоматері "Все упованіє **моє на Тебе, мій пресвітлий раю...**" У цьому своєму антропоморфізмі Т. Шевченко був вірним виразником українського народньо-релігійного світогляду, далекого від всякого атеїзму.

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ — хибний погляд, що людина — осередок і мета всього світу. Цей погляд тісно зв'язаний з іншим — з ГЕОЦЕНТРИЗМОМ, що ставив землю в осередок всесвіту.

Поки люди вірили, що сонце і всі плянети крутяться навкруги землі, було їм цілком природним думати, що земля — осередок всесвіту, а людина — "вінець творіння", якому все в світі має служити і підкорятися.

Та тепер ми знаємо, що не сонце і плянети кружляють навкруги землі, а земля з іншими плянетами, далеко від неї навіть більшими, кружляють навкруги сонця. Мало того! Тепер ми знаємо, що і сонце з усіма своїми плянетами складає тільки незначну частинку величезного Чумацького Шляху, що — з мільйонами зірок, далеко більших від сонця — теж летить із неймовірною швидкістю в якісь незмірні простори. Тепер ми знаємо, що незважаючи на свій кольосальний розмір — **трильйон кілометрів у діяметрі** — увесь цей Чумацький Шлях із мільйонами сонць, як наше, — тільки незначна горстка блискучих порошинок у безконечному просторі, вже прогляденому нашими астрономами, які вираховують, що в усесвіті має бути щонайменше ще оди мільярд таких Чумацьких Шляхів, як той, що включає нашу систему разом із землею.

Д-р Гарлов Шаплей з обсерваторії Гарвардського університету (в США) висловив недавно думку, що бодай одна з кожного мільйону зірок (сонць) повинна мати плянетарну систему в роді тої, що має наше сонце, і що бодай одна з тисячі тих плянет може мати умовини, сприятливі розвиткові органічного життя. І з тих плянет з можливостями органічного життя, бодай одна плянета може мати умовини, сприятливі розвиткові інтелігентних істот, подібних до людей. В такому разі на один більйон плянет повинна б існувати хіба одна, на якій могли б бути істоти, подібні до людей. І все ж — приймаючи на увагу, що в усесвіті існує 100 трильйонів зірок (сонць), навіть при такому обережному підрахункові, **мали б ми щонайменше 100 мільйонів плянет, заселених людоподібними істотами.**

Ще в 1688 році Бернардо де Фонтенель видрукував книжку про "Чисельність світів", в якій він так висловився:

"Якщо ми славимо Бога за те, що він сотворив наш світ (себто нашу землю), тим більше слави Йому належиться, чим більше Він таких світів сотворив..."

З поглибленням наших дослідів у космічному просторі, колишня пиха людини, що ставила себе в осередку світу, як "вінець сотворіння", все більше заникає, і ми все більше усвідомляємо нашу нікчемність і малість в цьому Божому світі, і переймаємося все більшим подивом до Великого Творця, що не тільки потворив усі оті безмірні світи, але й з досконалою мудрістю врегулював їх рухи з одній незрозумілій нам у своїх цілях і засобах чудесній гармонії небесної механіки..

АПОКАЛІПСИС — остання книга Нового Заповіту, що її написав св. евангелист Іван, під час свого вигнання на острові Патмосі. Вона описує в загальникових символічних образах останні дні світу, прихід Антихриста та ріжні катастрофи, що супроводитимуть ці останні жахливі дні, як вони представилися перед пророчі очі св. Йоана. З тих видив св. Йоана особливий вплив у письменстві та малярстві всіх народів мали чотири Апокаліптичні Їздці, що символізували Пошесть, Війну, Голод і Смерть, та Антихрист про якого була мова.

АПОКРИФИ — перекази на біблійні та евангельські теми, невключені в Святе Письмо і в більшій частині навіть Церквою пізніше заборонені, як неправдиві. Церква визнає тільки чотири так зв. канонічні Евангелії, але апокрифічних евангелій відомо понад 20, з них найбільш відомі евангелії Якова, Томи і Нікодима. З інших новозавітних апокрифів найбільш популярними були "Мандрівка ("Хожденіє") Богородиці по муках", "Виявлення Методія Патарського", "Питання Івана Богослова на Таворській горі" та інші.

Із старозавітних апокрифів, що були в нас найбільше поширені, згадаємо: "Про створення світу й людей", "Про Адама і Єву", "Книгу Еноха" — про падіння янголів, "Про Суди Соломонові", "Про Хресне дерево" і т. д.

Всі ці апокрифи приходили до нас в перекладах із грецького і намагалися заповнити ті прогалини щодо долі світу та біблійних і евангельських осіб, що про них надто коротко оповідалося в Святому Письмі. Виявляли вони безсумнівне зацікавлення релігійними справами, і тому Церква перше не ставила перепон їх поширюванню, і Батьки Церкви самі дуже охоче користувалися ними в своїх писаннях, так що про деякі з тих апокрифів ми тільки й знаємо з цитат, що збереглися в тих писаннях Батьків Церкви. Та з часом апокрифами почали користуватися ріжні еретики для обоснування своїх хибних поглядів, і тому виникла потреба точно розмежувати правдиве Святе Письмо від тих апокрифів.

Так виникли "Індекси" заборонених Церквою книжок, до яких було занесено, крім численних (але не всіх!) апокрифів, також ріжні ворожильні та взагалі забобонні книжки. Проте, ніякі заборони не допомагали, бо ж це був своєрідний **народний епос на релігійні теми**, що знаходив величезний попит.

Апокрифи були дуже поширені в нашому старому письменстві, і сліди їх знаходяться вже в "Ізборнику" Святослава 1073 року. Позначився їх вплив і в писаннях Данила Паломника, і Ів. Вишенського, і таких проповідників XVII ст., як Радивилівський та Галятовський, і

особливо в численних народніх віруваннях: сосна, наприклад, все зелена тому, що показалася нездатною на цвяхи, якими прибито руки й ноги Христа; береза — побіліла від страху, що на ній хотів повіситися Юда; осика — проклята Богом, бо не вклонилася святій Тройці; кукіль — чортове зілля, бо чорт його посіяв; інші рослини, як "Божа ручка", "Петрів батіг", "Чортів горіх" та інші теж завдячують свої назви апокрифічним оповіданням.

Багатством яскравих образів, що віддають характер давнього українського життя, позначається апокриф "Мандрівка Богородиці". Архангел Гавриїл у товаристві чотирьохсот янголів показує Богородиці, як мучаться грішники в пеклі. В одному місці почула Богородиця плач і страшний крик. Святий Михаїл пояснив:

"Це ті, що не повірили в Святу Тройцю, тільки поклонялися сонцю, місяцеві, землі, воді, Троянові, Хорсові, Велесові й Перунові".

Тут ясно виявляється, як старі переписувачі апокрифів наближали їх до місцевого життя, їх, так би мовити, українізували.

В іншому місці побачила Богородиця страшну прірву, безодню, з обох сторін якої — льодяні стіни. Там зима, якої не зогріти, темрява, якої не освітити, і грішники там скреготчуть зубами. А св. Михаїл пояснив:

"Це вельми зимна мука нечесним людям, що творять на землі чари, омани, ворожби та нахвалюються своїми нечистими силами".

У дальшій своїй мандрівці бачила Пресвята Богородиця муки злодіїв, розбишак, п'яниць, чародіїв, ворожок, грішних дяків, ченців, священиків, мельників, багачів, грошолюбів, лихварів, наклепників, обмовників, молотильників, ковалів, кравців, шевців... Заплакала Богородиця і попросила Сина, щоб змилувався над усіма тими грішниками. І сказав їй Христос: "Ради милосердя Отця, ради молитов Матері, ради Михаїла й багатьох мучеників, даю вам, грішники, звільнення від мук на час **від Великого Четверга до Зелених Свят...**"

Великий вплив мали апокрифи і на літературу Західньої Европи: вони лежать в основі "Божеської Комедії" Данте і "Загубленого Раю" Мільтона.

АПОЛЛОН (ФЕБ) — один із головних богів греко-римської мітології. Перше, як бог СВІТЛА, відріжняється він від сонця — Геліоса, — але потім сам стає богом СОНЦЯ, що виходить із лона НОЧІ (Лето-Лятона), заплідненої Зевесом — НЕБОМ.

Озброєний луком і стрілами, що символізують промені сонця, Аполлон побиває представників темряви, оздоровлює повітря від болотяних випарів-міязмів (змій Пітон), і тому стає батьком Ескулапа — бога МЕДИЦИНИ. А що, на думку греків, і тіло і душу найкраще лікує музика, що повертає людині втрачену в хворобі гармонію органічних функцій, стає Аполлон і творцем МУЗИКИ. Греки вірили що все, що існує на цьому світі, а в тому і всі плянети, і зорі на небі, рухається й виконує призначену йому ролю під звуки ліри Аполлона в одній всесвітній гармонії. Змінивши свій лук із стрілами на солодко-співну ліру, Аполлон — МУЗАҐЕТ, бог поезії і всіх мистецтв провадить хор дев'яти Муз, надхнительок мистців.

Як бог сонця, що, подорожуючи небом, все бачить і все знає, Аполлон зробився пророком Зевеса, і його оракули (провіщання), як вияв волі найвищого бога, відогравали в давньому світі величезну ролю: видавали їх особливі жінки-пітії у стародавніх Дельфах, що вважалися "центром землі". Провіщання пітій формулювали жерці, надаючи їм загадкового двозначного змислу в вигляді коротенького віршу, але після того, як один філософ виявив своє здивування, що бог поезії складає такі недоладні вірші, відповіді пітій давалися вже в прозі...

"Античний світ одріжняє в мистецтві два типи бога Аполлона, що є одночасно і богом сонця і богом мистецтва, патроном муз і мистців... Дві постаті Аполлона символізують дві ріжні, протилежні концепції, які стоять у тислій залежності від епох, які вони інспірують і відбивають. Епохам державного занепаду здебільшого питоме мистецтво, яке символізує Аполлон Кіфаред (Солодкоспівний Аполлон) — постать, оповита в довгі й м'які, майже жіночі шати, з головою увкітчаною вінком із рож та лаврів, із мрійливим виразом обличчя, з довгими пальцями тонких рук, що ніжно торкають струн кіфари — солодкоспівної ліри.

"Ця постать Аполлона Кіфареда найліпше символізує ніжно-сумне, мрійливе й настроєве мистецтво, те естетичне мистецтво, що впливає на наші душевні переживання, але не впливає на наш дух, не в силі його збудити, піднести й надхнути великими ідеями і вчинками.

"Цій постаті протиставляється, — головно в часах героїчних епох, — інша постать того самого бога — Аполлона Войовника. Ця постать виявляється в образі прегарного юнака, в суворім і простім вигляді якого відчувається краса, сила, стриманий внутрішній динамізм і гордий порив уперед — до боротьби й перемоги. Ця постать здебільшого представляє Аполлона з луком у руці і сагайдаком та стрілами при боці, з кучерями, завитими в природний шолом, з гнівним і грізним виразом обличчя, або з усмішкою переможця.

"Ці дві постаті — Аполлона Кіфареда і Аполлона Войовника — прекрасно символізують два роди мистецтва — лірично-емоціональне та ідеологічно-героїчне". ("Вісник", 1939, VI. ст. 451—452).

АПОСТАТ — віровідступник. Цю назву прикладається звичайно до імени римського імператора Юліяна (331—363), письменника-філософа, що, вихований, як племінник і наслідник Констянтина Великого в християнській вірі, від неї відступив і почав її поборювати, написавши також трактат "Проти Галілеян". Проте, поранений в бою з персами, перед смертю сконстатував:

— Ти переміг, Галілеянине!

Чимало й у нас в Україні тих апостатів, але прийде час, і вони всі мусітимуть визнати, — хоч, може бути, і запізно — що остаточна перемога — Христова.

АПОСТОЛ — богослужебна книга в якій містяться Діяння і Послання Апостолів. **Перший друкований в Україні Апостол** вийшов у 1754 році з друкарні Івана Федоровича у Львові. До Апостола було додано передмову, в якій Іван Федорович, який перше пробував друкувати книжки у Москві, але мусів звідти тікати, бо московський натовп, уважаючи, що друк книжок — це чари, спалив йому друкарню і загрожував смертю друкареві, — згадав про такі зусилля, труди й турботи в своїх змаганнях "друковане зерно по світі розсівати".

АПОСТОЛ ДАНИЛО (1658—1734), гетьман України, гуменського походження. За Мазепи був Миргородським полковником і в 1706 році закликав Мазепу, скориставшись із шведської допомоги, вибити Україну з-під московського ярма. Проте, пізніше, зневірившись у тій шведській допомозі, зумів себе виправдати перед царським урядом і таким чином затримав свій уряд і маєтки. За Полуботка, коли Петро I вкинув цього українського патріота до Петропавловської в'язниці, і Апостола, як старого мазепинця, було привезено до Петербургу і ув'язнено. Помучився він у в'язниці аж до самої смерти Петра I (1725).

По смерті Катерини I, Петрової жінки і наступниці, коли влада перейшла в руки Петра II, нелітнього внука Петра I, вирішено було в Петербурзі подбати про здобуття симпатій українського народу і з тією метою скасовано незносні податки, що наклала була в Україні так зв. Малорійська Колегія, заборонено москалям купувати землю в Україні й рішено відновити гетьманство.

1-го жовтня 1727 року, в присутності спеціяльно висланого тайного царського радника, Наумова, відбулася в Глухові Велика Рада, яка й обрала на гетьмана полк. Данила Апостола, що тішився великою пошаною й популярністю яка зросла ще більше після його петербурзького ув'язнення.

Рік пізніше, в 1728 році, новий гетьман, 70-літній дідусь, їде до Петербургу і там, скориставшись з нагоди коронування Петра II, здобуває так звані "Рішительні Пункти", якими стверджується автономний стан України і дозволяється гетьманові провадити дипломатичні стосунки та листування з найближчими сусідами — Кримом і Польщею — в пограничних справах. Але для забезпечення, що Апостол не піде слідами "зрадника" Мазепи затримано в Петербурзі Апостолового сина, як "закладника".

"Рішительні Пункти", що в військових справах узалежнювали гетьмана від московського полевого маршала і віддавали мито від увожуваних в Україну товарів царській скарбниці, були бодай тим добрі, що клали край безконечним московським здирствам та зловживанням, що за гетьмана Скоропадського, і особливо за Малоросійської Колегії, не знали ніякого стриму.

За своє шестилітнє гетьманування, Апостол попрацював над прочищенням моральної атмосфери, що була геть занепала, і перевів значні зміни на становищах полковників та генеральної старшини, оточуючи себе колишніми мазепинцями та людьми, що були справжніми українськими патріотами. Так, гадяцьким полковником став тоді Григорій Грабянка, відомий літописець Гетьманщини, а лубенським полковником став гетьманів син — Петро Апостол, що залишив по собі прецікаві спогади написані французькою мовою.

Добрий господар, Данило Апостол, упорядкував заплутані справи землеволодіння і посприяв розвиткові української торгівлі, здобувши від царського уряду різні полегші для зовнішньої торгівлі та свободу руху українських купців, які їздили по Европі з українськими пашпортами та витримували добре чужинецьку конкуренцію

На жаль, не мав він сили спинити визиску України від Москви, що все намагалася використовувати козаків, як звичайну робочу силу Як за Скоропадського, так і тепер, ганяли козаків на тяжкі фортифікаційні роботи далеко поза межі України. В роках 1731—33 понад 70 тисяч козаків і селян загнано на ті роботи, а коли Московщина встрянула в 1733 році в справу польського наслідства по смерті короля Августа, вислано і в Польщу корпус із 11 тисяч козаків. Це було порушення українсько-московського договору про невживання козаків поза межами України, але... коли Москва не порушувала підписаних нею договорів?

Помер старий гетьман 17-го січня 1734 р.,

і перейшов на сторінки української історії, як "останній козак" на гетьманському столі, (Уманець); як "один із найкращих українських діячів", (Джиджора), як той, що "не забруднив своїх рук народньою кривдою" (М. Грушевський); як "володар, якому вдалося зміцнити гетьманську владу й авторитет гетьмана супроти російських і місцевих властей" (Дорошенко).

АПОСТОЛИ — дванадцятеро найближчих учнів Ісуса Христа, що понесли Його слово в світ. "Імена ж дванадцяти апостолів такі: Симон що зветься Петро, і його брат Андрей; Яків, син Заведеїв, та його брат Іван; Пилип і Вартоломей; Тома і митар Матвій; Яків Альфеїв і Левій, названий Тадеєм; Симон Кананіт і Юда Іскаріотський, що й зрадив Його" (Матв. X, 2—4).

Крім тих дванадцяти, були й інші Апостоли, а серед них найперший св. Павло, який, хоч ніколи безпосереднім учнем Христа не був, проте, зробив для поширення Христової віри і вчення чи не найбільше, залишивши по собі численні Послання до християн в ріжних місцевостях, які й сам свого часу відвідував.

Вибираючи апостолів, Христос сказав їм, що вони мають бути, як сіль, що надає смаку стравам, і як світло, що все освітлює й огріває — себто, мусять вони визначатися своєю внутрішньою силою, що від них променіє, й духовим багатством, що від повноти серця всіх щедро обдаровує. Нічого іншого вони не повинні мати: "Дарма прийняли ви, дарма й давайте. Не набирайте ні золота, ні срібла, ні мідяків собі в пояси, ні торби на дорогу, ні дві свити, ні обуви, ні палиці..." (Матв., X, 8—10).

Але, "якщо сіль звітріє, чим її осолити?" і якщо світло сховане під посудину не освітлює свого оточення, як прогнати темряву людського неуцтва? Марно було б намагатися заступити добрі діла гарними словами, заступити брак глибоких переконань нетерпимістю до своїх противників: перше, ніж намагатися поліпшити інших, треба самим стати кращими; перше, ніж намагатися посолити, треба самим бути сіллю.

Саме тому, апостоли — повне й цілковите заперечення фарисеїв. Там, де діють апостоли не може бути фарисеїв.

Апостолами можуть бути тільки ті, що, палають вогнем віри в найвищі ідеали, і не тільки ту віру всім проповідують, але й живуть згідно з своїми ідеалами та своєю вірою. Вони впливають на своє оточення не тільки вогненим словом сповненим силою внутрішнього переконання, але — і особливо — прикладом свого життя в постійній готовості піти за ту свою віру на смерть і на муки...

АРИСТОКРАТІЯ — грецьке слово на означення — "панування кращих".

В клясифікації Аристотеля аристократія — одна з форм державної влади, за зразком Спарти, у відмінність від демократії, що процвітала в Атенах, і означала "панування народу".

При аристократії вся влада концентрується в руках "кращих", себто вищої, чи заможнішої кляси; при демократії вона ніби розподіляється між усіма громадянами, які, проте, не маючи можливости — всі — брати участь у державній владі, передають її на короткий час обраним спільно представникам. Ці представники перебирають владу тільки — "на короткий час", бо коли б вони заволоділи владою надовго, то тим самим відділилися б від "народу" і створили б аристократичну клясу, що панувала б над народом.

Перша знана в світі аристократія була власне такого роду клясою вояків, що, опанувавши владу силою зброї, передавали її з роду в рід своїм нащадкам. Ця так звана **РОДОВА**, чи **ВІЙСЬКОВА АРИСТОКРАТІЯ** спиралася перше на силу зброї, а потім на матеріяльні, головно земельні багатства, придбані цією ж зброєю. Для підкреслення своєї вищости, ця військова аристократія відзначає себе спеціяльними окрасами, які забороняється носити членам інших кляс, спеціяльними убраннями, спеціяльними барвами, — так, наприклад, багрець, чи пурпур, був довгий час відзнакою панівних родів.

У новіших часах, із зростом грошового капіталу, що давав можливість набувати землю і навіть шляхетські титули, починає поволі формуватися **АРИСТОКРАТІЯ КАПІТАЛУ**, яку складають банкіри, промислові "королі", багаті купці, тощо. Аристократія Америки та аристократія Голляндії майже виключно такого плютократичного походження.

Нарешті, зі зростом державного апарату і все більшого значення держави в приватному і громадському житті та необхідности спеціялізації державних функцій, набирає значення бюрократія, себто вища кляса урядовців, яка й формує кадри нової **БЮРОКРАТИЧНОЇ АРИСТОКРАТІЇ**, якої найбільш маркантний приклад дає Совєтська Росія, де вся влада знаходиться в руках бюрократичного апарату комуністичної партії.

Протягом всієї історії ми спостерігаємо заник, чи навіть знищення одних аристократій і народження інших, бо, як би там не було, людськість у своїх власних інтересах, все намагається віддавати владу в руки "кращих", які зі свого боку, опанувавши владу, не радо її з своїх рук випускають.

Для давньої людськости "кращим" був той, хто був фізично сильнішим, відважнішим, краще володів зброєю. Потім, як ми бачили, прийшло інше мірило вартости: "кращим" став той, хто був багатий, хто краще вмів порядкувати грошем, хто виявляв більше організаційної здібности. В новіші часи все більше виступає нове мірило: "кращим" починають уважати того, хто визначається своїми інтелектуальними здібностями, своїми знаннями, своєю технічною вмілістю. Виступає на перший плян все більше роля інтелігенції — **АРИСТОКРАТІЯ ІНТЕЛЕКТУ**. Ренан, французький вчений (1823—1892) висунув думку, запозичену в Платона, про керування світу вченими. Але ця думка не знаходить виправдання, бо, щоб керувати світом, треба вміти тримати владу в руках, а для цього треба мати такі моральні якості — мужність, сміливість, рішучість, силу волі й динамічність, — яких вчені люди звичайно не мають, і тому при владі не могли б утриматися.

Кожна національна аристократія, щоб утриматися при владі і виконувати корисно свою організаційно-державну функцію, мусить мати матеріяльну силу, щоб переборювати антинаціональні чинники і **моральний авторитет**, щоб це переборювання знаходило зрозуміння і підпертя в загалу нації.

Щодо матеріяльної сили, то вона її знаходить у самому апараті влади, але щодо морального авторитету, то вона його може знайти тільки в своїй високій якості. Кожна аристократія, щоб бути гідною свого йменння "кращих людей", повинна вміти приносити на вівтар Батьківщини найбільші жертви, коли їх вимагають обставини. Звідти й французький вираз: Noblesse oblige, — себто шляхетність зобов'язує. І дійсно, з усіх привілегій аристократій лише одна — дійсно істотна: **мати більше обов'язків від інших.**

Це — мірило справжньої **МОРАЛЬНОЇ АРИСТОКРАТІЇ.**

Лише тоді, коли певна група людей перебирає на себе цю високу привілегію бути безкорисним оборонцем загального добра Батьківщини і повнити перед нею всі обов'язки краще й успішніше від інших, набирає вона значення й змислу справжньої аристократії, що, відповідно до новіших часів, відзначається від загалу не якимись зовнішніми ознаками, чи барвами, але **почуттям геройчної жертвенности й готовости "покласти душу й тіло" за загальну справу**.

Французький письменник Баррес обвинувачував демократію в тому, що вона, як це ми самі не раз можемо констатувати, не витримує розкладової сили грошей. Лише моральна сила, що виникає в душі всякого справжнього християнина і унезалежнює його від будь-якого своєкорисного побуду, може спаралізувати ту владу плютократії (себто тої Мамони, що про неї говорив Христос: "Не можете служити Богові і мамоні" (Мт. VI, 24), і протиставити зухвалості золота спокійну силу жертвенности й обов'язку. Де немає жертвенности і обов'язку, там немає справжньої аристократії — там панує тільки сила узурпаторів, що все знайде на себе ще більшу силу.

АРІСТІД — атенський політичний діяч (нар. коло 540 р., умер в 467 р. до Христа). За свою громадську діяльність одержав назву "Справедливого". Своїми моральними й інтелектуальними прикметами Арістід так піднісився над загалом провідників атенської демократії, що вони, не зносячи його вищости, пристосували до нього закон про остракізм, себто про вигнання з батьківщини.

Це не була кара, — бо карати не було защо, — але це була обачність заздрісних людей до людини, що, підносячись над загалом, тим самим порушує, мовляв, норми загальної рівноваги, що її має дотримуватися демократія.

Нема чого й казати, що така "демократія" не має нічого спільного з розумною демократією, яка знає, що в природі нема нічого рівного, і що не вищий має знижуватися до нижчого, а нижчий має підноситися до вищого, вдосконалюючись і беручи з вищого приклад до наслідування. Найвищим прикладом до наслідування за останні два тисячоліття все був і залишиться Ісус Христос. Але і Його вищости не змогли знести ріжні фарисеї...

АРІСТІП — грецький філософ гедоністичної школи, яка навчала, що найбільше щастя в умінні знаходити по всіх усюдах насолоду. Втіха, приємність і — страждання: ось, мовляв, два єдині мірила добра і зла, правдивого і хибного. Все що дає втіху, задоволення, — добре, все, що приносить страждання — лихе. Безмежний егоїзм, що випливає з цього навчання, виключає жертвенність і любов, що в'яжеться завжди з стражданням. Зловживання всякими втіхами невідмінно приводить до страждання і страждання часто приводить за собою величезну моральну втіху, про силу якої навіть не підозрівають зачерствілі в егоїзмі послідовники Арістіпа, про якого вони ніколи, може, й не чули... Дарма, що Арістіп також навчав, що одна з найбільших втіх знаходиться — в науці.

АРІСТОТЕЛЬ найславніший з грецьких філософів (384—322 до Р. Хр.), учень Платона і вчитель Олександра Великого. Основник Паріпатетичної школи в Атенах. Його твори й думки на протязі 2.000 років служили основою для розвитку мало не всіх наук. Він

же поклав основи і під "політику", як науку. Йому належить славнозвісний вираз, що "людина — суспільна тварина", яка може розвинутися тільки в громаді. Перша форма суспільства, в якій людина починає розвиватися, це — родина, найвища форма — держава.

Арістотель ділив форми державного ладу на три "правильні" форми: монархія, аристократія і "політея" (під цим останнім терміном Арістотель розумів демократичну республіку) і три "неправильних": тиранія, що вироджується з монархії; олігархія, що вироджується з аристократії, і охлократія, що представляє виродження демократії.

Арістотель, розуміється, зовсім не передбачав можливости існування ще й іншої форми державного ладу — совєтської, що виступає одночасно і як тиранія, і олігархія, і охлократія, себто як виродження **всіх** знаних йому "правильних" форм.

Але передбачити все не можливо.

АРІЯДНА — мітична дочка Міноса, короля острова Крети в Середземному морі і Пасифаї. Вона допомогла була Тезеєві, грецькому героєві, що вбив Мінотавра — потвору, якому атенці, на вимогу Міноса, віддавали щороку семеро найкращих парубків і дівчат, — вийти з Лябіринту на Креті, де жив Мінотавр. Для визволення Тезея послужив клубок ниток, який Аріядна дала Тезеєві, щоб він розмотуючи його, значив ним свою дорогу в Лябіринті. **НИТКА АРІЯДНИ** символізує з тих давніх часів в усіх народів світу засіб, що дозволяє нам вийти з незвичайно трудних, здавалося б, безвихідних обставин.

Зробила це вона з любови до Тезея, і вдячний їй за це герой забрав був її з собою, але по дорозі покинув на одному пустельному острові... Там її знайшов бог Бакх і одружився з нею.

Бог Бакх був відомим п'яницею, і гарна Аріядна йому дуже сподобалася, але атенському героєві не випадало везти з собою додому жінку, яка, хоч і з кохання до нього, зрадила батьківщину. Тарас Бульба застрілив рідного сина Андрія, що з любови до польки зрадив українське козацтво...

АРІЯНСТВО — єретичне вчення, що одержало цю назву від імени Арія (б. 280—336), священика з Олександрії, який навчав, що Ісус Христос не рівний Богові Отцеві. Нікейський Собор з 325 року засудив вчення Арія, як єресь, але грецька державна влада стала незабаром за аріянами і почала навіть переслідувати прихильників нікейського символу віри, що засуджував вчення Арія.

Аріянство офіційно було винищено десь коло VIII століття. Останнім народом, що боронив аріянство, як свою релігію, були льонгобарди.

На наших землях християнство почало було ширитися саме в формі аріянства бо аріянський константинопольський патріярх Евсевій висвятив єпископа Ульфілу, чи Вульфілу, що був єпископом східніх ґотів, які жили на наших землях в IV столітті.

У XVI столітті аріянство віджило в Україні під іменем соціянства від імени основника секти Фавста Соцінія (1539 — 1604), що жив від 1579 р. в Польщі, де об'єднав своєю наукою всіх антитринітаріїв, себто заперечників догми Святої Тройці.

АРКАН — петля, зроблена з кінського волосся, яку закидали при ловах на шию коневі, якого хотіли піймати в стаді, а то й якій іншій злобичі. Схоплений арканом кінь сам затягав петлю, від чого кров спинялася в шиї, і він падав. Татари ловили арканом також людей в Україні в ясир, і саме слово "аркан" походить із татарського "арган".

"Арканом" називають також гуцульський танець, в якому танцюристи, ставлячися один поза одного, роблять довгий ланцюг танечників, які перше витанцьовують жваво, як молоді коні, збиваючи землю, а потім, то єднаючись в коло, то розходячись і звиваючись в швидких оборотах швидко пересуваються з місця на місце.

АРКАС МИКОЛА (1852—1909) — автор опери "Катерина" на слова Т. Шевченка, що відзначається багатством народніх мелодій. Вперше виставила "Катерину" в 1899 році в Москві трупа Кропивницького, а на весні наступного року в рідному місті Аркаса — в Миколаєві. Вистава мала величезний успіх: "Театр ридав. Авторові піднесено лавровий вінець при гучних оплесках всієї авдиторії", — як писала, відзначаючи тріюмф опери, місцева газета. Відтоді "Катерина" Аркаса стала репертуарною оперою всіх українських театрів, і по всіх усюдах завжди зустрічала величезний успіх зворушених слухачів, — хоч сам автор її не був ніколи фаховим композитором, лише кохався в українських народніх співах і музиці. Мав він одну з найбільших на ті часи бібліотек з українознавства, що допомогло йому написати також популярну "Історію України". В лібретто опери зберіг він недоторканими всі тексти Т. Шевченка, ввівши тільки одну нову дійову особу — Андрія. В Америці "Катерину" вперше було виставлено в Нью-Йорку на Різдво 7-го січня 1922 року в Народньому Домі, успіх її був такий, що її повторили ще два вечори підряд — 8 і 9 січня. Потім 13-го березня того ж року повторено "Катерину" і в Філядельфії. Були вистави "Катерини" і в дальших роках.

АРКЕБУЗ — довга рушниця, що мала гак, яким спирали її на мур, як і ГАКІВНИЦЮ, але була вона коротша, тому подекуди її звали ПІВГАКІВНИЦЕЮ. Прийшли до нас аркебузи з заходу в половині XVI віку.

АРСЕНАЛ — збройівня, фабрика зброї і склад, де та зброя переховується.

В історії української визвольної війни Арсенал у Києві — цитаделя московського большевизму, що мала знищити Українську Центральну Раду і тим виказати перед світом маловартісність української державної ідеї: "Треба було не дати українським делеґатам в Бересті можливости переговорювати з представниками Центральних Держав в імені самостійної української республіки", — як писав московський стратег полк. Карукін в "Стратегіч. очерку гражданской войни" (Москва, 1926 р.).

Московські большевики нараховували тоді до 8—10 тисяч вояків, зареєстрованих організаційно гарматчиків, саперів, піхотинців і т. д. Боротьба точилась з 16-го по 23-те січня 1918 року. Як стверджував тоді комунікат української Ради Міністрів із 19-го січня 1918 року, "до большевицьких наймитів зразу ж приєдналися чорносотенно-монархічні організації Києва та карні елементи, грабіжники, злодії, погромщики . У числі полонених і вбитих большевиків були і видатні большевицькі аґітатори з Петроґраду".

По стороні ж українців виступили відомі українські полки, буковинсько-галицькі відділи, чорноморські моряки з Мокроусовця та вільне козацтво. Бій виграли українці. Сам С. Петлюра ходив у наступ на Арсенал, і його здобуто, знищено той осередок чужинецьких ворожих сил в серці України. У тій самій газеті, що повідомляла про здобуття Арсеналу, вміщено й депешу, що "Центральні Держави визнали в Бересті Українську Народню Республіку самостійною державою..."

Коли ж по чотирьох днях підступив під Київ Муравйов і почав гатити по столиці з важких гармат, Арсеналу вже не було, — було створено традицію нищення всіх чужинецьких Арсеналів на власній землі. І та традиція живе далі в свідомості кожного українського патріота.

АРСЕНІЙ МАЦІЄВИЧ (1697—1772) родом з Волині, з 1742 року ростовський митрополит. Відомий своєю боротьбою **за незалежність Церкви від царської влади**, — особливо після "указів" Катерини II, що обмежувала манастирі в їх праві керувати манастирськими маєтками. У 1763 році митрополит Арсеній відлучає від Церкви "тих, що ґвалтують і ображають святі Божі церкви і манастирі".

Катерина віддає митрополита Арсенія під суд Синоду, а той слухняно позбавляє "зухвальця" митрополичого сану і замикає його, як простого ченця, до манастиря. Але, з огляду на те, що недавній митрополит і далі не "каявся" і почав навіть висловлювати сумніви щодо прав Катерини II на царський стіл, бо ж вона, мовляв, винна в смерті свого чоловіка Петра III, його знову судили, розстригли з ченця і присудили до смертної в'язниці під іменем Арсенія Враля (Брехуна), яке йому милостиво зволила надати Катерина II.

Не можна не відзначити, що в цій боротьбі Арсенія Мацієвича проти уярмлення Церкви деспотичною царською владою, московські церковні власті не виявили жадної охоти підтримати українця митрополита, що ще жив традиціями незалежної від московського самодержавія Української Православної Церкви. Катерина II звернула натомість пильну увагу на те, щоб знищити в корені ці українські незалежницькі традиції. В своїй інструкції графові Рум'янцеву, що був призначений в 1764 році урядувати в Україні, вона йому наказувала "старатися викорінити серед українців погляд на себе, як на нарід, цілком відмінний від москалів", і радила звернути особливу увагу на Київську Академію:

"Відомо, — писала вона, — що ті, які вчаться богословію і підготовляються до духовних гідностей в самих малоросійських школах, в наслідок розпутних правил римського духовенства заражаються неситого честолюбства началами..."

Римське духовенство тут, очевидно, приплетене звичайним московським, як видно, дуже давнім звичаєм, знайти по всіх усюдах якусь чужинецьку "інтриґу", як не "римську", то "німецьку", чи "австрійську", чи навіть і "польську", а останніми часами то вже й "американську"...

АРМСТРОНҐ ДЖОН — американський політик, бувший старшина армії, професор Вісконсінського університету, автор грубої книжки про "Український Націоналізм" (1955 р.), в якій виявив глибоке знання проблем української визвольної боротьби. "Книга Армстронґа має проломовий характер, бо вона відкриває цілком нову ділянку для наукових дослідів, яка певно цікавитиме чужинецьких і українських дослідників і заохочуватиме їх до нових дослідів... І коли навіть українські націоналісти не будуть вповні вдоволені з цієї першої піонерської праці, вони все ж таки мусять бути вдячні авторові за те, що він своєю піонерською ініціятивою відкрив поле для наукових дослідів і студій історії українського націоналізму й української визвольної боротьби..." (Проф. Л. Шанковський). Праця

Армстронґа вийшла накладом Колюмбійського університету в Нью-Йорку, який признав за неї її авторові ступінь доктора політичних наук.

АРТІЛЬ — спілка задля перфведення якоїсь господарської діяльности. Цим своїм господарським характером артіль відріжняється від усяких релігійних, наукових, політичних та інших подібних спілок.

Артілі відомі на Україні з давніх часів. Певною формою артілі в Україні була СУПРЯГА, себто спілка дрібних економічно несамостійних селянських господарств, задля спільного обсіву піль та збору жнив. До супряги приставали поодинокі господарі, даючи до неї свою тяглову худобу, знаряддя й працю.

Спільно зароблений здобуток супряжники ділили поміж собою, залежно від своїх укладок у супрязі.

Артілями були й чумацькі ватки, рибацькі спілки, спілки перевозників і т. д.

Пропаґандою артільної ідеї у дореволюційних часах в Україні займався спеціяльно Микола Левитський (нар. 1850 р., пом. ?), прозваний за цю свою діяльність "артільним батьком".

Українська Загальна Енциклопедія, видана у Львові "Рідною Школою", зараховала до артілей і Запорозьку Січ, цю, мовляв, нашу — "першу кооперативну воєнну республіку". Але з цим ніяк не можна погодитися! Запорозька Січ ніколи не була спілкою з господарсько-економічними цілями. В Січі були свої артілі, але сама Січ не була артілею.

Поняття артілі вужче від поняття кооперативи, бо назва артілі ніколи не прикладається до кредитових чи споживчих товариств. Поняття артілі обмежується або змістом спільного процесу праці, або спільним посіданням засобів виробництва.

АРТОС — свячений хліб, що символізує хліб вічного життя — Ісуса Христа. Артос святять в церкві на Великдень, а в Томину неділю священик розподіляє його між вірними в церкві.

Як і всяку свячену річ, забобонні люди вживають артос для магічних дій:

"У неділю після Великодня беруть у церкві артос, висушують, труть на муку, у мед сиплять та загодовують бджіл..." (Вороніжчина. Мат. укр. етнології. НТШ, VI, 180).

АРФА — один із найдавніших музичних струментів, що про нього часто згадує Біблія, і що в найдавніших часах знаходився в ужитку в Єгипті, як то видно з малюнків на єгипетських монументах. Винахід струнних інструментів клясична мітологія приписувала Аполонові, що взяв був лук своєї сестри Артеміди -Діяни і приробив до нього струни. Форма лука дуже відріжняється від ліри, але незвичайно близько підходить до примітивних арф давнього Єгипту. Арфу, що, замість заокругленої, як у лука, спини, має форму трикутника, називають звичайно ТРИГОНОМ. З малюнків, що збереглися на єгипетських пам'ятниках, знаємо, що такі арфи були в Єгипті ще за часів Мойсея, дуже можливо, що жиди, які, запозичили свою цивілізацію від єгиптян, вживали й єгипетських інструментів. Отже КІНОР, що про нього говорить Святе Письмо, був певно таким родом арфи Коли Давид заспокоював лють царя Саула своєю музикою, грав він власне на кінорі — арфі з десятьма струнами, мабуть, трикутної форми. Кількість струн на арфах була ріжна — іноді доходила до 22, а іноді спадала до семи і навіть чотирьох.

У відмінність від ліри, яка служила для оспівування незвичайних цивільних подій, арфа перше вживалася тільки в релігійних церемоніях. Янголи грають на арфах в небесних хмарах.

У п'єсі св. Дмитрія Ростовського (Данила Тупталенка) (1651—1709) "Комедія на Різдво Христове" арфа фіґурує як атрибут Радости.

АРХАЇЗМ — передавене застаріле слово, — передавнене поняття, старосвітчина.

Архаїзмом стала в наших гарасливих часах ніжна арфа, що під її супровід співалося побожні пісні й псальми Давидові; архаїзмом стала людина, що воліє вечір провести за книжкою, а не поспішати до кінематографу; архаїзмом стала людина, що звіряється на чесне слово приятеля, замість заревняти його десятьма підписами на гербовому папері; архаїзм — захоплюватися якоюсь ідеєю до самовідречення до самопожертви, коли по всіх усюдах стільки нагоди, щоб заробити собі добрий гріш і зробили "блискучу" кар'єру; архаїзм — вишневі садки в Україні, повирубувані московським наїзником та їхніми прихильниками; для Москви архаїзм —слава Київської Імперії та Козацької Республіки і спогади про ту славу і намагання її відновити; архаїзм — ідея української державної незалежности та українського автокефального православія

Помиляються вороги наші та їхні прихвостні, коли вони так думають: є речі, почування та ідеї, які не можуть стати архаїзмом, бо вони ніколи не перестають жити в серці і в надії патріотів, і ніколи не перестануть жити в нашому хотінні і в нашій волі, і скоріше чи пізніше знайдуть своє оформлення: — **Україна належить не стільки до минулого, як до прийдешнього...**

АРХАНГЕЛИ — вища ерархія янголів. Їх провідники: "Сам бо Господь із повелінням, з голосом архангельським і з трубою Божою зійде з неба, і мертві в Христі воскреснуть найперше..." (Ап. Павла до Солун. IV, 16)

Звичайно припускають, що архангелів — сім. Святе Письмо головно згадує про трьох із них: архистратига Михаїла, якого ім'я означає: "Хто може зрівнятися з Богом"; він переміг Сатану і загнав його в безодні Пекла; потім архангела Гавриїла, якого ім'я значить— "Сила Божа", — він сповістив Захарію про народження Івана Христителя і Діву Марію про народження Ісуса; і нарешті архангела Рафаїла, якого ім'я значить — "Святий Боже", — він супроводив Тобію в пустелі.

Інші чотири архангели це — Уриїл, Салафаїл, Ієгудиїл і Ворахиїл.

В іконографії архангел Михаїл фігурує в одягу вояка, який тримає в лівій руці зелену фіінікову галузку, а в правій — спис із білою корогвою з червоним на ній хрестом; архангел Гавриїл представляється часто з оливковою галузкою або з лілеєю, як символом Благовіщення; архангел Рафаїл — в одягу подорожнього.

В українських народніх леґендах не тільки архангел Михаїл воює з нечистою силою, але й арх. Гавриїл, який, як св. Ілля, їздить колісницею по небу, гримить і побиває чортів (М. Грушевський: Іст. укр. літ., IV, стор. 555). Але особливу ролю відіграє арх. Гавриїл в псальмах про Страшний Суд:

Ой вийду я на високу гору
Та й подивлюся на свій вічний гріб:
Горять огні все огненниї,
Біжать ріки все медовиї,
Ідуть душі все спасенниї.
Поперед їх архангел Гавриїл:
"Ідіть, душі, не вбояйтеся,
До Царствія наближайтеся:
Вже ж вам мости промощенниї,
Царські врата повідчинювані,
Всі столи вам позастелювані,
І вам свічі позапалювані".
Ой вийду я на високу гору
Та й подивлюся на свій вічний гріб:
Горять огні огненниї,
Біжать ріки кривавиї,
Ідуть душі все грішниї.
Поперед їх архангел Гавриїл:
"Де ви, душі, забарилися?
Понеділками опізнилися!
Ідіть, душі, та й бояйтеся,
До Царствія не наближайтеся:
Вам мости не мощениї,
Царські врата позачинювані,
І вам свічі не запалювані".
Царські врата зачинилися,
Пекельниї одтворилися...

Але, зрештою, й тут функції між архангелами в народній фантазії змішуються, і в гуцульських колядах співається:

... Святий Михаїл рай запирає,
Рай запирає, пекло отворяє.

Архангел Михаїл фігурує на гербі Києва і з давніх часів уважається опікуном Київської землі.

АРХЕОЛОГІЯ — наука, що студіює життя давніх людей, як воно виявляється в рештках матеріяльної культури.

"Найбільш незугарна річ, якщо вона служила свого часу людям і була зроблена з певною метою, має в собі іноді більше значення, ніж дорогоцінна, але непотрібна прикраса. Великий закон потреби, що так важко тяжить над людською расою, виявляється навіть і тут. Ми шукаємо в тих давніх пам'ятках колишньої побожности не краси форми, не мрій поезії, а вияву чуття і серця, і нерівна поверхня злеобтесаного каменя відкриває нам ті серця такими подібними до наших... Ці пам'ятки оповідають нам про наші почуття наші жалі, наші надії... Ми могли змінити наші обряди, звільнитися від тих чи інших забобонів наших предків, але те, що вони відчували, і ми відчуваємо, те, що вони любили, і ми любимо, те, чого вони боялися, і ми боїмося, те, над чим вони плакали, і ми оплакуємо, і сфінкс, якого вони виріїзьблювали і випитували, ще досі не відповів нам на вічний запит..." (Бурже).

У цих словах французького письменника треба особливо запам'ятати щиру правду про те, що археологія не повинна бути тільки наукою про старовину, як у нас її звичайно розуміють, але має бути наукою про минуле життя, що в тій старовині виявлялося і що ще досі знаходить в нашій сучасності той чи інший відгомін. Лише той, хто добре знає стародавнє життя, може як слід зрозуміти походження й змисл багатьох явищ сучасного.

Наш поет О. Ольжич, що був археологом, написав вірш «Археологія»:

Поважна мова врочистих вітрин.
Уривчасто скупі її аннали.
"Ми жали хліб". "Ми вигадали млин"
"Ми знали мідь". "Ми вічно воювали".
"Мене забито в чесному бою,
Поховано дбайливою сім'єю..."
Як не стояти так, як я стою,
В просторій залі мудрого музею?!
Так виразно ввижається мені
Болючими безсонними ночами:
Я жив колись в простому курені
Над озером з ясними берегами.

Другий наш поет Л. Мосендз написав у відповідь О. Ольжичеві:

"Ми всі були колись..." Блукає зір
По жменьках попелу в німім музеї...
А там за склом вітрин життєвий вир,
Кипить життя в життєвім апогеї,
Але без нас. Лишився тільки жаль,
Захований у сірій попельниці..
Яка ж мала минулих діб віддаль,
Коли досить вузької їм полиці!
Лише шляхи майбутні без границь!
І якби ми минуле все забули
Прийдешній вік нас будить силоміць:
"Ми будемо, хоч би й ніколи ми не були".

АРХІМНИК — шахрай, дурисвіт. Вираз — харківського походження, і виник він ще перед тим, як Харків зробився був столицею так зв. Радянського Уряду, призначеного з Москви, до якого входив і один комісар на прізвище — Шахрай. А проте хіба ж не про цей уряд було сказано, як записано в словнику Б. Грінченка:

— "Та й остогидли мені оці триклятi дурисвіти, чи то пак архімники, що знай нашого брата дурять та під манастир підводять!"

Зрештою, харків'яни вимолили в Бога, що той архімний уряд переїхав до Києва, але їм від того легше не стало: бо справа не так в архімниках, як у тих, що стоять за ними і ними командують...

АРХІТЕКТУРА — мистецтво будування. В родині мистців її ставлять поруч із музикою, бо обидві вони не оповідають, а безпосередньо вражають чергуванням ліній та брил (в архітектурі) і звуків (у музиці). Гейне назвав архітектуру "ствердлою музикою". І як музика відбиває душевний настрій людини, що компонує та грає, так і архітектура відбиває настрій і духове наставлення людей своєї доби. Коли міська управа Фльоренції замовляла архітектові Арнольдові де Камбіо вибудувати в тому місті гідну його катедралю, вона заявила мистцеві, що та катедраля повинна відповідати величезному серцеві бо її хочуть душі всіх громадян, об'єднані в одній волі...

Найважче й найтяжче завдання архітектури це — найдосконаліше погодження форм з призначенням будинку. Крім того, довший час уважалося необхідним дотримування гармонії з тим середовищем, з тим оточенням, а значить і з природою, серед якої будівля стане. Уміння достосуватися до тих умовин уважалося за найцінніщу прикмету справжнього мистця-архітекта, і створення в будівлі того гармонійного вислову, що робив із будинку одну органічну цілість, виливалося в те, що ми називаємо стилем даної доби. З часів славного римського архітекта Вітрувія сучасника Цезаря й Августа **відповідність призначенню, міцність і краса були тими необхідними** прикметами, що мали знайтися в кожному творі архітектурного мистецтва.

За наших часів ці необхідні прикмети архітектурного мистецтва втратили свою рівновагу. Бо, якщо давніше архітект був насамперед мистцем, що дбав про красу й монументальність, себто міцність будинку, то тепер він зробився в першу чергу будівничим, що дбає насамперед про його корисність, чи відповідність. Ле Корбюзьє, апостол нового, раціоналістичного напрямку в архітектурі заявив в 1924 році на конференції в Сорбонні (паризький університет):

"Дім — це машина для мешкання, себто машина призначена допомагати нам якнайвигідніше виконувати нашу працю, машина, що має задовольняти всі потреби нашого тіла..."

Він говорить тільки про тіло.

Машина належить до науки, а не до мистецтва; вона може бути добре або зле збудована, але не буде вже "гарна" чи "погана". І її значення залежатиме виключно від того вжитку, що з неї робить людина.

І так виник новий стиль архітектури нашого століття, — стиль, що з одного боку, черпає своє надхнення в американських хмародерах, величезних будинках, поділених на тисячі невеличких скриньок, що відбивають дух механічної плютократичної цивілізації, в якій все побудовано на горах сухих одноманітних цифр і розрахунків, а, з другого боку, в колективістичних ідеалах соціялістичної та комуністичної Европи що дбає насамперед і головно про тіло, а душу взагалі заперечує.

Зникає ріжноманітність будинків, що відзначали попередні епохи клясичних стилів, — барокко чи готики, з їх ріжними "зайвими" прикрасами, статуями, колонами, орнаментами, — запановує в усіх країнах від Парижу до Москви і Токіо, від Вашінгону до Буенос-Айресу одноманітна "гола" утилітарна архітектура коробкових будинків, схожих один на одний, як дві краплі води. Зникає ріжниця рас і націй, втрачає значення відмінність підсоння бо разом із бетоном ширеться центральний опал. Хоча тут і бувають деякі непорозуміння: великий будинок, що вибудував зі скляними стінами Ле Корбюзьє в Москві, не витримав ріжниці між природним холодом зовні й штучним теплом зсередини і — скло полопало.. Але це, розуміється, дрібниці. Зате задовольняється вимога колективістичної доби, що намагається в найекономніший спосіб вибудувати фабрики і залізничні станції, в'язниці і шпиталі школи і міністерства, касарні і санаторії — які зовнішньо нічим одне від одного не відріжняються.

Відповідно до того відбуваються і зміни в архітектурі приватних помешкань: чоловік — а часто й жінка — проводить більшу частину свого дня поза хатою в канцелярії, чи

на фабриці. Родина збирається тільки в години, призначені на обід, або вечерю. Вітальня для гостей робиться цілком непотрібною, — її все більше заступає їдальня, що поширюється коштом усіх інших кімнат, які перетворюються в спальні, що служать лише для сну і для спочинку. Не знаходиться більше місця ані для піяно, ані для картин, чи яких інших творів мистецтва, не кажучи вже про бібліотеку. Помешкання колишнього "родинного кубелечка" перетворюється поволі в — "мешкальну машину".

І людина — автомат (див. під словом — АВТОМАТ), продукт нашої механічної обездуховленої доби, знаходить гідне собі приміщення.

АСИМІЛЯЦІЯ — "уподібнювання". В суспільних науках цей термін має подвійне значення: привласнення якимсь народом елементів чужої культури для збагачення власної і накидання чужої культури поневоленим народам в цілях їх винародовлення.

Щодо асиміляції в першому розумінні, то французький соціолог Ле Бон писав:

"Яким би розумним і здібним не здавався нам якийсь народ, в дійсності його здібність привласнення нових елементів чужої цивілізації дуже обмежена. Мозкові клітини людини не можуть у короткому часі засимілювати те, на що треба було століть творчости іншого народу і що було витворено в застосуванні до почувань і потреб відмінних організмів. Тільки довгі спадкові накопичення дозволяють подібні асиміляції. Коли ми простудіюємо розвиток мистецтв у найбільш інтелігентного народу давнини, себто в греків, то ми побачимо, що йому треба було багато століть, щоб вийти з грубого копіювання асирійських та єгипетських зразків і дійти поволі до власних великих творів, що їх тепер подивляє вся людськість... А проте всі нації, що приходили одна одній на зміну в історії, тільки те й робили, що асимілювали елементи цивілізації, як спадок минулого, змінюючи їх відповідно до власної своєрідної психіки. Розвиток цивілізації був би далеко повільніший, і історія була б вічним розпочинанням, коли б народи не використовували досвіду й здобутків інших народів". (Ле Бон: "Психологічні закони розвитку народів").

Але ми знаємо ще й іншу асиміляцію, що її застосовує якась нація, чи держава, до інших поневолених нею націй. Один із найдавніших прикладів цієї другої асиміляції можна вбачати в політиці асирійської держави, яка, здобувши в VII ст. до Р. Хр. Єгипет, примушувала єгипетських володарів, нею упокорених, зміняти назви міст і навіть свої власні імена на асирійські.

Цю другу форму асиміляції зазнав і український народ, коли опинився, в наслідок злощасної Переяславської угоди, під одним дахом з імперіялістичною Москвою. Поволі, але вперто, почала заводити Москва в Україні свої порядки, що ніяк не допасовували українській душі. Особливо посилився цей асиміляційний тиск за Петра I, коли видано було наказ (в 1720 р.) — "ніяких нових книжок в Україні не друкувати, а й старі книжки виправляти за великоросійськими книжками, щоб ніякої ріжниці й особливої мови в них не було".

Року 1724 наложено 1000 рублів кари на архимандрита Печерської Лаври за те, що з Лаврської друкарні було випущено «Тріодь» "не зовсім з великоросійською згідну", а друкарню в Чернігові, після стягнення з неї теж великої грошової кари, наказано перевезти до Москви, бо чернігівці вперто не хотіли посилати книжок до московської цензури.

Так, протягом всього XVIII ст. бачимо систематичні заходи "прибрати (за виразом Катерини II) Україну до рук" і викорінити з українців "розпусну думку (за висловом тієї ж Катерини II), за якою українці "вважають себе від тутешнього (себто, московського) народу зовсім відмінним".

Катерина II зформулювала цілу програму асиміляції народів, підбитих Москвою:

"Мала Росія, Ліфляндія і Фінляндія, — писала вона до кн. Вяземського, — це провінції, що керуються ствердженими їм привілеями; порушити їх, скасувати всі відразу, було б дуже непристойно, але ж і називати їх чужинецькими і обходитися з ними, як із такими, було б більше, ніж помилка, можна цілком певно сказати, що було б глупотою. Ці провінції, як і Смоленську, належить найлегшими засобами довести до того, щоб вони обмосковилися ("обрусєлі") і перестали дивитися, мов вовки в лісі..."

Ми знаємо до чого довела ця політика асиміляції, що її московські царі, а за ними й їх духові спадкоємці, московські большевики, за рецептою Катерини II, пильно провадили.

"Асиміляція, — писав відомий наш учений, проф. Потебня в доповіді Російській Академії Наук, — зводиться на погане виховання, на моральну слабість, на неповне використовування тих засобів духового привласнення, що їх має людина, на ослаблення енергії думки, на "мерзость запустенія", що приходить замість витіснених і нічим не заступлених форм свідомости, ослаблення зв'язку між молодшими і старшими поколіннями (через утрату національних традицій — Є. О.), на дезорганізацію суспільства, на неморальність, на спідлення"

Все це, як провіщав проф. Потебня, виявилося в нашій так зв. "малоросійській", себто

засимільованій масі українського населення, якій до вибуху революції протиставилися тільки здорове наше (не засимільоване) селянство та горстка свідомої інтелігенції, що з того селянства походила.

Бог сотворив кожний народ на те, щоб він розвивав свої власні таланти на добро всього людства, тому кожний народ повинен берегти свою національну окремішність, витворюючи такі своєрідні культурні та духові цінності, які тільки він, на славу Божу, і може витворити. Насильна асиміляція — це злочин перед людськістю і перед Богом. А що кожна держава все намагається в своїх кордонах звести всіх до одного знаменника, — як от у СССР витворити з численних підбитих Москвою народів один тільки "советський народ", себто фактично їх усіх засимілювати, — то з того випливає, що кожний народ повинен мати власну державу, обмежену її етнічною територією. Советська імперія, як знаряддя московського імперіялізму, повинна бути розділена на національні держави, в яких ніхто не мусів би підлягати насильній асиміляції.

АСКЕТИЗМ — свідоме й плянове обмеження потреб тіла для розвитку духових здатностей.

Про необхідність аскетизму для збільшення духових здатностей навчав уже Платон. До нього слово "аскеза" означало "вправи", і під тими "вправами" розуміли чисто фізичні вправи для зміцнення тіла. Але Платон надав цьому слову його теперішнього змісту. Він навчав, що людина має в собі три "душі": одна з них керує верхньою частиною тіла, це — розум і ідеї; друга — середньою частиною, це — серце і почування; третя, найнижча — живіт і жадання. Якщо людині залишити повну волю, то в ній розпочинається анархічна боротьба тих трьох душ, або — панування найнижчої. Щоб цьому запобігти, людина мусить намагатися вищою душею опанувати нижчі, для цього потрібні духові вправи — аскеза.

Дальший розвиток аскетизму знаходимо в циніків, грецьких філософів, що взяли свою назву від слова "кінос" — собака, пес. Невибагливе собаче життя зробилося ідеалом мудреця. Чим менше потреб, тим краще. Діоген, що жив у барилі і мав тільки глиняне горнятко на воду, розбив його, коли побачив, що, зрештою, воду можна пити й з руки.

Коли почало ширитися християнство, декому почало здаватися, що воно теж проповідує аскетизм, як засіб християнинові до порятунку власної душі. Аскетизм почали ототожнювати з святістю. Побожні люди почали віддаватися не тільки самообмеженню в ріжних матеріяльних потребах, але й справжнім тортурам власного тіла. З'явилися навіть секти "бичувальників", що влаштовували походи вулицями, під час яких бичували один одного до крови. Окремі люди віддалювалися в пустелі, залишаючи культурне життя, в якому знаходили занадто багато спокус для тіла. Ширилися погляди, що все гарне, що дає втіху очам, то від диявола, бо людина, мовляв, мусить уникати всякої втіхи, а шукати змертвіння тіла...

А тим часом такий понурий і антикультурний аскетизм не був законною дитиною християнства. Він належав більше дохристиянському Сходові, де процвітав особливо серед ріжних нехристиянських сект Індії, а особливо в буддизмі, що заперечував життя. Євангелія ж і Апостоли не проповідують аскетизму і не осуджують культурних форм життя. Приклад Івана Хрестителя, що був справжнім аскетом, не вистачає для обоснования необхідности аскетизму в християнстві, бо Іван Хреститель був, лише — Предтечею. Тут вирішальне значення має земне життя самого Спасителя. А про Нього говорили: "Ось людина, що любить з'їсти і випити" (Матв. XI, 19). Він їв із митарями і грішниками і не любив фарисеїв-лицемірів. Він брав участь у весільному бенкеті і на ньому поклав початок своїм чудесам (Іоана, II, 2). Христос уважав, що ніщо з того, що входить зовні в людину, може її опоганити (Марк. VII, 18). Він носив обув із ременем (Марка, I, 7) і вдягався не в якесь лахміття, і не волосяницю, а в "хітон, не сшиваний, а ввесь від верху тканий..." (Іоан, XIX, 23).

Коли після смерти Ісуса Христа, в його учнів почалося важке життя, сповнене боротьбою за поширення Христового вчення, ніхто з них не думав про понурий аскетизм. Сповнені Духу Святого, Апостоли і без аскетизму панували над своїм тілом. Апостол Павло говорив про себе:

— "Я вмію насититися і голодувати, достаткувати і недостаток терпіти" (Пилип. IV, 12).

Ми теж повинні вміти однаково гідно жити в багатстві і в убогості, пам'ятаючи, що християнство — це, головне релігія любови, і що в ній аскетизм може і повинен відігравати ролю тільки засобу до розвитку духової нашої сили, до самоопанованости, до вміння перемагати антисуспільні, надто егоїстичні жадання і пристрасті, шкідливі нашим ближнім і, значить суперечні нашій релігії любови, — а ніколи не ролю цілі в собі, що нею ніби можна осягнути спасіння власної душі.

Не тортурою власного тіла осягається ласку Божу, а гоєнням ран ближніх наших, бо сказав Христос:

"Милости (любови) хочу, а не жертви!" (Матв. IX, 13).

"Більшої ж любови ніхто не має, як хто душу положить за друзів своїх" (Іоан, XV, 13)

АСТРАЛЬНИЙ КУЛЬТ — культ небесних світил.

З рештками астрального культу ми зустрічаємося і в українських народніх віруваннях, і в археологічних пам'ятках, викопуваних в українській землі, де ріжні орнаментні прикраси, як розетки, хрести, свастики, трикветри, вказують на існування колись на українській території культу сонця.

Особливо переповнені залишками астрального культу наші давні колядки, в яких небесним світилам приписується творча роля в первопочині світу:

Ой, як то було з початку світу,
Як ще не було неба, ні землі?
Ой, на морі одна павутинка,
На тій павутинці три товариші:
Єден товариш — яснеє сонечко,
Другий товариш — ясний місяченько,
Третій товариш — дрібний дощенько.
Ой, чим ся похвалиш, ясне соненько?
Ой, як зійду я в неділю рано,
Ой, як зігрію діти малії,
Діти малії й люди старії.
Чим ся похвалиш, ясний місяченьку?
Ой, освічу я гори й долини
Гори-долини, церкви й костьоли..

(Зап. Є. Желехівський)

А ось друга колядка, яку записав свого часу П. Куліш; в ній людська родина звеличується, як відблиск спорідненння небесних світил:

А в нашого Пан-Отця
Золотії ворітця.
Перед тими ворітьми
Стоять столи заслані.
А за тими столами
Стоять янголи рядами.

Що на небі місяць — да то наш господар,
А на небі зірочки — да то його діточки,
А на небі зірка — да то його жінка...

На українському весіллі хор дівчат співав звичайно пісні про взаємне кохання молодих. Одна з цих пісень, на думку вченого нашого дослідника проф. Хв. Вовка, належить без сумніву, до решток астрального культу: в ній молоді уподібнені до небесного подружжя: Місяця та Вечірньої Зорі, а їхні батьки — до батьків усесвіту — Неба та Землі:

Слала зоря до місяця:
— Ой, місяцю, товаришу,
Не зіходь ти раній мене,
Зійдемо обоє разом,
Освітимо небо й землю:
Зрадується звір у полі,
Зрадується гість у дорозі..
Слала Мар'я до Іванка:
— Ой, Іванку, мій суджений,
Не сідай ти на посаді,
На посаді раній мене.

(Чубинський, IV, ч. 135)

Цікаво відзначити, що в стародавніх індусів було обов'язково при весільному обряді відчитувати гімн Сурія, в якому говориться про шлюб сонця й місяця.

Проте, не треба думати, що астральний культ належить до примітивніших релігій людства. Спостереження над нецивілізованими народами, що знаходяться на первісних щаблях культурного розвитку, виявляють, що ці так зв. дикі народи дуже мало цікавляться небесними світилами. Їхня релігія звичайно скерована на культ предків. Треба вже піднестися на кілька вищих щаблів розвитку, щоб піднести голову й зір до неба. Звірина й примітивна людина на небо не зважають.

АСТРОЛОГІЯ. — У зв'язку з астральним культом стоїть астрологія, себто вчення, що з укладу зірок на небі можна відгадати долю людини і перебіг ріжних подій людського життя.

Зродилася астрологія в Вавилонії, де жерці, намагаючись пізнати волю богів, що вони ототожнювали з небесними світилами, студіювали рух плянет та положення зірок і тим поклали початок науці — астрономії.

Найбільший вплив на долю людей приписувалося тоді більшим семи світилам — Сонцю, Місяцеві, Венері, Марсові, Меркурієві, Юпітерові й Сатурнові. Кожному з них був присвячений один день у тижні і, на основі їх розположення на небі в відношенні одне до одного в момент народження людини, складався так зв. гороскоп, себто визначали точку на екліптиці, на якій знаходилася тоді земля, під впливом усіх тих семи світил, і робили висновки щодо майбутнього новонародженої людини.

З Вавилонії астрологія поширилася в Греції і в Римі. Особливого розвитку досягла вона в арабів і в жидівських кабалістів, від яких поширилася в середніх віках в усій західній Европі, здобувши собі навіть катедри при університетах та почесне місце при дворах монархів.

Астрологія почала занепадати в XVI і XVII вв., коли почала набирати все більше ваги точна наука — астрономія. Ствердження геліоцентричної системи світу (що всі плянети, в тому числі й земля, крутяться навкруги сонця, а не навкруги землі, як думали перше), заперечило попередню єрархію плянет, а від-

криття Кеплера та Ньютонового закону тяготіння виказали залежність плянет від загальних законів природи і тим позбавило їх містичної авреолі.

Перша велика европейська війна з тим відродженням окультних наук, яке вона викликала, а також нові відкриття ріжних невидимих космічних променів та сил (радіоактивність, тощо) сприяли деякому відродженню астрологічних вірувань у формі припущення якихось, ближче неозначених, впливів інших небесних світил на нашу плянету. Це відродження астрологічних вірувань можна звести фактично до відродження давньої теорії римських стоїків про те, що світ — один організм, в якому всі частини з'єднані між собою постійною виміною молекул та промінювання. Світила, невичерпні джерела енергії, постійно впливають на людину — "мікрокосмос" в "макрокосмосі" (малий світ у великому світі), — і тому в нім (в землі і в людині) кожний елемент відповідає якійсь частині зоряного неба.

Давні книжки індусів встановлювали, що чоловік повинен — у першу шлюбну ніч — сидіти мовчки коло своєї дружини, аж поки зірки не почнуть сяяти на небі, і аж коли з'явиться Бігунова Зірка, показати її своїй молодій і сказати, звертаючись до зірки:

— "Ти — постійна. Я добре тебе бачу, о, постійна. Постійна ти будь і зі мною, о, щаслива".

Потім, звертаючись до жінки, він мав сказати:

— "Брігаспаті дав тебе мені. Май дітей через мене, що буде тобі чоловіком, і живи зі мною сто років..."

Ціль церемонії ясна: забезпечити себе і свою жінку від змінливости щастя через вплив постійної зірки.

До слов'ян, а з ними і до українців, ворожба про долю людини по зірках перейшла з візантійської астрологічної практики в таких перекладних трактатах як "Зодій", "Звіздочетець", "Рожрениця", тощо. Як та ворожба відбувалася, наші предки могли довідатися з поширеної в нас греко-сербської Олександрії, яка переказувала псевдокалістенів роман про народження Олександра Македонського.

Але вірування в зв'язок людської долі з зірками, треба думати, було дуже поширене в народі, ще далеко в дохристиянських часах. Народня течія зустрілася з літературною і від неї ще більше зміцніла. В Україні ще до останнього часу оповідали, що "зірки — це душі покійників", які відзначилися праведним життям на землі, або навпаки — "грішні душі", що їх Господь поставив на небо "покутувати свої гріхи", — менше грішні світять краще. Проте, більшість в народі думали, що зірки — це душі живих людей: скільки зірок на небі, стільки людей на землі. Кожна людина має свою зірку. Як тільки хтось народиться, Бог засвічує свічку і ставить її на небі; якщо людина живе на землі без гріха, зірка горить чистим світлом. Якщо хто вмирає, зірка гасне. Подібні вірування були поширені і серед германців, сербів, білорусів, болгар.

Та, треба думати, за часів большевиків в Україні, ті вірування мусіли значно там ослабнути: скільки людей за них від самого голоду в Україні померли, а зірки на небі як світили, так і світять... Світять, та не гріють...

АТАВІЗМ — біологічний термін, що визначає появу в нащадках різних властивостей, яких не було в батька ні в матері, але які були колись в дальших предках.

Пристосовуючи цей термін до явищ політичного життя, побачимо, наприклад, що в передреволюційні часи московський народ відзначався великою побожністю, і ріжні московські письменники славили його за милосердність і добросердечність. Але, коли прийшла большевицька революція, в того народу нараз відродилася давня жорстокість дикої потвори, що залишила в московському народі багато своєї крови; відродилася — в вигляді чекістів та енкаведистів — колишня оприччина, що бушувала за царя Івана Грозного; відродилося колишнє кріпацтво у вигляді нових колгоспів і дикий фанатизм давніх раскольників відродився в фанатичному войовничому атеїзмі, цій новій вірі безбожницької Москви.

АТЕ — дочка Зевеса і Еріди (Сварки). У давніх греків була богинею інтриганства, надхнителькою тих ніби дрібних, але насправді фатальних помилок, що приносять великі нещастя і коренятьcя в упертій самовпевненості та зарозумілості, що не дають прислухатися до голосу розважного розуму. Сам Зевес упав був жертвою її інтриг і, розлючений цим своїм приниженням, схопив її за пишне волосся і скинув із Олімпу на землю, заборонивши на віки-вічні повертатися на небо. От із того часу вона й вештається поміж людьми і — інтригує без міри, викликаючи колотнечу, чвари і війни.

Це ж вона інтригувала між українськими князями, кидаючи їх одного на одного, щоб вони в міжусобній війні нищили й ослаблювали нашу "руську землю".

Це ж вона, за часів козаччини, ділила українців на правобережців і лівобережців, на "грязь Москви" і на "Варшавське сміття", на уніятів і православних. Це вона підняла Кочубея й Іскру проти гетьмана Мазепи, а перед

тим кинула була проти нього Петрика й Палія. Це вона нацьковувала Самойловича й Сірка проти Петра Дорошенка.

Це вона за часів визвольних змагань українського народу здіймала проти національного уряду ріжних отих Махнів та Зелених.

Це вона кинула "бандерівців" на "мельниківців", а потім західняків — на східняків, "наддніпрянців" на "галичан", "угаверівців" на "унрадівців" і т. д.

Це вона вигадала гасло клясової (марксизм), а потім міжпартійної (тоталітаризм) нетерпимости і ненависти, що робить із синів одної нації завзятих і непримирних ворогів, готових кожної хвилини до винищувальної братовбивчої боротьби.

Замість Олімпу, обрала вона собі за осідок московський Кремль і тче звідти нитки інтриг по всьому світі.

АТЕЇЗМ — слово грецького походження, і означає воно — безбожництво, заперечення будьякого потустороннього світу, будьякої душі. Атеїзм твердить, що в світі немає ніякого Бога-Духа, Бога-Творця, а є тільки — матерія, яка сама себе творить. Отже, атеїзм — це одна з найбільш логічних форм матеріялізму.

Але атеїзм — така сама віра, як і кожна відома нам релігія. В ньому переважають, як і в кожній релігії, так зв. ірраціональні (позарозумові) твердження, що ґрунтуються на нічим не доказаному припущенні про неіснування потустороннього світу.

Довести розумом, що ніякого Божества і ніякого потустороннього світу не існує, ще менш можливо, ніж довести їх існування. Бо за існування Бога і потустороннього світу починає все більше і все ясніше висловлюватися вся найновіша наука, і ріжні Інститути Психічних Дослідів, що від десятиліть вже діють у Парижі, Лондоні, Нью-Йорку та інших країнах, зібрали вже таку силу науково сконстатованих виявів потусторонніх сил, що кожна людина, вільна від упереджень і здатна керуватися лише науковими арґументами, примушена тою величезною масою безперечних фактів визнати їх розумову переконливість.

Натомість в неіснування потустороннього світу ми можемо, якщо до того схильні, тільки вірити. Доказати того, що не існує, — неможливо.

Таким чином, якщо для побожних людей, що не мають можливости присвятитися студіям фактів, які призбирали вище згадані Інститути, не залишається нічого іншого, як тільки вірити в існування Бога і потустороннього світу, то і для так зв. безбожників, чи атеїстів, нема теж іншої можливости, як тільки вірити в неіснування Бога і потустороннього світу.

Тут кожний вибирає те, що йому більш підходить, що більше відповідає його натурі, не дармо ж Бог дав нам так звану свободу вибору (вільну волю).

Ріжниця між цими двома відмінними, чи навіть суперечними, вірами полягає в тому, що релігія, віра в Бога, намагається зміцнити самосвідомість і самопошану людини, піднести її гідність через зв'язок із вищим чи, як кажуть, трансцедентальним світом Б о ж е - ським, світом високо ідеальним; атеїзм же ніби намагається осягнути того ж самого шляхом позбавлення всякого відношення до того ідеального світу і тим натурально осягає протилежних наслідків: людина, замість духово зростати, вдосконалюватися згідно з високими духовими ідеалами, постійно упідлюється, втрачає людську гідність і сходить на щабель тварини, а то й звірини.

Атеїзм хоче вмовити в нас, що наш духовий світ, наша душа — не від Бога, а від звичайного зв'язку з природою, яка сама творчеськи розвивається і з одноклітинної безформної амеби, що має в собі лише один шлунок і нічого іншого, розвинулася аж до людини, незвичайно розвиненої в усіх своїх функціях, і що являється, мовляв, вінцем, закінченням того процесу природної творчости.

Як бачимо з цього, атеїзм ще більше ірраціональний, себто позарозумовий, ніж будьяка віра в Бога.

Бо — що більш раціонально, згідно з розумом, — чи вірити, що існує якась Вища Сила, що творить світ в усіх його найріжнородніших проявах, чи вірити, що людина розвинулася з одноклітинної амеби, яка невідомо звідки, і як, і чому опинилася на землі?

Що більше раціонально — вірити, що в безмежному всесвіті, що нас оточує, і що в ньому навіть наше ніби величезне сонце, не кажучи вже про землю, ледве помітна порошинка в порівнянні з іншими небесними світилами, — існують інші істоти безмежно вищі й розумніші і могутніші за нас, — чи вірити, що на людині, що розвинулася з одноклітинної амеби, все кінчається?

Що більш раціонально, чи думати, що хтось мудрий створив цей світ з його безконечним багатством і доцільністю всіляких механізмів, не кажучи вже про всі оті незрозумілі з точки погляду чисто матеріяльних інтересів пориви самопожертвенности, героїзму, любови, що ми їх спостерігаємо щодня серед знайомих нам людей, — чи думати, що все це розвинулося "само" з матерії? Яка неможлива "гра випадків" могла, наприклад, привести

до того, що витворилося в нашому організмі — око, з усім його скомплікованим апаратом нервів? Чи вухо? Чи будь-який інший орган? Невже можна припустити розумом, що такі складні організми могли витворитися самі собою"? (Див. ВИПАДОК).

Матеріялісти намагаються пояснити кожний організм, як складний механізм, але не помічають величезної ріжниці між організмом і механізмом — кожний механізм можна розкласти і потім знову скласти. Ні одного організму, розклавши його, назад не скласти. В ньому все бракуватиме життя, себто внутрішнього господаря, що керує кожним живим організмом.

Люди релігійні вірять, що життя — від Бога.

Атеїсти вірять, що життя вийшло з матерії.

Яким чином? Вони не знають. Вони вірять.

Релігійна віра, віра в Бога, являється натуральною підставою розвитку людства, бо кожний етап розвитку людства вимагає вибору, відокремлення добрих зерен від злих. І кожна релігія, поскільки вірить в ідеальний, потусторонній світ, має таку міру, що з її допомогою робить вибір.

Але як знайти таку міру в атеїзмі, який обмежує свій світ на самі земні добра? В змаганні за якнайбільшим задоволенням звіринних інстинктів та за осягненням якнайбільшої втіхи? В розвиткові застрашливого в своїй непогамованості егоїзму? В такій самій застрашливій погоні за владою, чи то політичною чи то грошовою?

Італійський філософ Віко казав, що навіть і найосвіченіші народи виступали в світі з віруваннями, що видаються їм тепер забобонами, але ніде атеїзм не витворив ні одного освіченого народу. Бо атеїст, що вірить у те, що за його світом ніякого іншого не існує, не цікавиться ніякими духовими проблемами, і натурально, його духове життя не розвивається, а те, що не розвивається, занепадає.

Кожна релігія, кожна віра в Бога в'яже людину подвійним зв'язком — з тим потустороннім світом в який людина вірує, і з тими людьми, що разом з нею вірують. — Звідти й сама назва релігія, що походить від латинського слова "релігере" — зв'язати, зв'язувати. Саме тому кожна релігія — суспільна, — вона скеровується на поліпшення відносин між людьми. Тим-то й французький революціонер Робесп'єр казав, що атеїзм — занадто аристократичний він означає розрив не тільки метафізичних, себто, потусторонніх, але й суспільних зв'язків.

Зрештою і Сталін це чудово розумів. Знищивши культ Христа, він намагався поставити на його місце власний культ, підкорив собі московську православну церкву, і наказав своїм вірним, замість Різдва Христового, Святкувати й о г о день народження. Та Сталін помер, і ідол лежить уже в болоті... Тим-то Москва намагається повернутися назад до релігії Маркса і Леніна. Атеїсти виявляють на кожному кроці, що без віри в ідолів вони не можуть утриматися.

Але ми воліємо вірити в Єдиного Правдивого Христа, Бога нашого!

АТЕНА-ПАЛЛАДА (МІНЕРВА) — давньогрецька богиня мудрости, донька Зевеса і Метіс (Думки). Озброєна вискочила вона з голови Зевеса — і це й зрозуміло: з єднання найвищої сили (Зевеса) з думкою (Метіс) могла народитися тільки мудрість, озброєна силою знання.

А що знання й мудрість освітлюють й розганяють темряву неуцтва, була Атена одночасно й богинею світла. Тому серед її атрибутів знаходиться сова, що бачить у темряві, а іноді засвічена лямпа.

Мудрість потрібна людям і в часах миру і в часах війни.

В часах миру Атена сприяє розвиткові промисловости та хліборобства і навчає людей вживати такі знаряддя, як рало, ткацький варстат, веретено, дбати про торгівлю, про науку. Атена навчила греків культивувати оливкові дерева. Її іменем було названо одне з найголовніших і найславніших міст давньої Греції, що і в теперішній Греції повнить ролю її столиці.

У часах війни Атена — у протилежність до грубого нахабства Ареса-Марса, що персоніфікував фізичну силу — н а в ч а л а военної стратегії та тактики, що дає можливість і фізично слабшому перемогти сильнішого. І так Атена в двобою з Аресом перемогла забияку, дарма, що Арес, ідучи до бою, галасував, мов військо з дев'яти чи десяти тисяч вояків, а, як упав, ранений від Атени, покрив своїм тілом такий простір, що його не зорала б і пара биків протягом семи днів...

Виховувати треба в українському народі не брутальну силу, а мудрість науки і тонкість стратегії.

АТЛАНТ-АТЛАС — титан клясичної греко-римської мітології, казковий цар Мавританії. За те, що взяв участь у повстанні титанів проти богів, був присуджений тримати на

собі небо. За іншою версією, він відмовив був прийняти в себе Персея, і той показав йому страшну голову Медузи, від погляду якої він закаменів, зробився горою, яка вважалася давнім людям такою високою, ніби тримала на собі небо. В наші часи Атлантом називають людину, що тримає на своїх плечах увесь тягар якоїсь великої справи.

АТЛАНТІДА — великий острів і на ньому могутня держава, що ніби існувала колись в Атлантійському океані але загинула під час великого землетрусу. Атлянтиді присвятив автор цих рядків простору статтю, що була видрукована в ЛНВіснику у Львові. (1925 рік, І, ст. 66—76 і II, ст. 143—159).

АТМОСФЕРА — повітряна поволока, що оточує землю. Складається вона з ТРОПОСФЕРИ (до десяти кілометрів заввишки) — тут відбуваються зміни погоди і температури, виникають хмари і вітри, — і СТРАТОСФЕРИ (до 80 кілометрів заввишки), в якій припиняється зниження температури, що спостерігається в атмосфері в міру того, як ми в ній підносимося вище, і навіть іноді вона підноситься й на вищий ступінь.

У суспільних науках ми теж не рідко чуємо про так зв. моральну атмосферу, під якою розуміємо суспільне оточення, умовини й відносини, в яких ми живемо. І цю моральну атмосферу можна поділити на своєрідну тропосферу — сферу наших матеріялістичних інтересів, що витворюють на землі іноді нестерпне пекло, і вищу духову стратосферу, до якої підносяться лише визначні одиниці, що живуть інтересами духа й вищих ідеалів, до яких намагаються піднести й решту людства. Наш славний О. Олесь заселив був тропосферу жабами, а стратосферу орлами, що марно кличуть жаб в небесні простори:

... Та жаби, всі в сітках турбот,
На клект орлячий не зважали,
Жили, плодились і згнивали
В багні смердячому болот.
І, повні скорбного чуття,
Орли за хмарами літали
І ситих жаб уже не звали
З болот до вищого життя...

АТОМ — соняшна система в мініятюрі.

Ще не так давно атом вважали за найменшу неподільну частинку матерії, що з неї складається всесвіт. Та матеріялісти, що в основу свого світогляду клали таке розуміння атому, не були ніколи в стані виказати, де береться та сила, що єднає атоми — себто ті найменші частинки матерії — до купи і творить із них не тільки неорганічні, себто так зв. "мертві" тіла, але й живі істоти, що заселюють всесвіт.

Лише в 1904 р. славнозвісний фізик Томпсон знайшов в атомі мініятюрну своєрідну соняшну систему, в якій так зв. електрони, себто елементи негативної електричности, кружляють навкруги свого сонця, навкруги елементу позитивної електричности, що був названий протоном. Це відкриття Томпсона було цілковито стверджено в 1911 році дослідами Ернеста Рутерфорда. На підставі цих і пізніших дослідів тепер ми знаємо, що так зв. матерія складається з молекул. Кожна молекула має — в середньому — діяметр в дві мільйонових міліметра (0,000002 мм), а кожна молекула складається з атомів, і то таких маленьких, що, наприклад, в одній точці, якою кінчається ця фраза, можна було б умістити в одну лінію 5 мільйонів тих атомів. І от у кожному з тих маленьких атомів, що їх ніяк не можна більше вважати неподільними, і що їх ніяк не можна вже більше вважати матерією, відбуваються фантастичні процеси, перед якими наша думка й уява спиняються в німому подиві.

Коли ми дивимося через телескоп у зоряне небо, ми поволі починаємо розуміти, що за безмежні простори простилаються поміж окремими небесними тілами.

Але виявляється, що просторінь поміж електронами і протонами, беручи пропорційно до їх розмірів, ще більша від тої просторонї, що ділить одну від одної плянети і сонце якоїсь соняшної системи. Виявляється, що вся, так зв. матерія — це величезна порожнеча, в якій діють маленькі осередки енергії невідомого походження. Один із дослідників атомової енергії, проф. Еддінгтон, у відомій своїй книзі (англійською мовою) "Натура фізичного всесвіту" констатує:

"Відкриття порожнечі в середині атому, що його зробила модерна фізика, ще більше турбує нашу думку, як відкриття незмірної порожнечі поміж небесними тілами. Атом — такий же дірявий, як соняшна система. Коли б ми усунули з людського тіла всю порожнечу, що заповнює атоми тіла, і зібрали докупи всі його протони й електрони в одну компактну масу, від людини залишилася б тільки малюсінька порошинка, ледве помітна з побільшувальним склом".

Проте, ця непомітна порошинка важила б рівно стільки, скільки важило й те людське тіло: коли б те тіло перше важило 100 кілограмів, то й та порошинка важила б 100 кілограмів!

Коли б ми проробили цю саму операцію з нашою землею, то отримали б кулю в яких 800 метрів у діяметрі.

Такі неймовірні чудеса відкриває нам теперішня наука про атоми.

Хоча протон в 1840 разів важчий від електрона, його діяметр в 1800 разів менший від діяметру протона.

Не менше вражає незвичайна швидкість, з якою електрони крутяться навкруги свого сонця, і яка наближується до швидкости світла, себто до 300.000 кілометрів на секунду.

Звідти та колосальна потенціяльна сила атому, що її намагаються тепер учені використати для промислової розбудови і для военного знищення.

Відкриття справжньої натури атома перекидає догори ногами попередні навчання матеріялістів про будову всесвіту. Атоми — ані неподільні, ані матерія. Вони — сконцентрована колосальна енергія, що творить світ у собі і кориться власним математичним законам, які мають своє джерело в безконечній мудрості Творця, що з однаковою легкістю творить соняшні системи в безмежних просторах неба і в одній маленькій піщинці, яка має в собі не менше ріжних непомітних частинок, що має небо зірок і плянет. Тому-то Роберт Міллікен, дослідник атомової енергії, сказав, висловлюючи думку інших теперішніх учених:

"Кожний, хто трохи думає, вірить — у тій чи іншій формі — в Бога".

АТОМІЗМ — матеріялістична теорія суспільства, за якою кожна суспільність складається з суми рівних один одному індивідів — атомів. Теорія хибна, бо ми добре знаємо, що суспільство це **не механічна** сума однакових атомів, а **органічне** поєднання осіб із ріжними здатностями і функціями для осягнення вищої цілі духового вдосконалення, що не всім дається і не в однаковій мірі. "Атомізоване", себто розпорошене суспільство — це суспільство в стані розкладу, суспільство, що стратило свою внутрішню духову силу любови й солідарности.

АТРИБУТ — суттєва, постійна ознака головно мистецьких персонажів, що служать для їх розпізнавання і для підкреслення тої чи іншої їх символічної властивости.

Блискавка в руці Зевеса-Юпітера вказує на його силу керувати атмосферичними явищами; крила на ногах Меркурія і посольська паличка (кадуцея) в руці — на його призначення бути післанцем богів, а гаманець у руці — на його ролю опікуна торгівлі й взагалі всякого обміну; сова біля Атени вказує на її мудрість, здатну бачити правдивий шлях в найтемніших справах життя і т. д. Кожний з християнських святих теж має свої власні атрибути, що вказують на ті чи інші моменти їх побожньої діяльности, або на ті чи інші моменти їх геройчної мученицької смерти: Андрій Первозваний фігурує зо скісним хрестом, на якому його розп'яли, ап. Петро — з ключем до Царства Небесного, ап. Павло — з мечем, яким йому стято голову, і т. д. Ці атрибути святих твердо підтримувалися в християнській традиції і дозволяли й неписьменним людям віднаходити в церкві "свого" святого.

З часом витворилося так багато тих атрибутів, що створилася окрема наука, що їх студіює — називається ІКОНОЛОГІЯ.

Вагу атрибутів в історії мітологічної та релігійної думки визначив проф. Потебня в своїй праці "Об'ясненія малор. і сродніх песень", в якій він висловив влучну думку, що "атрибути мітичної особи визначають те саме явище, що й та особа". Коли, наприклад, при українській грі в "Воротаря" учасники співають про дитятко, що грається золотим яблучком (тут "золоте яблучко" — атрибут того "дитятка"), а ми знаємо, що золоте яблучко — символ сонця, то робимо й висновок, що дитятко української народньої пісні— теж символ сонця, і що сама та пісня "Воротар" — одна з найдавніших українських народніх пісень, в якій ще збереглася прадавня мітична основа.

АТРОПОС — одна з трьох Парк, грецьких богинь долі, що тчуть нитку життя від народження до смерти. Саме їй доводиться ту нитку життя перерізати, коли приходить людині час умирати.

Симпатичну стареньку бабуню з ножицями в руках заступив у пізніших часах страшний і огидний образ кістяка з косою. Ця зміна позначила не тільки великий занепад естетичного чуття, що його приніс упадок клясичної культури, але й зміну самого відношення до моменту смерти, який почав представлятися надто страшним і болючим. А проте, сучасна наука, в цілковитому погодженні з українською мудрістю, яка твердить, що "не смерть страшна, а недуга", запевняє, що момент смерти ніколи не буває ні болючий, ні страшний: знайшовшись на порозі вічности, душа вже не відчуває болю тіла.

АТРОФІЯ — знидіння, заник якоїсь сили чи здатности, звичайно в наслідку її невправлення. Орган, чи м'яз, який не вправляється, поволі атрофірується.

У наші часи помічаємо застрашливу атрофію морального чуття, розуміння того, що добре, а що зле, що можна і чого не можна робити. Загублено мірило Божої правди, мало вже хто вважає на сповнювання заповітів Божих, і кожний намагається робити не так, як би треба було, а так, як йому здається вигіднішим. Бозбожницька демагогічна пропаганда заперечує існування для всіх зобов'язливої

християнської моралі і піддає під сумнів обов'язки кожної людини щодо родини, щодо Батьківщини, щодо Бога. Моральне почуття може розвиватися тільки в атмосфері свідомости обов'язку щодо нашого оточення, щодо нашого суспільства. У зв'язку з виконанням тих наших обов'язків до суспільства виникає й свідомість наших тих чи інших прав щодо нього. Московські большевики, в свойому добре продуманому змаганні захопити владу над народами Східньої Европи, а в тому і над багатою Україною, повели перше систематичну кампанію на розхитування морального чуття, заперечуючи всякі обов'язки і говорячи тільки про "права", які ніби належали темним масам народу. А потім, захопивши владу, забули про права і накинули тим народнім масам самі обов'язки. — І так в народніх масах, що піддаються московській пропаганді, втрачається мірило того, що можна і що треба. Бо ж як не можна жити, користуючись тільки правами, і не знаючи ніяких обов'язків, так і не можна жити, виконуючи самі обов'язки і не знаючи ніяких прав. Упокорений раб не знає обов'язку, він знає тільки примус, від якого все хоче звільнитися. Наш світ, що в ньому ширится облудна московська пропаганда, повинен нарешті зрозуміти, що атрофія морального чуття, яку несе за собою та московська пропаганда, веде неминуче до всесвітньої катастрофи, якій можна зарадити, тільки вправляючи моральне чуття на підставі обов'язку любови до ближнього, що про неї навчав Христос. У тій науці ясно й недвозначно визначено всі "права" і всі "обов'язки": — прислухавшись до неї, людина все знатиме, що їй можна, а чого не можна і не треба.

АФАЗІЯ — хвороблива утрата мови в наслідок порушення мозку.

Чи ж хто може сумніватися, що втрата української мови в наших малоросів — це цілком ясний знак порушення їх мозку... а також і серця.

АФОН, АТОС — Свята Гора в Греції, віднога Халдікійського півострова. Уже в VIII ст. по Р. Хр. тут осіли перші християнські пустельники-анахорети, а в 963 році побудовано тут Лавру св. Атанасія і створено ніби черненчу державу на чолі з "протосом" та ігуменами. З того часу Афон із своїми численними манастирями відіграв велику провідну ролю в православному християнському світі. У 1430 році Афоном заволоділи турки, які панували тут до 1913 року, — але турки віднеслися до Афонських манастирів і ченців із прикладною терпимістю, і не втручалися в релігійно-церковне життя Афону, що і за турецької влади підтримував постійні зв'язки з Україною і допомагав їй в її боротьбі за втримання православія супроти наступу польського католицтва. Афонські ченці приходили в Україну, а українські — до Афону на церковно-аскетичну науку та практику. З-поміж тих наших українських ченців, що прожили довший час на Афоні, треба згадати особливо Івана Вишенського, що писав тут свої полум'яні, надхнені полемічні послання до українців, і тут зрештою помер в 1620 році. Йому присвятив Іван Франко одну з своїх кращих поем, що так і називається — "Іван Вишенський".

Тепер Афон — автономна чернеча республіка, до якої не допускається ні одна особа (ані навіть тварина!) жіночої статі. Знаходиться в ній 20 великих манастирів із багатющими скарбами старовинних рукописів та книжок. Один із цих манастирів — св. Іллі — звуть іноді "українським", бо в ньому перебуває чимало ченців українського роду. Всіх ченців у 1955 році було тільки 2.600 — 2.700 осіб.

АХІЛЬ, АХІЛЛЕС — найхоробріший лицар давньої Греції, що особливо визначився у війні проти Трої. Тут він забив не менш хороброго й славного лицаря троянців Гектора, якого тіло волочив потім кіньми навкруги всього міста.

Знущання над подоланим ворогом, та ще й забитим, не належить до прикмет дійсно лицарської натури, а скоріше натури хамської, коли вона певна своєї безкарности. Виникає питання, чи славнозвісна хоробрість "швидконогого" Ахілла не походила власне з почуття його безпечности, бо ж він знав, що його мати Тетіда, викупавши його в магічній пекельній річці Стіксі, зробила його тіло невразливим... за винятком однієї п'яти, за яку тримала, коли купала. Паріс, Гекторів брат, влучив Ахіллеві таки саме в ту п'яту і відправив його у слід за Гектором.

П'ята з найдавніших часів (також і в Біблії) символізує людську пожадливість, непогамованість людських пристрастей. Тому й "АХІЛЛЕСОВА П'ЯТА" означає в людині те вразливе місце, що його її пожадливість та пристрастність відкривають ударам долі

Б

БАБА-КАМ'ЯНА — людоподібний кам'яний ставник, що ще досі зустрічається по степах України на просторі поміж Доном і Дніпром, на шляхах давніх кочових народів, в сидячій або стоячій поставі, іноді з посудиною в руках. Іноді зустрічаються на них і написи досі невідчитані та якісь знаки. Аналогічно до тих, що знаходяться також у Середній Азії, їх уважають звичайно за нагробки, а написи на них — за знаки власности. Азійські баби звичайно зображують чоловіків, баби ж степової України — переважно жіночі постаті.

Я. П. Новицький записав такий народній переказ про Кам'яні Баби:

"Кам'яні Баби — то люди колись були, звали їх великодонами, а інші велетнями. Бог сотворив їх ще перед сонцем, вони жили в потемках, мали кам'яні корита, доїли до них молоко корів і з того жили. Як послав Бог сонце стали виходити великодони на могили стали плювати на нього. Господь розгнівався і прокляв їх. З того часу вони зменшились і покам'яніли". (М. Грушевський: "Іст. україн літератури", IV. ст. 561—52).

Вірування в те, що люди можуть кам'яніти, дуже давнє і поширене. Знана билина про те як перевелися богатирі на св. Русі, теж оповідає, що всі богатирі покам'яніли. З клясичної давнини пригадуємо міт про Ніобу, що пишаючись своїми дітьми, зневажила Лятону, матір Аполона і Діяни, і ці побили своїми стрілами на очах у матері всіх 14 Ніобиних дочок та синів, а саму Ніобу перемінили в камінь. Згадаємо ще й Персея, що головою Медузи, від погляду якої все кам'яніло, перемінив у каміння мешканців острова Созіфа. Бретонські селяни оповідають про поширені в їх землі кола з великих каменюк, так зв. КРОМЛЕХИ, що то — покам'янілі люди, які непобожно танцювали в неділю.

Проф. Сумцов в "Культ. Переживаннях" згадує, що на галицькому Покутті була велика кам'яна баба, з якої місцеві селяни шкрябали трохи пороху і вживали його потім, як ліки. Цей звичай виказує, що кам'яні баби були в нас у старовину й об'єктом поганського культу.

БАБАК — невеличкий гризун, на наших землях вже вигибає.

Символ ледаря, ледащиці В "Енеїді" Ів. Котляревського читаємо знеславливу заввагу:
— Хто б сподівався, що Тур бабак?!

А проте, і цьому ледареві, що спить усю зиму, наш народ надав важливу функцію. — сповіщати прихід весни: просипаючись, мовляв, 1-го березня, він свище, і з того починається весна. Наш народ колись уважав, що все в світі має свою функцію своє призначення, навіть бабак.

БАБА-ПТИЦЯ, ПЕЛІКАН, НЕЯСИТЬ — великий водний птах, з довгим пласким дзьобом, під яким є простора торба, в яку баба-птиця ховає свою здобич. Символ Христа.

У наших церковних піснях у церковнослов'янській мові співається:

"Якоже неясить, Уязвлен еси в ребра твоя, Спасе, отроки твої оживил еси..."

Дуже рано ця птиця зробилася символом жертвенної любови батьків до дітей, і саме тому стала вона й символом Ісуса Христа, що з любови до людства, як до своїх дітей, пішов на муки і страдну смерть.

Уже св. Августин оповідав тлумачучи 10 псальму, що пелікан дуже любить дітей своїх, але ті, повироставши, б'ють батька й матір, аж поки батько не втрачає терпцю. Тоді, розсердившись він карає своїх дітей смертю, але потім гірко жалує свого вчинку; мати ж, розідравши собі дзьобом бік, своєю кров'ю повертає забитих до життя.

Цю поетичну леґенду св. Августин почерпнув із клясичної старовини, бо й давні римляни оповідали, що баба-птиця роздирає собі гру-

ди, щоб власною кров'ю оживити дітей. У святині уосібленої Доброти, чи Милосердя, що її вибудував у Римі імператор Марк Аврелій на Капітолійському горбі, стояв, поруч із статуєю богині, і різьблений образ пелікана, що дер собі дзьобом груди.

Цей власне образ милосердного пелікана прийняла християнська Церква за символ милосердного Христа. Після Константинопольського собору 680 року, коли почали вживати розп'яття, можна було бачити нерідко й пелікана на вершку хреста.

Данте в своїй "Божеській Комедії" вказує на св. Івана Євангелиста, що "возлежав на грудях нашого Пелікана" ("Чистилище", XXV, 112).

Серед київських стародруків бачимо пелікана з трьома пташенятами в літері Т в Акафістах 1625 р. та в Тріодіоні 1648 р. І взагалі цей образ і символ в Україні був сильно поширився, і його можна було часто знайти не тільки в іконописі (я сам бачив кілька таких ікон у київському музеї), але й на ріжноманітних речах церковного вжитку, як саккоси, панагії, дарохранительниці, і навіть на килимах.

Походження цієї леґенди про пелікана, що відживляє своїх дітей власною кров'ю, легко пояснити: ця птиця має величезний та довжелезний дзьоб і велику горлянку, що їй служить за торбу, до якої вона накладає наловлену рибу. Виживляючи пташенят, бабаптиця натискає дзьобом на груди і витискає таким чином рибу з торби просто в дзьоби пташенятам. — поетична фантазія витворила з того алеґорію роздирання грудей.

Український народ дуже охоче привласнив цю давню леґенду, бо вона відповідала його високому розумінню батьківської та материнської любови.

Тому-то ми в одній духовній поезії знаходимо таке звернення до Богородиці:

Радуйся, Царице наша Заступнице,
Небесного Пелікана Маткою названа...

БАБА-ЯГА — рід московської відьми — старої лихої жінки, небезпечної особливо дітям, яких вона поїдає. "Баба-Яга, костяна нога, волосяний язик, в ступі їздить, товкачем поганяє, мітлою слід замітає..."

Мітологічна школа вбачала в образі Баби-Яги персоніфікацію лютої зими, дехто — персоніфікацію зокрема морозного північного вітра, що нищить усе живе і замітає всі сліди й дороги. З точки погляду нашої історії, Баба-Яга — персоніфікація московської захланности, що лютим звірем нищить в Україні прояви живого життя.

БАБЕНКО ВІРА (1902—1921) — героїчна зв'язкова українських повстанських штабів. У березні 1921 року прибула до Тарнова, до уряду УНР, як посланець катеринославського штабу. На поворотній дорозі, в наслідок доносу якогось зрадника, попадає в руки большевиків, які її закатовують 7. IX. 1921 р. у Катеринославі.

Д-р Остап Грицай писав про неї:

"Коли восени 1921 року з'являється вона на вулицях Тарнова в сільському кожушку, чорнявенька, в синій хустиночці і з кошичком у руці, то це ніби і справді молодша сестра Жанни д'Арк... Голуба хусточка на її голівці може вас так основно обманути, як колись лице Мадонни в рисах Софії Перовської. Вона — членкиня катеринославської повстанської організації і береться повнити службу кур'єра між повстанцями й урядом. Береться проходити сама-одна дороги, обсаджені чекістами так густо, що, як каже автор спомину про неї Ю. Могалевський, здавалося, що й птах туди не перелетів би. А вона, та молоденька українська геройка, Віра Бабенко, продирається крізь найтемніші гущі лісів, як колись Аніта Ґарібальді... Я уявляю в цю хвилину її дитяче обличчя, скатоване большевицькими звірями, як обличчя замученого Христа, і її уста, водно зціплені і замкнені навіки, нехай і під час найлютіших допитів про тайну організацію; і, припадаючи з поклоном до її тіней, зідхаю в глибин душі молитвою від нас усіх:

— Благословенна будь!"

БАБИНЕ ЛІТО — початок осени, коли в гарну погоду літає в повітрі павутиння — БАБОЛІТНИКА. Зрештою, і те павутиння теж звуть Бабиним Літом.

Бабине літо приходить після перших холодів. У ріжних народів це трапляється в ріжні періоди. У нас в Україні Бабине літо припадало звичайно на час від 1 до 8 жовтня, на Московщині від 1 до 8 вересня (ст. ст.). В Італії Бабиному Літу відповідає Літо св. Мартина, що його свято припадає на день 11-го листопада.

Спалився, витлів юний липень,
І серпень вигорів до тла.
І літо бабине снується
Тендітним прядивом срібла.
Померли раптом дні веселі,
Померли літошні квітки —
І вже на ґратах і в волоссі
Біліють срібні ниточки.

(Б. Кравців)

Тут, як бачимо, бабине літо виступає не тільки символом осени, як пори року, але й осени людського життя.

Про походження бабиного літа К. Сементовський переказав за лубенськими селянами таку гарну леґенду:

"Колись то давно, дуже давно, у ці самі дні зробилося було дуже холодно, а овочі з дерев ще не всі були зібрані і неминуче б пропали, — отже баби, зібравшись разом, почали молитися, щоб повернулося тепло, і, по їхній молитві, холод дійсно зник, і овочі були зібрані. От з того часу тиждень після Покрови отримав назву — Бабиного Літа" ("Маяк", 1843 р., II. 30).

БАБИНЕЦЬ — колись так звали притвір церкви, зарезервований для жіноцтва, себто зараз після входу (Шухевич: "Гуцульщина", I., 115).

"У церкві було повнісінько. У правім притворі стояли чоловіки та парубки, у лівім — діди, на середині — малі хлопці, а в бабинці — молодиці та дівчата". (Ів. Нечуй-Левицький: "Повісті", I 13).

Звичай жіноцтва триматися в церкві окремо від чоловіків зберігався у нас до останніх часів: жінки все трималися лівої сторони церкви, а чоловіки — правої.

БАБСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ — так звали в Україні провідну суботу перед Томиною неділею, а іноді й інший якийсь день, коли справляли поминки "дідам", себто покійнимріднякам. Давніше ці поминки відбувалися на гробках, і то була їх первісна форма. Але пізніше подекуди ця церемонія відбувалася перед церквою, куди приносили "мисочки" за померлі душі.

На кладовищі, крім жертви своїм померлим часто відбувалися і спільні трапези, які потім переходили у веселі забави, причому жінки співали пісні й водили хороводи (Мих. Грушевський: "Іст. укр. літерат".. I, 180). Ясно, що в цих поминках і забавах залишилися були ще сліди давніх передхристиянських звичаїв.

Чубинський у своїх "Трудах" (т. III, ст. 29) згадує про БАБСЬКІ ПРОВОДИ, що відбувалися в понеділок Томиного тижня, коли покійників поминали тільки баби.

БАБУ ПЕРЕВОЗИТИ — це дитяча гра, в якій діти кидають камінці на річку, щоб вони пішли по воді навкопить: скільки разів камінчик підстрибне стільки той, хто його кинув, "баб перевіз". У Галичині цю гру звуть — "Щура (або качку) пускати" (Ів. Франко — "Приповідки", т. III, ст. 355).

Французький дослідник Менар стверджує, що ця гра належить до найдавніших ігор людства і була дуже поширена в давніх греків та римлян.

БАГАТИЙ ВЕЧІР, БАГАТА КУТЯ — Святий Вечір під Новий Рік, який так звали у відміну від Святого Вечора під Різдво, що звався Святим Вечором або просто Кутею, і від Святого Вечора під Водохрища, що звався Голодною Кутею. Звали його так тому, що того вечора звичайну пшеничну (або ячну) кутю приправляли ще й пшоном, або гречкою, та іншими приправами. Крім того, цього вечора можна пити горілку (на першу кутю пити горілки не можна), а, п'ючи, можна багато балакати та жартувати, а на першу кутю панував мовчазний, побожний настрій. Також на першу кутю не можна їсти аж до першої зірки, а перед Багатою Кутею можна їсти хоч і ввесь день. (Мат. до укр. етн. НТШ, XIII, ст. 151, 153).

Проте, подекуди Багатим Вечором називали і перший Святий Вечір під Різдво. Так, на Поділлі оповідали: "На Багатий Вечір буває така година, що вся вода перемінюється в вино. І була, кажуть, одна така щаслива дівчина, що поспіла якраз у таку годину додому, то в однім відрі була вода, а в другім — вино.." (М Драгоманов: "Мал. нар. пред." 1877 р., ст. 144). Вірування про переміну води в вино поширене і в німців, і записане і в нас (Чубинський "Труди". т III, ст. 3), але відноситься воно саме до Святого Вечора під Різдво.

Сліди цього вірування залишилися й в одній весільній пісні, в якій славлять молоду:

Що мені Бог дав за паняночку,
За паняночку, за невісточку!
По воду пішла — вина принесла
По вогонь пішла — золота принесла.

(Свидницький в "Основі", 1861 р.)

БАГАТСТВО — посідання якогось добра в великій кількості. Можна бути "багатим на розум", або "багатим на лати та на дрібні сльози" (Т. Шевченко), але, загально кажучи, коли говориться про багатство, мається на увазі гроші та інші матеріяльні добра. Меркантилісти, себто знавці економічних наук XVI—XVII століть, вбачали багатство в кількості дорогоцінних металів — золота та срібла. Фізіократи, учні Квеснея, що не визнавали ніякого нематеріяльного багатства, вбачали багатство в продуктах землі і відмовляли всякої користи мануфактурній та торговельній промисловості. У часи розквіту демолібералізму поняття багатства зв'язалося з посіданням грошей, і В. Липинський, оборонець земельного багатства, в своїх "Листах до Братів Хліборобів", повставав проти грошевого багатства, що, мовляв, нищить, ослаблює й деморалізує кожну національну аристократію, а з нею і

ввесь народ, бо звільняє від необхідности твердої праці, від необхідности особистої жертвенности й енергії, бо грошеве багатство дозволяє **купувати собі заступників** в усіх тих випадках коли приходить якийсь обов'язок — чито ходити за хворим, чи виховувати власних дітей, чи виконувати якісь громадські повинності.

В залежності від цієї розкладової ролі грошового багатства, мудреці всіх часів ставилися до нього з великим застереженням і недовір'ям, наприклад, серед давніх греків якщо й мало хто йшов за Антістеном, що вважав багатство і моральність людини речами непримирними, то натомість думка Арістотеля, що треба набувати багатства тільки для задоволення безпосередніх потреб, знаходила загальне признання. Сенека теж писав:

"Ти запитуєш який має бути розмір багатства: перше, мати необхідне, потім — вистачальне..."

І Христос теж навчав:

"Не збирайте собі скарбів на землі, де черв і міль нищать, і де злодії підкопуються і крадуть. А збирайте собі скарби в небі, де ні черв, ані міль не нищать, де злодії не підкопуються, ні не крадуть. **Бо де наш скарб, там буде й серце наше ..."** (Матв. VI, 19-21).

Багатому юнакові, який питав Христа — "що доброго" йому зробити, щоб "мати життя вічне", — Христос відповів:

"Коли хочеш бути **довершеним**, іди, продай, що маєш, і роздай убогим, а матимеш скарб на небі.."

Коли ж юнак, засумувавши, відійшов, — Христос сказав своїм учням:

"По-правді кажу вам, трудно багатому ввійти в Царство Небесне..." (Матв., XIX, 16-23).

Чому трудно?

Бо — "де наш скарб, там і серце наше" і "Ніхто не може двом панам служити... Не можете служити Богові й мамоні.." (Матв VI, 24).

Христос не осуджує багатства, як такого. Він осуджує тільки ті надмірні клопоти й турботи, що викликає бажання здобути багатства, а потім його зберегти, і що перетворюється в "службу" Мамоні. Тому Він каже:

"Не турбуйтеся і не кажіть, що будемо їсти, або що будемо пити, або в що зодягнемося... Та ж Отець ваш небесний знає, **що того всього вам треба**. А шукайте перше царства Божого і Його справедливости, а **те все додасться вам**. Тому не журіться про завтра, бо завтра саме за себе клопотатиметься. Доволі дневі свого лиха." (Матв., VI, 31—34).

Не осуджується багатства але осуджується поганий його вжиток, осуджується зловживання багатством. Тому св. Василій Великий писав:

"Від Бога походять плідність землі, і запліднювальна температура повітря, і багатство жнива, і співпраця волів і всяка інша допомога в хліборобській праці. Від людини натомість — грубість поводження, ворожість і егоїзм, з яким він відповідає своєму Добродієві, забуваючи про спільність походження і про обов'язок допомагати бідним".

І св. Августин:

"Не належить іншим те, що належить тобі правно, а правно належить те що придбано справедливо, а справедливо придбане те, що людина адмініструє з добрістю в серці. Натомість іншим належить те, що ти посідаєш у злий спосіб, а посідає у злий спосіб той, хто своїм майном зловживає..."

І св. Амвросій:

"Не зневажай убогого, бо він робить тебе багатим", — даючи тобі можливість розвивати свої духові багатства — великодушність, милосердя, любов до ближнього, — що відкривають двері до Царства Небесного.

БАГНО — в поезії Т. Шевченка символ морального бруду, дрібних матеріяльних інтересів, що протиставляться великодушному поривові до вищих ідеалів.

"Умийтеся, образ Божий
Багном не скверніте". ("Посланіє").

Також у Чигирині:

...Заснула Україна.
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла.
В калюжі, в болоті серце прогноїла..."

Акад. С. Смаль-Стоцький пояснював:

"Калюжа й болото" — це ті нові "етичні" засади, та моральна калюжа і болото, які розлилися під московським хазяйнуванням в українській хаті" (ЛНВісник, р. 1927, VII, 272).

О. Олесь теж, порівнюючи змосковлене "малоросійське" суспільство з жабами, писав, що вони —

Жили, плодились і згнивали
В багні смердячому болот...

(Див. АТМОСФЕРА).

БАГРЯНИЦЯ — одяг із дорогоцінної тканини, пофарбованої в пурпурову, чи багряну, барву, що добувалася з багровця — морської черепашки.

За староримських часів багряниці були прероґативою тріюмфаторів, а пізніше — імператорів. Потім вжиток багряниць поширився і серед багатіїв, але, зі зміцненням влади візантійських імператорів, багряниця знову зробилася виключною ознакою імператорського двору. Імператори Валентиніян і Теодосій в 382 році заборонили приватним людям фарбувати шовкові та вовняні тканини в пурпур, загрозивши порушникам карою на горло та конфіскатою всього майна. У 424 році імператор Теодосій II, внук Теодосія Великого, заборонив усім, за винятком імператорської родини, носити багряниці.

Тим-то і в нашого Т. Шевченка багряниця зробилася символом царської влади:

"А з шкур їхніх собі багряницю пошив."

Або:

"Собі багряницю пошив жилами твердими."

Багряна барва в нашій уяві зближується з барвою крови, і тому в "Слові о Полку Ігоревім" князь Всеволод і Ігор представляються, як два "багрові стовпи": таким чином символізується не тільки їх княжа гідність, але й кривава доля, відповідно й до вислову св. Євангелії:

"Вони одягли Його в багряницю і, сплівши з тернини вінець, наложили на Нього. Та й стали Його вітати: "Радуйся, царю Юдейський" (Марка, XV, 17—18).

БАҐРОВ ЛЕВ (1881—1957) — знавець української картографії. У 1935 році у виданні Українського Наукового Інституту в Берліні опублікував альбом перших рукописних і друкованих мап України. Видання це спричинилося до ознайомлення чужинецького світу з українською картографією, тим більше, що всі опубліковані мапи (п'ять) із XVII ст. піддержують існування назви України в той час. У V-му томі видаваного ним збірника (англійською мовою) "Імаґо Мунді" надрукував він статтю про одну з перших мап України, зроблених, мабуть, на українській території, разом із її репродукцією, під заголовком "Чертеж украінським і черкаським городам од Москви до Крима". 1952 р. він надрукував у Лейдені свою працю "Перші мапи Дніпра і Дніпрових порогів". Надруковано її було тільки в одному примірникові і піднесено в дарунок шведському королеві Ґуставові VI Адольфові з нагоди його 70-ліття. Цю розвідку надруковано потім, за окремим дозволом короля, у Х-му томі "Імаґо Мунді" 1955 р.

БАЖАНТ — печений півень на весіллі, що його подекуди в Україні роздавали разом із короваєм. В. Камінський в київському "Первісному Громадянстві" (1929 р., т. II, ст. 36) писав:

"Цікаво спинити увагу, як відбувалося смаження (цього півня). Воно справді нагадує жертву стародавніх часів. Бажанта випікають в окремому місці, виконуючи певні обрядові дії. Такого півня печуть звичайно на горбочку за селом і з такими обрядами: прив'язують півня до драбини, яку спирають на дерево, а під нею розкладають огонь, і так печуть, потім допікають півня вночі; під час весілля ділять, роздаючи разом із короваєм. (Підляшшя). На Холмщині також беруть живого півня, переважно білого і, вчотирьох, несуть на драбині, прив'язавши до неї, за село; тут прив'язують його до жердини, обмотаної сіном і соломою, запалюють і так печуть. Те самісіньке доводилося нам спостерігати подекуди й в Дубенському повіті, а під час наших мандрівок і на Волинському Поліссі (Володимирський, Ковельський, Луцький і Рівенський повіти)".

БАЗАР — місце торгу, а також і день, коли той торг відбувається

Тим часом, як ярмарки трималися в Україні на експортовій та імпортовій торгівлі, базари обслуговували місцеві потреби людей малозаможних, що не могли робити собі запасів від ярмарку до ярмарку. На базарах вибір речей був слабший, і сам крам простіший. Базар служив звичайним атрибутом містечкового життя, становив його неминучу потребу. Звичайно, базари бували раз на тиждень на широкій площі, що не в базарні дні служила для інших потреб, як військових парад тощо:

"Базари, де військо, як море, червоне,
Перед бунчуками, бувало горить..."

(Т. Шевченко)

БАЗАР — містечко біля ріки Звіздаль на Коростенщині, де заломився Другий Зимовий Похід під командою от. Ю. Тютюнника. Там большевики 21-го листопада 1921 року, розстріляли 359 українських вояків, взятих у полон, за те що вони відмовилися перейти на службу Москві. Вони загинули, співаючи гімн "Ще не вмерла Україна". Щороку ми згадуємо їх героїчну самопожертву, що кров'ю освятила їх незабутній заповіт:

"Краще вмерти, ніж піти на службу ворогові Батьківщини!"

А вам, о, Лицарі Базару,
Що пролили ви свою кров,
Сам Бог відчинить браму раю,
Я в цьому сумніву не маю.
Бо прийняли ви смертну кару
За нарід свій, за волю краю ,
А це — найвищая любов!

(Т. Сидоренко)

БАЗАРИНКА — хабар. В "Енеїді" Кот-

ляревського — символ московської адміністраційної сваволі, безправ'я і підкупности:

Ти базаринку любиш брати,
А людям в нужді помагати,
Не дуже, бачу, поспішавсь...

Від часів Котляревського і до наших днів, невважаючи на величезні зміни, що приніс із собою комуністичний режим, базаринка все відзначувала й відзначає й супроводить московську адміністрацію в Україні.

БАЙДА — князь Дмитро Вишневецький, козацький отаман, якого український народ оспівав у відомій пісні. У ній він ставить його в приклад козацької витривалости й мужности: турки його повісили в Царгороді на гаку за ребро за те, що він відмовився женитись на султановій дочці і прийняти віру мусульманську. Три дні висів він, але не скорився, а, на злість туркам лаяв їхнього Магомета, аж поки вони не застрілили його і тим вкоротили його муки.

БАЙДАК — велике річкове судно, що його відважні козаки вживали й для плавби морем. Символ небезпечного пригодницького життя:

А нуте, хлоп'ята,
На байдаки! Море грає.
Ходім погуляти...
Ходім погуляти... (Т. Шевченко)

БАЙДУЖІСТЬ — душевний стан, при якому людина нічим не цікавиться і нічим не зворушується, ознака глибокого духового занепаду, або фізичного знесилення і розумового вичерпання.

Англійський філософ А. Гекслі констатує:

"Болюче симптоматичним треба вважати ту байдужість, з якою публіка XX ст. реагує на описи, і навіть на фотографії і фільми, що ілюструють жорстокі вчинки. Цей факт можна пояснити тим, що за останні двадцять років люди вже настільки переситилися описами всяких жахів, що не відчувають уже ані жалю до жертв, ані обурення супроти таких злочинів. Але в усякому разі залишається факт цієї байдужости, і тому, що ніхто не повстає проти поповнюваних жорстокостей, їх число все зростає..." ("Цілі і засоби", ст. 15).

Байдужість — це смертельна хвороба душі, проти якої треба боротися всіма силами, бо вона залишає відкрите поле всім злим силам, що не знаходять собі ніякого спротиву. Вона оглуплює людину, і це сконстатував наш народ у приповідці: "Глупому все байдуже". (Ів. Франко: "Приповідки", І, ст. 341). Байдужості й апатії дурного, його духовій нерухомості ("Дурний, як пень"), народ наш протиставляє розум і ініціятивну діяльність "цікавого".

Еспанський філософ Де Унамуно з усією силою повставав проти байдужости, закликаючи:

"Ні, нічого не дозволяйте і нічого не пропускайте, коли ви з чим не погоджуєтеся! Ніколи не знизуйте плечима перед ідеями інших. Той, хто підробляється під інших, перестає бути самим собою, але, не маючи можливости зробитися цілковито тими іншими, стає просто — нічим..."

Італійський письменник Ардеманьї, пишучи про успіх большевицької революції в Росії, з свого боку завважує:

"Руйнівна фаза большевицької революції не зустріла в русскому народі поважного спротиву не тому, що ніби ввесь нарот масово пішов за новим режимом, але тому що цей народ, обдарований величезною енергією фізичної витривалости, не має належної духової енергії. В ньому діє все та ж давня психологія байдужости, що виявляється в його славнозвісному "нічево".

І це дозволяє невеликій але добре зорганізованій олігархії комуністичної партії накидати свою волю величезним масам оглупленого байдужістю народу.

БАЙРОН ДЖОРДЖ (1788—1824) — один із найбільших англійських і світових поетів. Помер від пропасниці в Греції, до якої вибрався на чолі його коштом озброєного відділу добровольців, щоб допомогти грекам у їх визвольній війні проти Туреччини. Його волелюбний дух не міг проминути й Україну, і він залишив світові велику поему "Мазепа", що виникла в нього під впливом читання "Історії Карла XII" Вольтера, в якій той славний французький письменник підкреслив, що "Україна завжди прагла бути свобідною".

Байрон відзначує в своїй поемі в українського гетьмана якості лицаря й полководця, що знає військову справу, вміє зберегти і в найтрудніші моменти рівновагу духа, все заховує свою лицарську гідність і ділиться з королем Карлом XII та його придворними в лісі своїми припасами — "з такою гідністю достоту, як на бенкеті дворянин". Король Карло XII, захоплений відвагою й шляхетністю Мазепи, порівнює його до найбільших полководців світової історії:

"На землі
Від Олександрових часів
Такої пари не найти,
Як ваш Буцефалос (кінь) і ви,

— каже Мазепі король, визначаючи, що український гетьман своєю діяльністю перевершив усіх шведських полководців.

Байронова поема викликала свого часу ба-

гато перекладів, переробок і наслідувань в німецькій, італійській, французькій, чеській та польській літературах. У нашому письменстві поему Байгона перекладали Мих. Старицький та Дмитро Загул.

БАКУНІН МИХАЙЛО (1816 — 1876) — один із основників чинного анархізму, провідник повстання в Дрездені 1849 р. Виданий Росії, був засланий на Сибір, але звідти утік і проживав у Швайцарії. Головний його твір — "Держава й анархія". Він гаряче протестував, коли його називали комуністом: "Я не комуніст, бо комунізм зосереджовує власність в руках держави (себто фактично малої купки людей, що тією державою керують), а я пропагую знищення держави".

Нам він цікавий особливо тим, що був одним із небагатьох провідних москалів, що визнав український народ відмінним від московського і передбачив його гін до самостійности.

"Зовсім невірно говориться про російський народ, як единий, — писав він у "Истор. развитіи інтернаціонала" 1863 року, — бо російський народ не становить однородної маси, а складається з кількох споріднених, але все ж ріжних племен. Крім великоросійського народу, є ще народ український.. **що зробив велику помилку**, прийнявши в XVII ст. протекцію московського царя.. **Цей народ... мабуть, складе окрему державу, незалежну від Великоросії й Польщі".**

БАЛАБУШКИ — обрядові коржики що їх дівчата в Україні пекли на св. Андрія. Над ними ворожили: розкладали на підлозі й кликали пса — чию балабушку пес скоріше з'їсть, та дівчина піде скоріше заміж.

В Галичині "балабухами" називали бохончики житнього хліба, що їх пекли під Новий Рік: потім їх давали "посівальникам", що приходили "посівати на щастя, на здоров'я". Посівальники вимінювали ці балабухи на хліб у інших господарів, а ті давали їх їсти худобі, щоб "худоба грукала, як сівачі" (Наук. Збір. 1927 р., XXVI, ст. 134. Ржегорж).

БАЛАКАНИНА — одна з найбільших вад демократичного режиму, особливо в українському застосованні. Вона була фатальна в першому періоді нашої визвольної боротьби: коли на бойовому фронті треба було блискавичної акції, наші політики витрачали марно час на безконечні наради та засідання, на яких, через партійну гризню та розрахунки, дуже рідко можна було прийти до якогось рішення, а коли до нього нарешті приходило, було вже — занадто пізно!

Д-р Модест Левицький так писав свого часу про цю українську балаканину:

"Більшість українців уважають себе за Ціцеронів, а декотрі з цих "Ціцеронів" слабують на "словесне недержаніє", і через те всякі наші зібрання, засідання, наради й комісії перетворюються в правдиву кару Божу: одно, що, через нашу некультурність, ми не шануємо інтересів своїх співгромадян і безсовісно крадемо в них дорогу річ — час, тобто спізнюємося... Потім, як почнуться промови, безконечні повторювання того, що вже давно вияснено і обговорено, внесення "конкретних пропозицій", заяв "у справі формальній" і так далі, то в результаті виходить, що ми вб'ємо кілька годин, доведемо людей до якогось одуріння, чи очаління від нашого "красномовства", і все ж таки не з'ясуємо й не вирішимо справу так просто, ясно й практично, як то німці зробили б у півгодини, не загаявши часу і не виснаживши дощенту ні себе ні людей.."

Звернімо молитви до Господа, щоб нас від цеї хвороби вилікував ще до того як прийде новий вирішальний момент в житті нашого народу!

БАЛАЛАЙКА — музичний інструмент москалів, яким вони намагаються вже довший час заступити серед нагодніх українських мас нашу національну бандуру. А деякі наші інтелігенти — звичайно, з "малоросів"! — їм у тому допомагають!

БАЛДА — велика сокира. В нашому народі символ дурної, незграбної людини.

БАЛДАХІН — ослона на чотирьох, чи шести держаках, яку несуть в католицьких церквах над священиком, чи єпископом, під час Служби Божої. Назва її походить від золототканого шовку, який виробляли в Багдаді, що за Середньовіччя називався в Европі Балдахом. В католицькій церкві над вівтарем, де переховуються Св. Тайни, балдахін обов'язковий. В багатших церквах його заступає звичайно мармуровий "табернакулюм".

Звичай ношення балдахіна, як ознаки найвищої шани для особи, над якою його несуть, походить із далекої давнини, бо він зустрічався в давньому Єгипті та в Асирії, де над царем завжди носили парасольку, як знак його монаршої гідности. Що переносний балдахін виник під східніми впливами, виявляє й факт, що й жиди коли йшли у нас з торою, чи проводжали молоду до синагоги, вживали балдахін.

Українська Церква обох віровизнань балдахіну в своїх процесіях не вживає.

БАЛЕЦЬ — рід весільного хліба з питльованої муки з яйцями й родзинками. Ним молода обділяє всю родину, при чому роздає й ті стяжки, що має на голові. (Мат. у етн. НТШ. XVIII. стор. 7).

Балець також — рід весільної намітки.

Так, при весільному обряді за вечерею в Дрогобиччині — мати п'є з невісткою (перепиває), купує балець, за котрий кидає на таріль молодій 2 кор. Балець — то три метри тонењького полотна, зложеного в вигляді довгого шалика, в котрім молода ходила до шлюбу і досі мала на шиї". (Мат. у етн. НТШ, XVIII, ст. 27—28).

БАЛКАНІЗАЦІЯ — розподіл більшої території на дрібні держави, які, ворогуючи між собою, створюють стан неспокою в великій частині світу. Цей вираз політичної термінології виник після того, як балканські народи — серби, болгари, румуни, македонці, греки — звільнившися від турецької окупації і потворивши самостійні держави, зробили з Балканського півострову в другій половині XIX та в початку XX ст. осередок міжнародніх інтриг та конфліктів, що давав дуже багато клопотів дипломатам великих держав.

Після російської революції 1917 р. вороги усамостійнення України вживали аргументу "балканізації" в своїй протиукраїнській пропаганді перед европейською громадською думкою, і та сприймала цю пропаганду за щиру правду, забуваючи, чи не добачаючи, що Україна, ставши самостійною державою, не тільки не "збалканізувала б" Европи, як твердили єдінонеделімовці, але, навпаки, своїм розміром, силою і численністю населення внесла б необхідний елемент рівноваги сил супроти загроз імперіялістичної Москви та "Дранг нах Остен" Німеччини.

БАЛЮЗ ЖАК — французький дипломат, який в 1704 р. відвідав Батурин і залишив опис своєї зустрічі з гетьманом Мазепою:

"Він дуже поважаний у козацькій країні, де народ загалом свободолюбний і гордий, мало любить тих, що ним володіють. Привернув Мазепа козаків до себе твердою владою і великою военною відвагою... Розмова з цим володарем дуже приємна; він має великий досвід у політиці і, у протилежність до москалів, слідкує і знає, що діється в чужоземних країнах. Він показував мені збірку зброї, одну з найкращих, що я бачив у житті, а також добірну бібліотеку, де на кожному кроці видно латинські книжки".

Балюз розмовляв з гетьманом латинською мовою, якою Мазепа говорив дуже гарно:

"Мова його взагалі добірна і чепурна, — правда, як розмовляє, бо він більше любить мовчати і слухати інших. При його дворі два лікарі — німці, з якими Мазепа розмовляє їх мовою, а з італійськими майстрами, яких є кілька в гетьманській резиденції, говорив італійською мовою. Я розмовляв із господарем України латинською мовою, бо він запевняв мене, що не добре володіє французькою мовою, хоч у молодих літах відвідав був Париж і південну Францію, був навіть на прийнятті в Люврі, коли святкували Піренейський мир (1659). Не знаю тільки, чи в цьому твердженні нема якоїсь особливої причини, бо я сам бачив у нього газети французькі і голляндські".

БАЛЬЗАК ОНОРЕ (1799—1850) — славний французький письменник, що в роках 1847—1850 проживав в Україні, в селі Верхівні на Київщині, куди привела його любов до графині Єви Ганської (Ржевуської), з якою він одружився в Бердичеві 13-го березня 1850 р., за кілька місяців перед смертю.

Хоч дивився Бальзак на Україну очима польських дідичів-поміщиків та московських урядовців, все ж не міг не захопитися багатством української землі:

"Не можна собі уявити просторів та врожаю на цих землях, — писав він в одному листі, — їх ніколи не гноять і все ж на них щороку сіють жито..."

В іншому листі він теж писав:
"Ви приїдете в Україну, цей рай земний, де я запримітив уже 77 способів приготовляти хліб, що дає високе поняття про винахідливість населення в комбінуванні найпростіших речей..."

Про мистецькі здібності українського народу він теж писав, захоплюючись одним ковалем, "що виробляє з заліза чудові речі" і що може зробити будьякий орнамент, який би багатий він не був, також із золота і срібла.

Про Київ Бальзак писав:

"Я бачив північний Рим, місто православія, з 300 церквами, багатствами Лаври, св Софії, степів. Цікаво побачити. Маємо тут цікавий союз розкошу й мізерії".

На жаль, Бальзак не відмітив, що розкош була спадком славної минувшини України, а мізерія — наслідок московського панування.

БАЛЬЗАМУВАННЯ — хемічний процес, яким люди намагалися зберегти тіла людей та тварин після смерти від розкладу.

У Біблії читаємо, що коли помер патріярх Яків, "повелів Йосиф слугам — лікарям своїм бальзамувати панотця свого. І набальзамували лікарі Ізраїля (себто Якова). І сповнилось йому 40 день, бо стільки день рахують про тих, що набальзамували, і плакавсь по йому Єгипет 70 день..."

Також, коли помер Йосиф, "набальзамували вони його та положили в труну в Єгипті."

Давній грецький історик Геродот, залишив нам опис того, як відбувалося бальзамування: бальзамувальники-фахівці, що практикували це

своє вміння спадково від батька до сина, забирали тіло до себе. Закривленим залізним струментом вибирали через ніс мозок із голови і заливали голову сильним лугом, щоб роз'їв і вичистив те, що ще там залишилося. Потім кам'яним ножем (що вказує на старовинність обряду) розтинали з боку живіт і вибирали кишки та легені, та заповнювали живіт ріжними пахощами і міррою, корицею, тощо, але не ладаном. Потім зашивали отвір і солили тіло, вкриваючи його густим шаром соли на 70 днів. Тоді мили його і завивали в довгі бинди з тонкого полотна, просякненого гумою. Отак спрепароване, чи забальзамоване, тіло звемо ми звичайно МУМІЄЮ.

Єгипетські мумії збереглися непорушні до наших днів, проіснувавши деякі з них не менше 5.000 років. Москалі захотіли й собі увіковічнити Леніна, і, забальзамувавши труп, поклали його в мавзолею на Красній Площі. Але вже через кілька років, прийшлося той труп викинути й заступити його великою лялькою з спеціяльної плястичної маси, що дуже наподібнює тіло й вигляд Леніна.

БАНДУРА — український національний музичний інструмент, що був особливо поширений в Україні за козацьких часів. Гетьман Іван Мазепа теж грав на бандурі, і багато козацьких старшин хизувалося своїм умінням грати на цьому струменті, що міг мати від 12 аж до 30 струн. За часів русифікації та загального занепаду української культури в XVIII та XIX ст. бандура покинула вищі кола українського суспільства, але затрималася в руках небагатьох талановитих співаків-бандуристів із простого народу. З відродженням українського національного життя відроджується і гра на бандурі. Зростає число не тільки окремих бандуристів, і то переважно серед інтелігенції (Гнат Хоткевич, Ємець, М. Теліга і ін.), але формуються й великі капели бандуристів, що викликають справжнє захоплення мистецьким виконанням української музики. Особливої згадки заслуговує капеля бандуристів Китастого—Божика, що звернула на себе увагу найкращих знавців музики західнього світу, які відзначили, що бандура, незнаний досі український музичний інструмент, відкриває світові цілком нову музичну сторінку, що вражає своїм багатством і оригінальністю

БАНУЛЕСКО-БАДОНІ ГАВРИЇЛ — молдаванин, митрополит київський. З приводу його призначення на київського митрополита проф. Б. Крупницький у виданні "Віра і Знання" (Н.-Йорк, 1954, I, ст. 67) пише:

"Зі вступом Катерини II на російський престол, прийшла остаточна ліквідація особливостей Української Православної Церкви, як і всього, що ще залишилося від колишньої автономної державности. Цариця, що ненавиділа Україну і українців, рішила раз на завжди покінчити з українським сепаратизмом, де б він не зустрічався. Указом 1785 року було секуляризовано манастирські й церковні маєтки, чим знищувалася матеріяльна база існування Церкви і тих численних культурних установ, що від неї залежали. На чолі Церкви поставлено було слухняних виконавців царської волі. Церква перейшла в останню фазу існування (перед революцією 1917 р.) — централізації і денаціоналізації, і, **як ознака часу на переломі XVIII—XIX вв.** на чолі київської катедри вже з'являється **чужинець-молдованин Гавриїл Банулеско-Бадоні.** Знищення Української Церкви, позбавлення її національних особливостей іде в парі з знищенням української державности..."

БАНЬКА МИЛЯНА, або **БАНЬКА НА ВОДІ** — український символ скороминучости, нетривалости людського життя: "чоловік на світі, — як банька на воді: банька — мик, а чоловік — фік!" (Ів. Франко: "Приповідки", III, 317).

БАПТИСТИ — сектанти, які вважають, що хрестити можна тільки дорослих. Перша громада баптистів виникла в Англії десь коло 1646 року. В Україні першим баптистом був Іван Онищенко, кріпак із села Основи на Херсонщині (нар. 1815 р.), який в 1852 р. поклав початок баптистському рухові в Росії. Невважаючи на те, що основником руху був українець, першу скрипку серед баптистів довгий час грали москалі, які навіть забороняли вживати на зборах баптистів українську мову. У 1918 р. відбувся перший всеукраїнський баптистський з'їзд у Києві і зорганізувався Всеукраїнський Союз Християн-Баптистів. Баптистський рух поширений і серед українських емігрантів, особливо Канади і США, але й тут приходиться їм змагатися проти намагань москалів тримати їх у своїх руках. З приводу святкування 100-літнього ювілею баптистського руху, голова Українського Євангельсько-Баптистського Братства в Вінніпегу (Канада) п. Кіндрат, писав:

"Братство має на руках важливі дані, які москалі намагаються вирвати й заперечити. Хотіли зупинити Братство в задумі відзначити сторічний ювілей руху, — твердять, що росіянин Нікіта Воронін, крамар у Тифлісі, скорше прийняв хрещення, ніж Іван Онищенко. ... Саботують українців, де тільки можуть. Але конче треба визволитися вже від тої московщини і стати вільними людьми, а то вони все хочуть бути вищими опікунами і чіпляються, як можуть, щоб зупинити рух український. Господь кличе нас і наш народ на свободу, і ми це робимо..."

Шукаючи шляху до Бога, можемо ми помилятися і відходити від справжнього шляху спасіння, і за ці помилки відповідатиме кож-

ний перед Судом Божим, — але одне ясно і безперечно, що тих шляхів до Бога можемо ми шукати тільки в лоні свого народу, серед якого з волі Божої ми народилися і якому, з Його волі, служити мусимо...

БАР — каварня XX століття, яка відрізняється від каварні XIX ст. своїм "динамізмом": споживання кави і всіляких трунків відбувається не за столиками, а стоячки перед прилавком. Людина XX століття не має часу висиджувати довго по каварнях, але потребує постійного штучного підсилювання енергії чи збуджування апетиту. Звідси — поширення барів, де людина за кілька хвилин може спожити філіжанку кави, чи чарку якого "аперетиву". Дійсно від того споживання енергія підноситься, бо стінки кров'яних жилок мозку тимчасово паралізуються і залишають у мозку більшу кількість крови і тим спричинюють ненормальне піднесення його діяльности. Але за цим піднесенням приходить невідмінно реакція, упадок сил і інтелектуальний маразм, який примушує знову бігти чимскоріш до бару. Тому бари завжди переповнені, хоч кожна людина залишається в них лише короткий час. Але людина швидко зношується і втрачає свою фізичну й інтелектуальну плідність. Серце надто рано відмовляється працювати... Не витримує завеликого "динамізму".

БАРАН — український символ завзятости: "Ходить, як овечка, а буцькає, як баран" — кажуть про сумирну, але завзяту людину (Ів. Франко: "Приповідки", II, 466).

БАРАНОВИЧ ЛАЗАР (1593—1694), професор і ректор київської колегії, від 1659 р. архиепископ чернігівський. Людина великого і широкого знання, створив навкруги своєї друкарні в Чернігові видатне видавниче життя, зібравши навкруги себе найкращі культурні й мистецькі сили тих часів. Залишив по собі збірки церковних проповідей "Меч Духовний" (1666 р.) і "Труби словес проповідних" (1674 р.), полемічну книжку проти католицького богослова Павла Бойми "Нова мяра старей вяри" (польською мовою) та величезні фоліянти віршів "Лютня Аполлінова" (1671 р.), в яких виявив, як висловився акад. С. Єфремов, "велику охоту до віршування, але малий до того хист". Таких віршувальників маємо й тепер досить!

Владика Лазар належав до тих, що вже почали були протоптувати стежку на північ і спряли культурному об'єдинительству з Москвою, що в свою чергу приводило до об'єдинительства політичного. Проте в своїх відносинах із царським урядом він ще намагався відстоювати старожитні вольності України: "Ми, вибивши ляхів з України, — писав він цареві Олексієві Михайловичу, — доброхотне, православні суще, православному монарсі піддалися, **хотячи на вольностях наших козацьких древніх** під православним монархою жити". Але Москва до щенту розбила ці ілюзії про можливість вільного життя під її "протекцією".

БАРАНОВСЬКИЙ ЯРОСЛАВ (1906-1943), — бойовик УВО, засуджений польським судом 1926 року. З 1930 р. закордоном, референт зв'язку ОУН із Галичиною. Голова ЦЕСУСу з 1933 по 1939 р. З 1933 р. секретар ПУН. В останніх роках життя полк. Є. Коновальця його найближчий довірений співробітник. Людина високого патріотизму, самовідданої праці, незвичайно смілива, тверда й витривала в виконуванні своїх громадських обов'язків, до яких була дуже чуйна. Загинув у Львові від кулі підісланого невідомого убивці.

БАРВІНОК — гарненька скромненька квітка блакитного кольору з гладким темнозеленим листям. Вона зробилася в українського народу улюбленішою рослиною, що, разом із васильками, супроводить життя людини від самого народження аж до смерти, набираючи особливого значення в кульмінаційний момент весільної урочистости.

Неплідні жінки, щоб мати діти, пили в нас відвар із барвінку (Мат. укр. етн. НТШ, VIII, 117). На хрестинах теж роздавано барвінок — "щоб дитина була здорова" (там же, ст. 58).

Садження та ночування в барвінку в українських піснях символізує кохання:

Ой, там на горі фіялойки заквітли,
Всі гори з долинами закрили.
Там тудой Маруся ходила,
Зелений барвіночок садила.
За нею батейко тихойко:
— Сади, сади. Марусю, низойка!
—Не ходи, мій батеньку, за мною,
Не люба мені бесіда з тобою;
Ой, ходи ж ти. мій Івасю, за мною,
Люба мені бесіда з тобою.
(Чубинський, "Праці...", IV, 168).

Такий же символічний змисл має й вираз "барвінок рвати":

Пусти ж мене. мати, барвіночку рвати,
А вже ж наші воріженьки полягали спати.
(Метлинський, "Нар. Южнор. Пєсні", 268)

Нерідко барвінок символізує не тільки кохання, але й самого коханого (ніколи — коханої!):

Зелений мій барвіночку, чом не рано цвітеш?
Ти ж мій милий, чорнобривий, не по правді живеш.

Або:

Ой, хрещатий барвіночку, розстеляйся низько,
А ти милий, чорнобривий, пригортайся близько.

В українському весіллі барвінок відогравав величезну ролю, бо з барвінку робили вінки для молодих, а головно для молодої (для молодого робили тільки "квітку"). У карпатських бойків сам акт збирання барвінку для тих вінків зробився окремою церемонією, якою починався весільний ритуал: у супроводі музик свашка та дружка йшли в садок, несучи хліб із застромленим у нім ножем та повішеним на нім замком. Якщо в молодої не було садка, йшли до сусідів і тоді брали з собою ще й горілку та хліб. Привітавши піснею садок, запитували його, які він має квіти. Сад (устами тих же співачок) відповідав, що він має три рослини: барвінок, щоб сплести вінок, часник, щоб його оздобити (служив проти зурочення), і васильки, щоб заквітчати косу, як молода йтиме од церкви брати шлюб. Дружка рвала барвінок, і тоді вся делегація відходила, співаючи, щоб сад не жалував за зірваним барвінком, бо ж у нього залишається молода господиня, що поливатиме нові паростки (Хв. Вовк: "Студії...", ст. 237). (Див : ВІНКОПЛЕТИНИ):

У зв'язку з цим обрядом стоїть відмінне від попереднього символічне значення виразу "рвати барвінок", що в цьому випадку означає — готуватися до весілля:

Ой вийду я на гороньку,
Погляну на долиноньку:
Рвуть дівочки барвіночки
У неділю на віночки...

Чепляли барвінок і на шаблю світилки — тут він символізував душевну приязнь та прихильність (Литвинова в Мат. укр. етн НТШ, III).

Коли хто вмирав без шлюбу, похорон набирав значення посмертного весілля і барвінок знову таки на ньому невідмінно фігурував:

"Як умер ще не жонатий, або не віддана, то прив'язують до хреста барвінку" (Етн. Зб. НТШ, XXXII, 229).

Садили барвінок і на гробках, але й тут думка в'язалася з весіллям та коханням:

Викопай же мені глибоку могилу,
Посади в головах червону калину,
А в ніженьках хрещатий барвінок
Ой, як будеш ти сина женити,
Прийдеш до мене калини ломити,
Ой, як будеш дочку оддавати,
Прийдеш до мене барвіночку рвати

(Чубинський, V, ст. 632).

Був барвінок і символом дівочої чистоти, що мусіла бути дотримувана до весілля. Тому дівчина, що втратила до весілля свою чистоту, втрачала й барвінок, бо не вдягала вінка:

Та й заплачеш, дівчинонько в перший понеділок,
Як здіймуть тобі з головоньки хрещатий барвінок...

В такому розумінні вживається в весільних піснях подяка батькові молодої, що зумів належно виховати свою дочку:

Спасибі тобі, сваточку,
За твою кудряву м'яточку,
За хрещатий барвіночок...

(Чубинський, V., 474).

Епітет "хрещатий" тісно пов'язаний з барвінком, бо він стелиться на всі боки навхрест. Щоб він був "хрещатий", поростн його збирають і присипають землею (Милорадович в "Кіев. Стар.", 1903 р., II, ст. 182).

Вживалося барвінок і як символ рясности: "Роди, Боже, синам жито, густе, як барвінок".

(Чубинський, V, 875).

БАРІ — університетське місто на півдні Італії з портом на Адріятику. Тут переховуються з 1087 року мощі св. Миколая Мірлікійського, — давня мета численних паломництв із України.

БАРОК — мистецький стиль XVII—XVIII вв., що в застосуванні українських мистців набрав особливих характерних рис, головно в церковному будівництві, яке за часів гетьмана Івана Мазепи, осягло величезного розмаху і витворило специфічні форми українського чи козацького бароку.

"Шість церков Мазепиної фондації, зображених на панегіричному "тезисі" Мигури з 1701 року, — писав мистецтвознавець М. Голубець, — стоять перед нами, як низка творів не тільки одної доби, але й одного різко очеркненого стилю. У протилежність до ренесансу, який за виїмком Львова (Трисвятительська каплиця Успенської церкви) не здобувся на щасливішу синтезу занесених з чужини елементів із місцевими конструктивно-декоративними традиціями, будівництво бароку знайшло в Україні виїмково пригожий грунт для такої синтези форм. Конструкція українських дерев'яних церков і світських будівель, як не можна краще, надавалася до перенесення її в камінь і в цеглу... Тому-то з половини XVII віку починає покриватися Україна церквами, які конструктивно належать до місцевої дерев'яної архітектури, а тільки їх декорації стін і форми бань свідчать про західньо-європейський вплив..." ("Діло, 8/4 1932).

Не треба думати, що бароковий стиль відбився у нас тільки в будівництві, — ні, його ми відчуваємо і в малярстві, і в різьбарстві, і в літературі і зовнішньому оформленні книг і, зрештою, в самому підході до життя, що не

хоче вкладатися в зрівноважені форми, а шукає повного вияву сил і можливостей в ріжних пригодах. Дуже влучну характеристику всієї барокової культури дав проф. Дм. Чижевський в своїй "Історії Української Літератури" (1942 р.).

"... Культура бароку, не відмовляючись від досягнень доби ренесансу, повертається в багатьох пунктах до середньовічних змісту і форми: замість прозорої гармонійности ренесансу, зустрічаємо в бароку таку саму **скомплікованну різноманітність**, як у готиці; замість антропоцентризму, ставлення людини в центр усього в ренесансі, зустрічаємо в бароку **виразний зворот до теоцентризму**, до уділення центрального місця знову Богові, як у середньовіччі; замість світського характеру культури ренесансу, бачимо в часи бароку **релігійну закраску всієї культури**, знову як у середньовіччі... Але в дечому переймає барок і спадщину ренесансу: зокрема він цілком приймає **відродження античної культури**; він, щоправда, цю культуру розуміє інакше, ніж ренесанс, та робить спробу **сполучити античність із християнством**; барок не відмовляється і від тієї уваги, яку ренесанс звернув був на **природу**, лише ця природа для нього важлива головно, як шлях до Бога; барок не відкидає навіть і **культу "сильної людини"**, лише таку "вищу" людину він хоче виховати та й дійсно виховує **для служби Богові**.

"Але те, що своєрідне в культурі, а зокрема в мистецтві бароку, що надає йому його власний індивідуальний характер, це — **рухливість, "динамізм"** бароку, а в пластичному мистецтві це — **любов до складної кривої лінії** в протилежність до простої лінії та гострого кута чи півкута готики та ренесансу; в літературі та в житті це — **потреба руху**, зміни, мандрівки, трагічного напруження та катастрофи, пристрасть до сміливих комбінацій, до авантур; в природі барок знаходить не стільки статику та гармонію, як напруження, боротьбу, рух...

"Зі своєрідними рисами бароку зв'язані й ті небезпеки, що загрожують бароковій культурі та зокрема бароковому мистецтву: це часом **завелика перевага зовнішнього над внутрішнім, чиста декоративність**, за якою зникає або відходить на другий плян глибший внутрішній зміст; ще небезпечніше намагання перебільшити, підвищити всяке напруження, всяку протилежність, все вразливе, дивне, чудне, — це приводить барок до надмірного любування в мистецькій г р і , в мистецьких поетичних іграшках, у чудернацтві, в оригінальності, а то й в оригінальничанні; твори бароку часто переобтяжені, переповнені формальними елементами..."

БАРСЬКИЙ ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ (1701—1747) — визначний український мандрівник і вчений, що залишив по собі незакінчену дуже цікаву працю — записки і спогади про його мандрування.

Одержав він свою освіту в Київській Академії за ректорства Теофана Прокоповича і добре вивчив тут латинську мову. 20 липня 1723 року залишив він Київ і вибрався до Львова, де пробув до весни 1724 р., користаючи з опіки єпископа Львівського (уніятського) Афанасія Шептицького). Звідци він вибрався пішки через усю Галичину, Закарпаття, Мадярщину, Австрію, Італію до Риму, де побував на прийнятті — і навіть на обіді — у самого папи. З Риму Барський вирушив на острів Корфу, а потім до Афонського манастиря. У 1726 р. він відвідав Єрусалим. У 1727 р. — острів Кіпр, а потім Єгипет. У 1728 р. Василь Барський переходить усю кам'янисту Арабію, Сінай і Суез. У рр. 1729—30 знову відвідує Єрусалим, Сирію і частину Єгипту. У рр. 1731—32 він побував на всіх островах архипелагу Егейського моря. У рр. 1733—34 Барський жив при дворі Антіохійського патріярха в Дамаску і прийняв тут чернецтво 1-го січня 1734 року. У рр. 1735—36 він знову відвідує Кіпр, а в 1737 р. переїздить на острів Патмос, де вступає до грецької школи. Тут вивчає не тільки грецьку мову, а й філософію та богословіє у відомого вченого богослова грецького архиєпископа Макарія. У 1743 р. Барський побував у Царгороді, а потім вдруге на Афоні, де перший звернув увагу на культурно-археологічні цінності Афону, і докладно описав їх в свойому щоденнику. Закінчивши тут свою працю, він вибирається додому, але в Царгороді ледве рятується від російського посла Неклюдова, що хоче його арештувати й закувати в кайдани. Зрештою, великому вченому дозволено — "чесно повернутися додому", і він, знову пішки, через Румунію, Болгарію і Молдавію добивається, після 24 років мандрівки, 5 вересня 1747 року до рідного Києва. Але, проживши у хаті своєї матері, яка ледве пізнала сина в "ученому грекові", тільки 35 днів, помер. Ховали його з великими почестями: дзвонили по ньому в усіх київських церквах, службу по ньому відправив сам митрополит у сослуженні архимандрита Києво-Печерської Лаври, і тіло його поклали в Братському манастирі, поблизу вівтаря Академічної церкви. Але церкву, яку будував гетьман Ів. Мазепа, розібрали московські вандали в 1935 р., і від могили Барського не залишилося й сліду.

Дослідник культурної історії України професор В. Січинський в статті, написаній з приводу 200-ліття з дня смерти Василя Григоровича Барського писав:

"Нам ще досі невідомо, яку саме місію виконував Василь Барський з доручення своїх

земляків. Не треба забувати, що в давні часи побожні мандрівники та мистці дуже часто виконували дуже важні політичні місії або були зв'язковими у політичній діяльності провідних верств громадянства. Вже сам факт переслідування російською владою Василя Барського кидає цікаве світло на особу мандрівника. Були це помазепинські часи, коли провідні українські верстви не могли помиритися з втраченням своєї державности та вживали ріжних заходів дипломатичних та пропагандивних, щоб зацікавити своїх сусідів і ввесь культурний світ українським питанням. Вийшов Вас. Барський (що прозивався також "Плака" і "Альбов"), з Києва безпосередньо після трагічного кінця гетьманування Павла Полуботка... За кордоном перебував тоді Пилип Орлик, що жив у Солуні з рр. 1722—1734 та мав зв'язки з Царгородом, головним на той час центром дипломатичної боротьби та політичних комбінацій для всієї Східньої Европи і Близького Сходу. Що там панували відмінні від російських плянів погляди вказує хоч би свідоцтво тодішнього французького представника в Царгороді Ферієля, який писав:

"Козаки — не природні підданці царя, вони тільки погодилися ніби під його протекцію, і ніхто не може обвинувачувати їх за те, що, бачучи, як нищать їх вільності, вони підняли повстання..."

БАРСЬКИЙ ІВАН (1713—1785) — брат Василя Григоровича Барського, київський архітект, один із найяскравіших будівничих козацького бароко, творець архітектурного вигляду Києва XVIII ст. Його творчості належали — Самсонів колодязь на Подолі, ворота Кирилівського манастиря, Кирилівська церква—дзвіниця, дзвіниця церкви в Козельці, чернечі келії Межигородського манастиря, Покровська церква на Подолі в Києві та дзвіниця Успенського собору там же. Більшість цих побудовань знищили московські вандали.

БАСАРАБ ОЛЬГА (1889—1924) — героїня визвольної боротьби Зах. України проти польської окупації, замучена поляками в тюрмі вночі з 12 на 13 лютого 1924 року. Героїзм і самопосвята Ольги Басараб полягають в тому, що вона м о г л а уникнути мук і смерти, назвавши бодай одне прізвище зв'язаних з нею українських революціонерів. Але вона не назвала ні одного... Приклад незвичайної сили духа, якій може позаздрити не один мужчина...

БАТІГ — оселя над Богом у Брацлавщині, де Богдан Хмельницький, разом із татарами, знищив 2 червня 1652 року польське військо під проводом Мартина Каліновского, що тут і поляг. В наслідок цієї перемоги, відпала Білоцерківська, невигідна українцям угода, і козацькі військa зайняли всю Брацлавщину.

БАТІГ — прилад, щоб бити й гнати худобу.

У повсякденному житті українського народу удар людини батогом уважався за велике безчестя, і "Руська Правда", карний кодекс князівської доби, клясифікував удар батогом за найвищу образу, за яку ударений міг навіть убити напасника тут же, на місці.

Натомість в урочистих моментах життя, зв'язаних із народніми обрядами, що відбивали давні релігійні вірування українського народу, удар батогом не мав у собі нічого образливого, а навпаки був навіть побажаний. Так, у гуцулів, молодий, виходячи після вінчання з церкви, бив молоду батогом злегка по спині. Призабувши давнє значення цього звичаю, народ так його пояснював: молодий б'є молоду при виході з церкви щоб ніколи її пізніше не бити (Хв. Вовк, "Студії", 256).

Але такі обрядові удари батогом практикувалися не тільки в українців, але в усіх слов'янських та інших індоевропейських народів. Проф. Сумцов дав справжнє пояснення цього обряду. Він знаходив аналогію биття батогом з обрядовим биттям люперків у старовинному Римі, під час свята Люперкалій на честь бога Пана, що мало сприяти родючості жінок, та з медоносними богами Асвінів, індуських символів ранньої та вечірньої роси, що сприяли плодючості нив. (Вовк, ст. 281). Нагадаємо тут і батіг Іллі, що ходить по полю, носить пугу житяну —

"Куди махне, жито росте,
Жито-пшениця, всяка пашниця..."

Був батіг і атрибутом дружка на весіллі.

Цей дружковий батіг прикрашався, особливо у бойків у Галичині, стрічками та дзвіночками. Дружко, що був розпорядником весілля і заступником молодого, коли молоді одержували благословення від батьків, тричі бив батогом по дверях, потім клав його на порозі, а молоді, виходячи з хати, мусіли через нього переступити. Сам дружко теж переступав через поріг, виходячи з сінешніх дверей (Вовк, ст. 252).

У цьому обряді батіг відігравав охоронну, чи очисну, ролю супроти нечистої сили, зуроченя, тощо. На це вказує також, між іншим, звичай прикрашати батіг дзвіночками, яких звук, як вірили, проганяє нечисту силу.

Що батіг за давніми віруваннями, руйнує чари, це видно і з іншого народнього звичаю: якщо дівчата, під Андрія, набравши води в рот, щоб пекти балабушки (див. АНДРІЯ), зустрічали чоловіка з батогом, вони випльовували воду і верталися до криниці, бо перша вода, мовляв, через зустріч, втратила свою силу. (Ястребов: "Летопис", III,97).

У давній ведійській (індуській), а потім і в грецькій мітології батіг був атрибутом богів-громовиків, що батогом, себто блискавкою, підганяли хмари. Тому ми бачимо пугу і в руках нашого громовика — св. Іллі, що заступив Перуна. Цікаво, що і в Китаю вважають блискавку за батіг громовика (А. Крапп: "Походження мітів", 1938, ст. 171).

В українських народніх віруваннях блискавка — зброя Бога та святих громовиків проти нечистої сили. Звідти й обрядовий удар батогом міг набрати символічного значення удару блискавки в нечисту силу.

БАТУРИН — столиця України при гетьманах Многогрішному, Самойловичеві й Іванові Мазепі в рр. 1669—1708. Завдяки зраді якогось нікчемника, що показав москалям потаємні підземні ходи, улюбленець Петра І-го, князь Ол. Меньшіков, невважаючи на геройську оборону невеличкої залоги під командуванням полк. Чечеля, опанував у 1708 р. гетьманську столицю і **винищив не тільки всю залогу, але й все її населення, включно з маленькими дітьми.** Мазепа наспів із допомогою надто пізно: знайшов тільки руїни, попелища та гори трупів, залляті кров'ю. Річкою Соймом пливли трупи замучених москалями людей, прив'язані до дошок, щоб населення бачило, — як Москва карає "зрадників". Жорстокість і терор все були зброєю Москви чи за царя Петра, чи за Сталіна, однаково. Сучасник тих жахливих батуринських днів оповідає, що людей, запідозрених у прихильності до Мазепи "вишукували по домах і віддавали на страшні муки: колесували, четвертували, вбивали на палі, а вже зовсім за іграшку вважалося вішати й рубати голови. Муками примушували до того, що люди, непричасні до справи, признавали себе винними, а потім уже їх карали смертю..."

І чим ті білі москалі відріжняються від теперішніх червоних?!

"І зрада, знов ганебна зрада,
Таємний вхід вказала москалям, —
Вони ввірвались диким стадом,
Вдираються у Божий храм...
З ікон здирають срібло, злато,
Вбивають навіть і дітей.
І за халяву — діяманти
І жмені золотих речей.
Горить Батурин... Все живе
Потяте, вирізане, вбите...
Лише рудий вогонь несе
Свої жалі похмурим висям,
І край сусіднього села
Багряним димом застеля..."

(Юрій Дараган)

Гетьман Кирило Розумовський намагався відбудувати Батурин і вибудував там свою грегарну палату, але... не довго він гетьманував: Катерина II примусила зректися останнього гетьмана, бо мала твердий намір, як і всі її пізніші наступники, зробити з України — звичайнісіньку собі московську провінцію. Тим то й Шевченко писав про Петра та Катерину:

Тепер же я знаю:
Це той Первий, що розпинав
Нашу Україну.
А Вторая доконала
Вдову-сиротину...

("Сон". 8. 7. 1844)

Про Батурин цікаву повість цієї назви написав Богдан Лепкий.

БАТЬКИ (БАТЬКО - МАТИ). — Господь наказав через Мойсея: "Шануй батька й матір..." І український народ довго й вірно виконував цей заповіт Божий. Шанування батька-матері так сильно було вкоренилося в нашому народі, що ніякий син, чи донька ніколи були б давніше не звернулися до них інакше, як із шановливим "ви", ніколи на "ти", як то завжди водилося на Московщині.

В старовинній думі козацькій про Олексія Поповича страшну бурю на морі приписується Олексієві, гріхам його, **що він "отця і матір поругав"**, або: "Як із двора з'їжджав, то свого отця і матір в груди поторкав", або просто виїхав здому, не попрощавшись із батьками, і тим їх зневажив.

І в колядці Мати Божа каже своєму Синові:

Оддай, Синку, райські ключі
Рай і пекло одімкнути,
Всі праведні випустити душі
Тільки одної не випускати:
Одна душа та не огрішилася,
Отця-матір та й налаяла,
Вона й не налаяла, **тільки подумала...**

Тільки подумала зле на батька-матір і за те вже, на думку українського народу, нема їй прощення!

Був час, коли на Чорномор'ї всі моральні обов'язки обмежувалися до двох:

"Бога бійся та родителя — два предмети" (Етн. Зб. НТШ, I, ст. 15).

В іншій приповідці, записаній в протилежній частині України, себто в Галичині, теж стверджується:

"Якби я ся вирік тата-мами, мене б ся Бог вирік". (Ів. Франко: "Приповідки" I, 186).

Не дармо ж і в таких поширених піснях про Правду й Кривду співається:

Та тільки ж у світі правди,

Що рідний отець та мати...

На жаль, перше царська Росія своєю салдатчиною і взагалі обмосковленням, почала руйнувати в Україні давню мораль, давню шану до батька-матері, прищеплюючи питоменну москалям грубість, і тому й пізніші наші колядки, описуючи гріховний стан світу вже завважують, що "нині не так люди поводяться, як було з первовіку":

Ой, син на вітця руку здіймає...
Донька на матір гнів підіймає...
Сестра на сестру чарів шукає...
Сусід сусіда хліба збавляє...

А потім червона Москва з усіх сил заходилася руйнувати в Україні давню шану до батька-матері, наказуючи дітям по школах стежити за батьками та, щось запримітивши, доносити негайно на них у поліцію. Коли ж одного такого підлого донощика — Павлика Морозова — було забито, зроблено з нього героя, понаставлювано йому по всіх усюдах пам'ятників і вказувано всім дітям, як найкращий приклад до наслідування!

Скільки родин у той спосіб поруйновано, скільки трагедій у тому совєтському "раю" через це дитяче донощицтво пережито, скільки дитячих душ безповоротно в болото морального занепаду кинено!

БАТЬКІВЩИНА — одна з найцінніших духових вартостей людини, боронячи яку, людина здіймається до вершків подивугідного героїзму, а втративши яку, людина почуває себе ніби без ґрунту під ногами і або намагається всіма силами її знову віднайти, або духово порожніє і морально занепадає...

Любов до Батьківщини — одне з кращих людських почувань. Як і кожне почування, воно в одної людини більше, в другої менше розвинене, але рідко трапляються такі виродки, в котрих його зовсім би не було, як рідко трапляються виродки, що в них не було б почування любови до батька-матері. Ще Сократ, великий грецький філософ, що вмер несправедливо засуджений на кару смерти, казав перед смертю свему учневі Крітонові:

— Батьківщина — більша за батька й матір. Яка б не була вона до нас несправедлива, треба зносити цю несправедливість...

Правда, чимало черствих матеріялістів твердять, що "Батьківщина там, де нам краще", — але нормально розвинені люди знають, що справді гідно жити й розвиватися можуть вони тільки в моральній атмосфері своєї Батьківщини, і тому, навіть знайшовшись на чужині, намагаються вони витворити навкруги себе моральну атмосферу Батьківщини, творячи національні чи "земляцькі" організації та товариства.

Навіть московські большевики, перейняті матеріялістичними доктринами, що заперечують всякі духові вартості, як "буржуазні забобони", проголосивши перше устами Сталіна, що "пролетарі ніколи не мали батьківщини і не можуть її мати", вважали потрібним виправити цей свій погляд і устами Бухаріна проголосити на партійному з'їзді 1927 року:

"Це лише в імперіялістичну війну заперечувалась потреба оборони батьківщини, але для пролетарських республік оборона рідного краю, навпаки, **перший обов'язок** пролетарських партій". ("Правда", 22/6. 1927). Сталін пізніше розстріляв Бухаріна, але його тезу про пролетарську батьківщину широко використав у так зв. "вітчизняній" війні проти німців.

Ісус Христос любив свою батьківщину і волів працювати серед народу, в якому народився. Посилаючи Апостолів на проповідь, заповідав їм, кажучи:

— Не йдіть на дорогу поган і в місто Самарян не входіть; а краще йдіть до загублених овець дому Ізраїля. (Мат. X, 5—6).

І коли одна жінка з хананейського народу приступила до Нього і благала оздоровити її біснувату дочку, Ісус — "не промовив до неї ні слова. І приступили до Нього Його учні, молили Його, кажучи: "Відпусти її, бо кричить у слід за нами". А він у відповідь: — "Мене післано тільки до погиблих овець Ізраеля." Та вона, наблизившись, припала Йому до ніг і благала: "Господи, поможи мені!" Він же озвавшись, сказав: "Не годиться відняти хліба дітям і кинути щенятам" (Мат. XV, 23—26). Правда, велика віра тієї хананеянки осягла свого, і Христос оздоровив її дочку, але засаду висловлено ясно: **кожний мусить дбати в першу черґу про власний народ, про власну Батьківщину**, бо найкращі осяги приходять там, де всі сили й здатності скеровуються в добре відоме нам оточення, що нам його присудила воля Божа: Батьківщину, як і матір, мусимо ми приймати, як нам приходить. І хоч іноді, вже виросши, знаходимо ми в нашої матері ті чи інші недоліки, і боліємо ними, та тільки підла людина соромиться своєї матері, чи відмовляється від неї.

БАХМАТ — низький, присадкуватий, незвичайно витривалий кінь, яким користувалися татари в своїх наїздах на Україну. Мав довгу гриву і довгий хвіст.

БАХМУТКА — сіль з Бахмута. Про неї згадує Котляревський в "Енеїді". Звали її також ЛЬОДЯНКОЮ, бо мала вигляд льоду.

БАШТА — гранчаста чи кругла оборонна вежа в мурах міста. Дуже добре збереглася одна така башта — так зв. Башта Баторія — в мурах Кам'янця-Подільського. Відома також

"Порохова Башта" в мурах Львова з XVI ст.

Башта в церковній символіці — емблема Богородиці. В "Толковій Псалтирі" з 1697 року, в одному з 12 медальйонів, що оточують образ Божої Матері, знаходиться й башта з написом по-слов'янському — "стовп непорушної віри" і "стовп охорони дівоцтва".

БДЖОЛА — в українського народу символ душевної чистоти — побожности і святости. Бджолу часто називають "Божою Мухою" і вважають за гріх її вбивати. Бджоли ж, знайдені мертвими, або ті, що їх змітається коло вулика весною, треба ховати в землю:

"Залишати мертві бджоли на відкритому місці, — казали на Єлисаветградщині. — не годиться: бджола — чиста тварина, і віск, плід її праці, служить жертвою Богові" (Ястребов у "Кіев. Стар.", 1897, у 65—66). Таке саме вірування записав і Милорадович на Київщині (К. Стар., 1903, 11, 192—201). Звідси й відома загадка: "Летів птах через Божий дах: тут моє діло на вогні горіло" (Номис, 294).

Оповідалося, що перший бджоляний рій виніс св. Зосим (іноді додається до нього і св. Савватій) із раю. В зв'язку з цими оповіданнями на українських пасіках часто можна було побачити образок свв. Зосима і Савватія. І на Лубенщині казали Милорадичеві:

"Добре мати на пасіці образок свв. Зосима й Савватія — вони ж пасічники, з кошиком і намальовані. Зосим варить ситу бджолам і годує їх..." (К. Ст., 1903, 11).

Перебування бджоли в раю, про що маємо вірування і в німців, і в черкесів на Кавказі, вказує на її близькість до Бога, а звідци й її "святість".

Проте, порівняльні досліди вірувань в інших народів указують, що не лише християни так шанували бджолу, і що християнський Бог заступив у тих віруваннях інших давніших богів. Так, якщо в сербів оповідалося, що бджола народилася з рани, яку завдала Ісусові якась недобра жінка на Його хресному шляху, а у чехів, що, коли Христос висів на хресті, бджоли спивали у Нього на чолі кривавий піт страждання, то в індусів ми знаходимо бджолу на чолі бога Крішни, а в давніх греків бджола Мелісса разом із козою Альмальтеєю вигодувала самого бога Зевеса. Містична назва бджоли — Мелісса — служила для визначення жрекинь деяких грецьких святинь, а також тих "чистих душ", що були вже посвячені в ріжні культові містерії. Пітію (пророчицю) в Дельфах теж іноді називали "Дельфійською Бджолою". Особливо ж жриці богині Деметри пишалися назвою "бджіл". Вони навчали, що закон Кори (Персефони, Прозерпіни, Деметриної дочки) був солодкий, як мед. Але ім'я Кори прикладалося й до смерти, бо Кора була богинею підземного світу. З того символіка: смерть солодка, тому, хто, присвятившись Богові не боїться йти на суд.

Пов'язаність бджіл із смертю знаходимо ми і в Плютарха, який, оповідаючи про корабель короля Діона, яким він їхав до Сіцилії, пригадує, що коли на той корабель несподівано упав рій бджіл, то всі прийняли цю подію як зловісний знак; і римський історик Тіт Лівій теж оповідав, що під час другої пунійської війни, рій бджіл сів на дерево, що вкривало намет римського полководця, і теж усі прийняли цю подію за зловісний знак. Одного дня, як оповідав Плютарх, стандарт Брута, убивці Цезаря, що воював проти местників вбитого, був ввесь вкритий бджолами, і цього вистачило, щоб посіяти страх і зневіру серед його вояків.

Під впливом, мабуть, тих давніх вірувань і в нас, наприклад, у селі Ропі, Горличського повіту, говорили:

"Коли сняться бджоли, а особливо в вулику неживі, то має вмерти хтось найближчий в родині" (Етн. Зб. НТШ, XXXII, 203).

В галицькому варіянті відомої пісні про Королевича теж оповідається про сон:

...Що на мій дім бджоли упали,
На подвір'я зоря упала,
А з двора зозуля вилетіла.
Ах, синоньку, мій зятоньку,
Їдь же скоро додомоньку,
Бо бджолоньки — то сльозоньки,
А зоронька — то дитинонька,
А зозуленька — то Марусенька...
— що вмерла при породі.
(Зап. Ю. Отд., II, 53).

В іншій пісні також співається:
Дала-сь мені мати, за високі гори,
Не дала-сь мені більше віна, іно єдні бджоли.
А бджоли ся розлетіли, а я ся лишила,
Щоб мені лиха доленька головку сушила.

У відомій пісні про Бондарівну знаходимо ми цю ж саму символіку:

У пасіці мені бджоли за пасікою оси,

А вже ж тая Бондарівна плаче та голосить.
(Головацький: "Пісні...", III, 305).

У білорусинів збереглася прегарна леґенда про створення бджіл:

"Ішов Спас по Синьому морі і бачить — серед моря камінь. На камені сидить прегарна Діва і плаче: як упаде слізка, так і вилетить бджілка. Спас глянув на Діву, зворушився і сам почав плакати: — "Хай же й моя слізка буде між твоїми". Впала сльоза, вилетіла велика бджола — матка". (Шейн: "Матеріяли", II, 353).

БЕГЕМОТ — мітична страшна звірюка Біблії, символ непогамованої фізичної сили. За апокрифічною книжкою Еноха, бегемот вийде в день Страшного Суду, разом із Левіотаном, пожирати грішників. В книзі Йова про нього сказано, що "махає він хвостом, неначе кедром, а бедра в нього з жил, мов сітка, помотаних. Ноги в нього, як мідяні труби, кості — мов залізні прути. Се — верх діл Божих; тільки Творець може наблизити до нього меча свого..." (Йова, 40, 10—14).

У природознавстві бегемот — друга назва гіпопотама, річного коня.

БЕЗАЛАБЕРНІСТЬ — типова риса московської духовости, яку старанно плекалося за царських часів серед української інтелігенції, як твердив К. Михальчук, відомий український науковець-філолог, член Старої Київської Громади, який в листі до бібліографа М. Комара, писаному десь коло 1908 року, так її характеризував:

"... Інтелектуальна й морально-суспільна безалаберність що доходить часом до **цинізму в негації добровільної дисципліни** для себе в житті і мишленні, а також у непошанівку для чужих звичаїв і святощів, а в зв'язку з цею також загальне **шатання**, особлива хибкість усяких принципів в інтелігенції російської — і консервативних, і ліберальних, і радикальних — яка сплоджує звичайну для неї непослідовність і різного роду **нігілізм** — білий, чорний, червоний (почавши від катковського аж до бакунінського), який до того в душі російського інтелігента може міняти свої барви, як у калейдоскопі, залежно від обставин, які повернуть ним у ту або іншу сторону, що **власне веде за собою страшну суспільну неміч і деморалізацію"**. ("Україна", Київ, 1927, V, ст. 68—69).

БЕЗГОЛОВ'Я — анархічний стан, в якому перебуває суспільство, що не має досить політичного вироблення й організаційної самодисципліни. "Бестія без голови" — окреслив колись українську націю видатний політичний діяч XVII в., Адам Кисіль (1600—1653), що належав саме до тої української верстви, яка повинна була б тій нації дати голову, себто — розумний і авторитетний провід. Але Адам Кисіль, як і інші люди його типу, воліли йти на службу чужим панам, щоб бути сенатором польської Речіпосполитої, головним комісаром польського уряду за повстання Павлюка, брацлавським воєводою (1648), київським воєводою (1650), і т. д.. тим часом, як обезголовлений український народ доконував чудес, намагаючись знайти когось, хто б його гідно провалив і очолив. Саме за життя А. Киселя цю справу було тимчасово, завдяки Богданові Хмельницькому, розв'язано, але після нього і аж до наших часів проблема безголов'я, себто відсутности належного проводу, через дезерцію провідних верств на службу чужих імперіялізмів, залишається нашою найболючішою проблемою, бо вороги незалежности української нації все вживали і вживають далі всіх їм приступних засобів, щоб провідні верстви української нації або фізично винищувати, або морально розкладати.

БЕЗҐРУНТЯНСТВО — відірваність "малоросійської", себто змосковленої інтелігенції від мас українського народу, що, пов'язане з БЕЗГОЛОВСТВОМ, спричинилося у великій мірі до опанування України московськими большевиками. Московська політика царських часів зуміла викопати між масами українського народу, що зберігався головно в селянстві, і служилою інтелігенцією українського походження, але помосковленої культури таку непрохідну безодню, що, коли несподівано для тієї малоросійської інтелігенції, прийшла революція, горстці свідомої української інтелігенції неможливо було перекинути тривалий міст між тими українськими масами і малоросійською інтелігенцією, що давно перестала бути національним проводом, перетворившись, мовляв Шевченко, в "дядьків отечества чужого", в "землячків із цинковими ґудзиками", що по московських канцеляріях і навіть у себе дома по-московському цвенькали...

Не маючи ґрунту в рідному народі, втративши з ним усякий живий зв'язок, а з другого боку будучи органічно чужою й московській духовості, що, на ґрунті московської сільської комуни ("общини"), та зле перетравлених ідей західнього марксизму, витворила своєрідний рух московського большевизму, ця малоросійська інтелігенція заповнила була так зв. "білі" армії Денікіна та Врангеля, де марно гинула в боротьбі з повсталими народними масами і, недобита, вийшла в великій кількості також на еміґрацію, де й залишається далі прикладом рідкого в світі безґрунтянства — ані з рідним народом, що твердо станув на ґрунт державної незалежности, ані з московським народом, що твердо підтримує своїх вождів, які — в свойому питоменному Москві імперіялізмі — перевершили навіть загарбницькі мрії Петра I-го.

БЕЗКЛЯСОВЕ СУСПІЛЬСТВО — демагогічна утопія марксистів, що на неї ловиться чимало ідеалістичної молоді, але що в практиці московських комуністів дала страшні наслідки: допомогла створити найжахливішу тиранію в світі — московську советську імперію. А в тій советській імперії, замість безклясового суспільства, що в ньому, мовляв, не буде визиску людини людиною, бо не буде ані капіталістичної, ані буржуазної, ані військової, ані священичої ("релігія — опіюм народу") кляс, витворилося таке клясове суспільство, що в порівнянні з ним попереднє здається не-

мовлятком: замість самодержавного царя прийшов самодержавний диктатор (тепер нібито колективна кліка); замість панівної кляси царського дворянства — панівна кляса червоної аристократії; замість могутньої царської бюрократії — далеко сильніша і всевладніша нова совєтська бюрократія; замість давньої буржуазії — нова совєтська буржуазія партійців з мільйоновими доходами; замість приватного капіталізму — державний капіталізм, від визиску якого нікуди не втечеш, бо він не знає конкурентів; замість колишньої "охранки" — далеко, без порівняння жорстокіша ЧеКа — НКВД — МВД і т. д.; замість царського Синоду — вірний служака совєтському режимові московський патріярх, що керує духовенством і вірними згідно з наказами безбожницького уряду; замість давньої царської офіцерні — нова совєтська, вже так відмежована від іншого населення, що, наприклад, ніякий старшина не може одружитися з тою чи іншою дівчиною чи жінкою, а мусить перше добути собі дозвіл на шлюб від інших офіцерів свого полку.

Ні в якій капіталістичній країні нема таких ріжниць і суперечностей між панівною верхівкою і народніми масами, як саме в країні "безклясового суспільства".

Коли колгоспник за один день важкої праці дістає 2 кг. зерна (яких 0,15 ам. доляра), а звичайний робітник 125 до 150 рублів на місяць, а робітник спеціяліст — 400 до 600 руб., а інженер на відповідальному пості 900 — 1200 руб. місячно, то деякі кінові режисери, як Г. Александров, дістають за свої фільми 20 до 25 тисяч рублів денно, себто по тисячі рублів на годину вдень і вночі! Гонорари визначних співаків, як Козловського й Михайлова — за кожний концерт — 5, а то й 10 тисяч рублів, а за співану ролю в опері — 100.000 рублів. Деякі письменники заробляють мільйони. Вираховують, що Молотов, одержуючи чотири платні — як міністер закордонних справ, як заступник прем'єра, як член президії ЦК компартії і як член Верховного Совєта — мав на місяць чистого прибутку 45 до 50 тисяч рублів. А його дружина, як керівник косметичної промисловости, мала 10 тисяч рублів на місяць. Промови та статті Молотова друкувати мільйоновими накладами, і їх мусіла купувати найменша сільська читальня, — і все це приносило казкові прибутки.

Ось що писав О. Височенко в "СССР без маски" про прибутки Хрущова, що був тоді довголітнім диктатором України:

"Скільки цей чоловік може заробляти? Тільки офіційної платні з усіх посад, крім військової, має йому йти щомісяця не менше 25 тисяч карбованців. Всілякі роз'їздні кошти сюди не входять. Крім цього годі перерахувати промови й доповіді Хрущова. Їх видають мільйоновими накладами. Отже він ще має величезні гонорари". "Хрущов займав один із кращих палаців Києва. Там безліч різних кімнат та господарських приміщень. Є окрема, досить простора заля для показу кінофільмів і для влаштовування концертів. Хрущов з родиною переглядає не тільки совєтські, але й кращі закордонні картини, які до звичайних совєтських глядачів, через сувору цензуру не доходять. При будинку ґараж, а в ньому кілька авт. Ввесь цей палац утримує держава. Її коштом також існують усі особисті секретарі, охорона, різні будинкові робітники й робітниці. Коли Микита Сергійович влаштовує вдома якесь офіційне прийняття, видатки на це покриває спеціяльний фонд ЦК КПбУ. Книги для своєї величезної бібліотеки дістає "в подарунок" від різних видавництв СССР. На мальовничому узгір'ї правого берега Дніпра Хрущов має дачу. В ній майже те ж саме, що і в міському палацу. Дачу і ввесь її робочий персонал теж утримує держава. В московському Кремлі, на правах члена Політбюра, Хрущов має також окремий будиночок із всією обслугою та транспортовими засобами. Платить за це фінансовий відділ ЦК ВКПб. В найкращих курортних місцевостях Криму до послуг Хрущова впродовж цілого року виділені окремі приміщення в санаторіях. Вони перебувають на бюджеті міністерства здоров'я СССР. Коли Хрущов їде залізницею, міністерство транспорту дає йому даром цілий потяг..."

Коли читачі порівняють життя Хрущова з життям українського селянина-колгоспника то й матимуть повне уявлення про те, що то таке в практиці оте "безклясове суспільство", що ніби так гарно виглядало в марксистській теорії і пропаганді...

Ми повинні твердо пам'ятати, що пропаґувати серед нас ідею безклясового суспільства значить — намагатися прищепити нам ідею, що ми не потребуємо вищої інтеліґентної кляси, яку дуже трудно і дорого виховати, але без якої неможлива взагалі ніяка держава; що ми не потребуємо кляси сильного, незалежного в своїй господарській силі, селянства, замість якого мали б бути, як тепер під Москвою, лише колхозні наймити, урівнені між собою в своїй цілковитій безправності; що ми не потребуємо кляси високо освіченого духовенства, яке б дбало про духові потреби населення, незалежно від контролі й наказів державної бюрократії та поліції; що ми не потребуємо своєї купецької кляси, бо в безклясовому суспільстві торгівлею займається держава, яка витворює в цій цілі спеціяльну паразитну клясу урядовців, які дбають не про те, як би догодити покупцеві, а про те, як би його найскоріше позбутися; що ми не потребуємо військової кляси, яка саме в наші часи потребує

довгого й коштовного вишколу, і без якої, наша земля все мала б залишатися на поталу хижим сусідам.

Це правда, що існування кляс породжує так зв. клясову боротьбу. Але в добре розвиненому суспільстві цю боротьбу усувається примиренням протилежних інтересів в ім'я вищого ідеалу — добра суспільства, добра всім спільної Батьківщини, якій служачи, виконуємо наказ Божий — любити свого ближнього.

БЕЗКОНЕЧНИК — писанка, прикрашена кількома спіральними лініями, що йдуть навкруги всієї писанки. Орнамент безконечника дуже поширений і, походячи з найглибшої давнини, до останніх часів зберіг релігійно-магічне значення. Ще проф. Максимович завважив, що пасічники на Київщині, йдучи на Великдень христосуватися з бджолами, обов'язково брали з собою безконечника. Одну таку писанку пасічник клав під перший, або наріжний вулик, що його звуть звичайно "хазяїном", а другого — під головний вулик, що стоїть посередині пасіки, — його звали звичайно Зосимом, від імени святого, що опікується бджолами. Клали безконечники під вулики з магічною ціллю — "щоб бджоли безконечно роїлися" (проф. Сумцов у "Кіев. Стар.", 1891, VI, 370).

БЕЗМІН — дворамена підойма з пересуваним тягарцем, що вживалася в Україні для важення, та ще й досі вживається в Аргентіні на базарах. Мазепа в універсалі з 11 січня 1698 року, визнаючи права ніжинських міщан, наказував:

"...і щоб купці і торгові люди товарів своїх, що на вагу продаються, ніде по хатах особих кантарами і безмінами не важили, а важили б на в а ж н и ц і ратушній, платячи повинність..." (Лазаревський: "Опис. Ст. Малоросіи", II, 56).

БЕЗСИЛЛЯ — жахливе почуття, що охоплює людину, коли вона бачить, що твориться велика несправедливість, коли ґвалтується її Батьківщину, поневолюється й вимордовується рідний народ, і — нема засобів тому чимсь зарадити, прийти рідним людям на поміч. З безсилля часто в людей гіркі сльози ллються, але Леся Українка писала:

Та сором сліз, що ллються від безсилля
О, сліз таких вже вилито чимало, —
Країна ціла може в них втопитись:
Доволі вже їм литись, —
Що сльози там, де навіть крови мало!

І Франко з свого боку зазначав:

Безсилля — ах, яка страшная мука!
Чуття ще в серці полум'ям горять,
І думи рвуться, як орел, ширять,
Та воля — мов розбита, мов безрука
Немов стріла розломаного лука...

БЕЗСМЕРТНИК — квітка, що має латинську назву Ксерантеум Аннуум. Була вона у нас символом вічности, тому її чіпляли на Чернігівщині до весільного меча, щоб любов подружжя була вічна. (Литвинова в Мат. Укр. Етн. НТШ, III, 94).

Олесь присвятив "Безсмертникам" гарний вірш у 1904 році:

Вони вже втратили життя,
В них згасло все, що тільки малось,
Умерли всі і думи, і чуття,
І тільки форма їх такою же зосталась.

— — — — —

Ці квіти — спогади про світлі дні...
І хай відносин світ погасне,
А спогади все ж будуть жить в мені,
Нагадувать про дні, про ночі теплі, ясні...

БЕЛЯ КУН (1886—193?) — провідник мадярських комуністів, міністер закордонних справ Угорської Совєтської Республіки в 1919 році. По її розгромі втік до Москви і зробився незабаром катом українського народу. Моріс Ляпорт в своїй книжці "Таємниці Кремля" (Париж, 1928), оповідає про розмову, яку він мав з Беля Куном у Кремлі 9. 8. 1921 року:

"...Я пригадав собі розмову, що відбулася межи мною і колишнім диктатором Угорщини, Беля Куном, який оповів мені, як він мстився на українських селянах-повстанцях:

"Я ніколи, — казав він, — не вдавався в переговори з повстанцями. Прибувши в якийсь повіт який вважав за краще схопитися за зброю, ніж терпеливо зносити наші реквізиції, я оточував села кулеметами, а потім ми починали запалювати хати. Тоді всі, хто не хотів загинути в огні, попадали під кулі. Таким чином я осягав гарних наслідків..."

Ляпорт додає від себе:

"Можна було б сумніватися в правдивості таких важливих заяв. На щастя, Беля Кун так кохається в оповіданнях про ці свої "геройічні" вчинки, що оповідав це саме Вікторові Мерикові, коли зустрічався з ним у Берліні, а також Суваринові (французький відомий публіцист — Є. О.). Ваян-Кутюр'є також погоджується з тим, що "кат України" був "жорстокою звірюкою".

Белю Куна зліквідував Сталін в 30-их роках за "троцкізм", і то так основно, що навіть ім'я Беля Куна не знайти у Великій Совєтській Енциклопедії. У зв'язку з розвінчанням Сталіна, у березні 1956 р. реабілітовано Белю Куна, як правдивого комуніста. Злочини його в Україні для колективної кліки Хрущова з товариством найкращий доказ його комуністичної правовірности!

БЕНДЕРИ (ТЯГИНЯ) — місто над Дністром у Басарабії. Біля Бендер у 1710 році помер гетьман Іван Мазепа.

БЕНКЕДОРФ АЛЕКСАНДЕР (1783—1844) — всевладний шеф московської жандармерії і начальник III-го відділу царської канцелярії при Миколі I. Про ролю таких Бенкендорфів писав академік Сергій Єфремов в своїй "Історії української літератури" (том II, ст. 35—36):

"Звичайно історію цензурних заходів над українським письменством у XIX ст. починають з 1863 року, коли пролунали знамениті слова Валуєвського циркуляру — "не било, нет і бить не может" ні мови української, ні літератури. Мені здається, що несправедливо віддавати першенство Валуєву й Олександрові II, забуваючи про Миколу I та Бенкендорфа з Дубельтом. Тією ж самою царською конфіскацією, що позасилала Шевченка, Куліша й Костомарова та інших, заборонено всю тодішню літературу українську, і не тільки нову, а і з попереду надрукованого мало не все, що обертáлось тоді на книгарському ринку: "Кобзар" Шевченка, "Українські балляди" і "Вітку" Костомарова, "Україну", "Повесть об украінском пароде" та "Михайла Черешневська" Куліша і т. ін., не кажучи вже про те, що всім їм заборонено писати. Мало того: маємо слід загального наказу цензорам, щоб вони якнайпильніше приглядалися до таких книжок, по яких говориться про українську мову й національність — "не давая перевеса любві родінє над любовію к отечеству". У зв'язку з цим в Україні заведено пильний догляд за всіми людьми, що так чи інакше виявили українські симпатії..."

БЕНУА МЕШЕН Ж. — французький публіцист, несправедливо забутий приятель України, який писав, що "терпіння й кривда України — найбільший злочин в історії світу". В червні 1939 року паризький місячник "Документ" (у французькій мові) заходами Бенуа-Мешена присвятив все своє число великого формату (ін кварто) на 32 сторінки обороні прав України на самостійне життя. Ця його праця носить назву "Україна — Життевий Простір ч. 1", збагачена численними ілюстраціями з давніших і новіших часів. У ній ми читаємо:

"Підсумовуючи, трагедія України полягає ось у чому: Ця країна, маючи незвичайні природні багатства, цими своїми багатствами викликала пожадливість і заздрість сусідів і згубилася, через своє географічне й економічне положення, "Життевим Простором" одночасно СССР-у і Центральної Европи.. Але цей "життевий простір", що викликає московські (русскі) й німецькі апетити, не порожній простір, з де-не-де розкиненими селами, яким можна розпоряджатися, згідно з тими своїми апетитами. Це — місце життя гордого й працьовитого народу, який жадає своєї незалежности, який страждає і терпить, який не хоче бути "життевим простором" ні для кого, бо хоче сам собою уряджувати і бути хоче сам собою. Якщо він цього ще не досяг, то тільки через оте своє нещасливе положення на роздоріжжі між Европою і Азією, і через оті непомірні апетити своїх сусідів, що тяжать над всією його історією".

БЕРДИШ — бойова сокира з сильно закривленим вістрям і топорищем на півтора метра завдовшки. Вживала його в нас піхота в XIV—XV вв.

БЕРДЯЄВ НІКОЛАЙ — відомий московський філософ, професор московського університету, вигнаний з СССР в 1922 р. Після вигнання він жив перше в Німеччині, а потім у Франції, де створив у Парижі "Академію Релігійної Філософії". Серед його численних книжок відмітимо "Нове Середньовіччя" та "Змисл історії".

В 1937 р. він видрукував працю "Змисл і доля російського комунізму". В цій праці він твердить, що московський большевизм, попри своє марксівське походження — "чисто національне російське явище. Тому знання марксизму далеко не вистачає, щоб охопити історію й характер російського комунізму. Хто хоче піти глибше, мусить розкрити національні корені большевизму й пояснити його походження на підставі російської історії" (ст. 9).

Далі читаємо:

"Большевизм, — як не парадоксальним видається це твердження, — це третя форма московського імперіялізму, московської великодержави, якої першою й другою формою були московське царство та імперія Петра I. У цьому розумінні большевизм — це синтеза Івана Грозного й Маркса..." (ст. 128). "Стара московська держава впала і на її місці виникла нова свята держава. Марксизм — не московський в своїй основі та характері — піддався новій переміні й отримав східнє, майже слов'янофільське забарвлення. Несподівано сповнилася давня слов'янофільська мрія про відновлення гідности Москви, як єдиної справжньої столиці; знову піднято і проголошено стару ідею слов'янофільства і Достоєвського, що — зі Сходу світло. Згідно з традиціями Івана Грозного, й царських можновладців, комунізм створив деспотичну й бюрократичну державу, яка захопила владу над тілом і душею народу... Московський комунізм і створену ним державу треба вважати за вислів історичної дії, за вираз притаманностей московської душі і месіяністичних енергій марксизму..." (ст. 148—149).

"Старої московської ідеї, а саме месіяністичної ідеї про Москву, як Третій Рим, — московський народ не здійснив. Релігійний розкол XVII ст. показав виразно, що московська держава не третій Рим і ним бути не може. Тим менше була ним петербурзька імперія. У царській державі прийшло до остаточного роздвоєння між народом і державою, у висліді чого месіяністична туга прийняла або апокаліптичну, або революційну форму. Апокаліптичні настрої повисли неначе хмара над духовим горизонтом московського народу; революційні месіяністичні змагання знайшли натомість свій конкретний історичний вираз: **замість третього Риму, Росія створила III Інтернаціонал, який перейняв багато притаманностей третього Риму.** III Інтернаціонал, в очах його прихильників, — свята держава, що основується на догматичній вірі, і цей Інтернаціонал не інтернаціональний, але — **продукт московського національного руху**. На заході, на загал, не розуміють цього парадоксу, і тому західні комуністи, що підпорядковують себе III-му Інтернаціоналові, грають у ньому звичайно дуже сумну ролю. Вони не хочуть цього зрозуміти, що в межах Інтернаціоналу вони працюють над **здійсненням московської, а не західньо-европейської ідеї...** Тепер у совєтській Росії говориться багато про соціялістичну батьківщину, якої треба боронити до останньої краплі крови. Але ця соціялістична батьківщина — ніщо інше, як Московщина, і, може, це ще вперше в історії, московський народ захоплений патріотизмом, в якому патос соціяльного порядку в'яжеться з патосом національного буття..." (ст. 150—152).

Так пояснює походження московського комунізму і його **національний** характер **московський** філософ світової слави і його посвідчення тим цінніше, що писане воно кров'ю серця, адже Бердяєв — московський патріот, якому ніяк не можна закинути бажання зганьбити московський народ. У цій же своїй книзі на стор. 154 він пише:

"Об'єктивний змисл історичного процесу, який саме тепер (в 1937 р., за жорстокої єжовщини в Україні — Є. О.) відбувається в Росії, лежить **у збиранні** російського народу під стягом большевизму. З духової й моральної точки погляду я одкидаю рішуче совєтську владу, бо вона стікає кров'ю і запрягла народ у нечуване ярмо. Але в даний момент — це **єдина сила, що в стані схоронити Росію перед** можливими наступами й інвазіями... **В Росії витворюється не тільки комуністичний, але також совєтський патріотизм, який ніщо інше, як тільки російський патріотизм...**"

І так і з Бердяєва виглянув московський єдинонеділимський імперіяліст — "з б и р а ч" "російського" народу...

БЕРЕГ — в українського народу символ рятунку, захисту від небезпеки.

"Богові молись, а до берега гребись".

Звідци — "берега пуститися" — віддатися на призволяще долі, а "триматися берега" — навпаки, бути обережним, не ризикувати.

У логічному розвитку цієї символіки берег — приятель:

Не кажи, коню, що я утопивсь,
А кажи коню, що я оженивсь:
... Круті береги — бояри мої,
Холодна вода — та то молода.

Коли річка символізує вулицю то береги в ній — особливо у весільних піснях — хати:

Межи двома берегами
Стоїть коней три ряди.
(Чубинський, IV, 322).

Сюди ж відноситься й символіка іншої пісні:

Межи двома берегами вода каламутна
(себто поміж двома хатами йде сварка)
Межи двома озерами рибка баламутна,
(озеро — село, рибка — дівчина).
Пане-брате, пане-брате, будемо ся бити,
Бо білявка, кого схоче, то буде любити.

Іноді символізація берега набирає в українського народу й іншого напрямку — в значенні обмеження:

"Треба тобі берега дати, бо щось уже дуже разпустився .."

"Тиха вода бережечки зносить", себто й спокійна людина іноді вибухає проти обмежень, бунтується.

У зв'язку з такою символікою берег набирає іноді й значення протилежного першому, себто, замість приятеля символізує ворога:

Посіяла-м руту-м'яту поміж берегами,
Ой як тяжко мені жити межи ворогами.

БЕРЕЗА. — В українській народній символіці дуб символізує мужчину, а біла береза — жінку, дівчину, молоду. Тому на весіллі й співають:

Розхиляйтеся, дуби, берези,
Розхиляйтеся зелененькі,
Най я побачу батенька свого,
Най я зобачу ріднenького...

При замовленнях дитині від плачу казали:

— Дубе, дубе, ти чорний. У тебе, дубе, білая береза; у тебе дубочки — синочки, а в березоньки — дочки...

Таку ж символіку має й приказка:

— Аби були дуби, а березки будуть.

Дуже часто береза символізує — своїми похилими вітами — тугу, горе, жаль:

Зеленая березонько. чого похилилась?
Молодая дівчинонько. чого зажурилась?
Як березі не хилитись? — вітер повіває,
Як дівчині не журитись? — молодий покидає...

Або:

Як у батька була — червона калина,
Як до свекра пішла — білая береза...

Звідти й інша сумна символіка. пов'язана з березою:

— Під білою березою козаченька вбито.

Або:

Годі березі зеленій стояти,
Пора свій лист спускати:
Беруть молодця у салдати.
За ним плаче його рідна мати...

Ця народня символіка перейшла і в красне письменство, наприклад, у Ів. Франка береза:

Панна в білому шовку,
Розпуска свої коси буйні,
Тужно хилить головку...

В українських та білоруських обрядах колядування перший колядник називається — "береза", а в румунських — "брезая". Ясно, що маємо тут справу з культурним впливом.

Але хто на кого вплнвав?

Акад. А. Веселовський, слідом за румунським ученим Теодереску приймав у тій назві вплив румунів на українців. Проф. А. Потебня, хоч і вказував, що назва й приспіви колядок румуни запозичили в слов'ян, і що вплив слов'янських, зокрема українських елементів на румунів сильніший. ніж румунських та українців. все ж таки приймав походження назви колядника "береза" від "брезая". Так само й проф. М. Грушевський:

"У різних звичаях, — писав він, — ми знаходимо запозичення з балкансько-румунських сатурналій і новорічних свят: обходи маскованих, танці, співи, поздоровлення. На ці запозичення й стичності вказує передусім назва провідника колядників... Ця назва у нас — береза. румунська "брезая". замаскований перебраний; по-болгарськи "брезая" — маска. Румунський "брезая" дійсно має голову козя, вовка птаха. Наш "береза" не маскується, але в компанії колядників буває часом "коза" — у виверненім навзнаки кожусі — яка танцює під музику, або "кінь", поштуркорисько що має потішати публіку своєю незграбністю". ("Іст. укр. літ.", І, ст. 15)

Але з цим поглядом не погоджується Коробка (в "Изв. Отд. р. яз." Рос. Академії Наук, 1902 р. VII 250—257). Він уважає, що "збіг назов першого колядника в українців і в румунів скоріше промовляє за запозичення румунами в українців, і цьому відповідає також низка аналогій, що їх указав Потебня Історично це запозичення пояснювалося б тим, що румуни заняли частину земель, що їх залишили слов'яни, зокрема український народ під тиском мандрівних народів" (ст. 256).

Коробка вказує на дуже поширений культ берези в північних народів, зокрема в фінів і в москалів. Такий саме культ мав бути і в українських пращурів, коли вони жили в залісенених околицях. як, наприклад, на Пинщині, де й до останніх часів весною водили дівчину прикрашену березовим та кленовим листям На думку Коробки. це давнє обрядове ходження з березою, що в'язалося з новорічними весінніми обходами (в давнину слов'яни святкували Новий Рік весною). і відбилося на колядкових обрядах. Бо коли Новий Рік було пересунено на зиму, ношення берези натурально відпало, але назва її залишилася. При стику слов'янської обрядової традиції з румунською. колядкова "береза", що була залишком культу дерева. перемінилася в маскування — "брезая", як залишка римських сатурналій.

Цікаво, що і в гуцульському весіллі. як указав Шухевич (Мат. укр. етн. НТШ, V. 15) фігурує "береза" — провідник, на якого обирають "такого. що вміє пісні, за що йому платять". Звичайно, вибір падає на старшого ґазду — "що варт деревце взяти". Отже. цей гуцульський звичай відірваний від колядкового і зв'язаний з культом весільного деревця (Гильце). був би також залишком того давнього культу, що про нього писав Коробка.

В пояснення культу дерева і зокрема берези історик культури Ліпперт відзначив що з весіннього соку берези слов'яни готували колись п'янкий трунок, вплив якого на людину вважали за вплив духа, що мовляв, сидів у дереві

БЕРЕЗІЛЬ — український театр, що народився в березні 1922 року в Києві під керівництвом Олександра Курбаса і під гаслом:

Я вибираю березіль, тому що він буря,
Тому, що він сміх.

Він ламає все старе, прокладає новому місце.

Я вибираю березіль.

Березіль мав на меті обновити український театр, як у репертуарі, так і в засобах постановки. Він мав на меті "синтетично об'єднати слово, рух, жест, музику, світло й декоративне мистецтво в один ритм, виходячи з засади, що театр не відтворює, а формує життя..." (Й. Гірняк).

До 1926 р. Березіль функціонував у Києві з 1926 р. у Харкові. У 1933, з арештом О Курбаса, обвинуваченого в українському націоналізмі, Березіль було розформовано і перетворено в театр ім. Шевченка, що, під проводом М. Крушельницького, одного з акторів Березоля, працює й далі, але вже в дусі офіційного "соціялістичного реалізму".

БЕРЕЗОВСЬКИЙ МАКСИМ (1745—1777) — перший український композитор, несправедливо забутий. Народившись у Глухові в родині козака Созонта Березовського, він учився в глухівській школі та в київській духовній академії, де вивчив стародавні українські співи і сам почав писати музичні твори. За цариці Лизавети, що знаходилася під впливом свого чоловіка українця Олексія Розума, що став Розумовським і носив офіційний титул "придворного бандуриста", його перше викликали до Петербурга, а потім 19-літнього юнака вислали на студії до Італії, де він вчився, разом із А. Моцартом, у кращого тодішнього маєстра — падре Мартіні, в Болонській академії. Тут була традиція — ім'я найздібнішого учня вписували на мармуровій дошці золотими літерами. Кандидатами на це відзначення було призначено двох учнів падре Мартіні — Березовського і Моцарта. На музичному конкурсі, перед комісією, в якій брали участь музики світової слави, **Березовський переміг Моцарта** Вирізьбивши на почесній дошці ім'я Березовського, Академія надала йому титул почесного академіка. Головним твором Березовського була опера "Демофонт" — **це була перша опера, яку написав українець.** Її вперше було поставлено в 1774 р. в Ліворно, і вона викликала загальне захоплення всіх тодішніх знавців музики та публіки. Одночасно, тужачи за рідним краєм, Березовський творить низку творів духовної музики, як "Літургія". "Слава во Вишніх Богу", "Милість і суд воспою Тобі, Господи" та інші які відсилає до Петербургу, де їх вивчають і виконують при дворі. Але там уже панує не Єлизавета з Розумовським, а Катерина II з своїми фаворитами, які ретельно беруться за ліквідацію української автономії Занепокоєний вістками, які надходили з батьківщини, Березовський, після дев'ятилітнього перебування в Італії, вертається, увінчаний лаврами до Петербургу. Але там його зустрічають не дуже рало і приділюють до придворної капелі без певної посади. Правда, в перші роки, наснажений творчою енергією, Березовський не надто перереймається інтригами і віддається композиційній діяльності, про яку один із дослідників так висловлюється:

"Сила почуття разом із простотою, повна погодженість музики зі словом, нова форма в самій будові його славних 17-ти концертів, загальна творча оригінальність та висока композиторська техніка визначали творчість Березовського, цього **правдивого творця питомого українського хорового стилю в духовній музиці...**"

Але, зрештою, як пише той же дослідник, "прибитий жахливими злочинами Катерини в Україні, зневірившись у можливості дістати відповідну до його талану й знання посаду, — безсилий будь-чим допомогти своєму поневоленому народові, ображений, принижений, терплячи матеріяльні злидні, Березовський важко захворів і, немов у вигляді протесту проти зневаги над ним і його народом **у юному віці 31 року, 2 квітня 1777 року покінчив життя самогубством** Він, як пізніше Ведель, став жертвою цієї чорної доби, яку переживали український та всі інші поневолені російським імперіялізмом народи".

У Росії, натурально, смерть Березовського було промовчано, і пам'ять про нього швидко загубилася. Але в Західній Европі його слава не загинула: знаний учений Л. Саккетті в своєму нарисі загальної музики, англійський музиколог Стаффорд в історії музики, французький дослідник Феті в "Загальній біографії музик", численні інші історики музики в інших народів все відзначують талан Березовського і його вклад у всесвітню музичну скарбницю.

БЕРЕСТ — у весільних піснях фіґурує, як символ батька:

> Казав же ти, берестоньку,
> Що не пущу з себе листоньку,
> А тепера пускаєш, сиру землю
> вкриваєш.
> Казав же ти, мій батеньку,
> Що не дам тебе, моя доненько,
> А тепер даєш та й не жалуєш,
> І світ мені та й зав'язуєш
> Білою павутиною із чужою дитиною..

БЕРЕСТЕЧКО — містечко над р. Стирем в південній Волині. Тут відбулася в кінці червня (ст. ст.) 1651 року триденна битва українського й татарського війська з поляками. Перше українці мали перевагу, і 7.000 поляків полягло на місці бою Але потім татари, які взагалі не мали тоді охоти воювати, зрадили українців і нараз, коли бої були в повному розгарі, кинули свій обоз і пустилися тікати. Богдан Хмельницький разом із Виговським, що був при Богдані генеральним писарем, кинулися наздоганяти хана Ісляма Ґерея.

але той ув'язнив гетьмана й писаря і забрав їх із собою.

Після десятиденної оборони, в якій головну ролю відогравав полковник Богун і грецький Корінтський митрополит Йосафат, що був у козацькому таборі з численним духовенством і намагався з хрестом у руці підтримувати бойовий дух козацтва, українське військо потерпіло поразку. Богунові пощастило вихопитися через болота з більшою частиною артилерії і значною частиною козацтва, але решта війська, що складалося переважно з селянства, було розгромлено. Корінтський митрополит тоді теж був убитий. Поляки принесли королеві Янові Казимірові його церковні речі — митру, євангелію в золотій оправі, дві чаші, дікірія і трикірія, хреста, омофора, срібного жезла та освяченого меча. Король наказав поховати митрополита зо всіма його церковними речами в сусідній православній церкві.

Шевченко оспівав цю страшну українську поразку в поезії "Ой чого ж ти почорніло зеленеє поле?" — що її М. Лисенко поклав на музику для баритона:

"Круг містечка Берестечка на чотири милі
Мене славні запорожці своїм трупом
вкрили..."

Наслідком цієї поразки був мир із поляками в Білій Церкві 28-го вересня 1651 року, що ним проживання козаків було обмежено на територію самого київського воєвідства, — Брацлавщину ж і Чернігівщину козаки мали залишити. Польській шляхті було вільно вернутися до своїх маєтків.

БЕРЕСТЯ — місто над Бугом. Згадуване вже в 1017 р., як місто деревлян. Берестя відоме головно двома актами великого історичного значення — Берестейською Унією 1596 року та Берестейським Миром 1918 року.

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ — одне з більших історичних нещасть українського народу, що розщепило українську Церкву і витворило з единого досі українського одновірного народу уніятів і православних, які протягом довшого часу вели між собою завзяту релігійну боротьбу, що ще й досі не зовсім вигасла і вносить часом значні труднощі в творенні единого національного фронту оборони супроти наступу безбожницької Москви.

Саме ця релігійна боротьба, в якій православні українці зазнавали свого часу великих утисків від поляків, що намагалися зробити з унії політичну й національну зброю асиміляції українського населення, примушувала православних українців звертатися за допомогою до православної Москви і спричинилася у великій мірі до дальшого українського нещастя, що було логічним наслідком першого — до Переяславської угоди 1654 року, що в ній релігійний момент відограв значну ролю, і що призвела зрештою до повного поневолення Москвою і української православної Церкви і всієї української нації.

Заміри поляків використати Берестейську унію, як засіб до окатоличення і ополячення українського населення, принісши українському народові нескасанні страждання, мали, порівнюючи, незначний успіх і, хоча й відірвали від українського народу частину вищих суспільних верств, проте, витворили в більшій частині українського населення **такий антикатолицький комплекс**, який на довгі роки виключає взагалі всяку можливість здійснення того справжнього з'єднання Церков, що про нього думали ініціятори унії. Та і в тій частині українського населення, що прийняла унію, врешті розвинувся такий національний опір і така національна свідомість, що з часом греко-католицька (уніятська) Церква під Австрією і Польщею зробилася була справжньою національною Церквою західніх українців, які вбачали в ній заборолo від польщизни і від тогож римо-католицтва, з польщизною отожнюваного.

Берестейський мир, що його підписала Україна 9-го лютого 1918 року з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією був першим важливим міжнароднім актом, в якому відновлену Українську Державу визнавалося нарівні з іншими суверенними самостійними державами. Проте, він ствердив був попирюваний нашими ворогами міт про українське "германофільство" і витворив тим незвичайно несприятливий Україні настрій серед держав Антанти, що виграли війну і перекроювали мапу Европи по своїй уподобі, але на шкоду "германофільській" Україні. В 1922 р. Німеччина Рапальським договором із большевиками оголосила Берестейський мир з Україною недійсним. В Австро-Угорщині він став недійсним через самий факт розпаду Австро-Угорщини. Туреччина скасувала Берестейський договір також у 1922 році договором з Українською Советською Соціялістичною Республікою, Болгарія не вважала навіть потрібним його формально касувати.

БЕРИНДА ПАВЛО (†1632) — автор першого українського словника —"Лексикону славенороссского и имен толкованія" Київ, 1627 року), над яким він працював 30 років, поклавши в його основу попередній словник Лаврентія Зизанія. Словник Беринди було перевидано в 1553 р. Він охоплює 5.982 церковнослов'янських і чужих слів і подає їх переклад на тогочасну українську мову. Метою Беринди було протиставитися наступові польської культури і польського католицтва. Був Беринда автором і різдвяного діялога з прологом, промовами семи хлопців та епілогом. Називався

він "На Рождество Христа Бога і Спаса нашего Ісуса Христа вірші для утіхи православним християнам". Виданий був у Львові в 1616 році.

БЕРКУТ — рід орла. У Франка символ хижака: насильника, тирана:

"Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте,
За те, що в грудях ти ховаєш серце люте,
За те, що кров ти сієш, на низьких і слабих
З погордою глядиш, хоч сам живеш із них;
За те, що так тебе боїться слабша твар,
Ненавиджу тебе за теє, що ти — цар".

БЕГЛІОЗ ГЕКТОР (1803 -- 1869) — славний французький композитор і музиколог, творець т. зв. програмової музики.

Як композитор, він залишив 4 симфонії, 6 симфонічних увертюр, 5 духових творів, 5 світських кантат, коло 10 творів для хору, кілька творів для солістів і 4 опери, а серед них славнозвісну "Засудження Фавста", на яку він затратив 18 років, і яка призводить до пізніших Фавста" Ґуно, "Мефістофеля" Боїто та "Доктора Фавста" Бузоні.

Як музиколог, Берліоз, що побував в 1847 і 1867-8 роках в Росії, перший спопуляризував у Франції українського композитора Бортнянського, якого поставив вище від усіх інших слов'янських композиторів. Його увагу привернула до себе "висока музична техніка Бортнянського, насиченість його творів мелодикою української пісні, підпорядкування засобів музичного вислову основній ідеї твору". Берліоз спеціяльно зацікавився українським пісенним фолькльором і провів студію над українською пісенною творчістю, зробивши неоціненну на той час прислугу в пропагуванні в західньому світі здобутків української культури.

БЕРНГАМ ДЖЕМС — професор Ньюйоркського університету, американський блискучий публіцист і письменник, автор "Революції Директорів", "Битви за світ", "Неминучої поразки комунізму" та "Макіявелісти, оборонці свободи". У своїй книзі "Стримування чи звільнення" (1952 р.) він підтримував тезу українських націоналістів, що лише наступ на москалів, а не замирення з ними врятує світ.

В "Революції Директорів" (1941 р.) він писав: "Останніми часами московський націоналізм в СССР далеко перевищив націоналізм царської Росії. Нема жадного розходження поміж большевицькою ідеологією і їхньою тиранією та агресією, бо ж, властиво, завдання їхньої ідеології — виправдати та закрити ту всю тиранію і аґресію. Псевдоінтернаціоналізм московських большевиків — ніщо інше, як поширення московського націоналізму на світову скалю..."

В інтерв'ю, яке він дав "Українським Вістям" (27. VII. 1950 р.) він сказав: "Розумію повністю змагання українців у напрямі поборювання імперіялізму червоної Росії... Гадаю, що всі народи советської Росії повинні в майбутньому скористати з принципу самовизначення..."

БЕТЛЕН ҐАБОР (1580-1629) князь Семигороду, що ще за двадцять років перед Хмельниччиною, передбачив повстання українців проти Польщі і створення ними окремої республіки. У 1628 р. він сказав шведському послові Страсбургерові:

"Щодо народу козацького, то відомий погляд Замойського, який предсказував, що ця зграя затопить колись Польщу, якщо тільки знайде для своїх домагань розумного та шляхетного вождя й ініціятора... Багато розважних і визначних людей обмірковували питання, чи не може запорозький нарід, доведений до крайнього одчаю утисками... одділитись від Польщі, визнати протекторат сусідніх володарів, **збудувати окрему Річпосполиту**, підпорядкувати себе точно означеним законам і управлятись новою владою" (Оглоблин).

БЕТХОВЕН ЛЮДВИҐ (1770—1827) — найбільший флямандського походження музичний геній світу. Полишив по собі 138 чудових творів, з них 9 безсмертних симфоній, 10 увертюр і симфонічних творів, оперу "Фіделіо", 18 смичкових квартетів, дві меси (літургії), ораторію "Христос на Оливній горі" і 32 сонати на фортепіян, з котрих одна написана на українські теми і присвячена графові Андрієві Розумовському, синові гетьмана Кирила, в палаці якого в Відні він часто концертував. Також в "Фіналі" сонати "Пасіоната" і в славнозвісних квартетах Бетховена зустрічаються українські теми, з якими композитор познайомився, в виступах придворного хору гр. А. Розумовського. А. Розумовському (разом із гр. Лобковичем, другим покровителем Бетховена) присвятив Бетховен і свою чудову п'яту симфонію, т. зв. "Пасторалі".

БЕЛІНСЬКИЙ ВІССАРІОН (1811—1848) — провідний московський критик і публіцист, ідол російської ліберальної інтелігенції, попередник московського большевицького безбожництва, імперіялізму і антиукраїнського шовінізму.

Не дармо Лев Троцький писав про нього:

"Белінський був не літературним критиком, а суспільним діячем світової епохи. І якби Віссаріона перенести в наш час, він був би, мабуть... членом... "Політбюра!"

На думку Белінського, до царства "свободи" і "тотального щастя" можна прийти тільки шляхом насильства, що його так успішно

зажили пізніше московські большевики:

"Смішно й думати, що це може статися само собою, з часом, без ґвалтовних переворотів, без зброї. **Люди такі дурні, що їх силоміць треба вести до щастя...**"

У тих словах, як писав проф. Ю. Бойко, — "міститься виправдання суті тоталітаризму, і що вони належали росіянинові Бєлінському, було не випадкове", таке "похмуро-чорне" наставлення "виростало ще з часів князя Калити й Івана Грозного, щоб, через посередництво Бєлінського, оформитися в духовий комплекс большевизму".

Про свою любов до людства Бєлінський так висловлювався:

"Щоб зробити щасливою найменшу частину того людства, я, здається вогнем і мечем винищив би решту..."

Ці слова пізніше повторив Ленін, трохи перефразувавши, і спробував здійснити, знищивши чималу частину людства, але не ощаслививши нікого.

У своєму листі до М. Гоголя, що його Герцен видав в 1885 році закордоном, а большевики передрукували в 1948 р. в повному тритомовому виданні всіх його творів, Бєлінський писав, виявляючи свою крайню "поступовість":

"... Невже ж Ви автор "Ревізора" і "Мертвих душ", невже ви щиро, від душі проспівали гімн... російському духовенству, поставили його неспівмірно вище духовенства католицького?

"Припустім, Ви не знаєте, що друге було колись чимсь, тим часом, як перше ніколи нічим не було, хібащо слугою і рабом світської власти. І невже ж Ви не знаєте, що вище духовенство знаходиться в загальній зневазі в російській суспільності і в російському народі? Про кого російський (себто, московський — Є. О.) народ оповідає сороміцьку казку? Про попа, попадю, попову дочку і попового робітника. Кого російський (себто, московський — Є. О.) народ називає: йолопська порода, череваті жеребці? Попів... Чи ж не попи в Росії для всіх росіян (себто, москалів — Є. О.) представники зажерливости, скнарности, плазування, безсоромности?.."

"По-вашому російський народ найбільш релігійний у світі? Основа релігійности — пієтизм, одуховлення, страх Божий... Пригляньтесь уважніше, і Ви переконаєтесь, що це по природі глибоко атеїстичний народ. У нього ще багато забобонности, але ні сліду релігійности. Російський народ такий: містична екзальтація не в його природі, у нього забагато для цього здорового розуму, ясности й позитивности, і ось у цьому й може бути великість його історичної долі в майбутньому. Релігійність не прийнялася в ньому навіть серед духовництва, бо ж декілька окремих виняткових постатей, які визначалися тихими, холодними, аскетичними світоглядами, нічого не доказують. Більшість же нашого духовенства відзначалася — схолястичним педантизмом і диким грубіянством.

Не буду поширюватись щодо Ваших дитирамбів (похвал — Є. О.) любовного пов'язання російського народу з його владиками. Скажу просто: згаданий дитирамб ні в кого не знайшов співчуття і скоріше понизив Вас в очах людей, дуже близьких до Вас переконаннями. Додам одне: коли европейцем, зокрема католиком, опановує релігійний дух, він робиться обвинувачем незаконної влади, подібним до жидівських пророків, що осуджували беззаконність сильних землі. У нас, одначе, навпаки: досягне людину, навіть порядну, хвороба, відома у лікарів-психіятрів під назвою "релігіозоманія", він зразу підкадить земному богові більше, ніж небесному, та ще й так перебере міру, що той, хоч і хотів би його нагородити за рабську відданість, бачить, одначе, що тим скомпромітував би себе в очах загалу..."

Так В. Бєлінський змальовує православну Церкву і православне духовенство, але не треба забувати, що він мав перед очима **московське** православіє.

Незважаючи на ці свої "поступові" погляди, що робили його ідолом ліберальної російської інтелігенції, Бєлінський, у відношенні до не-московських народів виявляв себе якнайреакційніший імперіялістичний шовініст. У критиці на Гагемайстера в 1835 р. писав він:

"Невже уряд російський нарушив народнє право, підбивши собі кримців і верховинців (кавказьких), **оті банди розбійників...** які завдали стільки лиха Росії і тим образили її **великість?**" "Та ж російський уряд **визволив** Грузію й Вірменію від тиранії азійських деспотів!"

Бачите, в кого большевики навчилися — "визволяти" народи!..

Коли ж справа торкалася України і українців, а особливо Т. Шевченка, в якому В. Бєлінський відчув небезпечного Москві патріота **власного** народу, то тут провідник московської "поступової" думки зовсім втрачав панування над собою і виявляв свій непідмальований образ.

Про "Ластівку" Гребінки Бєлінський писав:

"Шкода дивитись, коли навіть і малий талант витрачає марно свої сили, пишучи по-малоросійськи для малоросійських селян..."

Критикуючи Основ'яненка-Квітку він висловився ще сильніще про українську літературу:

"Гарна мені література, що тільки й дише простоватістю селянської мови й дубоватістю селянського розуму!"

З приводу "Гайдамаків" Шевченка він писав:

"Якщо панове Кобзарі гадають своїми поемами принести користь нижчій верстві своїх земляків, то в цім вони дуже помиляються: їхні поеми, незважаючи на надмір **найзвичайніших та вуличних слів** і виразів, позбавлені простоти задуму та оповідання, переповнені викрутасами та замашками, питомими всім **кепським піїтам...** вони не зрозумілі простому народові..." (Отеч. Зап., 1842, кн. 5)

Коли ж Шевченка було заарештовано і заслано, Бєлінський писав Анненкову (зберігаємо московську мову оригінала, бо в перекладі затратився б її "аромат"):

"Хохлацкий патриотизм... Ох, эти мне хохлы! Либеральничают во имя галушек и вареников с свинным салом... С другой стороны, как и жаловаться на правительство? Какое же правительство позволит печатно **проповедывать отторжение от него области?** Вы помните, что верующий друг мой говорил мне, что верит, что Шевченко — человек прекрасный. Вера делает чудеса, творит людей из ослов и дубин, стало быть она может и из Шевченка сделать пожалуй мученика свободы. **Но здравый смысл в Шевченке должен видеть осла, дурака и пошлеца**, а сверх того горького пьяницу, **любителя горелки по патриотизму хохлацкому**. Шевченка послали на Кавказ за ету литературу солдатом. **Мне не жаль его! Будь я его судьею, я сделал бы не меньше...**" (ЛНВ, 1923, II, ст. 262).

В заслугу Бєлінському треба поставити те, що він, відчуваючи до Шевченка і "йому подібних", за його власним виразом в листі до Анненкова, "особенную личную ненависть", з нею лицемірно не ховався, а її щиро висловлював... І все ж знаходилося чимало "отих хохлів", що на цю ненависть відповідали — телячим захопленням! Існують навіть "українські клюби" імени В. Бєлінського!..

Б'ЄРНСОН Б'ЄРНСТЕРНЕ (1832—1910) — великий норвезький письменник, одержав у 1903 р. нагороду Нобеля. Коли, з приводу святкування столітнього його ювілею з дня народження, проголошено було в Норвегії передплату на збірне видання його творів, з населення Норвегії, що складалось тоді з 2.800,000 осіб, 650.000, себто четвертина всього населення зголосила передплату. Цей один факт виявляє з одного боку великий культурний рівень норвезького народу, а з другого боку — ту популярність, якою Б'єрнсон користується серед свого народу.

Б'єрнсон був великий приятель українського народу. Коли він довідався про його національне відродження, світ нараз став йому, як він писав, далеко багатший і цікавіший.

У 1904 р., себто на другий рік після того, як Б'єрнсон став нобелівським лавреатом, до нього звернулися з запитом, що він думає про заборону української мови в Росії за відомим указом Валуєва 1876 р. Свою відповідь він видрукував у німецькій мові в "Рутеніше рев'ю" у Відні за місяць червень:

"Російський міністер внутрішніх справ Плеве (вбитий того ж року 28 липня в Петербурзі — Є. О.) — без сумніву, найдужчий представник московської брехні та московського гнету в наших часах. Він недавно висловив був думку, що Західня Европа не турбується українцями, і тому нема ніякої потреби звертати увагу на їх скарги. Отже, ні! я хочу стати по стороні тих, що підносять проти того протест. Це ж просто глупота, що російська влада намагається зрабувати 24 мільйонам українців у межах російської держави їхню мову, забороняючи їм друкувати українську книжку, або газету, та спроваджувати українські книжки та часописи з інших країн. Так само на думку всіх розумних людей у кожній цивілізованій нації, намагання російського уряду забороняти промови в українській мові під час святкування роковин великого українського поета (справа йде про свято Шевченка, — Є. О.) річ просто нечувана. ."

В 1906 році Б'єрнсон умістив велику статтю "Українці" в паризькому тижневику "Европейський Кур'єр", яку потім, в числі за листопад того ж року передрукував у німецькому перекладі віденський місячник "Україніше Рундшау". В ній Б'єрнсон, між іншим, писав:

"Велика й непереможна нація українців заслуговує на те, щоб віднеслися до неї прихильно всі вільні народи. І чи то в дні буденщини, чи то в хвилі свят, коли вони вечорами, зібравшись десь на землі своїх прадідів в приятельських гуртках співають прегарні свої пісні, — хай пам'ятають українці, що нині вони не самітні в світі, і що світ до них добре прислухається. Хай знають вони, що їхні скарги скріплюють у нас наше співчуття до них і одночасно — наше обурення проти їх ворогів."

БИК — в українській народній символіці символ сили й здоров'я: "Здоров, як бик". Але також символ нерозуму: "Бик биком як був, так і залишився", себто яким дурнем був, таким і залишився (Ів. Франко: "Приповідки", III, 381).

Колись товар, рогата худоба була в Україні символом багатства, з тих часів закинилася нам приповідка: "Зійшли бщі на киці" — кажуть про людину, що дуже збідніла.

З другого боку, бики в селянському житті — буденна справа, тому — "Хапай бики, бо процесія йде!" — кажуть, коли хочуть висловити думку, що перед важливішою справою буденні мусять поступитися.

БИЛИНА — в українській народній символіці символ самітности: "Ой, одна я, одна, як билиночка в полі" (Шевченко); або: "Сам зостався на чужині, як билина в полі" (Метлинський).

Також символ нещасливого, безрадісного життя: "Чи ж щаслива та билина, що росте у полі? (Котляревський). "Як пішла я від мамочки, зісхла, як билина."

БИНДА — атрибут дівчини, символ дівоцтва:

"Вже мені бинди обридли, а чепця хочеться", — каже дівчина, що хоче заміж. Тому "в биндах ходити" — дівувати.

БИРИЧ — княжий дружинник: "Для ріжних поручень і посилань служили биричі, дітські і отроки" (М. Грушевський: "Історія України", III, ст. 233). "Князь печенізький запропонував Володимирові зробити поєдинок... Володимир, почувши про це, післав по табору бирича, викликаючи такого, що схотів би боротись з печеніном. . ." (там же, II, 352).

БИЛО або **КЛЕПАЛО** — металева дошка, що в давнину служила по манастирях за дзвона: "Говорили, як у било били".

БИРКА — давня назва вівці, а також овечої шкіри. Звідси "шапка — бирка".

"А ще на козаку бідному нетязі шапка-бирка, зверху дірка".

БИРКОЮ називали також паличку з нарізами (карбами), що служила для примітивного рахування.

БИТТЯ, БИЧУВАННЯ — обрядовий акт давніх поганських часів, що ніби служив для передачі "життєвої сили". Колись люди вірили, що кожна річ взагалі, а деякі особливо, насичені особливою силою, що її в ріжних народів називано ріжно — МАНА. ОРЕНДА, тощо. Завдання людини тої доби релігійного розвитку полягає головно в тому, щоб "зберегати по змозі власну життєву силу, вживаючи засобів проти впливу ворожої негативної сили" (а для цього служать так зв. очисні, чи відвертальні, обряди), або, щоб "підсилити власну життєву силу притоком інших сил", і для цього служать різні засоби биття ("Перв Громадянство", Київ, 1928, І, 22).

Отже, коли у Вербницю (Вербну неділю) українці б'ють один одного свяченою вербою, примовляючи — "не я б'ю, верба б'є", то ми маємо в цьому звичаї саме приклад дуже давнього вірування в оздоровну силу биття вербовою галузкою, що мала б збагатити життєву силу. Сама формула "не я б'ю, верба б'є" відбиває цілком ясно спостереження, що оздоровлений удар в'яжеться не з особою того, хто б'є, а власне з тим знаряддям биття.

У звичаї биття по спині кожної худобини, яку виганяють весною вперше на пасовисько, галузкою верби, горобини, чи якого іншого дерева, — у звичаї, що був поширений не тільки в Україні, але й в усій майже середній та західній Европі, — вбачають звичайно, очисний обряд, що з часом набрав значення чисто магічного акту. Тому-то, наприклад, в с. Озерянці в Галичині, казали:

"Як виганяють на Юра вперше худобу на поле, треба виганяти шуткою (свяченою вербою), то худоба буде гладка, як базьки на шутці" (Наук. Зб., Київ, 1927, т. XXVI, 136).

У цій же Озерянці, за свідченням Ржегоржа, відбувався й інший обряд такого ж самого походження, хоча тлумачили його інакше:

"Сівачів на Новий Рік часами б'ють по ногах прутиком, — то й худоба буде через увесь рік така весела й так вибрикуватиме, як сівачі."

Але насправді цей обряд має очисне призначення, має на меті прогнати нечисті сили і стоїть у тісному зв'язку з болгарським звичаєм, в якому хлопці на Новий Рік б'ють господарів галузкою кізіля (Л. Каравелов: "Пам'ятки нар. вита болгір", І, 173).

Про очисне значення биття різкою чи галузкою писав свого часу Аничков, який відмітив, між іншим, що на Юрія, себто в пору загальної весняної чистки, болгарські дівчата гойдалися, відбуваючи чистку повітрям, хлопці хльоскали їх хворостиною. Коли ж гойдалися хлопці, хльоскали їх дівчата. (Аничков: "Весенняя обр. песня", 1903, І, 327—330).

У зв'язку з віруванням в очисну чи оздоровну силу удару стоїть і давнє римське свято Люперкалій, в якому ченці Люперки били неплідних жінок по долоні ременем (феббруум). Це свято, після довгої безуспішної боротьби з ним християнської Церкви, зніс у 496 р. папа Гервасій, заступивши його святом Очищення св. Діви Марії 2 лютого, чи февруарія, як тоді говорили ("февруаре" — по-латинському очищати).

Так само і в староримському культі богині Фавни неплідних жінок били міртовою галузкою. Під час одного свята Деметри, присутні били один одного паличками.

У середньовіччя давнє вірування в оздоровну, чи очисну, силу биття прокинулося з незвичайною силою в секті так зв. Бичувальників. Бичувальники вважали, що бичуванням вони покутували свої гріхи. Насправді ж, в основі бичування лежав давній магічний обряд, якого дійсне значення було призабулося, але яке все ж досить ясно проступає хоча б і в такій цитаті з Бержьє:

"Коло 1348 року, коли Чорна Смерть (чума) та інші нещастя пустошили Европу, в Німеччині прокинулася з новою силою пошесть бичування. Ті, кого вона захопила, формували великі походи, оббігали міста й села і підмовляли всіх зустрічних бичуватися, даючи до того приклад. Вони казали, що бичування має таку саму силу, як хрещення й інші таїнства, і що бичуванням вони осягали відпущення гріхів без допомоги Христових заслуг вибавлення". (Рейнах: "Культи, міти і релігії", I, ст. 182—183).

Ясно, що то було тільки відродження стародавнього забобону, який християнська Церква не могла прийняти і бичувальників осудила.

БІБ, БОБИ — рослина, що в Европі культивувалася з дуже давніх часів і належала до так званих тотемних рослин, яких культ був особливо поширений на півдні Европи. Тотемну рослину, чи тварину, вважалося в давніх людей за кревняка того чи іншого роду, що в ній той рід відроджується і символізується. У Римі, наприклад, існував рід Фабіїв, себто Бобіїв, що, очевидячки, виводили свій рід від тої рослини, що була колись у них тотемом. Тотемну рослину, чи звірину, членам того роду, що в'язав себе з нею, не тільки не можна було їсти (крім спеціяльних днів); (заборона їсти боби існувала в давніх египтян, у пітагорійців і в частини римлян), — чи в той чи інший спосіб нищити. (Пітагор волів дати себе забити, аніж порятуватися, втікаючи від ворогів через поле бобів, які мав би потоптати), але навіть і називати.

Цікаво, що і в нас існувала свого часу заборона згадувати боби на Різдво, бо, мовляв, "кидатимуться ґелки на шиї" (Зап. Юж. Зап. Отд., II, 381).

У тотемних народів часто зустрічаємо вірування, що душі покійників входять у тотемну рослину, чи тварину, тому один орфічний вірш утотожнював поїдання бобів, з поїданням голів родичів, кревняків. Але з другого боку, з цього вірування розвинулося й вірування в охоронну силу бобів: у давньому Римі, під час свята Лемурій (свята мертвих), кожний батько родини мав іти опівночі до найближчого джерела криниці, чи водопою, і робити обрядове обмивання. Повертаючись назад, він мусів кидати, не оглядаючись, через свою голову боби, які перед тим тримав у роті. Б'ючи у мідяний посуд, він вигукував десять разів: — "Тінь такого-то, іди собі геть!"

Завважуємо, що і в нас боби вважали охоронним засобом проти нечистої сили і тому в ніч під Івана Купала рвали, разом із іншим охоронним зіллям, і боби: "У моїм купайлі кущик бобу, кинуло б відьму в хворобу" (Сумцов у "Кіев. Стар.", 1889, VIII).

Плачкам в Україні в давні часи платили за голосіння по покійникові бобами: — "Тужу, тужу за решето бобу, — дадуть чи не дадуть? Так мої сльози дурно пропадуть" (Зап. НТШ, т. 132, ст. 8).

Цей звичай теж треба поставити в зв'язок із давніми римськими віруваннями та звичаями свят Лемурій та Парентелій (свят померлих родичів), за якими боби належать покійникам. Римляни вважали, що боби носять на собі знак жалоби (Ваккай: "Свята давніх римлян", ст. 78). І у нас на Гуцульщині під Різдво, перед самою вечерею, на якій боби мали бути першою стравою (Мат. Укр. Етн. НТШ, VII, 11) господиня "бере бобу в руку й кидає його по чотирьох кутках хати. Це все — янголам та померлим душам, що в цю ніч приходять поживитися" (Мат. Укр. Етн., НТШ, VII, 14).

У зв'язку із давніми тотемістичними віруваннями треба поставити й вираз, який знаходимо серед сербів і наших людей в Галичині про вагітну жінку, що вона, мовляв, — "наїлася бобу" (Мат. Укр. Етн., НТШ, XVIII, ст. 94). Тут біб виступає, як символ запліднення. Мабуть, і вірування, що боби сприяють ростові дитини, теж сюди належать: "Як би найшов біб на дорозі та дав дитині з'їсти, то швидко навчилась би ходити" (Мат. Укр. Етн., НТШ, XV, ст. 101). Тут, правда, логічний наголос ставиться на "ходити", бо думки асоціюються з "дорогою", але нема сумніву, що справжня, головна ідея, прихована в цьому віруванні, лежить власне в можливості швидкого фізичного розвитку, зросту дитини, завдяки якому дитина почне швидко ходити.

БІБЛІЯ, СВЯТЕ ПИСЬМО — всі канонічні книжки Старого й Нового Заповіту жидівського народу, що їх церква визнала написаними під надхненням Божим.

Книжки Старого Заповіту були перекладені вперше на грецьку мову за египетського Птоломея Філядельфа (283—247 до Р. Хр.) 72 жидівськими мудрецями, і тому цей переклад носить назву Септуанти — Семидесятки. Новий Заповіт був писаний ввесь по грецьки, за винятком Євангелії від Матвія, що була писана по-жидівськи. У IV столітті все Святе Письмо було перекладено на латинську мову (382—405), після того, як св. Єронім переглянув Септуанту. Цей латинський переклад ві-

домий під назвою Вульгати (найстарший друк — 1462 р. в Майнці). Сама назва Біблії означає з грецького власне — "книжки" і почала прикладатися спеціяльно до Святого Письма тільки десь з III, а то й IV століття.

На Україну Святе Письмо прийшло за княжих часів у так зв. церковно-слов'янській мові, але то не була вся Біблія, а тільки Новий Завіт, а з нього Євангелія (найстарший текст з 1092 р. переховується в Рум'янцівському музеї в Москві, дальше — Бучацьке з XIII ст., переховувалася в манастирі оо. Василіян у Львові), та окремі твори Старого Заповіту (головно Псалтиря).

Першою друкованою книгою зі Святого Письма був у нас Апостол, видання Федорова (Львів, 1574 р.), а першим виданням всього Святого Письма була Острозька Біблія 1581 року.

У XVI ст. реформаційні впливи з Заходу підсилили в українському народі прагнення читати св. Письмо живою зрозумілою мовою. Тоді й появилися перші переклади св. Євангелії **на живу народню мову.** З того часу маємо три переклади святої Євангелії — **ченця Григорія**, Архимандрита Пересопницького манастиря на Волині, далі **Василя Тяпинського**, і **Валентина Нагалевського.** З них найцінніша пам'ятка **"Пересопницьке Євангеліє" з 1561 р.** Перекладач чернець Григорій так і зазначив, що переклад з болгарської мови на українську зроблено **"для ліпшого вирозуміння люду християнського посполитого."**

У XVII ст. процес ународовлення текстів Святого Письма до деякої міри був загальмований на Україні в наслідок панування в тодішній школі латинської схолястики.

Не зважаючи на те, в катехизисі митрополита Петра Могили тексти св. Письма наводяться українською мовою. Становище погіршало наприкінці 17-го ст., коли українська Православна Церква була підчинена Московській патріярхії (1685 р.).

Російський уряд почав вбачати в ужитку української мови в церковних книгах — вияв українського сепаратизму, і тому заборонено друк церковних книжок, що відріжнялися б будьчим від московських.

А в XVIII ст. за Катерини II запроваджено по школах і церквах України **московську вимову церковно-слов'янських текстів.**

Але в XIX ст. Григорій Квітка в Харкові, а Маркіян Шашкевич на Галичині, майже одночасно, починають перекладати витяги з св. Письма Нового Заповіту на українську мову. В 1859 році друкуються "Псальми, переложені на малорускоє наречіє" професором Михайлом Максимовичем. Дуже видатна праця 19-го **ст. переклад Євангелії й Діянь Апостольських**, що його зробив **Пилип Морачевський**, інспектор ліцею на Чернігівщині. Морачевський переслав свій переклад Священному Синодові російської Церкви і російській Академії Наук. Академія Наук прихильно поставилася до пропозиції дати цей переклад до друку для добра українського народу. Але розглядали цей переклад і шеф канцелярії князь Долгоруков та Київський генерал-губернатор Аненков. І перемогли політичні мотиви: **Синод заборонив друкувати переклад Євангелії українською мовою.** Тільки під тиском революційних подувів 1905 року, себто 45 років після закінчення перекладу, коли вже не жив Морачевський, його переклад святої Євангелії побачив світ у 1906 році. Текст перекладу зредагував **єпископ Подільський Парфеній.**

У 1936 році Святий Синод Православної Церкви Польщі видав Євангелію, в тій же редакції, як велику Напрестольну.

Не маючи змоги в XIX ст. друкувати в Росії Святе Письмо українською мовою, українці перенесли цю справу закордон. Український письменник **Пантелеймон Куліш**, сам православний, разом з українським ученим **Іваном Пулюєм**, греко-католиком, спільними силами перекладають майже ввесь кодекс Біблії. Частинами цей переклад друкувався у Львові й у Відні. Під час пожежі згорів рукопис перекладу Старого Заповіту. Але Пантелеймон Куліш з незламною енергією вдруге взявся за цю працю. Він не встиг закінчити її до своєї смерти, але закінчив її Іван Пулюй і письменник **Іван Нечуй-Левицький.** Право власности на переклад здобуло Британське Біблійне Товариство, яке вперше видало Біблію українською мовою в 1903 році. **В Україні ці видання були заборонені.** Українську Православну Церкву, яка відродилася під час визвольної боротьби, ліквідувала советська влада, після чого не можна було друкувати церковних книг українською мовою.

В Польщі, крім Напрестольної Євангелії, надруковано українською мовою ввесь Новий Заповіт і Псалтир, що їх переклав проф. Михайло Кобрин.

Стокгольмське Товариство для поширення Євангелії в Росії видало в 1942 році Новий Завіт і Псалтир у перекладі проф. Івана Огієнка, а в 1955 р. митрополит **Іларіон Огієнко** закінчив увесь переклад Біблії для Британського Біблійного Товариства, яке замовило йому той переклад ще в 1936 році, бо видання Біблії в перекладі Куліша—Пулюя вже вичерпане, а передруковувати його не видавалося розважним, бо українська мова за останні десятиліття значно розвинулася і збагатилася.

БІБУЛА — папір, що втягає в себе чорнило. Проф. В. Січинський в своїх "Нарисах

іст. укр. промисловости" (Львів, 1938), писав, що папірні біля с. Пакуль, Любецької сотні, що належали Київській Лаврі, виробляли, як кажуть документи 1731/32 рр., — "добрий білий" папір і "середній" — бібулу. Бібулу, або ладунковий папір, уживали переважно на оправу книжок. Тепер бібулою називають також нелеґальні друки, часописи, тощо, друковані на лихому папері.

БІЛА БАРВА в українській народній символіці символ чистоти:

"Я матері догоджу, постіль білу постелю".

"Взяв білу сорочку" — себто, чисту (за Словником Грінченка).

Відповідно до цього, білий кольор символ і моральної чистоти: "Не жаль мені тої хустки, що на білю пряла, А жаль мені Василечка, що вірно кохала...

Або:

Ой у лузі калина білим цвітом захвіла,
Пішли її дружки рвати,
Не далася ламати.
Аж пішла Марисенька нарвала. наламала
Та й внесла до світлоньки
Межи краснії дівоньки,..

Фізична чистота в'яжеться з красою: — "Причарувало біле личенько."

У Західній Україні епітет "білий" в розумінні гарний зустрічається досить часто, і то не тільки в пристосуванні до дівчат та жінок: "Біла дівчина", але й "Білий молодець" (Головацький, II, ст. 11' IV, ст. 62—63). І навіть — "біле дитя, на ім'я Максим" (Чубинський, III, ст. 392).

Моральна чистота в'яжеться з святістю: "Білий тиждень" — страсний тиждень. "По білому співати" — співати церковні пісні.

На Волині "білим тижнем" називали п'ятий тиждень Великого Посту, бо тоді звичайно білили хати перед Великодніми святами, а також сіяли росаду капусти — "щоб була біла, велика і тверда" (Кіев. Стар., 1895, V, ст. 71).

У єгиптян, греків і римлян жерці вбиралися в біле. Римляни для бенкетів, що були перше релігійною установою, завжди вбиралися в біле. І досі церква, після Воскресення Христового, вбирається в біле, і янголи, на знак радощів, з'являються в білому.

Білий кольор символізує денне соняшне світло і взагалі тутешнє наше земне життя в протиставленні до чорної ночі та підземного потустороннього світу:

"Хведір умер, і сама я осталася на білому світі."

Не співає, — як сирота.
Білим світом нудить..."

(Т. Шевченко)

У зв'язку, мабуть, із символікою святости, білий кольор був у нас подекуди й символом жалоби. Так, на Покутті звичай вимагав, щоб воли, якими везли покійника, були білі (Анучин: "Древности", XIV, 136).

На Гуцульщині, на знак, що в хаті є покійник, вішали знадвір'я над вікном білу перемітку (Мат. для укр. етн., НТШ, V, 242).

На знак жалоби і в пісні співається:
Під білою березою козаченька вбито...

Біла барва, як жалоба, відома в багатьох народів. У єгиптян, особи, що везли похоронні санки (бо й там, як у нас в старовину, санки складали частину похоронного обряду), мали білий шарф, чи рушник, через плече.

Давні римлянки, імператорської доби, почали були вбиратися, на знак жалоби по своєму чоловікові, в біле, — це мало б символізувати їх чистоту в відношенні до нього. Французькі королеви, коли були вдовами, завжди, на знак жалоби, носили білі сукні. Тому їх і звали — "білі королеви".

Біла барва ще досі символізує жалобу в Китаї, і північно-американська нафтова компанія Стандарт Ойл дорого заплатила за своє незнання народньої символіки: пофарбувала була всі свої розподільники нафти в тій країні на біло, і з тим наслідком, що як висловлюється Навард Кетчам, — "навіть і коти обходили їх десятою дорогою" ("Селексіонес", 1943 IX. 25), аж поки Стандарт Ойл не перефарбувала ті свої розподільники в іншу барву.

БІЛАС ВАСИЛЬ (1911—1932) — бойовик УВО і ОУН, учасник нападу на польську пошту в Трускавці й замаху на польського політичного діяча Голувка (1931). Повішений поляками у Львові, разом із своїм дядьком Данилишиним, 23. XII. 1932 року. Перед смертю заявив, що гордий з того, що служив вірно Батьківщині.

БІЛГОРОДСЬКА (СТАРА) ЛІНІЯ — лінія укріплень, що йшла через Охтирку, Хотомижськ, Білгород, Корочу, Новий Оскел Усерд, Острогожськ. Її вибудувала Москва, щоб загородити нею татарам шлях на Московщину. Пізніше тут, на південь від цієї лінії, селилися українські пересельці з українських земель під Польщею, перебираючи на себе обов'язок сторожової служби, і так створили те, що пізніше називалося Слобідською Україною. "Старою" ця лінія називалася у відмінність від "Нової" Української Лінії, яку розпочав будувати Іван Мазепа — вона йшла від Дніпра по річці Орелі, Самарі (Новоселиця коло 1687 р.) до Ізюма і розбудовувалася ще

і в XVIII ст. Від тих "ліній" досі залишилися високі вали.

БІЛ-КАМІНЬ — мармур української казкової поезії:

> В мого коника золота грива,
> Золота грива коника вкрила..
> А копитами біл-камінь лупав,
> Біл-камінь лупав, церкву мурував.

(Грушевський: "Іст. укр. літ.", I. 280)

БІЛИЙ ЧЕТВЕР — четвер страсного тижня.

БЛАВАТИ — західньо-українська назва синіх волошок, символ несправджених надій:

> Сіяла пшеницю, вродили блавати,
> Ой, кого я вірно люблю, трудно занехати.
> (Чубинський, V, 832).

Також дорога шовкова тканина блакитної барви — символ багатства:

> "Ой, де ж твої, Нечаєньку, сукні блаватаси"

БЛАГОВІСНА ДНИНА — кожний день у році, на який припадало того року Благовіщення (Мат. укр. етн., НТШ, VII, 214; XV. 34).

БЛАГОВІСНИК — другий день по Благовіщенні.

БЛАГОВІЩЕННЯ — одне з найбільших християнських свят, що в ньому пригадуємо, як архангел Гавриїл сповістив Діві Марії: — "Зачнеш у лоні і породиш сина і назвеш його Ісус. Він буде великий і Сином Вишнього назветься, і дасть йому Господь Бог престіл Давида, батька його, і царюватиме над домом Якова повіки та й царству його не буде кінця."

Марія ж сказала:

"Як же це станеться, коли я мужа не знаю".

І відповів архангел:

— Дух Святий найде на тебе й сила Всевишнього окриє тебе, — тим-то й Святе, що народиться, назветься — Син Божий. У Бога нема неможливого."

І сказала Марія:

"Я раба Господня, нехай буде мені по твойому слові." (Луки, I, 31—38).

Український народ особливо шанує свято Благовіщення і суворо забороняє всяку працю того дня: за його думкою навіть птиця на Благовіщення святкує, гнізда не робить (Номис, 418). На Благовіщення, казали, досить тільки торкнутися якого насіння, чи зерна, щоб воно зараз же втратило свою сходову силу і ніколи не заплідниться Не можна, казали, також підкладати того дня і яйця під курку, бо зробляться бовтунами, або вилупляться з них каліки.

Все, що належить до зачинання, було обставлено суворими заборонами. Благовіщення — це свято землі, і тому, як писав проф. Грушевський, супроти нього наказувано боязкий містицизм, щоб, бува, чимсь його не споганити, не порушити. Бог благословляє на Благовіщення землю, або, як казали гуцули, — "вкладає в неї голову, щоб її розігріти, і від того будиться всяка живина, що спала в землі — муравлі, жаби, гади. Від Воведення до Благовіщення не можна порати землі, а від Благовіщення можна вже над нею працювати, бо Бог поблагословив того дня рослини — "і всяке диханіє". Господар виганяв того дня всю свою худобу і дріб, і бджіл, і навіть пса, на сонце, на волю, щоб почули весну і самі вже про себе дбали. Різні забобонні вірування, ворожіння, магічні акти в'яжуться з цією основною ідеєю розбудження землі і скритого в ній життя, що її український народ прив'язував до свята Благовіщення.

Крім того для українського селянина за народньою символікою, Благовіщення віщує, і тому з ним в'яжеться багато прикмет: яка погода на Благовіщення, така й на Великдень буде. Якщо на Благовіщення дощ іде, то добре вродить жито. Якщо на Благовіщення вже сидять бузьки на яйцях, весна буде тепла, і т. далі.

БЛАГОНАДІЙНІСТЬ — характеристика, що, за вимогами московської поліції, як царської, так і совєтської, повинна відзначати кожного громадянина, який не хоче зазнавати поліційних переслідувань, несподіваних ув'язнень, заслання на Сибір, тощо. За розумінням Москви, не вистачає, щоб хтось не порушував законів і був вільний від усяких злочинів, — необхідно бути ще й "благонадійним", себто — виявити повне погодження з курсом урядової політики, і ніколи не підносити голосу якогось протесту, чи критики. Бути "благонадьожним" — це шлях всіх тих лакуз, підлесників, що створили в СССР невиданий ще ніде культ Сталіна проставлюваного як "найбільшого генія людства", "приклад до наслідування всіх народів світу", тим часом, як він був тільки одним із найбільших злочинців світу, вульгарним убивником, брехуном і фальшівником.

БЛАГОСЛОВЕННЯ — побажання добра, змінене релігійним актом, як от знаком хреста, або й якимсь іншим актом, що в очах народу набирає культового значення, як от благословення хлібом В українського народу ніяка важлива подія родинного чи господарсь-

кого характеру не могла відбутися без благословення священика і батька-матері, чи господаря в господарстві.

В цьому останньому випадку роля господаря може бути дорівняна до ролі давнього жерця родинної релігії.

Особливо важливу ролю відограє благословення у весільній обрядовості, яке в ній повторюється кілька разів і все в дуже урочистій формі. Перше благословення відбувається звичайно в хаті жениха, коли до нього приходять старости, шоб потім іти сватати дівчину. На Уманщині це благословення так відбувалося:

"Мати бере хліб, застромляє в нього грудочку соли, а батько здіймає зі стіни образи. Обидва вони стають біля стола, чи посеред хати, або сідають так, щоб батько був справа, а мати зліва. Парубок стає перед ними навколішки і каже батькові:

— Благословіть, тату!
— Благословіть у другий раз!
— Благословіть у третій раз!

Батько кожного разу відповідає:

— Нехай тебе Бог благословить!

І хрестить його образом.

Парубок за кожним разом устає, цілує образ і батька в руку, а батько й мати цілують його в голову. Потім вони міняються місцями, і батько бере хліб, а мати образ, і церемонія повторяється знову тричі.

Іноді образ кладуть на стіл, а благословлять хлібом (Мат. укр. етн., НТШ, XIX, 153).

На Сумщині, після того, як молодій на посаді розчесали косу, а мати перев'язала їй чоло червоною стрічкою, батько й мати сідають на ослін, тримаючи в руках по хлібині з вінками на них, молода стає перед ними, а староста промовляє:

"Стало тото дитятко перед вами, як перед Богом, просить воно вас, щоб його благословили і в щасливу годину на село випровадили."

Молода кланяється до землі, цілує батьків у руки й ноги, кланяється вдруге, а за третім разом закладають їй на голову вінок, що до цього часу лежав на хлібі, і тепер вона вже кланяється і чужим (Етн. Зб., НТШ, 171—172).

Батько, благословляючи молоду, звичайно каже:

— Будь здорова, як вода, будь весела, як весна; будь багата, як осінь; будь родюча, як земля.

В різних місцевостях ця формула в подробицях різнилася, але в основному залишалася та сама, і була, певно, дуже давнього походження.

Перед тим, як молоді йшли до шлюбу, їх знову благословляли, тримаючи в руці хліб:

— Хай вас Господь благословить, і я вас благословлю." (Етн. Зб., НТШ, XI, 175).

А ось кілька формул благословення з великодньої обрядовости гуцулів:

Прийшовши з "святістю", обходять господарство, не входячи до хати, і йдуть до стайні. Хтось із родини стає біля кожної худобини і, коли той, що несе "святість", доторкається торбою з "святістю" кожної худобини, промовляючи "Христос Воскрес!, відповідає другий: "Воістину Воскрес!" Святоніс після цього примовляє:

"Аби ся так нічого не брало вівці (корови чи чого), як нічого не візьметься свяченої паски!"

Так обходять пасіку, сад, з подібною ж промовою. Потім входять до хати, діти стають навколішки, а господар розв'язує торбу над їх головами:

"Аби вам розум так скоро розв'язався, як ці бесаги (торба) скоро розв'язуються!"

Якщо в кого є дівчина на відданню, кладуть їй паску на голову:

"Абись у людей була така велична, як паска пшенична!"

Малу дитину кладуть до спорожненої торби:

"Абись так скоро росло, як паска росте!" (Мат. укр. етн., НТШ, XV, ст. 39).

В іншій місцевості господар, вернувшись зі свяченим, клав паску коровам на спину:

"Який дар красний, так аби Бог давав телиці красні!"

Або давали худобі "понюхати довінник" (коновочку зі свяченим) і, домішавши паски до соли, сипали в ясла:

"Абись була така весела, як ця Божа днина; абись не переходила кожного року, як не переходить ця днина кожного року, абись була така цвітна, як день цвітний; аби тобі було так скрізь отворено, як нині церква на ввесь нарід була отворена." (М. Грушевський: "Іст. укр. літ.", І, ст. 175).

БЛАЗЕНЬ — людина, що намагається смішити людей коштом інших, а іноді і власним коштом, принижуючи свою людську гідність до ролі струменту сміху. В старовину блазнів тримали при дворах, — з їх жартів сміялися,

але ними погорджували. У Котляревського в "Енеїді" читаємо: "І морду на плече схиливши, як блазень, цмокавсь та лизавсь" (VI, 35). Тут уже блазень трактується, як людина неповажана, як дурник, — натуральна деґрадація людини, що "робить із себе блазня". — "Йому все блазенство в голові".

БЛАКИТНА БАРВА — барва неба, одна з барв українського національного прапора, що єднає блакить неба з жовтиною достиглого збіжжя, на яке така багата українська земля.

За Платоном, жерці єгипетської Ізіди вбиралися в блакитне, щоб народ, дивлячись на них, підносив духові очі до неба. І у давніх римлян блакитна барва була присвячена Юпітерові, персоніфікації неба, і великий римський промовець Ціцерон любив убиратися в блакитне, щоб дати тим зрозуміти, що його дух завжди змагає в високості.

Загалом, блакитна барва символізує справедливість, льояльність, добру славу, добре походження — світ душі:

Як небо блакитне — нема йому краю,
Так душі — почину і краю немає..
(Пан. Куліш)

БЛЕЙВАС — білила німецького походження, яких вживали наші красуні кінця XVIII ст., щоб видаватися кращими, ніж були насправді, за що наш славний Ів. Котляревський у своїй несмертельній "Енеїді" вмістив їх у пеклі:

Їм тяжко в пеклі докоряли,
Смоли на щоки наліпляли,
Щоб не дурили так людей:
Бо щоки терли мінією,
А блейвасом і ніс, і лоб...

БЛЕКОТА — німиця, — отруйна рослина, що в українській народній медицині вживається проти кашлю, коклюшу, нервових недуг і болю зубів:

"Од зубів блекотом підкурюють."
(Грінченко: "Етн. Мат.", II, 317)

Символ несамовитости: — "Говорить мов блекоти об'ївся."

БЛЕФ — хвастлива брехня, що особливо в політиці, має на меті підвести престижеві позиції блефера. Як і кожна брехня, блеф має короткі ноги і, виявляючись справжній стан речей, викликає іноді реакцію, цілком протилежну баженням блефера. Коли в 1904 році, в початку війни з Японією, московські бюрократи кричали, що московські війська — "закидають самими шапками" японську армію, це був тільки жалюгідний блеф, що закінчився страшною поразкою і першою російською революцією 1905 р.

Коли Сталін, а за ним уся комуністична преса безнастанно твердять, що в Росії і в Україні під советським режимом "стало жити краще, стало жити веселіше", — то це був трагічний блеф, якому повірило чимало наївних людей закордоном, в тому числі й багато давніх українських еміґрантів, які в московських блефах не розумілися. У 1956 році понад 2.000 давніх українських еміґрантів, попродавши за безцін свої хати та інше майно, поліквідували свої маленькі, але прибуткові підприємства, виїхали з Арґентіни, шукати під московськими окупантами "земного раю". Чимало з них потім покінчили самогубством, майже всі робили старання, щоб повернутися назад, та .. хоч було каяття, не було вже вороття.

БЛИЖНІЙ — кожна людина, з якою нам приходиться зустрічатися. Християнська релігія — це религія любови до ближнього. Христос сказав:

"Люби Господа Бога Твого всім серцем твоїм і всею душею твоєю, і всею думкою твоєю. Це перша й велика заповідь. Друга ж подібна їй: Люби ближнього твого, як себе самого. На них двох заповідях увесь закон і пророки стоять..." (Мат. XXII, 37—40).

Тому-то, хто любить Бога, любить і ближнього свого, а хто не визнає й не любить Бога, не любить і ближнього свого, а ненавидить його, і ту ненависть свою несе по всіх усюдах із собою.

Христос знає, що в основі життя лежить любов до себе, інстинкт самозбереження, що без нього життя б вигасло, тому Він не вимагає від нас, щоб ми любили ближнього понад себе, а тільки — як себе. Бо любов наша до самих себе така велика, що тої міри вистачає в нормальні часи в нормальних людях. А все ж бувають моменти, коли треба вміти пожертвувати задля ближнього й любов до себе:

"Більшої любови ніхто не має, якщо б хто душу свою положив за другів своїх". (Іоана, XV, 13).

Люди, що не люблять Бога і не люблять ближнього дуже часто широко розписуються про свою любов до .. людськости. Але треба стерегтися й не довіряти тій людині, що заневняє про свою любов до людськости, але поводиться по хамськи зі своєю служницею. Всі ми знаємо, що всі злочини червоної Москви походять виключно з любови до людськости, позбавленої любови до Бога і до ближнього. В абстрактній любові до людства людина любить завжди фактично тільки самого себе. І недурно Достоєвський закидував Некрасову

в одному листі до нього:

"Ви і на Волзі любили вселюдину в бурлаці.. страждали, так би мовити, за всебурлаку, Бачите, любити вселюдину, це вже напевно зневажати, а іноді й ненавидіти справжню людину, що стоїть біля нас".

Ту саму думку вклав був Достоєвький в уста Іванові Карамазову:

"Я ніколи не міг збагнути, як можна любити своїх ближніх. Власне, ближніх, на мою думку, не можливо любити, а хіба тільки далеких..."

Так говорив московський ліберал-прогресист, який носився з проєктами перебудови суспільства й створення соціялітичного раю на землі. На шляху до задоволення тієї своєї улюбленої мрії він готовий на всякий злочин і насильство над людиною. Цю теорію перейняв від нього льокай Смердяков і, виправдуючись цією ж теорією, вбив батька Карамазових. Цю ж саму теорію перейняв Ленін, який казав, що, коли б для ущасливлення одної третини людства, треба було б знищити других дві третини, то таки треба було б їх знищити. (Див. також Бєлінський).

На щастя, руки виявилися за короткі, але все ж, щоб "ощасливити" Україну колгоспами, Москва таки не завагалася виморити в Україні голодом 6 мільйонів людей... не кажучи вже про інші злочини.

БЛИЗНЯТА — діти, народжені одночасно від одної матері і, звичайно, дуже схожі один на одного так, що часто їх навіть трудно розрізнити.

У первісній людськості народження близнят завжди викликало забобонний страх, бо воно ніби порушувало природний закон, за яким мала б народжуватися в людській родині нараз тільки одна дитина.

Римські жінки, коли народжувалися в них близнята, мусіли приносити Юноні особливу, покутну жертву. У перуанських інків народження близнят теж уважалося великим нещастям. І у нас існували навіть спеціяльні приписи на те, щоб уникнути народження близнят:

— "Не вільно їсти зрослих овочів, бо від того уродяться близнята". (Кузеля "Дитина..." І стор. 6).

В Італії народження близнят уважалося справою диявола, і у нас, напр., на Коломийщині теж казали:

"Не годиться яйця з двома жовтками класти під курку, бо з нього може вилупитися дідько". Ів. Франко вважав, що це вірування було зв'язане з вірою в упиря, дводушника, люди ни з двома душами (Ів. Франко "Приповідки" І, в. ІІ 372).

Як неприродно народжені, близнята повинні б мати якусь надприродну силу, звідти в нас легенди про т. зв. богатирів-семиліток (М. Грушевський, Іст. у. л. І, стор.314, також К. Стар. 1889, ІІІ). (Див. Богатирі).

БЛИСКАВКА — розряд електричности в хмарах під час громовиці.

Символ швидкости — "Лиш блиснуло та й уже нема".

Символ могутности, атрибут бога Юпітера в грецькій та римській мітології, Тора-Донара Одінового первенця, в германській мітології, Перуна у наших предків.

В українських пізніших народніх віруваннях блискавка зробилася "золотою різкою", якою Бог карає непокірних йому людей та побиває ворожу нечисту силу. В усій Сх. Европі було поширене вірування, що пожежу, яку викликала блискавка, можна загасити тільки молоком, а що стільки молока не настарчити, то звідси висновок, що таку пожежу взагалі не можна загасити. Наскільки це вірування давнє, видно з того, що його вже знав араб Ібн-Фадлан (Х в.), який, оповідаючи про давніх болгар, зазначав, що в їхній країні часто бувають громовиці, але, якщо блискавка вдарить в яку хату, то болгари кидали її, вважаючи, що на тій хаті гнів Божий. (Проф. Голубовський в К. Стар. 1888, VII, 48).

БЛІХ — виробня полотна в козацькій Україні. Бліх складався з двох частин: 1. огородженої поляни, на якій розкладали полотно, скроплювали його водою з річки, або пригрітою в казанах, і сушили на сонці' і 2. роду турбіни, яка мочила в воді, прала й зм'якшувала підложене полотно.

БЛУД — одне з народніх уосіблень нечистої сили, що має спеціяльне завдання водити людину навіть і на малому просторі, запаморочуючи їй голову і не даючи пізнати місця, де вона заблудилася:

"Як на чоловіка блуд нападе, то й серед села дороги не знайде" (Ів. Франко "Приповідки", І, 61).

Щоб позбутися блуда, треба пригадати собі, на який день припадав Святий Вечір, і які тоді страви було давано, або хто стояв по правому боці, коли людина причащалася, — себто, переклавши цю пораду на менш забобонну мову, треба опанувати себе, прогнати страх і спокійно зорієнтуватися в околиці.

Але побіч цієї мудрої поради, були й інші, чисто забобонного характеру: треба, мовляв, перевернути на собі сорочку. Хто їде волами, повинен поскидати з них усяке мотуззя

(вузли "в'яжуть", в даному випадку в'яжуть розум, пам'ять), і тоді зразу оговкаєшся.

Блуд, казали, ніколи не чіпається первака, а також людини, що наїлася нелупленого часнику.

Блуд знаний усім слов'янам. (В. Гнатюк в Етн 3б. НТШ. XXXIII ст. XXIV).

БЛЮЗНІРСТВО — профанація, зневажання святощів. Московські большевики визначилися в Україні своїми блюзнірськими актами, яких дуже багато зібрано в праці Гр. Сенька про "Нищення церков в Україні", що друкувалася в багатьох числах "Дзвону". Сюди ж відносяться потворні маскаради й карнавали, які влаштовували комуністи під час Великодніх Свят, щоб зневажити релігійне почуття вірних. (Див. також: Вандалізм.)

БЛЮНДЕН ҐОДФРЕЙ — письменник, що, як кореспондент лондонського щоденника "Івнінг Стандарт" та сіднейського "Дейл Телеграф", прожив за другої світової війни 14 місяців у СССР і разом із совєтською армією ввійшов до Харкова. Він написав цікаву повість з тих часів під заголовком "Доба Вбивників", що появилася в США в вид. Ліппінкот. Він у ній змалював життя Харкова і України під окупантами, порівнюючи поводження із українським населенням німців і москалів: "німці вбивають, бо це справляє їм задоволення, росіяни ж вбивають із холодним розрахунком: для есеса головну ролю відограє удар, який завдає смерть; для енкаведиста — влада, яка наказала завдати удар..." Але і ті й другі мордують українців, щоб знищити український національний рух.

БЛЯЗІЮС ЙОГАН ГАЙНРІХ (1809 — 70) німець, зоолог, автор книжки "Райзе ім Европеішен Русслянд" (1844 р.), в якій уже про перших українців яких зустрів на Чернігівщині в 1840 р. написав, що вони — "як і всі українці, вважають москвинів за своїх гнобителів, утискачів, ворогів їх свободи".

Загально про українців він писав, що вони більше споріднені з західніми слов'янами, ніж із москалями:

"Люди тут мають гарну й міцну будову тіла та здається, не бояться суворих рис природи... Горда хода, інша одіж, різкі риси обличчя і довгі вуса на цілком голеному обличчі — вже на перший погляд відрізняють від москвинів цю особливу людність... Майже у всіх своїх духовних прикметах і здібностях українець просто протилежність до москаля. В українців живе ніжне поетичне почуття, яке виявляється в нахилі до сентиментальної романтики. Москалеві бракує усяких ознак романтизму в його світогляді; його жваве, практичне, часто високореалістичне почуття подекуди не може охопити й збагнути тихіших і більше замкнутих вимог української вдачі. Пісні й фантазії українців нагадують поетичну вдачу сербів та лицарський романтизм поляків; їхні поетичні пориви легко переходять за вузький життєвий круг. Великорос задовольняється тим світом, що він сприймає і насолоджується ним; його поезія тільки збільшує та сприймає цей світ змінюючи його Який би не був українець упертий, однобічний і нерухливий в житті, його поетичне почуття буває рухливе, необмежене й ріжностороннє; навпаки, хоч характер у великороса гнучкий і податливий, його поетичні погляди одноманітні й обмежені..."

Звертаючи увагу на українську архітектуру, Блязіюс захвалював красу українських церков, що ще тоді зберігали особливості українського стилю, який заборонив цар Павло І. у 1801 р.

БОБЕР — тварина з роду гризунів цінна хутром. В одягу наших предків боброві хутра високо розцінювалися і вживалися головно на шапки та на ковніри. В "Слові о Полку Ігоревім" згадується "бебряний", себто бобровий, рукав Ярославни в значенні найдорожчого, найкоштовнішого добра, що його Ярославна не жалує, аби тільки облегшити страждання любої людини:

— "Омочу бебрян рукав у Каялі-ріці, утру кривавії рани..."

У весільних величаннях молодий все має "боброву шапку" як знак багатства й знатности.

БОБРОВИЧ ТЕОФІЛ — автор "Перестороги" з 1668 р., написаної після Андрусівського договору 1667 р., на підставі якого московські й польські посли потайки, без участи представників України, поділили Україну між Москвою і Польщею по лінії Дніпра, залишивши Київ Москві на два роки. Цей акт злочинної зради й порушення договору 1654 р. викликав страшне обурення в Україна і збройне повстання, що закінчилося винищенням московських залог по містах. Т. Бобрович, що того часу був на московській службі, — мабуть, у ролі перекладача — був висланий в Україну, як московський агітатор. Але ознайомившись з станом речей на місці, Бобрович, замість агітувати на користь Москви, розпочав одверту акцію проти неї. У своїй "Пересторозі" він повідомляв українське населення про "московську, гіршу від египетської, неволю, що готують Україні цар і король", і закликав до братерської єдности України Лівобережної з Правобережною, до одностайного спротиву. Далі він писав:

"Про таку для вас усіх, для милої Отчизни уготовану загибіль з болем зраненого серця

кричу і віщую. Бо коли я замовчу, каменіє возопіють! Аще забуду Тебе, Єрусалиме, Ненько моя, мило Отчизио, бідна Україно, забвенна буди правиця моя, якою добра ради Твого оце пишу. Прилипни язик мій до горла мого, яким Тобі і всім Твоїм милим синам, єдиноутробній братії, всьому християнському народові, на Україні сущому, оголошую. Аще не пом'яну Тебе, Україно, не боячись, хоч би цей мій лист перестороги до рук монархів, царя або короля, дістався, готовий бо не тільки постраждати, але й померти! Бо ліпше мені одному, цю "Пересторогу" подавши, за всіх вас здоровля, за вольності, церкви Божі й святощі життя покласти, ніж би вас усіх, несвідомих, в тяжку забравши неволю, мечем та огном знищили" (Акти ЮЗР., т. VII, ч. 32; т. VIII, ч. 12).

Небезпека, яку передбачав для себе Бобрович, не була порожнім ораторським висловом. За цю "Пересторогу" царські воєводи його арештували, вивезли до Москви на допит, і з того часу жадних вісток про нього не знайдено в історичних документах. Автор "Перестороги" не був визатною особою, це — звичайний дрібний шляхтич, якому освіта в київських школах, національна традиція та щира любов до Батьківщини дали таку силу переконання й красу вислову, що й тепер ще слова "Перестороги" нас хвилюють. (А. Яковлів).

БОВДУР — димар, проведений з сіней: "В кишені, наче в бовдурі, вітер гуде".

Символ недоречности: "Стирчить мов бовдур".

БОВКУН — віл, запряжений одинцем: "Нізащо й вола другого купити, бач, бовкуном їде". Звідти "танцювати бовкуном" — танцювати одному.

БОВКУНІВЩИНА — податок від худоби, що його платили Українці в XV в.

БОГ — ТВОРЕЦЬ СВІТУ — Батько нас усіх, абсолютна Правда, Сила, Любов і Мудрість. У Нього ми можемо тільки вірити, до Нього повинні самовідданою любов'ю наближатися, але збагнути Його своїм малим розумом, ані пізнати ми не в стані.

Віра в єдиного Бога, Творця світу, належить до найдавніших традицій українського народу, бо найдавніша вістка, яку ми маємо про релігійний світогляд наших прашурів, і що походить від грецького історика Прокопія з VI ст. по Р. Хр., каже:

"Вони признають владикою єдиного Бога, що посилає блискавку. Жертвують йому корів і всяку іншу жертву..."

Дохристиянський світ являється їм заселеним ріжними божеськими істотами, що їх Прокопій зве грецьким виразом "демони". Якоїсь фатальної долі, яка мала б силу над людьми (а в греків, навіть і над богами), наші предки не знали. — вважали, що молитвою й жертвами, себто магічно - релігійними відправами, могли впливати на будь-які явища й події.

Від пізніших письменників, своїх і чужих, ми довідуємося про існування в наших предків ріжних богів, з яких деякі дослідники намагалися витворити щось подібне до грецького Олімпу. Але, як завважує проф. М. Грушевський, антропоморфізм, себто уявлювання божеських істот в людській подобі, не встиг розвинутися. Характерно, що ми не знаємо в нас в дохристиянських часах ні одної певної богині, божеські образи — невтральні, безстатеві. Не існувало в нас і певної генеалогії поганських богів, бо те, що літописець називає Даждь-бога сином Сварога, можна вважати за грецький вплив.

В основі всіх відомих нам пізніших богів залишається й надалі образ Неба, Світла, Сонця, спільного всім індоевропейським усібленням того "єдиного Бога", що про нього писав Прокопій. Можна здогадуватися, що цей єдиний Бог носив ім'я Сварога, якого літописець називає батьком Дажбога - бога сонця.

Ім'я **Сварога** зв'язують з індійським пнем "свар", що значить — небо, сонце і соняшне світло. Огонь називається Сварожичем, себто сином, чи потомком Сварога. Як сонце, це божество носило ім'я **Хорса** або **Дажд-бога**. Перше ім'я зближують із іранським іменем бога, а ім'я Дажбога тлумачиться, як бога-подателя всякого добра. Виявляючи себе громом і блискавкою найвищий бог зветься **Перуном**. Це ім'я походить від "прати" — бити: бог, що б'є.

Спостереження Прокопія, що того "єдиного бога", який володіє блискавкою, найбільше шановано, потверджується ріжними джерелами про шанування Перуна в Києві. З християнізацією українського народу властивості Перуна, як громовика, перейшли на св. Іллю.

За відміну сонця — Дажбога вважають і "скотьего бога" **Велеса**, або **Волоса**, аналогічно до грецького Аполлона та латинського Марса, що теж сполучали в собі усіблення сонця і функцію опіки над худобою. Цьому припущенню відповідає факт, що автор "Слова о Полку Ігоревім" називає великого поета Бояна "Велесовим унуком", маючи, очевидно, на увазі грецький взірець, в якому поетів називали синами чи потомками Аполлона. У пізнішій християнізації цьому образові відповідає весняний св. Юрій.

Названі боги — це боги в властивому значенні цього слова, себто сили добродійні. Бо слово "бог" відповідає санскритському "богач" і "подавець добра" і іранському — Бог.

Цей же пень ми маємо в таких словах, як багатий, збіжжя (нар. гал. збоже) і — убогий, де приставка "у" має від'ємну якість. Чи відповідали цим богам якісь сили лихі й ворожі, залишається неясним. Найбільше сюди підходив би **Стрибог**, якого назву виводять від "стрити" ("страта") — нищити. Отже Стрибог був би богом нищівником, богом негоди. В "Слові о Полку Ігоревім" вітри звуться "Стрибожиними внуками".

З прийняттям християнства роля й значення ворожої — "нечистої" — сили в українському народньому світогляді збільшується, особливо під впливом богомольства, дуалістичної ересі, в якій Сатанаїл, чи Сатана vосіблення зла, постійно протиставиться Богові, Творцеві світу.

Але й образ християнського Бога, під впливом давніших вірувань, набирає в Україні особливих рис, що ще досі збереглися в колядках та різних приповідках, цих безцінних пам'ятках народнього світогляду.

У колядках ми бачимо Бога в образі справедливого Господаря світу, надзвичайно зближеного своїм способом життя та порядкування до українських хліборобів: він сам і ріллю обробляє, послугуючись святими, як рідними робітниками:

А святий Петро за плугом ходить,
А святий Павло волики гонить,
А сам Біг-Господь посіває,
А святий Юрко поволочує,
Божая Мати обід виносить...

Або ще:

По загуменню плуженько оре,
За плужком ходить сам Бог небесний,
А святий Павло волики гонить,
А святий Петро волики водить.
А прийшла ж ід ним Божа Мати:
— Оріть, синочки здрібна нивочки,
Будем сіяти жито-пшеницю,
Жито-пшеницю, всяку сівбицю.

Подібні уявлення виступають і в весільному обряді: "Сам Бог коровай місить, Пречиста світить, янголи воду носять..." У всіх весільних церемоніях, навіть у приготуванні вечері беруть участь і Бог, і Божа Мати, і янголи.

Не дивно, отже, що в світогляді українського селянина помічається якусь особливу інтимну близькість між людиною й Богом. Бог приходить на спільну Святу Вечерю до кожного, навіть і до найбіднішого господаря:

Прибирайся, славний господарю,
На тайну вечерю —
Буде в тебе Господь на вечері...
А господар, прибравши все по святочному
Просить Божейка на вечерейку.
Посадив Бога посеред стола,
Святу Пречисту при другім столі,
Усі святі та коло неї...

Господар приймає їх вином, медом, але сам із жінкою п'ють тільки чисту воду, — тоді ж

Світить їм сонце в одне віконце,
А ясен місяць в друге віконце,
Яснії зорі світять довкола...

Сільська хата набирає в цю урочисту хвилину значення Божого храма, в якому перебуває сам Господь із усіма святими, та в якому відбувається святе Богослуження, причому сам господар перебирає на себе ролю виконавця священодіянь, — але одночасно вона стає й символічним образом всесвіту, що в ньому елементи давньої астральної релігії дивно переплітаються з основним моментом Божої близькости, містичного зв'язку людини з Богом, що приймає найближчу участь у житті, у радості й горюванні українського селянина:

Ходить, походить місяць по небі
Та й кличе, кличе зорю до себе:
— Ходімо, зірко, Бога шукати!
Найшли вона Бога у господаря:
За столом сидить, головку склонив,
Головку склонив, слізоньку вронив.

З того бачимо, що Бог, в уявленні українського народу, це — насамперед **ідеальний Господар** світу, його творець і будівничий:

Як то було спрежде віку,
Спрежде віку зачаття світу?
Вигравало синеє море,
На синьому морі три явори,
На тих яворах три крíслечки:
На першому кріслі сам Господь сидить,
На другому кріслі святий Петро,
На третім кріслі святий Павло.
Рече Господь до святого Петра:
— Пірни, Петре, на дно в море,
Дістань, Петре, жовтого піску
Та посій по всьому світі,
Сотвори небо і землю,
Небо з звіздами, землю з квітками.

Але ані Петро, ані Павло не змогли цього виконати, тоді:

Пірнув сам Господь на дно у море,
Дістав Господь жовтого піску
Та посіяв по всьому світі,
Сотворив Господь небо і землю,
Небо з звіздами, землю з квітками...

Цікавий і характерний цей образ, творення світу — **сіянням!**

Поруч із цим, Бог в Українського народу й уосіблення найвищого духового ідеалу — **уосіблення Вищої Правди,** Правди на ввесь

світ, що про неї писав Т. Шевченко, найкращий виразник української народньої духовости:

Молітесь Богові святому, молітесь Правді на землі...

БОГАТИРІ — мітичні оборонці української землі, змієборці (відоме літописне оповідання про Кирила Кожем'яку), що виявляють надлюдську силу і здібності.

Ідея богатирства, що до останніх часів жила в українських народніх масах, творить ту основу, до якої в'яжуться й зайшлі богатирські казки новіших формацій, тісно сполучені з старим богатирським епосом, який оповідає про богатирів княжого Києва часів Володимира Великого, але який в Україні не зберігся, заховавшись тільки в нащадків українських виселенців на півночі Росії. Новіша богатирська казка, часто зовсім відірвана від історичної обстанови, далі творить той поетичний запас, що з нього народня творчість черпає загальники богатирського образу кожного разу, як хоче піднести якусь особу, чи історичний момент, понад рівень пересічних людських відносин. Так от бачимо, як серед козацьких, чи повстанських ватажків Хмельницького, з'являється фантастична постать Боняка, як ріжними казковими подробицями прикрашається історія Мазепи і Палія, в якій Палій прибирає постать чудесно-народженого богатиря, побиває демонів, стає невмиракою, тощо.

Назва богатиря для епічного героя не належить до найдавніших. У наших старих пам'ятках дотатарської доби ця назва не стрічається, хоч і відомий половецький вираз, в якому "богадур" визначає могутнього, сильного чоловіка. Галицько-волинський літопис починає вживати цієї назви від приходу Батия для означення татарських воєвід, як от в оповіданні про поворот Батухана з Угорщини: "Отрядил єсть на тя два богатиря... Манмана й Малая", або в оповіданні про події 1269 р.: "Василько князь з богатирем воєвал землю Литовську"...

Давніше назву богатиря виводили з індоевропейського пня, того самого, що й в словах Бог і багатий. Тепер цю філологію, як пише проф. М. Грушевський, цілком облишено, але вона давала себе знати ще в XVI ст., де в Сарницького богатирі — "півбоги".

За бідністю наших пам'яток, повільного розвою змісту, що його вкладалося в слово богатир, не можливо прослідити, але вже в XV ст. воно набуває значення "героя". У такому розумінні зустрічаємо це слово в тексті української Четьї 1489 р. з Кам'яння на Підляшші. Україна і особливо Подніпров'я XVI ст. була повна згадок про богатирів, що скінчили, мовляв, своє життя в київських печерах та на різних славних полях бою, як от Летське поле під Переяславом, місце прославленої битви Ярослава з Святополком.

Особливу категорію богатирів складають в народній уяві українського народу богатирі - семилітки. Про них, як завважив один із полтавських записувачів 1880 рр., люди не раз оповідають:

"Це для них не казки, не міти, до яких вони давно вже стратили віру, а щось хоч і чудесне, але реальне, чого не можна повертати на жарт, не повинно служити самій пустій цікавості". (К. Стар. 1889, III, стаття Савича).

"Семилітній богатир, — писав теж Костомаров (Монографії, I вид., I, ст. 229), — це **тип народньої надії на будучі покоління, ідеал народньої сили, яка не старіє, вічно молодіє й оновлюється...**"

Мотив про богатиря - семилітка розроблено в билинно - казковій темі про київського оборонця Михайлика: в низці варіянтів цей Михайлик — семиліток, і раціля теми лежить власне в ранній молодості героя. (М. Грушевський "Іст. у. літ. I, ст. 314). У літописах мотив про молодого визвольника стрічаємо в переказі про облогу Києва від Печенігів за Святослава, дарма, що літ тут йому не визначено а названо просто — "отроком".

По аналогії, мудра дівчина—семилітка рятує своїх близьких своїм розумом, розгадуючи тяжкі загадки, або виконуючи важкі завдання.

БОГИЛА — символ занедбання:
"І твій барвінок хрещатий заріс богилою" (Т. Шевченко).

БОГІВ ШЛЯХ або ЧУМАЦЬКА ДОРОГА — згруповання небесних світил в кількості до 300.000 мільйонів, що ніби ділить широким пасом (шляхом) наше небо на дві половини. До нього належить і наша сонячна система, з порошинкою — землею. Нараховують у всесвіті таких величезних зоряних згруповань коло 30 мільйонів, що відстоять одно від одного в середньому на 2 мільйони світляних років (світло пробігає 300.000 кілометрів на секунду).

Всі ті Богові Шляхи віддаляються від нас, деякі зі швидкістю 20.000 і навіть 60.000 кілм. на секунду.

Ідея, що ота широка світляна смуга зірок на небі — то шлях через небо зустрічається і в інших народів: у Франції це Шлях св. Якова, або Еспанський шлях; у Півн. Німеччині — Нюремберський шлях, у індусів ведійської доби — Шлях Аримана, у турків — Шлях на Мекку. У санскриті, як і в українців — це Богів Шлях.

Дуже поширена в усіх европейських на-

родів назва Молочний Шлях, що походить із міту клясичної Греції: малий Геракл (Геркулес), коли Гера (Юнона) годувала його грудьми, так на них натиснув, що молоко бризнуло з них і сформувало отой Молочний Шлях (Ґалассія).

Багатьом народам Чумацький шлях видається не шляхом, а річкою: для месопотанців він був прототипом Ефрата та Тигра, у арабів він просто зветься Річкою, для гіндусів він — небесний Ґанг. У Китаї Чумацький Шлях теж звуть Небесною Річкою.

БОГОГЛАСНИК — збірник українських релігійних пісень, що його видано в 1790 р. в Почаєві, а потім передруковано в 1805 і 1825 р. Були й пізніші змінені передруки у Львові (1850 і 1886). Первісне видання містило 238 пісень. "Богогласник" відіграв значну ролю в поширенні серед українського народу так званих духових кантів.

БОГОМИЛЬСТВО — дуалістична єресь, що в X столітті поширилася в Болгарії і звідти перекинулася й в Україну. Головним її ініціятором і поширювачем уважають на підставі свідчення болгарського полеміста пресвітера Козьми (з другої половини X в.) "попа Богомила, що жив у першій половині X в". Але, як зазначає проф. М. Грушевський, всі відомості про нього настільки непевні, що саме існування цього проповідника богомильства тепер не всі дослідники допускають.

Наскільки великі впливи мало свого часу богомильство на розвиток релігійного світогляду українського народу, видно з таких слів, значно перебільшених, проф. М. Драгоманова:

"Коли взяти пам'ятки "народньої мудрости", такі, як леґенди, пісні, прислів'я українські, та по них характеризувати народню релігію, то побачимо, що в ній, над ґрунтом натуралістично-політеїстичним лежить найбільше кора релігії їх маніхейсько богомильської, як і в болгарів, сербів і в великоросів, так що, коли б треба було застосувати до якоїсь із історичних релігій наш нарід, то я б застосував його скоріше всього до богомильства і наперед хвалюся, що переможу кожного свого противника в науковому спорі про цю справу" ("Чудацькі думки", Київ, 1913, ст. 145).

Хоча, як ми зазначили, в цих словах маємо значне перебільшення, все ж не можна не відзначити великого впливу богомильства на творення в Україні особливо так званих космологічних леґенд. Мабуть, і казки про Правду і Кривду, дуже в нас поширені, належать до тих, що витворилися під богомильським дуалістичним поглядом на світ. Проте, вже акад. А. Веселовський правдиво завважив, що богомильство, як пізня єресь, вбирало в себе й давніші вірування та вироблені вже міти, і те, що декому може вважатися богомильством, в дійсності могло існувати й до богомильства — ("Розисканія" XI, ст. 33—34).

Проф. М. Грушевський теж указував, що орієнтуватися в процесі поширення богомильських концепцій в нашому народі досить тяжко тому, що історія дуалістичних сект на сході Европи досі мало відома. Лист патріярха Теофілакта до болгарського царя Петра (927 — 968) вказує, що в тих часах ця "новоявлена єресь" була в Болгарії вже досить поширена. Основником її патріярх зве проте не попа Богумила, а якогось "єгиптянина Скитіяна", а Манеха, іменем якого зветься тепер маніхейська дуалістична доктрина, кладе третім в ряді. Після ж Манеха йдуть Павло і Іван, що від них пішли маніхейці-павликіяни.

Їхні догмати патріярх збирає в таких пунктах:

Існують дві основи — добро і зло, творець світла і творець ночі, творець людини і творець янголів та інших сотворінь. Дух зла — Сатанаїл — творець і пан матерії, всього видимого світла і нашого тіла; подружжя, продовження й розмноження людського роду — це діло Сатанаїлове; Мойсеїв закон і пророки теж були від нього; Христос не був дійсною людиною, і Його смерть і воскресіння були тільки примарою.

Козьма й інші полемісти закидували богомилам, що вони не шанують Богородиці і говорять про неї ганебні речі, відкидають Христові чудеса і не вважають причастя Божою установою; не поважають хреста, вважають його дияволовою вигадкою; не шанують ікон, прирівнюючи їх до ідолів; глузують із святих мощей, кажучи, що при них сидять біси та роблять чуда на збаламучення простаків. "Учать не слухати панів, гудять бояр, мерзкими Богові вважають тих, що служать цареві, і рабам забороняють працювати на свого пана", та й взагалі гребують роботою...

Ці релігійні й соціяльні погляди не дійшли до нас у викладі самих богомилів, — не маємо взагалі нічого, що можна було б уважати за твори богомильських провідників. Приходиться, як писав М. Грушевський, дошукуватися богомильських тенденцій в леґендарній літературі та в усній словесності тільки помацьки за вказівками полемістів та такими далекими відгомонами доктрини, як "Книга Івана Богослова", що зветься також "Секретом єретиків".

Текст її переховався в латинському перекладі в формі відповідей Христа на запити Івана: розповідається історію Сатанаїла, сотворення світу, гріхопадіння і запанування Сатанаїла над людьми, далі визволення їх Христом і, нарешті, даються провіщання про кі-

нець світу. Єсть кілька й слов'янських текстів, які стоять у внутрішньому спорідненні з цією сектанською біблією.

У західньо-українському фольклорі, який взагалі повніше й ясніше заховує дуалістичні легенди, маємо такі варіянти дуалістичної повісти, де сотворення світу попереджається історією Сатанаїла, а продовжується оповіданням про прихід Христа і визволення ним людського роду.

Поза тим маємо й численні фрагменти цієї повісти в формі більш-менш заокруглених оповідань, часом забарвлених дуже різко дуалізмом, часом більш християнізованих і нераз у подробицях своїх багатших і цікавіших за згадані вище суцільніші нариси. Вони їх доповнюють і разом із ними творять багатий і цікавий космогонічний цикль, що має неабияке значення для реконструкції дуалістичної богомильської доктрини в тих формах, в яких вона колись поширювалась на наших землях. (М. Грушевський "Іст. у. літ." IV, ст, 384 — 425).

БОГОРОДИЦЯ — Культ Богородиці розвивається в християнстві поволі і, хоча його властиво треба починати вже з евангелиста Луки, все ж в перших віках християни більше цікавилися змістом нового вчення, моральною його сторінкою та організацією Церкви і визначенням життьових відносин між християнством та юдейством. Деякі юдейсько - християнські секти І-го століття, як, напр., ебіоніти, не визнавали дівоцтва Марії, і багато гностиків вважали Ісуса за Йосипового сина. Докетисти, які навчали. що Христос мав тільки уявне тіло, розуміється, не могли визнавати Божої Матері; зрештою й Несторій, патріярх царгородський (428—431) рішуче заперечував, що Діва Марія була матір'ю Бога (Богородицею), а твердив, що вона була тільки матір'ю людини Христа (Христородицею). Ефеський собор 431 р. засудив єресь Несторія і тим поклав кінець довгій полеміці. У перший день засідань Собору величезний натовп чекав на вулиці його рішення, і, як тільки воно стало відомим, всі вулиці були ілюміновані, і св. Кирила, головного оборонця культу Богородиці, з засвіченими смолоскипами і кадильницями, провожав натовп через усе місто.

Почитання Божої Матері поширюється перше на Близькому Сході, в Палестині, в Єгипті, звідти переходить до Італії та інших країн. Перші іконографічні зображення зустрічаємо в катакомбах Риму. Спершу постать Божої Матері повна простоти, що межує з примітивністю, але згодом вона набирає величі та пишности. Вона з'являється перед вірними, як Цариця Неба в багатому вбранні та з почотом янголів. У Київському Софійському Соборі на вівтарній стіні, що збереглася непорушно з XI віку, представлено Богородицю з піднесеними догори обома руками — це образ так звані Оранти (та, що молиться). Її первообраз находиться в візантійській каплиці в Равенні (Італія), що походить із V ст. Другий образ цього типу, але не малярський, а різьбарський, знаходимо в соборі св. Марка в Венеції.

Першою церквою в Україні, присвяченою Богородиці була так зв. Десятинна церква, яку побудував у Києві десь у рр. 986 — 995 св. Володимир Великий. Називалася вона "десятинною" тому, що великий князь видав на неї десяту частину своїх доходів. В ній було поховано св. княгиню Ольгу, Володимирову жінку Анну і його самого. Ця церква завалилася під час оборони від татарських орд Батия — 1240 — але, митрополит Петро Могила був її частинно відбудував. Та московські руїнники знищили цілковито цю церкву в 1943 р. (Про Богородицю більше під: Покрова).

БОГУН ІВАН (†1664) — один із найголовніших діячів Хмельниччини, полковник кальницький (вінницький). Брав участь у всіх видатних боях, які давав Б. Хмельницький, але особливо важливу ролю відограв в бою під Берестечком 1651 р., коли гетьман залишив на його руки козацьке військо, зробивши його тим наказним гетьманом. Славна також його оборона Вінниці від поляків того ж 1651 р. По Переяславській умові Богун відмовився присягати цареві. Цьому фактові надавано таке велике значення, що про нього писала 19 березня 1654 р. "Газетт де Франс" і був виданий у цій справі окремий указ московського царя. Проте, не схилився Богун і на бік Польщі: він був типовим представником тої української аристократії, яка мріяла про суверенну державність власного народу. Після смерти Б. Хмельницького Богун підписав із Швецією Корсунську умову, за якою "Військо Запорозьке за нарід вільний і нікому не підлеглий проголошено". Богун поставився цілком вороже й до Гадяцької умови з Польщею за Виговського, як поставився був до Переяславської угоди за Хмельницького. 1659 р., разом з іншими славними хмельничанами — Гуляницьким, Носачем, Дорошенком, Сіличем, Гапоновичем, Лизогубом, Лободою, Ханенком і Остапом Гоголем — написав він тодішнім москофілам:

"Дивуємося тому немало, що Ваші Милості, уродившись із нами разом народом вільним і спільно зрісши в Україні, отчизні нашій, а проливаючи час немалий кров свою за волю вільного Війська Запорозького, тепер самі добровільно в неволю піддаєтесь і з нами, братією своєю, з котрими разом хліб їлисьте і проти неприятеля кожного ставалисьте. війну ведете, та на нас, кров свою, наступаєте..."

1662 р. поляки ув'язнили Богуна в Мальбургу, та 1664 р. він уже знову брав участь в поході правобережного гетьмана Тетері, разом

із поляками, на Лівобережну Україну, але тут, поляки, обвинуватвши його в зносинах з українцями, обложеними в Глухові, заарештували його і розстріляли в лютому під Новгородом Сіверським.

БОДЕНШТЕДТ ФРІДРІХ (1819—1892) — німецький поет, перекладач, професор слов'янських мов у Мюнхені. У рр. 1840 — 1845 він подорожував по Росії, Україні, Криму, Кавказі й Персії, але найбільше захопився був Україною, якої мову старанно вивчав і якої пісні переклав на німецьку мову. Цей збірник українських пісень в німецькому перекладі вийшов у Штутгарті в 1845 році під заголовком "Поетична Україна". У вступі до свого збірника Боденштет писав:

"Нехай запашні українські пісні, мов жалібні вітри, віють на німецькі левади і оповідають, як діти України колись любили й боролися... Ні в якій країні дерево народньої поезії не видало таких великих плодів, ніде дух народу не виявився в піснях так живо і правдиво, як серед українців. Який захопливий подих туги, які глибокі, людяні почування в піснях, що їх співає козак на чужині. Яка ніжність, у парі з мужеською силою, пронизує його любовні пісні... Справді, нарід, що міг співати такі пісні й милуватися ними не міг стояти на низькому рівні освіти. Цікаво, що українська народня пісня дуже подібна своєю формою до поезії найосвіченіших народів Західньої Европи... Важну ролю грає всюди жінка з м'якими, ніжними почуваннями, бо ж і в історії України багато схожого з лицарським середньовічним світом. Дуже тісно живе українець із природою і бере з неї ці чудові малюнки, що є в його піснях".

У своїх спогадах, що вийшли в 1888 р., себто за чотири роки до смерти Боденштедта, він знову вертається до України і суворо засуджує політику царського уряду, а головне відомий закон із 1876 року, що ним заборонено все українське письменство. Тут же він подає характеристику українців, як чистокровних слов'ян тим часом як у москвинів, мовляв, багато монгольської крови. Тому українці — осілий хліборобський нарід із великими поетичними та музичними здібностями, натомість москалі — типові кочовики, холодні й вирахувані.

БОЖБА — прикликання імени Божого на ствердження правдивости своїх слів.

Незважаючи на евангельську заборону божитися ("Слово ж ваше нехай буде: так, так; ні, ні; бо що більше над це, те від лихого", Матв. V, 37) український нарід дуже ріжноманітно і багато божиться: "Присяй Богу", "Далебіг", "Як сонце на небі", навіть накликаючи на себе яке нещастя, як кару Божу, коли б твердження виявилося брехливе: "Покарай мене, Боже ", "Побий мене сила Божа ", "Будь я тричі проклят !", "Бодай мені очі повилазили!"

Нарід не розріжняє між божбою і присягою і в саму божбу вводить термін присяги: "Присяй Богу, буду бити!", "Ти ж божився, присягався, не покину я тебе" (Метлинський). В народній свідомості божба тільки слабша форма присяги, форма чисто словесна, в якій закликається Бога на свідка правдивости. Присяга ж потребує, крім словесної формули, ще й дотику до святої речі, що своєю магічною силою не тільки стверджує правдивість твердження, але й більш безпосередньо загрожує кривоприсяжцеві.

БОЛОТО — як і БАГНО — символ дрібних матеріяльних інтересів, морального бруду, що протиставляється великодушним поривам до вищих ідеалів:

— Чий регіт то? Сміється хто? Болото?..
... Воно з багна свій голос подає,
Воно закон поставити свій хоче,
Тванюкою заплямить все святе.
Свій блудний світ запалює і морок
Осяює принадливим огнем.
(ЛНВісник, 1924, V, 18).

"Не сміється вода з болота, тільки болото з води" — каже народня приповідка, а Іван Франко з цього приводу завважує:

"Бо звичайно так буває, що все морально брудні люди намагаються стягнути чесних людей у болото, а не навпаки, все дурні сміються з чесних та розумних, називаючи їх "наївними" та "ідеалістами", а не навпаки". — ("Приповідки, I, 248).

Така ж символіка в іншій приповідці: "Вже мені й вух не видно з того болота", — говорив чоловік про своє нестерпне життя серед пліток і наклепів (Ів. Франко, I,295).

Про болото в житті народів писав О. Ковалевський:

"М'якість болота втягує в себе народи, що зникають із поверхні історичного життя; скелястість верховин витворює характер і силу народів, що, без огляду на перешкоди, доходять до незалежности. Болото колись знищило українську старшину, а разом із нею й визвольницькі змагання. Незнані й незначні герої, що не бояться верховин, вирвали з забуття легенду української незалежности".

БОЛОХІВЦІ — "ТАТАРСЬКІ ЛЮДИ" — населення української території з-над верхньої Случі й Бога (назва походить від міста Болохова, відомого з XII ст.), що під час походу татар на Україну в 1240 р. добровільно їм піддалися, воліючи татарську опіку, ніж кня-

зівську, і, покладаючись на татарську протекцію, завзято виступали проти князя Данила, що до нього та територія належала.

Літописець не дає ніяких пояснень цьому рухові "татарських людей", але він був дуже на руку татарам, бо ослаблював силу спротиву державної князівської влади. Тому князь Данило в 1241 р., ще до того, як татари повернулися з свого походу на Угорщину, кинувся з усіми своїми силами на болохівські громади: Деревич, Губин, Кобудь, Кудин, Городець, Божський, Дядьків — і цілковито їх понищив. Та рух "татарських людей" тим не був знищений, і проф. Грушевський пояснює його, як "змагання виломитися з-під князівсько - дружинного режиму". Під татарською зверхністю болоховські громади "могли шукати більшої свободи своєї громадської самоуправи, легшого оподаткування..." Наслідком цього руху було відновлення тих більше-менше суспільно політичних відносин, які існували перед княжою окупацією: земля розсипається на дрібні громади, не злучені між собою ніякою тривкішою організацією... Задержати в своїй зверхності такі громади, ...татарам було легше, ніж землі з княжою властю, з дружинною силою..."

Історія осудила болоховців — "татарських людей", а їх іменем визначається тепер всіх тих, хто власну — особисту, чи клясову — вигоду ставить понад загально-національні інтереси, зраджуючи Батьківщину, "за шмат гнилої ковбаси"...

БОНДІОЛІ РІКАРДО — італійський журналіст, який написав книжку "Україна, Терра дель пане" ("Україна — земля хліба"), що вийшла в Міляні в 1941 р. Автор присвятив її "Всім тим, хто змагався і впав із мрією про вільну Україну в серці". Книжку, що має 276 сторінок, попереджає передмова Енріка Інсабата, в якій він пише: "Ця книжка Р. Бондіолі добре виконує своє завдання і дає повний і точний образ України, якою вона була й є в своїй історії, господарці, культурі, мистецтві, — так що вона може бути справжньою енциклопедією українознавства..."

Книжка Бондіолі складається з таких розділів: "Україна — жива нація", "Україна вільна і славна", "Україна — непокірна мучениця", "Україна під большевицьким ярмом", "Душа українського народу в літературі і мистецтві", "Тарас Шевченко". "Від Шевченка до наших днів", "Україна — багата і родюча земля", "Україна і европейська рівновага".

БОНЯК ШОЛУДИВИЙ — уосіблення степових хижаків, перше половців, а потім і інших, що руйнували українські землі.

Половецький хан Боняк, чи Буняк, був історичною особою, що сильно була далася в знаки українському народові в рр. 1094—1107. Літопис визнає його — "Безбожним", "Шолудивим", "Хижаком". В історії волинської війни він представлений ворожбитом, віщуном, що виє по-вовчому, і вовки йому підповідають. У XII в. чуємо легенду, що Боняк рубав шаблею київські Золоті Ворота (цілком так, як пізніші польські джерела розповідали про короля Болеслава).

У пізніших народніх переказах, відомих від XVII ст., "Шолудивий Буняк" зробився вже цілком мітичною, нелюдською істотою, якимсь демоном смерти, кістяком, укритим тільки шкірою із виставленими нагору смердючими тельбухами. До цієї постаті було прив'язано різні мандрівні перекази — про вбивання ним слуг, які підглядають, що він — не жива людина, про врятування одного з тих слуг, який потім забиває самого Боняка, та інші перекази, які дають цікавий зразок того, як історична постать, з ослабленням політичного чи суспільного інтересу до неї, поволі тоне в казковому елементі, затримуючи історичні, інтелектуальні риси. В однім із тих переказів Буняк — велетень космічних розмірів: могили та вали в Україні — то сліди "Бунякового воїнства", що пройшло ввесь світ і, на місцях спочинку, висипало пісок із свого взуття, формуючи ті вали та могили. В інших переказах, Буняк — кістяк-людоїд, що живе по старих валах та городищах. Або — ґном-вій з такими довгими віями, що їх два слуги мусять підіймати вилами: він домагається руки царівни і шукає її в усій Україні. У польських переказах XVII—XVIII вв. Буняк зробився отаманом козацьких ватаг, що нападали на Польщу.

БОПЛЯН ҐІЙОМ ЛЯВАССЕР (приблизно 1600—1673) — французький інженер, що перебував на польській службі переважно в Україні (з 1630 р.): в рр. 1637—38 брав участь у поході Конецпольського на Павлюка й Остряницю, в 1639 році відбудовував Кодак, який були знищили козаки; побудував також інші численні замки й фортеці, як Бар, Броди, Кременчук, у 1648 р. повернувся до Франції і в 1650 р. видав славнозвісний "Опис України" у французькій мові, який було перевидано з доповненням в 1660 і в 1661 рр. Його перекладено було на англійську мову (1704 р.), німецьку (1780), польську (1822 р.), московську (1832 р.), частково на українську мову.

Крім того, як один із визначніших картографів свого часу, Боплян зробив першу мапу України в 1639 р., а в 1654 р. видав у Данцігу великі мапи України, які виконав славний гравер Гондіюс. Після нового видання в Руані 1660 р. ці мапи Бопляна (числом 10) багато разів перевидавано в різних країнах Европи.

Головна прикмета Бопляйових описів — правднвість і безсторонність, тим більше цін-

на, що Боплян, знаходячись на польській службі, брав участь у війнах проти козаків. Він віддає належне їхній хоробрості, звинності, спритові, здібностям та свободолюбності: — **"Вони понад усе в світі цінять свободу,** — писів Боплян про козаків, — **без свободи вони не уявляють собі життя".** Він захоплюється їхнім героїзмом та лицарськістю: — "Хоробрі звитяжці, загартовані в боротьбі, вони готові по першому наказу, за тиждень, виступити в похід". Не можна надивуватися, з якою сміливістю вони перепливають море". "Не багато з них вмирає на ліжку, в глибокій старості: більша частина залишає свої голови на полі чести..."

Про українських жінок Боплян в кількох місцях висловлюється похвально, звертаючи зокрема увагу на їх красу. Навіть пишучи про українських черниць у Києві, які могли виходити з манастиря і ходили звичайно впарі, відмічає: "Пригадую собі, що я бачив деяких черниць, таких прегарних, що і в Польщі не зустрічав я багато подібних красунь".

Про чеснотливість українських дівчат Боплян писав:

"Хоч свобода пити горілку й мед могла б допровадити їх до спокуси, але прилюдне висміювання й сором, якому вони підпадають, втративши невинність, стримують їх від спокуси".

Боплян був тим, що найбільше прислужився до спопуляризування нашого національного імени в Західній Европі: нашу землю він інакше не називає, як Україну, а народ українським.

БОРЕЦЬКИЙ ЙОВ († 1631) — митрополит київський відновленої за гетьмана Сагайдачного (в 1620 р.) православної ерархії, що її був позбавлений український народ в наслідок переходу давніших владик на унію. Був він галичанин з Бірчі, з 1604 р. був ректором львівської братської школи, а в рр. 1615—16 ректором Богоявленської школи. Визначився, як великий оборонець православної віри і в оборону новоствореної православної ерархії написав два важливих меморіяли — "Протестація" (1621 р.) та "Юстифікація" (1622 р.).

Висвятив митрополита Борецького та інших п'ятьох епископів ерусалимський патріярх Теофан, який взяв був від царгородського патріярха вповноваження повнити в київській діецезії всі потрібні церковні функції. Сталося це завдяки рішучій поставі козацтва на чолі з гетьманом Сагайдачним, бо патріярх боявся біди "від короля і ляхів" і довго відрікався, але зрештою мусів погодитися. Про це митрополит Йов оповідає в "Протестації":

"Були справді такі, що відраджували патріярха з огляду на ті небезпеки, які тепер нам справді загрожують. Але люди лицарські й духом гарячі, сказали найсвятішому: — "Не був би ти патріярхом, не був би добрим пастирем, не будеш намісником Христовим і апостольським, коли б не поставив і посвятив народові руському митрополита і епископів, зоставивши нас тут серед нагінок без пастирів".

Само посвячення відбулося в великій тайні, понючі, в Братській церкві, при чому вікна церкви були забиті дошками й завішані, щоб світло в церкві не притягало уваги. Співав потиху тільки співець патріярха. (Мих. Грушевський: "Іст. України-Руси", т. VII, ст. 438-39).

Довідавшись про посвячення митрополита, а пізніше й інших владик православної Церкви, уніятські владики сполошилися і кинулися до польського уряду, щоб їх боронив. Вони представляли патріярха Теофана самозванцем, турецьким політичним агентом, який не мав права висвячувати, — приїздив він ,мовляв, тільки для того, щоб бунтувати козаків, і цим же займається тепер Борецький і т. ін. В наслідок того почалися урядові репресії і нові переслідування православних. У Вильні стався справжній погром православних. Митрополит Йов, в імені всіх новопоставлених владик, підніс протест проти поступовання уряду. Оправдує себе та інших проти інсинуацій:

"Ми не шпиги, ані ховаємо шпигів. Ми — обивателі сеї землі, добре і чесно уроджені в домах шляхетських, тут оселі й замешкалі, живемо явно і добре звісні людям усякого стану... Беремося до того, що лишили нам наші попередники, — до чого дають нам права Божі і людські закони і звичаї, і більше як 600-літнє уживання. Проповідуємо ту ж віру, що і попередники наші. Навчаємо про спасенні речі, про царство небесне. На нічиє життя і нічиє майно не наступаємо. Волостями, містами, замками не володіємо. Збитків, злочинств, насильств не чинимо. На війну на християн не звемо, убивати не учимо. Навпаки, **поучуємо давати себе убивати, майно своє погубити і не жалувати за ним,** дбаючи про маєток ліпший і вічний на небі... Не бунтівники ми, не ворохобники, а **люди на мучеництво призначені.** Нехай про латинську Церкву і про уніятів іде неслава по всьому світі, що вони гонять і мучать руський народ. Про нас же нехай всі сторони світу обходить добра слава мучеництва — нехай знає кожний, що **перше, ніж узяти на себе цю святу службу, ми положили на себе вінець мученичий...** Не на панування і розкоші пішли ми, і ніякий страх, за поміччю Божою, ні кари, ні муки не відвернуть нас від правдивої віри й служби Богу..."

В цій же "Протестації", що її авторство дехто приписує Касіянові Саковичеві "ректорові шкіл київських", митропол. Йов залишив

нам поетично мистецьку, але історично вірну характеристику українського козацтва, пов'язуючи його з найдавнішими нашими національними державними традиціями:

"...Щодо козаків, то про тих лицарів знаємо, що вони роду нашого, брати наші й православні християни. **Це бо те плем'я славного роду руського з насіння Яфетового що Грецьке царство на морі й суходолі воювало. Це з того покоління військо, що за Олега, монарха руського, в своїх моноксилях плавало по морю й по землі, приправивши до човнів колеса. Це ж вони за Володимира Святого, монарха руського, воювали Грецію, Македонію, Ілірику. Це ж їхні предки разом з Володимиром хрестились, віру християнську від константинопольської Церкви приймали.** Вважайте на їх релігійність: коли на море виходять, наперед всього моляться, засвідчуючи, що за віру Христову йдуть невірних бити, невольників визволяти. Здобич свою на церкви, шпиталі, духовенство дають, за прощення своє невільників звільняють, церкви нові й манастирі будують, мурують, багатять. **Що інші народи словами й промовами воюють, то козаки на ділі виконують.** Сам Бог керує ними, один Він знає, на що ті останки давньої Руси береже... правицю їх кріпить і силу на морі й суходолі поширює; як перунів якихсь чи громи живі береже, щоб невірних татар і турків громили й страшили."

БОРЕЦЬКИЙ МИКОЛА (1879—1936) — другий, по Василеві Липківському, митрополит Київський і всієї України УАПЦеркви. Висвячений на священика в 1904 р., приєднався до українського автокефального руху і в 1922 р. був висвячений в Гайсині на єпископа Гайсинщини. Коли на соборі в Києві в 1927 р. Москва вимогла усунення митрополита Василя Липківського, Собор вибрав на митрополита Миколу Борецького. Тоді він сказав знаменні й пророчі слова:

"Поруч із розп'ятим тількищо митрополитом Василем на мене чекає мій хрест... З безмежної любови до Бога, до вас, до нашого народу я готовий на жертву... Нехай буде воля Всевишнього".

В січні 1930 року Москва скликала всіх єпископів УАПЦеркви до Києва і примусила їх підписати акт про "самоліквідацію" УАПЦеркви. Скоро після того митроп. Миколая було заарештовано і, після ув'язнення в київській і харківській тюрмах, вислано до політичного ізолятора в Ярославлі на Волзі. Там агенти ҐПУ змушували митрополита підписати заготовлений лист, в якому було сказано, що в СССР нема утисків релігії. На це митрополит Миколай відповів:

— Коли б у Советському Союзі не було утисків релігії, то я б тут не сидів!

Він відмовився підписати той лист. За це митрополита Миколая почали страшенно катувати, і в наслідок цих катувань митрополит психічно захворів. У 1933 році його перевезено на Соловки, а в 1935 році до божевільні в Ленінґраді, де він і помер в 1936 році, замучений за Українську Автокефальну Православну Церкву.

БОРОДА — в давніші часи прикмета чоловічої гідности. У "Руській Правді" відірвання вуса чи бороди вважалося за **образу чести**, і тому кара за цей злочин була вища, ніж, наприклад, за відрубаний палець, або яке інше покалічення: відрубаний палець коштував три гривні, а вирваний вус, чи брова — 12 гривень!

Архангел Метатрон ніби відкрив був рабінові Ізмаелеві, що Єгова має бороду в 11.500 лег (давня міра різної довжини — від 4 до 10 кілометрів), і той поспішив записати це до Талмуда. Захоплюючись цією бородою, жиди не могли уявити собі священика безбородим, і тому й книжка Левіт в Біблії суворо забороняє голити бороду, — заборона, що мала вплив і в пізнішому християнстві. Асирійські та перські царі теж культивували довгі бороди, як необхідний атрибут своєї царської гідности, а египетські фараони, хоч і голили підборіддя, але обов'язково чіпляли до підборіддя штучну металеву бороду. Асирійці і перси пильно й дрібно закручували та прикрашали бороду золотими та ріжнокольоровими нитками. Що звичай прикрашувати так бороду — бодай при святах — існував і в нас, про це можна здогадуватися з обряду прикрашування так зв. Спасової Бороди та з обжинкових пісень:

"Ходе Ілля по межі, дивується бороді,
Ой, чия ж то борода, да золотом улита,
Чорним шовком обвита?"

До Олександра Македонського греки теж носили бороду, але Олександер наказав своїм воязкам зрізати свої бороди, бо за них, мовляв, у бою хапається ворог.

Серед римлян моду голити бороду завів перший Сціпіон Африканський. З того часу римляни першу бороду присвячували богам. Але св. Климент, четвертий римський єпископ, пригадуючи біблійну заборону, грозив гнівом Божим тим, хто порушував "подобіє Боже", голячи собі підборіддя. Батьки Церкви стверджували цю заборону, аж поки папа Лев III (795-816) не поголив собі бороду, щоб відріжнитися від бородатого константинопольського патріярха. Та єпископи й нижче духовенство не захотіли йти його слідами, і папа Григорій IV (827—844) мусів був видати спеціяльний наказ про голення бороди, загрожуючи неслухняним конфіскатою майна. З того ча-

су католицьке духовенство звичайно голить бороду, хоча й пізніше деякі папи, як Григорій III та Юлій III, носили її.

У відомому диспуті царя Івана IV московського з єзуїтом Антоном Посевіном про християнську віру, цар звернув увагу насамперед не на догматичні ріжниці між православієм і католицтвом, а на... бороду: — "Бачимо в тебе бороду підсічену, а бороди підсікати та підголювати заборонено, і то не тільки попові, а й світським людям, а ти, римської віри піп, собі бороду січеш..."

Інший московський цар, Петро І, щоб наблизити Москву до Европи, теж насамперед узявся був за бороди, які в очах тодішніх консервативних московських бояр зробилися символом національної гідности, а в очах царя Петра та вірної йому поліції — символом неслухняности й бунту.

Серед українців, невважаючи на вищезгаданий закон "Руської Правди", ношення бороди було далеко не загальним явищем, і арабські письменники, які писали про наших пращурів, згадують, що деякі з них носили бороду, а деякі — ні. Лев Диякон так описує великого князя Святослава:

"Борода була обголена, на верхній губі густе й довге волосся..." — себто, вуса.

В літописі маємо ще й опис князя Володимира Васильковича, який "бороду стриг".

Княжі портрети на монетах виразно виказують довгі вуса, а щодо бороди, то на деяких монетах з іменем Володимира, золотих і срібних, зовсім виразно видно, що князь не має бороди, а на деяких не можна добре розібрати, чи має він коротку бороду, чи зовсім низько обстрижену. На так зв. монетах Святополка князь не має бороди. Ярослав на старих фресках св. Софії має невеличку бороду. У Святослава Ярославича на малюнку з його Збірника, видно низько обстрижену бороду. Так само і в Ярополка Ізяславича. Зате поляки глузували з Данилових вояків: "Поженемо на великі бороди..."

У козацькі часи, хоча загально наші люди бороду голили, все ж бачимо й чимало бородатих. Мазепу малювали без бороди і бородатим. Скоропадський і Апостол, хоч і померли дідами, фігурують на портретах безбородими. Знаходимо бороду на портретах ген. обозного Василя Дунина Борковського, ген. судді Івана Домонтовича, луб. полк. Максима Ілляшенка. Історик Лазаревський робить висновок:

"Борода зовсім не була рідкістю серед української старшини, але її мали тільки старі люди" — та й ті, далеко не всі.

Те саме можна помітити й серед простого народу: молоді люди голять бороду, старші її запускають, звідки й в пісні співається:

"Ой, не піду за старого, бо борода коле", а в приповідці іронізується:

"Борода виросла, а розуму не винесла"...

БОРТНИЦТВО — давнє бджільництво, що прийшло на зміну примітивному "видиранню" меду й воску в дуплах дерев. Саме слово походить від старо-українського слова БОРТЬ — штучне дупло для вибирання меду, або навіть окремий вулик, колода, прив'язана високо на дереві. Борті й бортники відомі в Україні з найдавніших часів. Бортництво охороняли закони "Руської Правди" кн. Ярослава і пізніше українське право XVIII ст. Воно дожило в лісах Волині, півн. Чернігівщини й південної Київщини до початків XX століття.

БОРТНЯНСЬКИЙ ДМИТРО (1751—1825) — найбільший український духовний композитор світової слави, реформатор церковного співу православної Церкви. Народився в Глухові, студіював 11 років (1768—1779) в Італії, де написав (і виставляв) свої опери на італійські лібретта "Креонт" (1778), "Алкід" (1778), "Квінт Фабій" (1779). У мілянському альманасі "Індіче де Спеттаколі" ("Показник вистав") з 1783 р. говориться про Д. Бортнянського, як про оперового композитора.

Повернувшись з Італії, Д. Бортнянський став придворним капельмайстром, а з 1796 р. директором Придворної Капелі, яку називали "Кутиком України", бо вона була складена майже з самих українців. Такою її зробив сам Бортнянський, як про це посвідчує опис Придворної Капелі за часів Бортнянського, який було видруковано в 1823 році в "Отечественних Записках" (ч. XIV, ст. 435):

"Взагалі в цьому хорі, починаючи з Директора, майже всі між собою земляки і в більшій частині дорожать звичаями й мовою своєї батьківщини, а до того призвичаюються й декотрі з великоросіян, що входять в ту капелу. Багато людей, що знають ласкаву простоту й смирність (! — Є. О.) Малоросіян... захоплюються, і справедливо, деякими особливостями щодо зворотів і висловности мови цих нащадків стародавніх Домественників Київських..."

Що Дмитро Бортнянський був українцем не тільки з уродження, а й в житті та в дії, про це свідчить не тільки склад його капелі, але й самі його численні музичні твори. Український характер мелодій його церковних творів такий очевидний, що його відзначають мало не всі дослідники, а московський дослідник Асафьев знаходить його в комічних операх Д. Бортнянського на французький текст "Сокіл"

(1786 р.) та "Син Суперник" (1787 р.). Дарма, що він, як відзначив П. Маценко, знайшов був в опері "Син Суперник" типовий зразок французької оперетковоі польки в мелодії, яку наш композитор узяв був із жартівливої бурсацької колядки "Народився нам Спаситель."

Та понад вищезгадані опери важлива діяльність Д. Бортнянського особливо в хоровій творчості, з якої дійшло до нас понад сто церковних творів.

Писав він також інструментальну музику — для піяно та для камерних ансамблів. 1882 року видано твори Дмитра Бортнянського в 10 томах під редакцією П. Чайковського.

БОЯН — славний український поет-співак, до якого, як до свого попередника звертається автор "Слова о Полку Ігоревім", шукаючи в нього надхнення. В Бояна бо була буйна уява. Коли хотів кому пісню заспівати, носився він думкою по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом попід хмари. А коли згадував про незгоди давніх часів, пускав десять соколів на стадо лебедів... Але то не десять соколів пускав Боян на лебедине стадо, а своїми віщими пальцями торкався струн, а струни самі гомоніли князям славу.

Боян зробився в Україні символом народніх поетів, втіленням думки нації, що змагає до свого духового виявлення. Тому П. Куліш, звертаючись до своєї музи, писав:

Кобзо-орлице! Заклич-задзвони з високости,
Щоб на твій поклик старі позросталися кості,
І неповинно пролитая кров ожила,
І Боянами-орлами земля процвіла...

В Галичині і на Буковині ім'я Бояна носили українські музичні товариства та хори. Перший "Боян" зорганізовано 1891 р. у Львові. В 1904 р. виник був "Боян" і в Києві, а в 1905 р. у Полтаві. Московська окупаційна влада всі "Бояни" зліквідувала.

БОЯРИ — керівна упривілейована верства суспільства за княжої доби, княжі дружинники та дорадники, що творили Боярську Раду, чи Думу, і займали високі посади в державі.

Хоча з упадком старої князівської України, бояри, як суспільна верства, зникли, бо одні з них поробилися польськими чи литовськими шляхтичами, а бідніші, втративши свої привілеї, розпилилися в масі селянства назва бояр затримується у весільній обрядовості, де молодий зветься "князем", а його дружина — "боярами". Кожному з них найближчий приятель молодого, що прибирає назву дружка або старшого боярина, здіймає шапку та несе її до хати молодого. Там до шапок пришивають "квітку" з барвінку та з червоної стрічки. Після того, як дружину з парубків набрано, відбувається обряд присяги: на стіл ставлять велику миску з водою і кладуть біля неї ложку; старший боярин дає кінець своєї хустки молодому і веде його круг стола, а молодий, в свою чергу, тримаючись теж за хустку, веде за собою одного з бояр, той ще іншого і т. д. Після першого та другого обходу, проходячи повз миску, зачерпує з неї ложкою води і випиває, а після третього обходу всі п'ють уже просто з миски. Після того всі вибираються у похід по молоду, і бояри, приїхавши до двору молодої, ніби роблять спробу взяти її силою, але їх не пускають. Тоді починаються пересправи, аж поки оборонці двору не згодяться відчинити ворота.

У цьому обряді маємо безсумнівний пережиток давнього обряду умикання, коли товариші молодого "князя" дійсно складали з себе озброєну дружину — "бояр".

БРАЖНЬОВ ЄВГЕНІЙ — московський пролетарський популярний письменник, який в мемуарах із 1919 року, які видала в 1916 році "Бібліотека Пролетарскіх Пісателей" під заголовком "В диму костров", дав повну волю свойому розперезаному московському шовінізмові, так що, за висловом Б. Антоненка-Давидовича ("Воскресіння Шельменка"), цю книжку треба було б назвати не "В диму костров", а "Как ми завойовивалі хахлов".

Ось як він писав про Київ:

"Київ — місто хамалеон. Хрещатик — перекидна торба, продажний проспект, вулиця ренегатка. Вчера вона присягала Раді, **марала вивіски українською мовьою** (зберігаю точність оригіналу, що не піддається перекладові — О. Є.), наряжала продавщиць в спідницю, плахту і намисто. Сьогодні "любезничает" із красноармейською зв'здою, на тротуарах і по крамницях большевицька термінологія, маскарад під пролетарів, "трудові артелі", "робоча кооперація". Завтра — овація і усмішки гетьманським холуям, знову "українська мовь", "жіночі капелюхи", "кав'ярня та едальня", "чоловіки" з оселедцями, саблюками і шулерськими обличчями, крохмальні груди мазуриків, бриліянти проституток, сяйні морди попів..." (стор. 13).

А на стор. 22:

"Що значать тих **кілька десятків** спійманих білогвардійців і виявлених контрреволюціонерів, що їх барахло розтрусили в Києві в запалі перших днів? (Тоді було розстріляно понад 5.000 людей — О. Є.). Що вони значать, коли **все місто відразу — контрреволюція, коли все населення від першої до останньої людини** — відомі білогвардійці, визискувачі, кати, клясові вороги, яким не може бути пощади".

Можна б і більше цитувати, але — вистачає.

З цього приводу Б. Антоненко-Давидович писав:

"Вам, читачу, мусить бути тепер зрозуміло, чому цю книжку Є. Бражньова разхватує російський обиватель на Україні, і чому мені коштувало багато часу та зусиль, що б знайти мало-що не останнім примірником цей цікавий документ. Але вам, так само, як і мені, невтямки, як цю "Одисею" неприхованого російського шовінізму береться видавати видавництво "Круг", куди дивився московський Головліт? І куди дивляться політкерівники тих військових частин, що маршують, співають по міських вулицях цю пісню бражньовського жанру, як про це писалося вже і в "Комуністі":

"Всех фашістов разобьом,
На Україну жить пайдьом,
На Укріне добре жіть:
Єсть что шамать, есть что піть".

Куди?"

На цей запит Москва відповіла, зліквідувавши наївного Б. Антоненка-Давидовича — Бражньов же далі пишається своїм московським шовінізмом і ненавистю до всього українського.

БРАНДЕС ҐЕОРҐ (1842—1927) — данський літературний критик світової слави жидівського походження. Він перший в Скандинавії написав працю про Тараса Шевченка, високо оцінивши його творчість. Його відношення до української справи виявилося в листі до голови Дипломатичної Місії УНР в Данії, д-ра Дм. Левицького, 10 травня 1919 року, в якому читаємо:

"Необхідно, щоб я забрав назад кілька слів про Україну і про Київ, які я написав в одній з моїх книг, що недавно вийшла "Остання частина трагедії. Заключення миру". Перед роком я написав, за якимось німецьким чи англійським джерелом, анекдоту, яка фігурує на стор. 36 цієї книги, що в Києві було б марно шукати людини, яка говорила б по-українськи, а не по-московськи. Я написав це, виходячи з факту, що Гоголь, Стороженко, Максим Ковалевський і Короленко писали по московськи, хоча й народилися в Україні.

"Останнє число українського бюлетеню повідомило мене про еволюцію Короленка щодо мови. Він — єдиний з названих чотирьох ще живе.

"Щодо тієї анекдоти, то вона — тільки поганий жарт. Я не повинен був її переказувати бо я ж ще в 1904 р., задовго до Б'ерстерне Б'ернсона підніс був голос проти кривди, яку чиниться Україні. До певної міри я мав би це ставити собі за честь, бо з приводу однієї дрібнички, а саме з приводу моєї відсутности на українському святі у Львові, українська преса досить гостро проти мене виступила, особливо в органі найважливішого її представника Івана Франка, хоча я йому не зробив жадної кривди. Моя провина полягала в тому, що я, пообіцявши прибути на вечір, присвячений на вшанування Т. Шевченка, вислав натомість у найввічливіших виразах і з найбільшою пошаною мою відмову, мотивуючи її тим, що поляки, які мене запросили до Львова, і в яких я був гостем, запевнили мене в своєму національному фанатизмі, що я поповнив би зраду в їх відношенні, коли б відвідав українське товариство.

Мої прихильні писання про долю України під чужинецьким пануванням не були перекладені і тому залишилися невідомими поза кордонами Данії. Коли я їх писав, ще не було можливости говорити про Незалежну Україну. Тому я відчуваю потребу вияснити, в якій високій мірі українці мають на своїм боці мої найпалкіші симпатії в їх боротьбі за незалежність. Кривавої несправедливости зазнають вони як від русских, так і від Антанти. Це ганьба, що такого варвара, як Денікін, підтримує цивілізована Европа, і ще більша ганьба вставити в свою програму вільне самовизначення всіх народів, отже і України, і потім поборювати її задля відновлення реакції.

"Для України це не багато значить, що одним письменником буде більше чи менше в Европі що симпатизують з її народом і її країною. Але то тільки з почуття мого власного обов'язку скаладаю я тут Україні вирази моєї глибокої пошани".

Цей лист Ґ. Брандеса було видруковано в різдвяному числі 1919 р. Бюлетеню української Місії в Копенгазі, але він залишився цілком невідомим широкому загалові.

БРАТКИ — гарна квітка, що називається також Полуцвіт, Іван та Марія, Зозулині черевички

У трикольорових пелюстках Братків вбачали в давнину символ християнської Троїці, з оком Бога в трикутнику, тому в західніх европейських народів цю квітку називають також квіткою Святої Тройці.

В українського ж народу вона стала символом недозволеного фатального кохання між братом і сестрою: брат і сестра повінчалися, не знаючи нічого про своє споріднення. Коли ж довідалися —

Ходім, сестро в темний ліс, —
Нехай же нас звір із'їсть!
А ліс каже: не прийму,
А звір каже: вижену!..

Ходім, сестро, горою,
Розсіємось по полю
Шовковою травою.
Будуть люди зілля брати,
Сестру з братом споминати:
Я зацвіту жовтий цвіт,
Ти зацвітеш синій цвіт, —
Буде слава на ввесь світ...

БРАТСТВА — релігійно-національні товариства українського православного люду, що відограли особливо велику ролю в суспільному житті України XVI—XVII вв.

Братська організація має за собою глибоку історію і традицію. Первопочини її сягають ще поганських часів, коли то великі гокові свята й похорони збирали довкола усвячених місць споріднені ("братні") роди на богослужби й ігрища.

У первісній ідеї братство — це, як каже проф. М. Грушевський, союз братів, які, вилучившися зі спільної сім'ї, не розривають родових зв'язків. В міру того, як родовий устрій слабнув і розкладався, місце цих родових союзів заступали ріжні територіяльні та професійні союзи, що приймали на себе функції старих родових союзів. Так у зах. Европі на руїнах старих родових союзів виросли такі організації, як гільдії й цехи, і ці ріжні професіональні союзи називають себе "братствами".

Вони задержують із старих організацій релігійну закраску, свята своїх патронів (храмові свята) і ритуальні бенкети — БРАТЧИНИ.

У світі східньо-слов'янськім, де родовий устрій розложився дуже скоро, ім'я братств задержалося тільки за тими союзами релігійного характеру, які перейняли на себе опіку над старими родовими культами. Те старе братство прив'язане звичайно до місцевої церкви, що являється осередком організації та її патроном. Головною прикметою й тим життьовим нервом, що втримує цю братську організацію, служать братські бенкети — БРАТЧИНИ. Їх справляють раз, а то й кілька разів, на рік при церкві на її користь, в храмове, чи яке інше, традиційне свято. Бенкет цей відбувається в складчину братчиків, але що більше на ньому сторонніх гостей, то більше слави для братства і доходу для церкви, бо ці гості звичайно "вкупаються" в братство, себто дають свою вкладку.

З розвоєм по містах цехового устрою, що припадає на другу половину XV в. і головно XVI в. церковні братства підпадають під сильний вплив цехів, себто професійних ремісничих організацій, що теж мають ім'я братств. Подібно як у цехах, так і по братствах почали обов''язувати суворі організаційні статути, що окреслювали братські права і обов'язки. Але якщо до цехів могли належати тільки кваліфіковані ремісники-католики даного міста, а вся цехова організація спиралася на професійній виключності тих, що могли користувати з цехових привілеїв, то українські церковні братства, хоч міщанські та ремісничі в своїй основі, радо приймали до себе й позаміцеву шляхту і духовенство, себто — гуртували в собі все тодішнє, позбавлене ще прав українське громадянство.

Формально статутові справи і обов'язки братств зводилися до опіки над церквою, до взаємної братерської допомоги та вдержання, так би мовити товариського життя. Фактично ж, у таких братствах, як Львівське, Луцьке, а потім Київське, ці права й обов'язки були куди ширші: вони допомагали зберігати свою віру, обряд і давні звичаї, ставали активними оборонцями української національної самобутности. З кінцем XVI в. братства розгорнули широку культурно-освітню працю, відкриваючи школи та друкарні, друкуючи книжки, збираючи бібліотеки.

Львівське братство при церкві Успіння Богородиці (відоме з 1463 р.), що загартувалося в упертій боротьбі з польським релігійним і урядовим тиском, мало одну з перших в Україні друкарень і визатну грецько-слов'янську школу. В кінці XVI і в початку XVII вв. існували братства по багатьох містах України — в Києві, Луцьку, Острозі, Володимирі, Бересті, Більську, Люблині, Могилеві, Перемишлі Рогатині, Тернополі, Тесниці... У XVII в. велику ролю в національно - культурному розвиткові України відіграло Київське Братство, при Богоявленському манастирі (бл. 1615 р.).

До нього належали, крім київського міщанства і духовенства, багато української шляхти і козаків. Його школа, об'єднана в р. 1632 з школою при Києво - Печерському манастирі, перетворилася на КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКУ АКАДЕМІЮ.

(В 1620 р. до Київського братства записався гетьман Сагайдачний зі всім Військом Запорізьким).

Велику ролю відіграли братства в обороні української православної віри та моралі, загроженої унією та відступством єпископів. Грамотами східніх патріярхів братствам надано великих прав у Церкві: вони мали право, через своїх священиків, відлучати від Церкви непокірних братчиків, а то й не-братчиків. Вони мали право наглядати за життям священиків і доносити на них єпископові. Більше того: братство мало доглядати за самими єпископами, доносячи про їх негідну діяльність патріярхові.

Такі великі права братств скоро допровадили до гострих непорозумінь між ними та єпископами, і ці останні почали голосно скаржитися на "громадянський папізм", що ніби "шевці, кравці та кожум'яки" хотять радити Церквою, на що їм відповідали, що й Апостоли не були високого походження...

Серед єпископів і взагалі вищої тодішньої церковної влади було не мало осіб, які про Церкву зовсім не дбали, а життя провадили неморальне. Саме тому Царгородський патріярх змушений був поширити права братств, бо тільки в них бачив оборонців віри. Ці його побоювання виявилися правдивими, коли за Берестейської унії мало не всі наші єпископи відкрито покинули батьківську віру.

По Берестейській унії 1596 р. релігійно - оборонне значення братств ще більше зросло. Настав тяжкий час, коли українська православна Церква залишилася була зовсім без єпископів. І от тоді братства не побоялися перебрати на себе найбільшу відповідальність — радити всією Церквою. Так було аж до 1620 року, коли нарешті відновлено в Києві вищу церковну ерархію (див. про це під гаслом БОРЕЦЬКИЙ ЙОВ), але й тоді братства ще довго продовжували свою культурно - освітню та полемічну діяльність, витримуючи натиск польського уряду і вищого українського духовенства. Аж у 1708 р. Львівське бр. було теж змушене покинути православну віру і фактично припинити всяку діяльність.

Під Москвою, коли Правобережжя, по розділах Польщі, опинилося під опікою московської православної Церкви, ця остання заходилася викорінювати з української православної Церкви все те, чим вона ріжнилася від московської, — тому припиняється й діяльність братств. Пізніше російський уряд зрозумів історичну ролю братств і 8 травня 1864 р. видав новий закон про братства, що їх — із новим, російським статутом, — дозволялося відкривати в усій Росії. Але ці нові братства ані своєю працею, ані своїми завданнями не мали нічого спільного з давніми українськими братствами.

Відновлення цих останніх бачимо тільки по національній революції 1917 рівнобіжно з розвитком УАПЦеркви.

Братство св. Покрови в Буенос-Айресі в своїй діяльності, скільки дозволяють засоби і обставини, відновлює старі традиції українських братств в Україні, — в усякому разі воно врятувало УАПЦеркву в Аргентіні від розвалу, який вже надто близько їй загрожував.

БРАТСТВО ВОСКРЕСІННЯ — церковна організація, створена в Києві в 1917 р. після з'їзду духовенства і мирян, який обрав головою протоєрея Василя Липківського, пізнішого митрополита УАПЦ. Братство Воскресіння мало на меті здобути автокефалію українській православній Церкві: воно перетворилося у Всеукраїнську Церковну Раду, яка скликала 7 січня 1918 року Всеукраїнський Церковний Собор.

БРАТСТВО САМОСТІЙНИКІВ — конспіративна українська організація з 1915 р., яка створила пізніше ряд легальних організацій, як вид-во "Вернигора", Союз Українців - Державників, партію Українських Соціялістів - Самостійників, першу формацію Української Центральної Ради, військове Т-во "Батьківщину". Душею й мотором того всього був Вал. Отамановський, зліквідований пізніше большевиками у зв'язку з Спілкою Визволення України.

БРЕМНЕР Р. — англієць, який подорожував по Росії в 1830 р. Опис його подорожі видано в Лондоні в 1839 і 1940 рр. Україні присвячено коло 200 сторінок друку. На думку проф. В. Січинського, який дослідив цю книжку вона — після записок Д. Маршала 1770 р. і Е. Д. Кларка 1800 р. — третя найважливіша книжка про Україну англійського автора. В ній спостережливий англієць на кожному кроці підкреслює особливості України, природні, господарські, національні і культурні. Він називає Україну Україною, в відміну від москалів, що звали її вже Малоросією, захоплений українською природою, з признанням говорить про культурність, чистоту і вдачу українців, їх працьовитість пильність і — гордість. Він радить своїм землякам їхати в Україну і переконатися що український нарід зовсім відмінний від московського і від західньо-европейських народів.

Він приходить до висновку:

"Назагал уважаю їх (українців) за людей багато вищого рівня, ніж русскі, з огляду на їх незалежність духа та своббідну форму державного правління .." (очевидно в минулому).

БРЕХНЯ — злісне й свідоме викривлювання дійсности на шкоду ближньому.

Християнська мораль гостро засуджує брехню, і Христос назвав її ділом диявола: "Той бо душогубець із початку, і в правді не встояв, бо нема правди в ньому. Коли говорить брехню зі свого говорить бо він — брехун і отець брехні" (Івана VIII, 44).

І апостол Павло писав Колоссеянам: "Не кривіть словами один проти другого" (III, 9).

Але розріжняймо: якщо кожна брехня — злісна й свідома неправда, то не кожна неправда — брехня.

Коли хто говорить неправду, щиро переко-

нани в правдивості своїх слів, нема в його неправді брехні, а є тільки ПОМИЛКА.

Коли лікар говорить важкохворому, щоб підтримати його сили й подати йому надію на одужання, неправду про стан його здоров'я, нема в його словах брехні, а тільки неправда, одухотворена любов'ю до ближнього.

Коли письменник творить літературні фікції і оповідає про людей і речі, які існують тільки в його творчій фантазії, нема брехні в його творчості, а тільки неправда, освітлена ідеалами краси й любови до вдосконалення дійсности.

Виняток тут роблять ті письменники (а їх тепер чимало!), що пишуть не з внутрішньої потреби виявити закладену в них іскру Божу, щоб послужити для духового піднесення людства, не в спогляданні й надхненні вищих ідеалів краси добра і любови, а з своєкорисних розрахунків кар'єризму чи матеріяльного збагачення: вони **спекулюють** на найнижчих інстинктах людини і замість творити світ вищої правди що в світлі теперішньої дійсности може видаватися й неправдою, творять світ жахливої брехні, в якому, замість людини з Божою душею, що змагає до все більшого духового довершення, знаходимо тільки двоногу звірину.

БРИНДЗА — солоний овечий сир.

Символ бідности: "Бити бриндзу" — нужденно жити.

БРІКЕ П'ЄР — журналіст, довголітній редактор женевського впливового щоденника "Журналь деЖенев". Часто виступав із доповідями та статтями в обороні українського народу від московського імперіялізму. "Український селянин не хоче ніякого комунізму, — писав він в одній своїй статті під заголовком "Україна проти Москви" в 1934 р. Щоб панувати над Україною та стримувати її, Кремль провадить політику насильства та визиску. Український елемент немилосердно переслідується в цій республіці що зветься українською, але віддана примхам російського диктатора Постишева... Щоб поборювати українство по селах, Москва вживає віддавна вигнання та засдання. В останнім часі до цього додано методи виміни населення: 350.000 українців було виселено до Росії, а 500.000 російських селян прийшло на їх місця, спустошені голодом та ГПУ... Большевик має тепер за собою силу, але українець упертий, і занепокоєння, яке він викликає в совєтській дипломатії, виказує, що він бореться не даремно..."

БРОВИ — атрибут людської краси, особливо БРОВИ НА ШНУРОЧКУ — вузенькі, рівні брови:

"Не так очі, як ті брови,
Любі, милі до розмови..." (Метлинський)

"В мене чари всі готові:
Біле личко, чорні брови..." (Чубинський)

БРОДНИКИ — степова неосіла (бродники від бродити, блукати) людність готовно української походження на Чорномор'ї від Полоння до Подунав'я. Звістки про них маємо з XII і XIII ст. Їх національність не підлягає сумнівам: із звістки 1223 р. бачимо, що вони — християни (цілують хрест), а вождь їх зветься — Плосконя. Ім'я чисто українське. Дехто здогадується, що бродники могли бути залишками тої Тьмутороканської чи Приозівської Руси, що, в наслідок опанування степів печенігами та половцями, втратила була зв'язок із корінними українськими землями.

БРОНЯ, ПАНЦИР — охоронна зброя. Броню занесли до нас, мабуть, варяги. Знаємо її з розкопів княжих часів, це — ніби каптан, чи сорочка, з отвором на голову та короткими рукавами. Сягала вона до колін. Зроблена була з дрібних залізних кільців, посполучуваних одне з одним. Від XV ст. такий панцир звався КОЛЬЧУГОЮ. Степовики не українці, носили теж броню, але іншу: була вона зі шкіри з нашитою залізною лускою. Від печенігів та половців разом із іншою здобиччю, приходили до нас і такі панцирі.

БРУТАЛЬНІСТЬ — риса примітивної людської натури, що своїм духовим розвитком ще не далеко відійшла від звіринного світу. Це слово походить від латинського "брутус", що значить — звірина. Не треба змішувати брутальности з жорстокістю: звірина ніколи не буває жорстока, бо жорстокість — це насолоджування стражданнями інших; звірина ж, поїдаючи свою здобич, не шукає насолоди в стражданнях своєї жертви, вона їх просто не помічає. І людина може бути брутальною, не будучи жорстокою. Топтати, напр., в дикій люті квіти в чужому квітнику, або нищити й виривати рослини в чужому городі, чи бити меблі в чужому помешканні, це — не жорстокість, це власне дика брутальність, в якій людина виявляє свою звірячу лють, дає волю диким інстинктам, що вихоплюються з вгамовних шор культури й цивілізації.

Жюль Легра, професор паризької Сорбонни (університету), писав у 1934 р. в своїй книзі "Русска Душа".

"Одноголосні свідоцтва стверджують: москалі, безконечно добрі й терпеливі, здатні на безмежну брутальність. Ця риса характеру, що з культурою зменшується, виявляє тим самим брак культури. Брутальна людина — це примітивна звірюка, що одного дня, без всякого пропорційно належного приводу, ніби зрива-

ється з ланцюга. На цьому рівні культури людина не має моральних гальм, що могли б її втримати від вибуху брутальности. Всі нагоди, певно, мають у собі деяке число осіб, що знаходяться на цьому рівні морального розвитку. Але є та ріжниця, що тим часом, як там вони — виняток, в Росії люди з цією примітивною рисою характеру, не заторкнені культурою, складають величезну більшість. Цей нарід такий уперто покірний, заховує в своїх глибоких надрах унаслідований від предків склад брутальности. Тому, як тільки з того народу палають якісь моральні перепони, цей нарід, ніби такий сумирний, ніби такий пересякнений добрістю й альтруїзмом, зриваеться й діє, як тічка диких звірів, грабуючи, вбиваючи, палячи все, що попадає під руку, за намовами кількох хитріших, чи більш морально зіпсованих осіб.." (ст. 244 45).

Проф. Легра підкреслив у своїй праці, що московська брутальність відома з давніх часів, і ми додамо, що навіть в офіційних документах визначалося її в нас в Україні, як "великоросійське обикновеніє" (С. Єфремов "За рік 1912", ст. 38.).

Ленін у своєму зверненні до з'їзду компартії в грудні 1922 р. так характеризував Сталіна:

"Сталін — надмірно брутальний, а ця хиба, яку можна толерувати в нашому власному середовищі, в контактах між нами, стає нестерпною на становищі генерального секретаря..."

Сам Сталін, відповідаючи на "заповіт" Леніна, заявив на з'їзді партії:

"Сам знаю, що я брутальний і гострий, але нічого не вдієш, таким народився..."

І з'їзд нагородив його за цю щирість бурхливими оплесками, бо в московських большевиків брутальність, що, за спостереженнями проф. Легра, відповідає характерові московського народу, ніколи не була великим гріхом. І цілком марно скаржився Хрущов на брутальність Сталіна пізніше, на з'їзді партії в лютому 1956:

"Він застосовував свою брутальність не тільки супроти всього, що йому противилося (на думку Хрущова, це ще не було б так зле. Є. О.) але також супроти всього що його хиворному й деспотичному характерові виглядало суперечним з його концепціями..."

Проте із смертю Сталіна та приходом до влади того самого Хрущова московська брутальність не скінчилася: події в Кінгірі, де 500 українських жінок були розчавлені совєтськими танками, тому найкращий доказ. Та подія не була виявом тільки жорстокости, вона була виявом безмежної жахливої брутальности... (Див. ГРУБІСТЬ).

БРЮХОВЕЦЬКИЙ ІВАН (†1668), гетьман Лівобережної України (з 1663 р.). Демагог і амбітник. За Богдана був його дворянином і виконував його дипломатичні доручення. Після смерти Богдана опинився на Запоріжжі, де, ставши кошовим в 1659 р. прибрав собі небувалий титул "кошового гетьмана", з яким виступив проти Сомка та Золотаренка, що тоді тягалися за гетьманську булаву. Граючи на запорізьких амбіціях, він ширив думку, що гетьманська булава повинна бути в руках Січі. З огляду ж на те, що на Запоріжжі збирався все народ незаможний, не розовитий, виступав він демагогічно проти дуків - старшин, протиставляючи їм себе, як справжнього носія давніх запорізьких традицій. Цю боротьбу Брюховецького проти городових старшин "дуків срібляників", Сомка та Золотаренка описано в прегарній думі про "Феська Ганджу Андибера, гетьмана запорізького", де в постаті Андибера легко пізнати Брюховецького і то надто ідеалізованого з точки погляду запорізької голоти, бо, як писав М. Грушевський, "боровся він не по-лицарськи, а доносами Москві, неправдиво обмовляючи своїх противників у зраді, а загалом своєю агітацією проти старшин копав згубну прірву в українськім громадянстві, на користь московським політикам а на шкоду українському життю. Перед московськими кругами він рекомендував себе, найподатливішим чоловіком для московських плянів і тим підкопував свого головного противника Сомка".

Зрозумівши небезпеку, Золотаренко з'єднався був із Сомком, але було вже пізно На червень 1663 р., коли скликано було під Ніжин раду для обрання гетьмана, Брюховецький привів із собою ватаги запорожців і "черні" (простого козацтва) з полудневих полків, які тримали разом із запорожцями. Рада з самого початку перекинулася в бійку, і її було перервано, а тим часом Брюховецькому пощастило перетягнути до себе Сомкових козаків, які підняли бунт проти своєї старшини. Сомкові з старшиною прийшлося тікати до обозу московського боярина присланого на раду, а той наказав їх арештувати як ворохобників. Тоді Брюховецького було обрано на гетьмана Сомка й Золотаренка засуджено "за зраду" і стято без всякої вини. Ці події описав чудово П. Куліш в своїй "Чорній Раді".

Діставши булаву, Брюховецький і далі приподоблювався Москві, як тільки міг: 1665 р. він поїхав до Москви на поклін. Цього як згадує М. Грушевський, Москва домагалася й від попередніх гетьманів, **та ті на це вухо не дочували**. Приїхавши до Москви, Брюховецький попросив, щоб його оженили "на московской девке", там його справді одружили з

донькою окольного Салтикова і справили гучне весілля. Сповняючи волю московських можновладців, подав цареві прохання, щоб цар перебрав на себе управу в Україні, збирав на себе всякі доходи, а для того, щоб післав в Україну своїх воєвод і військо, а також попросив, щоб митрополита українцям прислано з Москви. За це дістав він від царя чин боярина, і ріжні дарунки, — між іншим всю Шептаківську сотню на Сіверщині.

Та тоді український нарід і оті самі запорожці, що його так, підтримували, зрозуміли врешті, з ким діло мали — почалися в Україні повстання. Перше Брюховецький начагався заливати ті повстання кров'ю, палячи села й містечка, з допомогою московських військ, але коли це мало допомагало, а навпаки все більше підносило проти нього нарід, а Москва зі свого боку виявила, що не має охоти підтримувати силоміць надто непопулярного гетьмана, спробував Брюховецький змінити фронт, і зрадивши Москву, з'єднатися з Петром Дорошенком, гетьманом Правобережної на той час України. У 1668 р. проголосив він повстання проти Москви. Старшина його підтримала. По всіх усюдах люди розлючені кривдами московських урядчиків та військовиків, били їх. Московські залоги, настрашені тим повстанням, почали виходити з України. Тільки в Чернігові та в Києві вони ще утримувалися . Та вже почало з півночі насуватися московське військо під командою Ромадановського. А зза Дніпра почав надходити Петро Дорошенко. Не на поміч Брюховецькому він ішов: ще з дороги прислав він Брюховецькому вимогу —віддати гетьманські клейноди, за що мав дістати Гадяче в посмертне володіння. Брюховецький хотів був боронитися, арештував післанців Дорошенка, аж і той надійшов із своїм військом і отаборився біля Опішні. І тут-то виявилася народня зневохота до Брюховецького — не допомогло йому й пізне повстання проти Москви: козаки крикнули, що не битимуться проти Дорошенка і кинулися грабувати обоз Брюховецького. Вхопили його самого і привели до Дорошенка. Дорошенко звелів прикувати його до гармати і при цьому махнув рукою. Натовп зрозумів, що він наказав покінчити з Брюховецьким, і кинувся люто на московського вислуженика, "боярина", — били його рушницями, кололи списами "як скаженого пса", за виразом сучасника, обдерли з одягу і кинули голого.

Дорошенко наказав відвезти тіло до Гадячого й поховати в церкві, яку був збудував Брюховецький, сам же з військом пішов проти московськго війська Ромадановського, але той не прийняв бою і вийшов з України. Так тоді після смерти Брюховецького вся гетьманська Україна була з'єдналася, знову вільна, під булавою Петра Дорошенка.

БУБЛИК — символ беззмістовности: "Чудний, як бублик, кругом об'їси, а всередині нема нічого".

БУБОН — Давній музичний інструмент. "Слово "бубон" —загально - слов'янське, що вказує на його давній вжиток у слов'ян". М. Грушевський "Іст. У.-Руси" І. ст. 277).

Символ бідности: "Голий, як бубон", "Голий, як турецький святий".

Також символізує чванькуватість, яку не виправдує дійсність:

"Славні бубни за горами, а зблизька — шкуратяні".

БУДНИКИ — Українські лісопромисловці, головно XVII—XVIII ст. які, палячи дерево, виробляли поташ, смолу, вугілля. Їхні фабрики називалися БУДИ. Особливо будництво було поширено на Стародубщині, де було відомо 12 буд. (див. ПОТАШ).

БУДЯК — У Ів. Франка символ витривалости та відпорности:

І росте воно, б'ється в білі
І чіпляється ґрунту,
Мов будяк той, низький і цупкий,
Все готовий до бунту". ("Мойсей").

Натомість у Єв. Маланюка символ руїни:

...Дикий вітер та чорний степ,
Лиш будяк на нім — Боже наш, Боже!
— Мертвим, чортовим зіллям росте...
("Земля і залізо")

БУЗДИҐАН — рід булави з голівкою на зразок груші, з 6 — 8 поздовжними карбами. Служив за відзнаку козацьким полковникам та нижчим старшинам. Слово турецького походження. — Частіше полковницьку відзнаку називали у нас ПІРНАЧЕМ.

БУЗИНА — дуже поширена в Україні кущовата рослина неприємного запаху. Нарід прив'язував до неї багато забобонних вірувань починаючи з того, що її ніби створив дідько, що в ній постійно перебуває: "у бузиннику чорт живе" (Номис, 315). Тому чорта іноді звали "бузничим царем" (Чубинський, І 95).

Бузину уникали викопувати з корінням, або рубати, щоб не дратувати чорта:

"Хто рубає бузину, від того вмирає", — казали на Самбірщині (Етн. Зб. НТШ XXXII 212). Тому не вживали її при будькякій будівлі. Леґенда оповідає, що спочатку на ній не було ніяких ягід, але ягоди появилися на бузині з того часу, як повісили були на ній св. Варвару мученицю та "скребли її залізними скребачками"...

Діти робили з бузини пукавки та інші за-

бавки, але старші їх у таких випадках напоминали:

"Покиньте, то — паскудне дерево, від нього буде голова боліти..." (Етн. Зб. НТШ, V, 166).

БУК — тверде гарне дерево, але мало придатне до будівлі. Як символ твердости, фігурує у народніх приповідках, як карна палиця:

"Як не даси з просьби, то даси з принуки, чого просьба не докаже, то докажуть буки" "Номис, 1059). "Буком того, хто не боронить свого" (Ів. Франко: ПриповідкиІ. 129).

БУКВОЇДСТВО — завеликий формалізм, звертання більше уваги на зовнішні вияви культу, ніж на його внутрішній зміст. Типова риса московського православія, яку відзначили самі москалі, дослідники духової культури. Так проф. Шмурло писав:

"Розумова нерозвиненість не давала відрізнити суттєве віді другорядного, форму від змісту, вона готова була найзвичайнісінькому звичаєві надати значення релігійного змісту, і одночасно саму релігійну суть звести на ступінь звичайного обряду. Звідци піднесення форми на ступінь догмату, інертність життя, обряд без змісту, розкол, відчуженість, боязнь змін."

І проф. П. Милюков також писав, відзначаючи фанатичне буквоїдство московського православія:

"Релігія перетворювалася в низку молитвенних формул, а молитвенна формула набирала магічний змисл..."

Уже в 1476 р. в одному літописі читаємо:

"В лето 6984 некіе філософи началі петь: О, Господи помилуй, а другіе поют просто — Господи помилуй".

У цій іронічній згадці про тих "філософів" вже виступає те буквоїдство, що привело пізніше до відомого московського розколу, в якому фанатики буквоїдн кричали: "За едино аз умру".

Деякі, наприклад, твердили, що напис на Голготі був: "Цар слави, Іс. Хр., сим побеждай". Коли ж їм доводили, що на хресті було написано: "Ісус Назарянин Цар Іудейський", то вони відповідали: — — "Нам ваш Ісус Назарянин не надобен".

Саме тоді, коли на Московщині розходження в текстах богослужбових книжок доводило до кривавих драм розколу, в Україні відмінні редакції богослужебного тексту, що ясно помічається напр.: в текстах херувимської, в київських і почаївських служебниках XVII вв., мало кого бентежили. Київський Митрополит Петро Могила звернув був увагу на закиди, що "в православному богослуженні нема одностайности: в одній книжці про ту саму річ можна знайти зовсім інші вислови ніж у другій, і кожний священик може вживати того чи іншого способу. Тому П. Могила в передмові до свого Требника 1946 р. пояснив, що, незалежно від тих чи інших другорядних ріжниць, що виникли в наслідок похибок, чи незнання, **суть таїнств залишається завжди незмінною.**

І в тому саме величезна ріжниця між українським і московським православієм: москаль звертає увагу на зовнішню обрядовість, українець — на внутрішний змисл згідно зі словами Апостола, який навчав, що "буква вбиває, а дух оживає" (Корин. ІІІ, 6). Зразок московського буквоїдства див. також під гаслом БОРОДА, про Івана IV.

БУЛАВА — держак із металевою кулею, оздобленою дорогоцінними самоцвітами. Символ влади запорізьких кошових і гетьманів в Україні, а, переносно, і кожної влади:

"До булави треба голови".

Булава, за дослідами проф. М. Міллера, з'являється в Україні вже наприкінці кам'яного віку, себто в ІІІ-му тисячолітті до Р. Хр. Найдавніші булави з кам'яною гулею було знайдено в нас у великому могильнику над Озівським морем, біля Маріюполя. Особливого розвитку та поширення осягають булави в бронзовому віці, протягом ІІ-го та частково І-го тисячоліття до Р Хр. Тоді булави теж робилися з каменю — з порфиру, лабрадору, мармуру, тощо. Розкішні декоративні булави з полірованою блискучою поверхнею, мабуть, уже й тоді правили за відзнаку влади і родових старшин. При кінці бронзового віку з'являються вже і булави з бронзовими наверішниками.

За князівських часів булава в Україні, вже залізна, набуває значення дуже поширеної зброї. В грецькій хроніці Скілиці Куропалата, що описує війни кн. Святослава з Візантією в X. ст. на прегарних мініятюрах виображено вояків Руси на конях із булавами в руках.

За Козаччини булаву, як зброю, заступає шабля, але булава як і в бронзовому віці, набуває властиве їй значення символа влади, зокрема військової, а разом із тим і державної.

Кожен гетьман мав свою особисту булаву. Робилося її переважно з срібла, причому й держака також обкладувалося сріблом. На булаві Мазепи був зображений його герб. На булаві Самойловича — його монограма. Хмельницький мав кілька булав: одну срібну, подарунок польського короля; другу, обсипану перлами а дорогоцінними самоцвітами — по-

дарунок турецького султана; третю — теж срібну з довгим текстом — від московського царя.

На Січі була відома булава Ів Сірка, яку йому було вручено при виборах на кошового в 1663 р. Цю булаву вручали потім на майданах усім наступним кошовим отаманам Січі аж до її зруйнування в 1775 р., коли вона, разом із іншими козацькими клейнодами потрапила в полон до Москви. По 16 роках полону, булаву, разом із іншими клейнодами, вручено кошовому отаманові Чорноморського Козацького Війська, і з ним вона в 1792 р. потрапила на Таманський півострів.

На Кубані булаву от. Ів. Сірка вручувано всім обраним отаманам Чорноморського і, пізніше Кубанського Козацького Війська, як символ їхньої влади.

28 січня 1918 р. перед нею було проголошено незалежність Кубанської Народньої Республіки, а 19 квітня 1920 р. вона в руках останнього отамана, обраного на рідній землі, ген. Букретова, який передав її тодішньому Голові Ради Міністрів, інж. Вол. Іванисові, вийшла на еміграцію.

Яко зброя та знак влади, булава була відома також у монгольських та тюркських народів, — особливо в Туреччині, а також і на Заході — в Польщі та в Угорщині. Була вона відома і на дальшому Заході, де її знаходимо, як символ влади, в гербах деяких значних родів Німеччини, Франції та Італії. Але ніде не зустрічаємо такого її поширення, як саме в Україні — з часів ще кам'яного віку аж до занепаду перше української державности, а потім Кубанського Війська.

БУНЧУЖНИЙ ГЕНЕРАЛЬНИЙ — член Генеральної Старшини в Гетьманській Україні XVII —XVIII вв. На його обов'язку було оберігати символ гетьманської влади — бунчук. З особливого гетьманського наказу засідав у Генеральній Військовій Канцелярії або командував відділом війська. У мирних часах гетьман послуговувався ним у справах дипломатичних та судових.

Уряд "гетьманського бунчужного" зустрічаємо вперше в статтях Богдана Хмельницького, за якими "на Бунчужного Гетьманського" давалося 600 золотих польських" (Бантиш - Каменський "Ист. Малор. Исторіи" 1858 ст. 2). Статті Многогрішного 1669 р. підписав генер. бунчужний Лукаш Зборовський. Статті Самойловича підписав ген. бунчужний Л. Полуботок.

БУНЧУК — держак із золотою кулею, під якою підвішено кінське волосся, — символ гетьманської влади. Бунчук — турецького походження і був у турків замість прапора. Перед турецьким пашою, що виконував обов'язки візиря, себто султанового міністра, носили бунчук з золотою голівкою і трьома кінськими хвостами, перед султаном несли бунчук із сімома хвостами.

Звичай бунчука перейшов із Туреччини до Польщі, і в походах поляків проти турків та татар теж носили бунчуки — перед польним гетьманом із одним хвостом, перед великим коронним гетьманом — із двома хвостами. Ян Собеський так звик до бунчука, що, і зробившись королем, ніколи не вирушував у похід без бунчука. Від поляків звичай ношення бунчука перейшов до українських козаків, де їх носили перед гетьманом та запорізькими отаманами. Бунчуків мав гетьман декілька, булаву ж уживано тільки одну. Бунчуки несено перед гетьманом при його виїздах та виходах та ставлено перед гетьманським наметом.

БУНЧУКОВИЙ ТОВАРИШ — член почесного відділу при гетьмані в Україні XVII — XVIII ст. В походах бунчукові товариші знаходилися під командою генерального бунчужного. Рангою вони вважалися трохи нижчими від полковників і, при потребі, заступали полковників у командуванні полком. Кількість їх не була визначена і цілковито залежала від гетьмана, який набирав їх із визначніших козацьких родин. Привілеї бунчукового товариша, як особи, що знаходилася "в особливій гетьманській протекції", полягали в тому, що він звільнявся від місцевого суду і судився в генеральному суді.

Почесна гідність бунчукових товаришів виникла за гетьмана Ів. Самойловича, (1672-87), який хотів витворити з членів старшинських родів своєрідну лицарську клясу. Не треба думати, що в бунчукові товариші призначувано тільки заслужених старших військовиків, племінника гетьманші Скоропадської, відомого Якова Марковича, що залишив нам безцінну історичну пам'ятку, свій кількатомовий щоденник, було зроблено бунчуковим товаришем, як тільки він закінчив Київську Академію, маючи ледве 20 років життя .

Після скасування гетьманства, титул бунчукового товариша ще залишався деякий час для поважніших осіб.

БУПР (совєтське) — Будинок Примусової Праці, тюрма. У п'єсі М. Куліша "Народній Малахій" — символ СССР: "Вітаю гегемонів (каже Малахій, звертаючись до робітників) і разом питаю, невже і гегемонів огороджено мурами? Та ще й якими! Тоді, будь ласка, скажіть, що різнить вас із тими, що сидять по бупрах та по божевільнях? Розгородитися треба, гегемони, зруйнувати, ці мури, бо вони заступають дорогу!..."

БУРДЮГ — козацька землянка в степу.

Запорожець Розсолода оповідав: "Бурдюги робиться просто. Викопає запорожець ямку, поставить у ямку ліску, нагорне довкола неї землі, обставить кураєм, обліпить кизюком, обмаже глиною, виведе мечеть, щоб хліб пекти, зробить кабицю, щоб страву варити, та й живе собі наче пан який у хоромі..." (Крип'якевич в "Іст. у. культ." Тиктора ст. 106). Австрійський посол Лясота, що їздив на Січ 1595 р. теж оповідав:" "Серед піль зчаста видно дивні малі, відокремлені хатки із стрільницями — туди тікають селяни, коли на них нагло й несподівано нападуть татари й бороняться звідти". Крип'якевич пише: "Такі землянки звали також бурдюгами". (там же).

БУРІДАНІВ ОСЕЛ — див. ВАГАННЯ.

БУРКУН БІЛИЙ — в українській народній поезії символ вірности:

В огороді по тичині буркун-зілля в'ється,
Молодая чумачиха за чумаком б'ється.

Або:

Ой на горі буркун родить,
До Килини Микола ходить.
Ой роди, роди, буркунчику,
Ой ходи, ходи, голубчику
Ой роди, роди, не схиляйся,
Ой ходи, ходи, не спізняйся...
(Мат. у етн. НТШ. XVIII, 218).

БУРЯ. — ворожа людині сила, яку закликали в Україні під Святий Вечір "кутю їсти", щоб зв'язати її на прийдешній рік магічною формулою:

"Буре, буре, будь ласкава і виходь до нас на Святу Вечерю. Коли тепер не ласкава прийти на святу Вечерю, на дари Божі, на ситі страви, на палені горілки, на велике добро, як ми тебе просимо, то не приходь до нас і в літі, як ми тебе не потребуємо..." (М. Грушевський "Іст. у. л. І, 152)

БУР'ЯН — символ запустіння, занедбання.

Бур'ян на полі шкодить засівам. Він росте швидко і тим самим приглушує ріст інших корисніших рослин. Тим то бур'ян у Т. Шевченка — все те чуже, вороже, шкідливе на українській ниві, що приглушує, вбиває добрий розвиток українського національного життя:

Заснула Україна, бур'яном укрилась,
Цвіллям зацвіла, --

гірко констатував наш великий поет,

У Ів. Франка, натомість, бур'ян символізує рабську натуру, що, аби вижити, пристосовується до негідних умовин поневолення:

І хоч зріс я, мов кедр, що вінчає Ливан,
Та душа в мні похила, повзка, мов бур'ян.
("На ріках вавилонських")

БУС — легендарний монарх дуже давніх часів: в "Слові о Полку Ігоревім" згадуються готські пісні "про час Бусів". Встановлено, що цей Бус — король Антів Бооз, якого перемогли готи у IV столітті. Цікаво, отже, що пам'ять про того короля народу, що з нього вийшли пізніші Русичі - Українці, дотрималася на наших землях аж до часів "Слова о Полку Ігоревім", виявляючи незвичайну живучість і неперивність народньої традиції.

БУСЕЛЬ (ЛЕЛЕКА, ЧОРНОГУЗ, БУЗЬОК, БУЗКО) — дуже шанований в Україні та в інших країнах Европи птах. Він рано прилітає весною в Україну і тому, разом із ластівкою, він ВІСНИК ВЕСНИ. Хто перший побачить весною бусля, що летить, тому ввесь рік буде щастити, і рік скоро промине. Першого бузька вітають словами: "Стоїть бузько на воротях у червоних чоботях. "

На Благовіщення бусель вже звичайно вспіває у нас або сісти на яйця, або знести бодай одне яйце. Якщо він уже сидить на яйцях, то весна буде тепла (Ів. Біньковський в "Кіевс. Стар." 1903, V, 99).

В Україні, як, зрештою, і в багатьох інших країнах, як Італія, тощо, вірили, що бусель приносить щастя тій хатині, на якій зробить собі гніздо. (Проф. Сумцов у "К. Ст." 1889, V, 504). І Д. Лепкий писав:

"Це — якесь домове божище, яке зо своїм гніздом на хаті приносить всій родині щастя та багату долю" ("Зоря" 1885, 129).

Звідси й сувора заборона руйнувати гнізда бусля:

Шануй гніздо старого чорногуза,
Він стереже і клуню і стіжок...
(П. Филипович)

У Туреччині бусель — свята птиця, забити її — злочин. Те саме було й в Альзації, Швайцарії, Данії й подекуди в Еспанії.

В Україні вірили також, що коли б хто наважився зруйнувати гніздо бусля, то він помстився б, підпаливши йому хату. Як подають Новосельський ("Люд Украіни" II, 126) та П. Чубинський ("Труди... І, 62) ніби не раз бачили, як бусель ніс головню з вогнем. На галицькому Підгір'ї запевняли навіть, що бусель може викресати вогонь своїм дзьобом, щоб пімститися (Етн. Збір. НТШ V, 171). Але вірили в Україні також, що розсерджений бусель може й просто наслати на хату громову хмару (Сумцов в "К. Ст." 1889, V, 504).

Тому виступає він у нас, як СИМВОЛ ПІМСТИ.

Був він також СИМВОЛОМ НЕПОСЛУХУ. Про його походження оповідали в Україні за

апокрифами, що ніби одного разу ПресвятаДіва наказала служниці випрати її сорочку в морі, не дивлячись на неї. Служниця зломила заборону, і Богородиця покарала її, перекинувши її в лелеку. (Чубинський І., 62; Драгоманов "Малор. Преданія" 8).

За іншим варіянтом в бусля було перекинено чоловіка, якому було наказано викинути торбу з гадами, не заглядаючи в неї. Чоловік з цікавости всетаки заглянув у торбу, а гади скристувалися з того й розлізлися по світі. За те Бог зробив того чоловіка буслем, щоб він збирав їх. (Сумцов у "К. Ст." 1889, V, 504). Те саме оповідали й на Стрийщині (Етн. Зб. НТШ: V, 179-80).

У Голляндії, в Німеччині, та в багатьох інших країнах, бусель виступає, як символ НАРОДИН і, завдяки своїй довгій шиї та незугарним ногам дуже добре прислужується карикатуристам, що малюють його з дитиною у дзьобі. В Галичині теж оповідають дітям, що дітей приносить бузько з рік, озер, ставів, — взагалі з води. З етнографічних записів, пороблених в наддніпрянській Україні, видно, що **там про таку ролю бусля не знають:** замість того кажуть, що дитину знайшла баба в очереті, в бур'яні, в піску, на вербі, тощо, або й мати, бродячи річкою. Бусель, як символ народження, — німецького походження. (Мат. укр. етн. НТШ, VIII, 31-32).

Натомість бусель виступає у нас, як символ ДАЛЕКИХ ПОДОРОЖЕЙ ТА МАНДРІВОК: "Облітав сердега моря й землі, як лелека" (Слов. Закревського 1860 р.). Коли діти побачать бусля, що летить у вирій, зараз же беруть паличку, чи соломку, і кидають у слід примовляючи: "Лелеко, лелеко це тобі на гніздо!" — Кажуть, що так **годиться** робити (Мат. у. етн. НТШ, IX, 105).

Буслі відлітають "до вирію" вже на Спаса (Етн. Зб. НТШ, V, 80).

Виступає у нас бусель і як символ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ: "Бузьки жиють, як люди, громадським життям, злітаються на Спаса докупи і вибирають старшого, який їх судить, а інші карають. Один селянин оповідав, що бачив такий суд над самицею за те, що вона молодих не вивела: її засудили на смерть і задзьобали" ("Зоря" 1885, XI, 129).

У давніх натуралістів та в отців Церкви бусель виступає, як символ **пошани до батьків,** бо, як писав Леонардо да Вінчі, "коли бусель зробиться старим, діти підтримують та годують його аж до самої смерти. Проте, в українських етнографічних матеріялах я не знайшов відгуків цього давнього вірування, і тільки в Гр. Сковороди оповідання про буслів, що опікуються своїми батьками, лягло в основу його "Благодарного Еродія".

БУСЕНҐОЛЬТ — франц. географ, автор кн. "Новий Театр Світу", що вийшла в Парижі першим виданням у 1666 р. і другим у 1677. У ній читаємо про Україну:

"Україна лежить між Московщиною та Трансильванією. Київ, головне місто цієї великої країни, належить до старовинних міст Европи, про що свідчать ще й досі широкі вали, глибокі рови, руїни церков та стародавні могили численних королів. З давніх церков лишилися тільки дві: св. Софія та св. Михаїл. Храм св. Софії має гарну фасаду і величний вигляд, з якого б боку не дивитися, бо стіни його прикрашені багатьма постатями та історичними образами з мозаїки, себто з різнокольорових камінців, блискучих, як скло, які так гарно припасовано, що не можна відрізнити, чи це мальовила, чи килим. У цьому храмі зберігають нагробки й могили багатьох королів.

"Храм св. Михайла зветься Золотоверхим, , бо він укритий золоченою бляхою....

"Місто Київ стоїть на горі, яка панує з одного боку над полем, а з другого боку над Дніпром, що тече під горою. Римокатолики мають тут 4 церкви, в тому числі одну катедру. Грекоруси мають 10 церков. Київ має три гарні вулиці; він досить торговельний: торгують хлібом, хутрами, воском, медом, салом, соленою рибою й т. п... Київ має єпископа, воєводу, каштеляна, замок і чотири юрисдикції".

"Земля тут (в Україні) родить стільки хліба, що нарід не знає, що з ним робити, тим більше, що нема тут судноносних рік, що вливалися б у море, крім Дніпра, але на ньому плавба можлива тільки на 50 миль униз від Києва, бо далі перешкоджають 13 порогів."

БУША — давнє укріплене місто (тепер село) на Поділлі біля Ямполя, що вславилося за Хмельницького (1654 р.) своєю обороною проти шестидесятитисячного польського війська, яке його облягло. Коли ж полякам таки пощастило вдертися до міста, українці і тоді не хотіли їм здаватися, а продовжували вперто боронитися, воліючи смерть. Дружина сотника Зависного, що керував обороною і загинув у бою, сіла на бочку з порохом і підпалила її. Загинуло тоді в Буші 16.000 мужніх людей. Яких 70 жінок сховалися були в печері поблизу міста, але поляки відкрили їх схованок і почали вимагати їх здачі. У відповідь залунали постріли. Тоді поляки скерували до печери воду, відведену з річки Мурахви, і всі жінки там загинули, але ніхто не здався на ласку ворога. Місто Буша тоді було цілком зруйноване.

Наш славний драматург Мих. Старицький (1840 — 1904) змалював цю трагічну подію з нашого історичного минулого і постаті геро-

їчних українських жінок у п'єсі "Оборона Буші".

БЮРОКРАТІЯ — влада урядовців. Що більше держава централізована, регляментована, поліційно контрольована, то більша в ній бюрократія. Колись славні були бюрократії імперії римської, а потім австрійської та російської, але ніяка з них не може зрівнятися з бюрократією Совєтською. Цілковите об'єднання в руках совєтських урядовців політичної й економічної влади витворило жахливу машину пригноблення, що в ній нищиться людська особистість. Коли державна й адміністративна влада знаходиться в руках державної бюрократії, але влада економічна знаходиться в руках бюрократії приватної, лявіруючи між тими тими двома бюрократіями, що часто йшли одна проти одної, людина знаходить вихід із багатьох ситуацій. В совєтському режимі бюрократія державна сконцентрувала в своїх руках всю владу, витворивши найжахливішу тиранію, яку тільки коли бачив світ. У такій системі будьякий поступ робиться неможливим, бо всі бюрократи — завжди проти всяких змін, окрім хіба змін щодо збільшення їх влади.

Бюрократи вважають, що чим більше життя регляментоване, що більше воно обмежене в свободі рухів, тим більше воно цивілізоване. Але, як завважив свого часу французький письменник Ромен Роллян, — встановлювати якесь обмеження, значить витворювати можливість його порушення; порушення обмеження — це, на думку бюрократа, важкий злочин, який має бути покараний, — тому кожне обмеження витворює орган нагляду і контролі, і тому в бюрократичній державі кожний громадянин знаходиться під постійним наглядом і контролею безчисленних поліційних агентів.

Друга характерна риса бюрократії — повінь канцелярійного паперу. Громадянин бюрократичної держави провалить свої дні, заповнюючи безчисленні анкети, та відповідаючи на листи так само несчисленних урядових установ. Ніякої справи не можна полагодити в простому порозумінні людини з людиною, — — необхідно писати прохання за проханнями, бо кожний бюрократ, по перше, хоче забезпечити себе від вищої контролі купою паперу, по-друге, кількістю паперу виказати свою працю, і по- третє, вимучуючи громадянина, що був примушений до нього звернутися, скоштувати насолоду влади над беззахисним громадянином. В бюрократичному режимі, якто ми знаємо з совєто - московської практики, кожний урядовець твердо пеrекониий, що він знаходиться на свому місці не для того, щоб служити народові, але, навпаки, для того, щоб провадити над тим народом усякі експерименти, виявляючи свою енергію і свої адміністративні чи державні здатності. Бюрократи дивляться на нарід, як мистці дивляться на матеріял, яким мають послуговуватися для задоволення своєї творчої фантазії.

Третя характерна риса цього бюрократичного режиму, як то ми бачимо теж із совєтсько - московської практики це — цілковита нездатність розуміти справжні людські потреби і відгукуватися на них серцем людини. У бюрократичному режимі, як і в тюрмі, людина перестає бути особою, а стає числом, нумером, з яким — за столиком — можна робити все, що бюрократові — "для добра комуністичної революції" чи "для добра пролетаріяту", — заманеться.

Бюрократія зажди була небезпечною хворобою всіх більш- чи менш зцентралізованих державних організмів, а особливо великих імперій, і з нею завжди провадила боротьбу вільна громадська думка, боронячи людину від її зловживань, але в совєтській імперії ця суспільна хвороба набрала небувалих ще досі розмірів, бо тут нема ніякої вільної громадської думки, і перебороти її можливо тільки шляхом переборення самого совєтського режиму, з яким вона не розривно сполучена, і в якому каста всевладних бюрократів протиставляється всьому народові, позбавленому прав і людської гідности.

ЗАВВАЖЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

На ст. 6 у першій колоні згори два перші рядки ("му, так, як були виховані в тому царському абсолютизмі") треба перенести під рядок 35, а рядок 36 ("му") треба закреслити.

Se terminó la impresión de este libro el día
19 de Octubre de 1957 en los Talleres
Gráficos "Champion", J. V. Gonzáles 2375,
Buenos Aires — Argentina.